

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

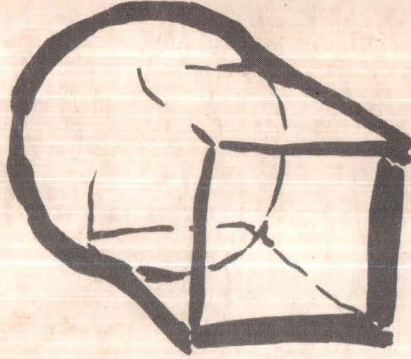
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

hil yayın

GÜNDEMDEKİ TEHLİKE:
KÜLTÜR YOZLAŞMASI.

KÜLTÜR POLİTİKA^{NE}

ANIL GEÇEN

ANIL GEÇEN KÜLTÜR^{VE} POLİTİKA

hil

hil : 16

Birinci Bası : hil yayın, 1984
Dizgi - Baskı : Doğuş Matbaası
Kapak Baskı : Akofis
Kapak Düzeni : Ergün Atalar

KÜLTÜR ve POLİTİKA

ANIL ÇEÇEN

hıl yayın

Divanyolu Işık Sok. Ören Han İST.

Tel : 527 79 21

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ANIL ÇEÇEN

1948 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Koleji ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Aynı Fakültede doktorasını tamamladı. Bir süre Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde çalıştıktan sonra Ankara Hukuk Fakültesi'nde oniki yıl öğretim görevlisi olarak görev yaptı.

Öğrencilik yıllarında gazete yazarlığı yaptı. Onsekiz yıldır çeşitli dergi ve gazetelerde yüzlerce yazı ve bilimsel araştırması yayınlandı. Daha önce Sendikalizm Türkiye'de Sendikacılık, Adalet Kavramı, Atatürk ve Cumhuriyet, Sosyal Demokrasi adlarını taşıyan beş kitabı yayınlandı.

Bilimsel çalışmalarının yanı sıra, kültürel ve toplumsal çalışmalarını çok yönlü olarak sürdürdü. Sırasıyla; Atatürk Enstitüsü genel yazmanlığı, UNESCO Eğitim Komisyonu yazmanlığı, Halkevleri Genel Yazmanlığı, Türkiye Yazarlar Sendikası Ankara temsilciliği, Türk Eğitim Derneği yayın kurulu üyeliği ve Sanat Kurumu başkanlığı görevlerini yürüttü. Son görevi olan Sanat Kurumu başkanlığını günümüzde de sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Kültür Üzerine	9
Türk Kültürüne Genel Bakış	19
Anayasa ve Kültür	34
Kültür ve Politika	62
Kültür Alanında Kurumlaşma	78
İletilemeyen Kültür	86
Türk Kültürünün Çok Yönlülüğü	92
Türkiye’de Kültür Örgütlenmesi	98
Halk Bilimi ve Kültür	128
Türkiye’de Müzik Çıkmazı	134
Görsel Sanatlar Üzerine	149
Halk Tiyatrosuna Doğru	157
Türk Sineması Üzerine	163
Basın ve Kültür	169
Türk Toplumunda Kitap	199
Kültür ve Spor	211
Halkevlerinin Kültür İşlevi	217
Kültürel Açıdan Şenlikler	230
Kültür Bilincine Doğru	249
Ulusal Kültürden Evrensele	255

Eşim PERVİN'e,

SUNUŞ

Genellikle bilginin kaynağı olarak uygulama benimsenir. Felsefede ise «Bilginin kaynağı pratiktir» denir. Bu kitap yirmi yıla yaklaşan kültür ve sanat örgütçülüğünün, araştırmacılığının ürünü olarak ortaya çıktı. Kitabın bölümlerini oluşturan yazılar, Türkiye kültürünün belirli dönemlerinde ortaya çıkan sorunlar üzerine bir örgütçünün araştırmaları ve bilimsel çalışmalarının ürünüdür. Bölümler okunmağa başlandığında kültür dünyasının sorunlarını yaşayan ve bunların içinden gelen yazarın, bilimsel bilgi birikiminden yararlanarak düşünme ve çözüm getirme çabaları görülecektir. Bu yazılarımı kitaplaştırmak, biraz da yirmi yılın birikimini Türk okuruna sunmak ve kültür dünyası açısından belgelemek istedim.

Türkiye’de kültür ve sanat sorunları üzerine kuramsal yaklaşımlar daha çok yenidir. Özellikle son on yılda bu konuda önemli çalışmalar gündeme gelmiştir. Ne var ki, daha büyük boyutlu bilimsel araştırmalar düzeyine Türk kültür dünyası ulaşamamıştır. Dergilerin oluşturduğu tartışma ortamında kaleme alınan yazılar bir süre sonra kitaplaşmaktadır. Durum böyle olmasına karşın, gene de bu konularda çok az kitap çıkmıştır. Şimdiye kadar çıkanlar gibi bu kitap da, Türk kültür dünyası ve kuramı için bir öncü çalışma niteliğindedir. Biz sorunları yaşayarak düşündük ve yazdık. Bizden sonra gelecek kuşaklar ise bu çalışmalardan yararlanarak ve belgelediğimiz yazılara dayanarak özgün kuramsal çalışmalara girebileceklerdir. Ülkemizin bilgi birikiminin daha da yeterli olacağı gelecek dönemlerde, özgün kuramsal çalışmaların kültür alanında da yapılması kaçınılmazdır.

Kitabın adının «Kültür ve Politika» olarak konulması, karşılaşılan tüm sorunlara kültür politikası açısından bakıldığını

dandır. Ortada böylesine bir politika olmamasına karşın, bazı küçük denemelerle geleceğe dönük kültür politikası nasıl geliştirilebilir gibi bir tutum izlenmiştir. Örgütçü, araştırmacı ve yazar kişiliğimle ben; böylesine bir tutumu gelecek açısından sorumluluk duygusu ile benimsedim. Artık politikada kültür sorunlarının birinci planda ele alınması gerektiği gibi, kültür dünyamıza da bilinçli bir politikanın çerçevesinden bakma zamanı gelmiştir. Bizim görevimiz böylesine zengin kültür kalıtına sahip bir toplumda çalışmak ve araştırmaktır. Gelecek kuşakların görevi ise Türkiye'yi dünyanın sayılı kültür ülkelerinden birisi yapmaktır.

Dr. ANIL ÇEÇEN

Bahçelievler — ANKARA, 1983

KÜLTÜR ÜZERİNE

Kültür sözcüğünün şimdiye kadar gerektiği gibi tanımı yapılamadığından, zamanımızda yeni tanım girişimleri görülmektedir. Kültürün tanımlanmasındaki güçlük, günümüzdeki malzeme ve bilgilerin eksikliğinden çok insan toplumlarının ve uygarlığın gelişmesinden ileri gelmektedir. Bugün için kültürün ne olduğu, uygarlığın mı kültürü doğurduğu, yoksa kültürün mü uygarlığı doğurduğu gibi sorular kesinlikle yanıtlanamamaktadır.

Sosyologların kültürü geniş anlamda ele alarak, «Kültür bir toplumun sanatını, mimarisini, müziğini, dansını, tiyatrosunu ve yazını belirtir.» demelerine karşın bazı yazarlarda, kültürü daha dar anlamda ele alarak insanın beden ve zihninin değişmesiyle beraber kültür; insanların konuşma, düşünme, dinlenme ve yaratma yeteneklerinin gelişmelerini sağlayan toplumsal kuramların bütünüdür biçiminde açıklamaktadırlar.

Düşünce dünyasındaki bu tartışmalara karşılık, günlük yaşamda her yerde kültürden ve kültürlü insanlardan söz edilmemesine karşın kültürün taşıdığı anlamdan çok az söz edilmektedir. İnsan yaşamı ve toplumlar için büyük bir önem taşıyan kültürün iyi anlaşılması ve kültür kelimesinin yerinde kullanılması gerekmektedir.

Kültürün etimolojik açıdan kökenine inilirse, Latince de tarım anlamına gelen Cultura kelimesinden geldiği görülmektedir. Batı dillerinde daha sonra Culture olarak kullanılan bu kelimenin zamanımıza kadar gelen Osmanlıca karşılığı Hars kelimesidir. Ziya Gökalp'in bu kelimeyi daha çok kullanması İrfan kelimesinin kullanılmamasına yolaçmıştır.

Kültür kavramı çoğunlukla bir insan toplumunun duygu, düşünce, ve yargı birliğini sağlayan sosyal değerlerin tümü ola-

rak ele alınmaktadır. Kültürün bu anlamı, gelenek, görenek, d   n nce ve sanat değerleri gibi bir toplumun bütün sanat değerlerini kapsar. Kısaca bilgi anlamını taşır. Konuşma dilinde kültürlü adam, bilgili adam anlamına gelir. Felsefe dili ise bu bilginin biraz daha kökenine inerek, orada insanların doğayı kendi üretimleriyle de i tirerek yeniden ve kendine göre yaptığı yepyeni bir doğayı bulur. Araç yapan yaratık olarak tanımlanan insanoğlu, araçsız ya ayamadı ından insanlar doğadan çok kültür ile bağlıdırlar. Kültür insanların ürettikleri değerlerin bütünü olarak, doğanın karşısında insansal bir düzen koyar. İnsan eylemsel gücü ile doğayı kendisine göre de i tirebilen tek yaratıktır. İnsan doğayı üreterek kültürü meydana getirmiştir ve yaşamak için zorunlu görevlerini geli tirebilece i yepyeni bir doğa kurmuştur. İnsan eylemsel çabasıyla ilkel doğadan ayrılarak kültür düzenini kurmuştur.

Kültür konusuna her disiplin kendi açısından değişik yaklaşımlar getirmiştir. Kültür bir tanım içinde ortaya konamayacak kadar geniş boyutlara sahip bir kavramdır. Bu nedenle herkesin üzerinde birle ebilece i bir tanım ortaya koyabilmek oldukça zordur belki de olanaksızdır. Ne var ki, insanların yarattığı tüm değerler ve ürünlerin topluca kültürü oluşturduğu genel olarak benimsenmektedir. Kültür kavramının çok yönlü bulunması gerçeği karşısında, verilen tanımlar daha çok ortak ögelere dayanan yönlerde geliştirilmektedir. Gene de bu tür tanım denemelerinin başarılı oldukları söylenemez. Tanımı yapan kişinin içinden geldiği disiplin ve yeti me biçimi verilen tanımın içeriğini belirlediği gibi sınırlarını da çizmektedir. Kültür sorunu insanların varlığını ve etkinlik alanlarını içine alan bir yapıdadır. Getirilen tanımlar, geliştirilen açıklamalar bu sorunun değişik yönlerinin tanınmasını sağlamaktadır. Bu tür gelişme de, birlik ve bütünlük yerine konunun daha da karmaşık yapıya dönüşmesine yardımcı olmaktadır.

Kültür öncelikle bir toplumun yapısı ile ilgili bir olgudur. Toplum yapılarının kurulu u ve i leyi leri belirli özellikler taşırlar. Bunlar her toplumun kültürünün de ana yapısını ve boyutlarını çizer. Toplumsal yapılar kendisini oluşturan ögelerin

ve kurumların durumları ile açıklanır. Ögeler arasındaki uyumlu birlik toplumsal yapının sağlamlığını gösterir. Karşılıklı etkileşimler ve değişimler yapının farklı yönlerde biçimlenmesine yol açar. Toplumsal yapının kurumları kültürün başlıca yaratıcılarıdır ve kültür aracılığı ile varlık oluştururlar. Kültür toplumsal yapılarda yansımasını bulan bir olgudur. Toplumsal olgular kültür potası içinde eriyerek içerik kazanırlar ve bütünlüğe ulaşırlar. Ortaklaşa yaratılan ve paylaşılan bilgi ile değerler sistemi olarak kültür, varlığını olduğu kadar sürekliliğini de toplumsal yaşama borçludur. Bu nedenle toplumsal yapılar dışında bir kültür sisteminin varlığından sözdebilmek olanaksızdır. Bir anlamda toplumların sürekliliğini sağlayan temel öge kültürdür. Sürekli bir değişim süreci içinde bulunan toplumların ayakta kalabilmeleri ve değişime ayak uydururken sürekli yanlarını koruyabilmeleri kültür aracılığı ile gerçekleşir. Toplum yapısının temel taşlarını oluşturan değerler ancak kültürün sistemleşmiş içeriği ile korunabilirler.

Toplumsal yapılara doğrudan bağımlı bulunan kültür sistemlerinin her topluma göre değişmesi doğaldır. Bu nedenle yeryüzünde kültürlerin göreceliği sözkonusudur. Bir toplumun geçmişten aldığı ve geleceğe aktardığı değerler bütünü olarak kültür, toplumsal yaşamın birikimidir. Toplumların geçmişten gelerek geleceğe uzanan süreci içinde sürekliliği sağlayan kültür, toplumların içinde bulundukları koşullara ve gelişmişlik düzeylerine göre de değişkenlik gösterir zamanla göreliliğini ortaya koyar. Her kültür, hangi toplumdan veya yaşam düzeyinden gelirse gelsin kültürel platformda eşdeğere sahiptir. Diğer alanlardaki gelişmiş ayrımı kültür dünyası için fazla geçerli değildir. Çünkü kültür sistemleri ister geri kalsın, isterse gelişmiş olsun dünyaya kendi ortamlarının ürünlerini özgürce sunabilirler. Kültürün doğasında var olan özgünlük ve çeşitlilik hangi düzeyde olursa olsun genel ortama katkıda bulunabilecek düzeydedir. Görecelik özelliği, değişik sistemlerin kültür dünyasına özgün katkılar getirebilmesine olanak verir.

İnsanlık tarihi değişik toplumların ve toplumsal yapıların evrimine bağlı olarak farklı kültürlerle sahne olmuştur. Değiş-

me tüm toplumsal yapılarda olduğu gibi kültür alanında da geçerlidir. Tüm kültürler arasındaki etkileşim ağı ve diyalog değişimi, gelişimi hızlandıran ana ögedir: Kültürel gelişme, kültürü oluşturan öğelerin daha ileri biçimler oluşturabilmek üzere değişmesidir. İleri kültür biçimi, toplumları oluşturan insanların etkinliklerini artırmağa, çevre koşullarına olan egemenliklerini üst düzeye çıkarmağa yarayan, gelecek için daha fazla olanaklar sağlayan yeni bir düzendir. İnsanlık tarihinin ilk çağlarında çok ağır işleyen kültürel gelişme daha sonraki çağlarda toplumsal olaylarla beraber hız kazanmıştır. Günümüzde ise bu hız başdöndürücü noktalara ulaşmıştır. Teknolojik ilerlemenin kendisini en çok belli ettiğı alanlar içinde kültür başta gelmektedir.

Kültür; değişik bakış açılarına göre tanımlandığı kadar, farklı açılardan da ayrı ayrı sınıflandırılır. Her toplumun genel bir kültürü vardır. Ne var ki, bu kültür toplumun değişik kesimlerinin çalışmaları ve ürünleri sonucunda meydana geldiğinden, toplumda farklı kültürel yapılardan oluşmaktadır. Öncelikle her toplumda egemen yapıda olan bir kültür vardır. Bu kültür, toplumda egemen olan gücün veya toplumsal kesimin kendi yarattığı veya öne geçmesini istediğı kültürdür. Bunun karşısında ise karşıt kültürler vardır. Karşıt kültürler ise egemen kültür tarafından dışlanan, siyasal iktidarı etkileme gücünden yoksun bulunan kültürlerdir. Egemen kültür var olan yapıyı koruyabilmek için zamanla tutucu kültür görünümüne girer, karşıt kültürler ise düzeni değiştirebilmek için devrimci kültür yapısına dönüşürler. İktidarın seçimi sonucunda egemenleşen kültür bir başka anlamda siyasal kültürü oluşturur, siyasal alan dışında kalan kültür ise görünüşe ağırlık veren süs kültürü durumuna düşer. Toplumda ilerleme ve gelişmeden yana olan güçlerin getirdikleri öncü kültürü oluştururken, bunun dışında toplumda eskiden beri var olan kültüre geleneksel kültür denebilir. Egemen kültür devlet aracılığı ile resmi kültür düzeyine getirilirken bunun dışında kalan da resmi olmayan kültür olarak adlandırılabilir. Aydınların oluşturduğu kültüre seçkinler kültürü denirken, halk kitlelerinin oluşturduğu ve ilgilendiğı kültüre yı-

ğın kültürü adı verilmektedir. Kültür, bir toplumda var olan sınıflara göre ayrılabilir ve her sınıfın adı kendi kültürüne verilebilir. Bu tür kültür ayrımları kültürün anlaşılmasında değerlerin sınıflandırılmasında ve sistemli bütünlüğe kavuşturulmasında yararlı katkılar getirmektedir.

Kültür toplumsal bir olgu olduğu kadar, sanatsal yönü de ağır basmaktadır. Genel boyutları ile sanat kültürün içinde yer alır ve kültürün özelliklerine göre biçimlenir. Kültürel yapının temel özellikleri sanatsal çalışmalarda ve üretimde sanatçıları ister istemez etkilemektedir. Belirli bir kültür sistemi içinde yetişen ve eğitim gören sanatçıların bu kültür sisteminin dışına çıkmaları kolay kolay beklenemez. Dış dünya ile bağlantı kurarak bu durumu aşabilen sanatçılar vardır, ne var ki bu örneklerin azınlıkta kalması genel kuralı doğrular niteliktedir. Sanatçıların yarattığı sanat ürünleri genelde sanatsal kültürü yaratır ki, bu da genel kültür sisteminin bir parçasıdır. Kültürün toplumsal ve siyasal boyutları bulunduğu kadar, sanatsal yanı da vardır. Bir ülkenin kültürünü meydana getiren değerler ve ürünler toplumsal kaynaklı olduğu kadar sanatsal kaynaklı da olabilmektedir. Sanatsal kültür ile toplumsal kültürü karıştırmamak gerekir, bunlar bir bütün oluşturdıkları kadar zaman zaman farklı değerleri de içlerinde barındırırlar.

Kültür farklı kaynaklardan geldiği kadar birbirinden çok ayrı çeşitlere bölünmekte, birbiriyle çelişen bazı ayrımlara konu olabilmektedir. Bütün bunlar bir gerçek olmasına karşın gene de kültürün bütünlüğü önemli bir olgu olarak durumunu korumaktadır. Değişik öğelerin oluşturduğu karmaşık yapı olmasına karşın kültürel değerler arasındaki yakın etkileşim bu değerlerin anlaşılmasında bütünlük sorununu gündeme getirmektedir. Kültürel olguları değişik bilim dalları incelerken kendilerine göre yaklaşımlarla açıklamalar getirmektedirler. Ancak bunlar o bilim alanının veya disiplinin sınırları içinde kavranmaktadır. Kültüre bütüncül bir yaklaşım söz konusu olduğunda değişik disiplinlerin açıklamaları ve tanımları eşit olarak ve nesnel boyutlarda ele alınmalıdır. Kültürel olgular ve değerler yalnızca tek bilim dalı ile açıklanamıyacağına göre değişik disiplin-

linlerin getirdiklerinden yola çıkılarak bir kültür bilim çerçevesinde değerlendirilmeli, nesnel boyutlarda yorumlanmalıdır. Bilimsel disiplinlerin açıklamaları geliştikçe bunlardan yararlanılarak bir kültür bilim alanının geliştirilebilmesi daha da kolaylaşacaktır. Kültür tek başına ne toplumbilimin, ne antropolojinin ne de sanatsal yaklaşımların konusu olamayacağı gibi son yıllarda ortaya çıkan yeni akımlarda olduğu gibi kültürel yöntemlerle de değerlendirilemez. Her bilim dalının kültürel açıklamaları alanı zenginleştirmekte, ama tüm gerçekliği bilimsel açıdan yeterince değerlendirmede güçsüz kalmaktadır. Hiç bir bilim dalı bu nedenle kültüre yalnız başına sahip çıkmağa kalkışmamalıdır. Bilgi birikimi kültür olgusunu kendi bilimsel disiplinine kavuşturacaktır.

Sanatsal kültürün kaynakları olarak genellikle, edebiyat, sanat, felsefe, tiyatro ve folklor kabul edilmektedir. Çok ileri uygarlıkların eseri olan; edebiyat, sanat ve felsefe insanların düşünce ve duygularının gelişmelerini ve toplumların ilerlemelerini sağlamıştır. Kültür insan yaşayışının değerini artırır. Sanat ve felsefe insanların kültür sahibi olmalarını sağlarlar. İnsanların sosyal ve doğal çevrelere uymaları için düşünce yaratmaları, gelenek ve maddi şeyler yaratmaları gerekmektedir. Kültürel yaşayış uygar insanı ilkel insandan ayırmaktadır. Kültürün gelişmesi için aydınlar uzun bir tarih boyunca büyük çabalar göstererek çok değerli eserler yaratmışlardır. Çağdaş toplumsal kültür, eski sosyal faktörlerin gelişimi ve sentezi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir toplumun kültürünü değerlendirebilmek için o toplumun tarihi gelişimini ele alarak incelemek gerekmektedir. Kültür gelişmeleri bilim ve tekniğin ilerlemesiyle daha fazla hız kazanarak zamanımızdaki yüksek durumuna gelmiştir.

Kültür insanı diğer canlılardan ayıran en önemli kıstaslardan birisidir. Bu kıstasın özü, insanın iç yapısında sosyallik içgüdüsünün bulunmasına dayanmaktadır. Sosyal yaratık olan insanlar, toplum içinde topluma dönük olarak yürüttükleri çeşitli üretim çabalarının sentezi sonucunda kültürün belirmesini sağlamaktadırlar. Genellikle toplumların karakteristiklerini tarihi olaylar değil, kültürel unsurlar meydana getirmektedir.

Ulusların nasıl ortaya çıktıklarını anlayabilmek için, onların kültür tarihini ve gelişimini anlamak gereklidir.

Herşeyden önce insanlar, kendilerini ve kendi davranışlarını çok iyi bilmek zorundadırlar. Kültürün anlaşılması biyolojideki gelişme, fizikteki yerçekimi ve tıptaki hastalıkların anlaşılması kadar önemlidir. İnsan davranışlarının anlaşılabilmesi için amaçların bilinmesi gereklidir. Kültür insanların öğrendikleri şeylerin asıl kaynağını oluşturmaktadır. Geleceğin daha parlak olması ulusal kültürün derinlemesine incelenerek arınmış bir şekilde ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Gelişmiş bir kültürel ortam uygarlığın ilerlemesini sağlayan başlıca koşullardan birisidir. İnsan gruplarının inanç ve hareket tarzı olan kültür, toplumların tinsel zenginliğidir. Toplumların güçlü olabilmeleri için yalnızca doğal ve ekonomik kaynakların zengin olması yeterli değildir. Uygarlığın dayanağı olan kültür kaynakları da zengin olmalıdır.

Karmaşık bir değerler sistemi olan kültür, insanların varlıklarının ve kişiliklerinin gelişmesinde büyük roller oynamaktadır. Kültürel değer ve davranıştaki ayrılıklar, toplumların birbirinden ayrı karakteristiklere sahip olmalarına yolaçmıştır. Fakat uygarlık geliştikçe ve toplumların ilerleme oranları arttıkça kültürel ayrılıklar yavaş yavaş kaybolmakta, toplumlar birbirine benzer karakterlere sahip olmaktadır. Eski ve ortaçağda kültür sistemlerindeki ayrılıklar yüzünden uluslar birbirleriyle anlaşamamışlar ve yıllarca süren savaşımına girişmişlerdir. Bu kavgalar birçok kültürel eserin yıkılmasına, kültür sistemlerinin sarsılmasına neden olmuştur.

Maddi kültürün yaratılması için eski kuşaklar büyük kafa ve el emeği göstermişlerdir. Maddi kültürün doğmasında değerler, duygular, bilgi ve inançlar çok önemli roller oynamışlardır. Kültürün tinsel aşamasını oluşturan beceriler, duygular, bilgiler ve inançlar olmasa maddi kültürün yaratılması olanaksızdır. Tinsel aşama zaman bakımından maddi safhadan öncedir ve daha büyük bir önem taşımaktadır. Büyük felaketlerde insanlar kültürün maddi dönemini meydana getiren kentleri,

binaları, yolları ve köprüleri yitirdikleri zaman yenilerini hızla yapabilmeleri için tinsel kültür bakımından çok gelişmiş durumda bulunmak zorundadırlar. Kültürün tinsel dönemi geri kalmış bir durumda olursa, toplumlar ve uluslar varlıklarını sürdüremezler. İnsanların sıkı toplumsal ilişkiler kurmalarını, birbirlerine karşı iyi davranmalarını ve işbirliği yapmalarını sağlayan kültürün, tinsel unsurlarının gelişmesi için modern toplumlarda kültür eğitime çok önem verilmektedir. Teknolojinin ilerlemesi karşısında insanlar kültürün tinsel yapısında da gelişmeler sağlayarak denge kurmak zorundadırlar. Bir toplumun yeterliği, tinsel aşamayı oluşturan sosyal organizasyon yöntemlerine dayanmaktadır.

Kültür bir toplumun sahip olduğu maddi ve tinsel değerlerden meydana gelen öyle bir bütündür ki, toplumda var olan her bilgiyi, ilgileri gereksinimleri, değer ölçülerini, zihniyet ve davranış biçimlerini içine alır. Bütün bunlar birlikte o toplum üyelerinin çoğunluğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşam biçimi sağlar. İnsanları diğer canlı varlıklardan ayıran özellik, düşünme yetenekleri sonucunda meydana getirdikleri kültürel ortamdır. İnsanlar olmasaydı kültür de olmazdı. İnsan yaşamının normal gelişimi sonucunda ortaya çıkan kültür, sosyal yaşama canlılık ve gelişme kazandırmıştır.

Gün geçtikçe giderek, kültürel etkinliklerle daha çok ilgilenen insanlar, geleceğin daha iyi olabilmesi için büyük sosyal eylemler göstermektedirler. Modern yaşayış ancak gelişmiş kentlerle gerçekleşebilir. Kentlerin kültüre ve sosyal çalışmalara elverişli çevreler olmaları gerekir. Modern insanlar düşük standartlı kent ve kasabalarda yaşamak istememektedirler. Bugün ileri ülkelerde, geçekondularla şehirlerin bozulmasına karşı kesin savaşlar açılmakta ve daha iyi sonuçlar doğuran toplumsal devrimlerin yapılması istenmektedir. Kentler, insanların kültürel amaçlarını ve kültüre karşı gösterdikleri saygıyı belirtirler. Düzensiz biçimde kurulan kentler insanların ilgisizliklerini ve düzen düşüncelerinden yoksun olduklarını gösterir. İnsan toplumlarının yerleşme ve konut gereksinmesinden do-

ğan kentler, kültürel bir ortam olarak insanların kültür düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır.

Kültür, insanların doğal güçlerin baskı ve etkisinden kurtulmalarını ve özgür bir sosyal yaşama sahip olmalarını olanaklaştırmıştır. Ayrıca demokratik düşüncelerin doğmasında ve demokratik yaşayışın gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Demokratik rejimler ilk önce kültür ve uygarlık düzeyleri yüksek olan çevre ve toplumlarda gelişmiştir.

Demokrasi herşeyden önce özgürce söylenebilen düşüncelere dayanır. Kültür ortamının birer parçası olan felsefe, hukuk, ahlak demokrasinin kurulmasını ve insan toplumlarının demokratik düzen içinde yaşamalarını sağlarlar. Demokrasinin yaşaması için kültürel güçlere de önem verilmelidir. Vatandaşların demokrasiye sahip çıkmaları ve demokrasiyi koruyabilmeleri için onların kültürel, ve bilimsel eğitimden geçirilmeleri gerekmektedir. Bir ülkenin uygarlığını meydana getiren kültürün bütün öğeleri, aynı zamanda demokrasinin de vazgeçilmez temelleridir. Bu nedenle gerçek demokrasiye ulaşılabilmesi için kültürel kalkınmaya öncelik tanınmalıdır.

Devlet ve toplum biçimleri çağımızda demokrasiler ve otoriter rejimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Devlet gerçekten demokratik düşünce ve sistem üzerine kurulmuşsa o zaman kültür ve sanat politikaları da özgürlükçü bir yaklaşım içinde ele alınır. İnsanlarda özgürce kültür ve sanat etkinliklerine katılabilirler ve yaratabilirler. Bu da toplumun kültürünün kısa zamanda atılım yapabilmesini sağlar. Kültür, bir çok iç dinamiğe sahip bulunan karmaşık bir yapıdır. Çağdaş boyutlarda istenildiği gibi gelişmeler gösterebilmesi için kültürün öncelikle özgürlük ortamına gereksinmesi bulunmaktadır. Demokratik olmayan baskıcı rejimlerde kültür ve sanat politikası sınırlayıcı ve baskıcı niteliklere sahiptir. Bu tür politikalar kısa zamanda tümüyle yönlendirici ve güdümleyici yapılara dönüşebilirler. Kültürel gelişme için demokratik bir devlet yapısından ve felsefesinden yana olmak gerekir. Gelişme kadar, geniş boyutlu kalkınma için de bu böyledir.

İnsanlığın günümüzde ulaştığı bilgi birikiminde bile kesin bir tanıma kavuşturulamayan kültür çok yönlü bir kavramdır. Değişik açılardan yaklaşımların getirdiği aydınlatmalar çerçevesinde kültür sorununu en geniş boyutlarda ele almak, nesnel boyutlarda irdelemek ve bilimsel bilgi birikiminin verilerinden yararlanarak açıklamak gerekir. Bunların yapılabilmesi için her türlü koşullanmanın ötesinde demokrat ve aydın bir tutum izlenmelidir. Kültür hiç bir bağnazlığa katlanamayacak kadar canlı bir alandır. Her yaklaşımın bir katkısı olabilir ama hiç bir yaklaşım kültür alanını kendi tekeline alamaz ve bütünüyle açıklayamaz. Kültürü; bütüne yakın bir tanımlamayla açıklayabilmek için, tüm disiplinlerin yaklaşımları ile tanımlama denemelerinin beraberce ele alınmaları zorunludur.

.

-

TÜRK KÜLTÜRÜNE GENEL BAKIŞ

Her toplumda kültür ve sanat ilişkileri önemli bir yere sahiptirler. Bir anlamda toplumun yapısını, yaşayış biçimini ve anlayışını kültür ve sanat olayı yansıtır. Toplumların sosyal ve ekonomik yapıları ile orantılı olarak kültür kurumları ve kuruluşları toplum yaşayışında önemli roller oynarlar. Kültür en genel anlamında, bir toplumda meydana gelen değerler bütünüdür. İnsan yaşamının her yönünde beliren değerler, giderek çeşitli açılardan bütünleşirler ve bir sistem olarak kültürü yaratırlar. Her toplum, içinde bulunduğu koşullara ve taşıdığı özelliklere göre ayrı ayrı kültür sistemlerine sahip bulunmaktadır. Kültürsüz bir toplum düşünülemez. En ilkel ve geri toplumlarda bile kendilerine göre bir kültürden sözedilebilir. Kültürel yapılar genel olarak gelişmişliğin göstergesidir. Bir toplumun kültürüne bakarak o toplumun ileri veya geri olduğu söylenebilir. İlerlemenin başlıca göstergesi olan kültür eğer ciddi olarak ele alınırsa aynı zamanda gelişmenin de yolu olabilir. Kültürel kalkınma yolu ile, kısa zamanda önplana çıkan ülkeler olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bu açıdan dünyanın önde gelen başlıca örneklerindendir.

Kültür ve sanat, toplumları ulus yapan öğelerin en önünde gelmektedir. Türk ulusunun kurtarıcısı Atatürk, bu gerçeği yerinde değerlendirerek kültür sorunlarının çözümüne ağırlık vermiştir. Tarih ve genel kültür yapıtlarını derinlemesine inceleyerek, kültürel politikanın ilkelerini belirleyen Mustafa Kemal, cumhuriyet döneminin içeriğini de saptamıştır. Atatürk, yepyeni bir toplum ve yeni bir insan yaratabilmek amacıyla yola çıkmıştı. Çağdaş bir ulus yaratmanın, Türk insanını yaşadığı çağın düzeyine çıkarmanın aracı olarak kültürü gördü. Tarihteki ilk kültür devrimini gerçekleştiren önderlerden birisi oldu. Geleneksel kültürün karşısına, ulusal ve demokratik

bir kültür getirmenin yollarını aradı. Çeşitli alanlarda yaptığı devrimler ve yenilik girişimleri, geçmiş ile gelecek arasında çağdaş bir kültür sentezine giden yolu açıyordu. Çağdaşlaşma yolundaki bir kültür devriminin geleneksel değerler ve yargılarla çatışması kaçınılmazdı. Nitekim bu nedenle bir çok sorun daha sonraları gündeme gelmiştir. Tam bağımsız ve çağdaş bir toplum ancak ve ancak kültürel yollardan bilinçlenme ile sağlanabilirdi. Kemalist yönetim bu gerçeğin farkında olarak, son derece dikkatli bir yöntem izledi. Geçmiş ile tüm bağlar koparılmadı, geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurulmasına çalışıldı. Demokratik ve bağımsız bir topluma dönük girişimler, kültürel atılımların kurumlaşması ile yeni bir aşamaya geldi. Geleneksel kültürden uzaklaşma ile toplumdaki çıkar düzenleri bozulan çevreler, Atatürk eylemine karşı çıkmaya başladıklarında, Mustafa Kemal devrim ilkelerinden ödün vermeyen bir tutum izlemiştir.

Türkiye’de cumhuriyetin kurulmasından sonra, Atatürk ve ardısıra İnönü dönemlerinde kültür politikası bütünü ile devlet güçlerinin elinde idi. Devletin tüm olanakları kültürel kalkınma amacıyla seferber edilmişti. Halkevleri, Türk Dil Kurumu, ve Türk Tarih Kurumu gibi kuruluşlar Kemalist kültür modelinin kurumları olarak ortaya çıkıyorlardı. Ortaçağ uykusu içinde bocalayan bir toplumu sarsmak ve çağdaş düzeye getirmek büyük bir atılımı zorunlu kılıyordu. İşte bu noktada, üç büyük kültür kurumu oluşturuldu ve Atatürk’ün özerklik anlayışı içinde çalışmalarına başladılar. Kemalist devrimin üç büyük kuruluşu tümüyle bağımsız ve özerk bir yapıda kurulmuştu. Yalnızca Halkevleri yurt düzeyinde yaygın olduğu için bazı açılardan o zamanın tek parti yönetiminin denetimi altındaydı. Dil ve Tarih kurumları ise birer bilimsel ve kültürel kuruluş olarak tümüyle bağımsız ve özerk yapıdaydılar. Atatürk, bununla da yetinmemiş ve kalıtının tüm gelirini bu iki kültür kuruluşuna bırakmıştır. O’nun bu örnek girişimi sonraki yıllarda antikemalist çevrelerce eleştirilmiş ve her yönü ile karşı çıkmıştır.

Atatürk’ün kültür ve sanata bu denli büyük önem verme-

sine karşın, sonraki yönetimler ve işbaşına gelen sorumlular bir boşvermişlik içinde olmuşlardır. Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki titizlik ve özveri sonraki yıllarda gevşemiş, giderek ortadan kaybolmuştur. Kültür ve sanata boşvermenin yarattığı çıkmazlar daha sonraları toplumumuzu büyük darboğazlara, bazan da uçurumlara sürüklemiştir. İlgisizlikler arttıkça sanat yaşamında büyük boşluklar meydana geldi ve bunlar zamanla genişledi. Böylesine başlayan olumsuz süreç zamanla değerler çürüyüşüne bile dönüşebildi. Toplum olmaktan ulusallaşmaya doğru yola çıkılmışken, neredeyse toplum olmanın asgari koşulları yitiriliyordu. Kültürel bütünleşme sağlanamayınca, tarihten gelen çok değişik öğeler, Türk toplumunu bir parçalama ve çürüme yönüne doğru itiyordu. Cumhuriyetin ilanından tam yarımüzyıl sonra gerçekten çürümüşlük ve çökmüşlük noktasında büyük çıkmazlarla karşılaşıldı. Her gün yüzlerce insanın öldürüldüğü bir ortamda kültürel değerlerin çökmemesi beklenemezdi. Aynı toplumun üyelerinin birbirini yoketmeğe yöneldiği noktada, o toplumun kültürünün çöktüğü söylenebilir. Sanatın sözü bile edilemez. İnsanları biraraya getiren değerler artık yoktur. Son yılların karmaşında, Türk toplumu uçurumun kenarına sürüklenmiştir. Atatürk'ün başlattığı olumlu gelişme sürecinin terkedilmesi, kültürel kalkınmanın tamamlanamaması Türkiye'yi böylesine bir noktaya sürüklemiştir.

Kültür ve sanat birikimi açısından dünyanın en önde gelen ülkelerinden birisi de Türkiye'dir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana sürekli devlet kurabilmiş ve bağımsızlığını yitirmeden yaşayabilmiş bir ulus olarak Türklerin geçmişten gelen kalıntıları bu birikimi çok zenginleştirmiştir. Kültür kalıtı yalnızca binalar, eski eserler olarak değil, dil, gelenek ve değerlerde de ortaya çıkmaktadır. Yüzyılların getirdikleri ve etkileri Türklerin yaşamlarında hemen her alanda değişik yansımalar yaratmıştır. Türkler bu kadar uzun zaman süreci içinde kendi kültürel değerlerini yaratırken, bir yandan da üstünde yaşadıkları ülkelerin bulunduğu yerlerin koşulları nedeniyle başka toplumlarla çok çeşitli ilişkilere girmişlerdir. Bu ilişkiler ister istemez Türk kültürünün değişik kaynaklarından etkilenmesine

ve iç yapısında çeşitlilik doğmasına neden olmuştur. Orta Asya'dan gelme değerler olduğu gibi, eski Anadolu uygarlıklarının etkileri, Akdeniz ve Ege kökleri, İran ve Arap etkileri de görülebilir. Ne var ki, tüm bu bölgelere ulaşabilecek kadar geniş topraklarda devlet kuran Türkler, bu bölgelerin kültür değerlerinden etkilendikleri gibi tüm Akdeniz, Ege, Ortadoğu ve Asya insanlarını ve toplumlarını kendi kültürel değerleri ile etkilemişlerdir. Türk bilginler İslam biliminin oluşmasında en önde gelen katkılarda bulunmuşlardır. Dinsel etkilerin fazla olması nedeniyle Türkler kendi kültürlerinde yeni atılımlar yapmamışlar ve bir rönesansdan uzun bir süre daha kalmışlardır. Ne var ki Osmanlıların son dönemlerinde başlayan dış dünyaya açılma girişimleri bir süre sonra patlak vermiş ve yirminci yüzyılın başlarında itibaren Türkler de çağdaş dünya kültürü içinde yerlerini almağa başlamışlardır. Özellikle Avrupa ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler bu süreci hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Batı ülkelerine giden Türk aydınları gördüklerini kendi ülkelerine getirmişler, çeviri ve aktarma çabaları artarken bir yandan da eski değerlere dayanan yaratıcı çalışmalar çağdaş verilerin ışığında gelişmeler göstermiştir. Yüzyılımızın başında başlayan bu tip çalışmalar Cumhuriyet yönetiminin kurulması ile daha üst bir aşamaya ulaşmış ve kültür, sanat alanında yapılan çalışmalar bilinçli ve programlı bir düzeyde önplana çıkmıştır. Cumhuriyet rejimi çağdaşlaşma savaşı verirken eski değerleri yadsımamış, aksine onlara sahip çıkarak çağdaş düzeyin verileri ile bu değerlere dayanan özgün bir kültür yaratma ve geliştirme çabasına girişmiştir. Yarım yüzyılı geçen Cumhuriyet döneminde bu konuda çok büyük ilerlemeler başarılmıştır. Artık Türk kültürü dünya sahnesinde özgün yapısı ile ağırlığını duyurmağa başlamıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu genel koşullar, doğaldır ki kültür ve sanat dünyası için belirleyicidir. Bir ülkenin içinde bulunduğu ortamdan kültürü veya sanat alanını soyutlamak olanaksızdır. Yaşanılan dönemin genel ortamı olduğu kadar bazan özel koşulların da etkinlik kazanarak öne geçtikleri görülebilmektedir. Son dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından birçok özellikleri içinde bulunduran bir yapıya sahiptir. İnsa-

nın en kutsal hakkı olan yaşama hakkının elinden alındığı, toplum yapısının çöktüğü bir kargaşa ve silahlı anarşi ortamından sonra yeni döneme geçilmiştir. Yaşama hakkının kalktığı bir ortamda kültür ve sanatın nasıl ki anlamı kalmazsa, insanın yaşama hakkının güvenceye alındığı yeni ortamda ise kültür ve sanatın anlamı büyük olacaktır. Sanat; insanın yaşamla içiçeliğidir, kültür ise bu içiçelikten doğan tüm değerlerin bütünüdür. Sanatın kuramsal yanı ile uğraşanlar, insanı doğanın yarattığını ama sanatın adam ettiğini ileri sürerek, sanatın insanlar için taşıdığı anlamı ve önemi vurgulamaya çalışmışlardır. Gene Atatürk'ün söylediği gibi, sanatsız kalmış bir ulusun yaşam damarlarından birisi kopmuş demektir.

Demokrasiye yeniden geçerken ve geleceğin toplumsal, siyasal düzenlerini kurarken kültür ve sanata artık eskisinden daha fazla önem verilmelidir. Geçmişte yaşanan acı deneyler ve istenmeyen olaylar bunun böyle olması gerektiğini açıkça ortaya koymuşlardır. Bulunduğumuz dönem demokrasiye yeniden geçiş dönemidir. Böylesine önemli bir dönemde gönül isterdi ki, kültür ve sanat sorunları daha çok önemsensin ve yeniden düzenlemelerde ön planda ele alınsın. Tarihin ilk dönemlerinden beri sürekli devlet kurabilmiş ender uluslardan birisi olan Türk ulusunun, geçmişten gelen büyük kültür kalıtı gelecek için yolgösterici biçimde yeniden ele alınabilir, çağdaş değer yargıları ile beraber bilimsel bilgi birikiminin en son verilerinden yararlanarak ortaya en ileri düzeylerde kültür sentezleri konulabilirdi. Geçen dönemlerde savsaklanan bu önemli olgunun gündeme alınması için zaman çoktan gelmiştir. Yeterince ilgi gösterilmezse zamanın hızla akan süreci içinde fazlasıyla geç kalınabilir. Bizim kadar zengin kültür kalıtı bulunmayan uluslar, kültüre ve sanata daha çok önem vererek demokratik rejimlerine çağdaş boyutlar kazandırabilmişlerdir.

Yeniden kurmaya çalıştığımız demokrasi, rejim olarak temelde bir kültür sorunudur. Toplumsal ve siyasal alanlarda yeterli bilincin ve kültürel gelişmenin bulunmadığı ülkelerde demokratik rejimler kurulamamıştır, kurulanlar ise kısa ömürlü olmuşlardır. Demokrasiye giden sağlam yolun kültürden geçti-

ği görülebilse, demokrasinin toplumsal temeller kazanarak daha uzun ömürlü olması veya süreklilik kazanabilmesi için kültürel kalkınmaya ağırlık verilir, sanatın insanları yakınlaştıran, duygu ve yaşam zenginliği içinde bir araya getirerek toplumları kaynaştıran özelliklerinden yararlanılırdı. Toplumların özgürce, hiçbir baskı veya tehlike karşısında yılmadan kendi yollarında bölünmeden ilerleyebilmeleri için kültür ile sanatın birleştirici, kaynaştırıcı ve demokrasiye toplumsal temeller hazırlayan yollarından yararlanmak kesinlikle gereklidir. Çağdaş dünyanın ilerli ülkeleri bunu en üst düzeylerde gerçekleştirmişlerdir. Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma kavgası veren Türk toplumu neden bunu yapamamış? Kültür ve sanatın geniş boyutlarından yararlanamadığımız zaman, günlük politikanın dar kalıpları ile çeşitli dönemlerde çıkmazlara girdiğimiz görülmüştür. Uygarlık kültür demektir. Yeni kurulan demokrasimizin de uygar ölçüler içinde kültüre ve sanata daha fazla yer vermesi kaçınılmazdır.

İki yıl önce, Kültür Bakanlığı yeniden kaldırılarak Turizm Bakanlığına bağlandı. Kültür işleri gene bir bakanlığa bağlı ikinci iş düzeyinde götürülmeğe başlandı. Ülkemiz açısından düşünülürse, hem kültürün hem de turizmin ne denli öneme ayrı ayrı sahip oldukları görülür. Ülke koşulları açısından bu kadar önem taşıyan iki alanın tek bir bakanlıkta toplanması yadırgatıcı olmuştur. Kültürün turistik yönü olduğu kadar turizmin de kültürel yönü vardır. İki bakanlık belirli alanlarda işbirliği yapabilirler ne var ki tek bir bakanlıkta bizim için önem taşıyan iki ayrı alanın bakanlık işlerini götürmek doğru değildir, uygulamada bazı karışıklıklara ve eksik çalışmalara neden olabilecektir. Turizm ve kültür işlerinin tek bakanlıktan götürülmesi ülkemizdeki kültür çalışmalarının yalnızca turistik amaçlı gelişmesine yol açabilecek, toplumumuzda var olan kültür alanının iç dinamiklerini sınırlandıracaktır. Bağımsız bir gelişme alanından yoksun kalan kültür ve sanat turizm hareketlerinin tamamlayıcısı olmaktan öteye pek gidemeyecektir. Nitekim son zamanlarda görülen bir örnek bu durumu doğrulamaktadır. Önceden düzenlenen kültür ve sanat şenliklerinin yerini turistik şenlikler almış ve bu şenliklerde kültürel etkinlik-

ler tamamlayıcı ögeler olarak düzenlenmiştir. Bu da kültürün ikinci planda kalmasına yolaçan bir gelişme olmuştur. Türk kültürünün toplumsal olduğu kadar bilimsel yanları da vardır ve gelişme için ele alınarak işlenmelidir. Kültüre yalnızca turistik bir yaklaşım işin özünü zedeliyebilecektir.

Kültür alanındaki ilk bağımsız bakanlık kurma girişimi Atatürk zamanında olmuştur. Kültür Bakanlığı daha sonraki yıllarda ya kapatılmış ya da değişik bakanlıklarla birleştirilmiş veya başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık düzeyinde yürütülmüştür. Cumhuriyet tarihinde dönemler değiştikçe işbaşına gelen hükümetlerin politikaları da çeşitlilik göstermiş, kültür işlerinin nasıl yürütüleceği kesinlik kazanmamıştır. Bizim gibi bir toplumun yaşamında kültür işlerinin bakanlık kurup kaldırmanın ötesinde büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılamaması çelişkili uygulamaların zamanımıza kadar sürüp gitmesine neden olmuştur. Devletin kuruluş yıllarında kültür işlerinin bakanlık düzeyinde ele alınması o dönemin koşullarında yararlı olmuş, fakat politikalarla beraber değişiklik gösteren örgütlenme biçimi bu yararlılığın süreklilik kazanmasını önlemiştir. Bazen ayrı bir bakanlık, bazan milli eğitim bakanlığına bağlı, bazan devlet bakanlığı, bazan müsteşarlık aracılığı ile yürütülen kültür işlerinin zamanımızda da turizm bakanlığına bağlanması geçmişteki geçici uygulamaların yeni bir halkası olmuştur. Sürekli bir başka yere bağlı olarak yürütülmesi düşünülen kültür işleri, ülkemizde Atatürk dönemi dışında hiç bir zaman birinci derecede önemsenmemiştir. Cumhuriyetimizin temelini kültüre dayandıran Atatürk'ün yolu zamanımıza kadar izlenseydi kültür ve sanat alanındaki bu karışıklık önlenir, şimdiye kadar gerçekleştiremediğimiz kültürel kalkınmamız başarıya ulaşabilirdi. Kültürel kalkınmanın sağlayacağı birlik ve hoşgörü ortamında, bütünlüğümüzü tehlikeye sokan bölücü girişimler veya politikalar kendilerine toplumsal taban bulamazlardı. Zengin kültür kalıtı ile Türk toplumu artık çağdaş dünyanın kültür ve sanat merkezlerinden birisi durumuna gelmelidir. Bu durumu gerçekleştirecek yol ise bağımsız ve yeterli düzeyde örgütlenmiş bir kültür organizasyonundan geçmektedir. Bunun başında toplumumuzun özelliklerine göre yeterli düzeyde ör-

gütlenmiş bir kültür bakanlığı gelmektedir. Bakanlığın yanı sıra demokratik açıdan bağımsız kültür ve sanat kuruluşları da yeniden örgütlenmeli ve hem kültürel kalkınmamıza hem de demokratik gelişmemize katkıda bulunabilmelidirler. Devlet, demokratik kuruluşların kurumlaşabilmesine yardımcı olmalı ve elverişli ortamın önkoşullarını gerçekleştirmelidir.

Bir toplumun yaşamında kültür işlerinin, bakanlık kurup kaldırmanın ötesinde büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılabilmesi çelişkili uygulamaların sürüp gitmesine neden olmuştur. Devletin kuruluş yıllarında kültür işlerinin bakanlık düzeyinde ele alınması o dönemin koşullarında yararlı olmuş, fakat politikalarla beraber değişiklik gösteren örgütlenme biçimi bu yararlılığın sürekli olmasını önlemiştir. Bazan ayrı bir bakanlık, bazan milli eğitim bakanlığına bağlı, bazan başbakanlığa bağlı, bazan da devlet bakanlıkları aracılığı ile yürütülen kültür işlerinin zamanımızda da turizm bakanlığına bağlanması geçmişteki geçici uygulamalar düşünüldüğünde şaşırtıcı olmamalıdır. Sürekli bir başka yere bağlı olarak yürütülmesi düşünülen kültür işleri, ülkemizde Atatürk dönemi dışında hiç bir zaman birinci derecede önemsenmemiştir.

Kıtalar arasında tarihin köprüsü diye adlandırılan bir ülke olarak, Türkiye Cumhuriyeti dünyanın en zengin kültür geçmişine ve kalıtına sahip ülkeler arasındadır. Tarihin ilk dönemlerinden son zamanlara kadar zengin bir kültürel geçmiş her ülkede görülmemiştir. Bu kadar zenginliğin içinde yaşamamıza karşın toplum olarak kültürel bilinçten bazı açılardan yoksun bulunmamız, gereken ilgi ve bilginin gelişmesini önlemiştir. Türkiye'nin konumu açısından düşünüldüğünde, böylesine zengin bir kalıtı acaba gelişmiş ülkelerin elinde olsa idi, neler yaparlardı? Böylesine bir sorunun yanıtlanması beraberinde bazı sorunları ve çözümleri de getirmektedir. Tarihte fetihe ve savaşa önem veren bir toplumun kültüre yeterince önem vermesi beklenemeyebilir. Ne var ki, cumhuriyet döneminde içine girilen barış ortamının kültürel gelişmeye katkıda bulunması beklenirdi. Beklenen katkının gerçekleşmemesi karşısında, tarihin aynası önünde bir özeleştiriye yönelmenin zamanı çoktan gelmiştir. Bir yeniden kuruluş döneminde, kültür so-

runlarının da ağırlıklı biçimlerde ele alınması zorunlu görünmektedir. Kültür ve sanat dünyamızın gelişen olaylar karşısında artık bekleyecek gücü kalmamıştır.

Yüzyılları bulan savsaklama daha kültür ve kültürsüzlüğün ne olduğu sorusunda belirli bir bilincin doğmasını önlemiştir. Kültürün ne olduğunu bilmeyen bir toplum kültürsüzlüğün de ne olduğunu bilemeyecektir. Kültürün ne olduğunu bilmek beraberinde kültürsüzlük üzerindeki bilinci de getirir. Aksi durumda kültür ile ilgisi olmayan işler kültür adına yapılır ve bu sürer gider. Özellikle Türkiye gibi tarihten gelen büyük bir kültür kalıtına sahip olan ülkelerdeki kültür bilincinin diğer ülkelere oranla daha fazla olması gerekir. Ne var ki, ülkemiz bu açıdan da şanssız bir süreç yaşamıştır. Zengin miras-yediler gibi kültürel değerlerimizin önemi kavranmadan har vurup harman savrulmuş, eldekiler ziyan edilmiştir. Yabancı ülkeler tarih ve insanlık adına bizim değerlerimize bizden daha çok sahip çıkmışlar, götürebildiklerini kendi ülkelerine taşımışlar, götüremediklerinin de envanterini çıkararak dünya kamuoyunun yararlanmasına açmışlardır. Tarihsel eserlerin yanı sıra diğer kültürel değerlerimizi de başka adlar altında sahip çıkarak, kendi kültürlerinin ürünü imiş gibi pazarlamasını ve tanıtımını yapmışlardır, kültür bilincinin gelişmediği ülkemizde kültürsüzlük kültür adına sürüp giderken gerçek kültür değerlerimiz de başkalarının eline geçmiştir. Kültüre ve sanata sahip çıkma ve öğrenme bilincine toplum olarak varamadığımız sürece geçmişten günümüze kalan bu ters gidişi önlemek olanağı bulunmayacaktır. Sanat ve kültüre karşı olgünlük düzeyinde yaşanan ilgisizlik ve umarsızlık ortamından bir an önce kurtulmanın yolları bulunmalıdır. Yetkili çevrelerin yaklaşımları etkin bir ilgiye dönüştürülemedikçe ilgili ama yetkisiz çevrelerin huzursuzluğu yaşayacaktır.

Kültür ve sanatın özel dallarından önce ülkemizde genel kültür sorunu ele alınmalıdır. Bir toplumda insanların, genel bilgi ve kültür düzeyinin yüksek olması, ülke ve dünya sorunlarını ve tüm gelişmeleri izleyebilmesi o toplumun geleceği açısından birinci derecede önem taşımaktadır. Bireyleri okuma yazma bilmeyen, kendi kabuğuna çekilmiş, belirli bir çevrenin

dışına çıkmamış ve dünyadaki gelişmelerden habersiz toplumların gerçek anlamda bir refah düzeyine ulaşabilmeleri olanaksızdır. Genel kültür sorunu yalnız okullardaki eğitim ile çözümlenemez. Okul dışı eğitim çalışmalarının da yaygınlık kazanması gerekir. Okumazlık ve yazmazlıktan kurtulma seferberliğinin başarıya ulaştırılması bu yolda atılacak ilk adımdır. Ancak bundan sonra gelen kültürü artırma programları uygulamaya konulabilir. Geniş çapta bir halk eğitimi projesi tıpkı Atatürk zamanında Halkevleri uygulaması gibi yürürlüğe konulmadıkça, Türk toplumunda genel kültür sorununun çözüme kavuşturulması beklenemez. Kültür değerlerine toplumun tüm bireylerinin sahip çıkması, geleneksel sanatlarımızın geliştirilmesi, sanat etkinliklerinin halk kitlelerine ulaşabilmesi, kadının sosyal ve kültürel yaşama daha etkin biçimlerde katılabilmesi, aydınlarla halk arasında bir diyalog düzeninin kurulabilmesi ancak böylesine geniş bir projenin uygulanmasından sonra gerçekleşebilecektir. Günümüzde kültürel yaşantımızı fazlasıyla uğraştıran bu tür sorunlar için artık küçük yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır. Dönem dönem ortaya çıkan çeşitli yaklaşımlar konunun bürokratik ölçüler içinde sonuca götürülemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Konuyu daha açıklığa kavuşturmak için Halkevleri deneyi ile Halk Eğitim Merkezleri uygulamalarını karşılaştırmakta çeşitli yararlar vardır. Sonuçlar modelin ne olması gerektiğini göstermektedir. Kitlel kültürü gönüllü güçler potansiyelini örgütlenerek yönelinmedikçe her türlü kültürel yozlaşma da beraberinde gelmektedir. Sahipsiz kalan yığınlar için yönelik kültür sömürsü ve düşmanlığı, gelişmek için elverişli ortamlara kavuşmaktadır. Bir toplumda en alt düzeyde belirli bir genel kültür çizgisi oluşturulmadıkça kültür adına yapılan herşey gelip geçici ve kişisel kalmak zorundadır, kurumlaşma beklenemez.

Bilinçsiz ve genel kültürden yoksun toplumlarda kültür ve sanat düşmanlığı da yaygınlık kazanmaktadır. Toplumsal yaşamda kültürünün yeri olmadı mı, etkili güçlerin tutumlarında kültür düşmanlığı daha da belirginlik kazanmaktadır. Ailede, okulda ve çevrede yasaklamalar birbirini izlemektedir. Yasakçı toplum yapısının yönetimi de ister istemez yasaklamalara

eğilim gösterir. Kültür düşmanlığı geniş kapsamlı bir kavramdır. Yasaklamalarla olduğu kadar, ilgisizlik veya istismar ile de kültür düşmanlığı gündeme gelebilir. Daha çok toplumda aydınlanmaya veya uyanmağa karşı çıkan çevrelerin tutumunda kültüre karşı bir düşmanlık görülür. Geçen yüzyıllardan kalma feodal ilişkiler kırılmadığı içindir ki, toplum olarak kültür düşmanlığı sorunundan Türkiye kurtulmuş sayılamaz. Aile ve sosyal çevrede bu tutum sürdükçe de zaman zaman yönetimleri etkilemesi kaçınılmazdır. Kültür düşmanlığının bir toplumsal olgu olarak silinebilmesi için gene tabanda yaygınlaşan bir kültür seferberliğine gereksinme vardır. Son yıllardaki hızlı gelişmeler karşısında kültür ve sanata karşı tutum içinde olanların bundan vazgeçerek kültür alanlarını kendi açılarından kullanmağa başladıkları görülmektedir. Kültür başbaşa bir amaç değildir. İnsanlık, uygarlık ve çağdaşlaşma yolundaki en önemli araçtır. Böylesine bir araç azınlığın çıkarları doğrultusunda değil, tüm ulusun yararları ve insanlığın ilerlemesi için kullanılmak zorundadır. Atatürk'ün gösterdiği çağdaşlaşma yolunda kültür ve sanata düşen işlev de budur. Bu nedenle kültür ve sanat birikimine sahip çıkılırken, açık kültür düşmanlığına olduğu kadar gizli kültür düşmanlığına da karşı bir tutum bilinçle izlenmelidir. Kültürel ilerleme ve gelişme yolunda ortaya çıkan veya çıkarılan her türlü engel geniş anlamıyla kültür düşmanlığının kapsamına girer. Önlemler alınırken, planlar yapılırken çağdaş uygulamaların ışığında engellerin üzerine gidilmelidir.

Kültür alanında yukarıda sayılanlara eklenebilecek bir diğer konu da başıboşluktur. Gerçekten de kültür ve sanat dünyası zamanımıza kadar sahipsizliğin getirdiği bir başıboşluk ortamında sürüklenip durmuştur. Atatürk döneminde geleceğe dönük ciddi adımların sonraları siyasal nedenlerle kesilmesi bu duruma yardımcı olmuştur. Her gelen yönetimin kendi doğrultusunda bazı girişimlerde bulunması sorunu daha da büyümüştür. Atatürk'ün ana çizgilerini belirlediği yoldan giderek, ülke ve ulus gerçekleri doğrultusunda bir kültür politikasının oluşturulamaması başıboşlukla beraber kargaşayı da geliştirmiştir. Çeşitli kültürler arasında sıkışmışlıktan kurtulabilmek,

tarihin belirli dönemlerinden kalan kültürel kalıtları ulusal gerçekler doğrultusunda birleştirebilmek ve giderek ulusal kültür bireşimine yönelebilmek için öncelikle toplumun her kesiminin oluşumuna katılacağı ve benimseyebileceği ulusal kültür politikasına gereksinme vardır. Kültür politikanın dışında değildir. Her dünya görüşünün veya politikanın kültür sorunlarına bakış açısı farklıdır. Yarımyüzyıllık cumhuriyet tarihi bunun değişik örnekleri ile doludur. Evrensel düzeyde kültürel etkinlik sağlamanın yolu ulusallıktan geçmektedir. Ulusal kültür bireşimine ulaşamayan toplumlar uluslararası ilişkilerde etkin olamamaktadırlar. Kültür hem ulusaldır, hem de evrenselidir. Ulusallık sorununu çözemeyen toplumlar kendi kabuklarının dışına çıkamamaktadırlar. Kabuğu yarmanın yolu ulusal kültür bireşiminden geçmektedir. Uluslararası alanda kültürel yönlerden güçlü olabilmek için bir toplumun söyleyecek şeyi, verecek mesajı olmalıdır. Böylesine bir aşamaya gelebilmek için her türlü siyasal farklılaşmanın ötesinde ülke ve toplum gerçekleri doğrultusunda her kesimin katılımı ile belirlenecek ulusal bir kültür politikası zorunludur. İçinde bulunduğumuz döneme kadar bu başarılamamıştır. Ulusal ve demokratik bir kültür politikası tüm sorunları içeren bir içerik ile belirlendiği zaman işbaşına gelen siyasal yönetimlerin kültür ve sanat dünyasını güdümleme girişimleri sözkonusu olamayacaktır. Genel doğruların ışığında tüm kesimler özerk bir yapıda ve özgürlük içinde kültürel çalışmalarını geliştirebilecektir. Bu noktadan sonra sanat ve kültür etkinlikleri ise, kuruluşların kişiselliklerinden uzaklaşarak kurumlaşma yoluna girebileceklerdir.

Geçmişteki değerlerin bugünlere, günümüzdeki etkinliklerin yarınlara kalabilmesi ancak kültür ve sanat alanında kurumlaşma ile olabilir. Kişilerle ve bazı özel girişimlerle yürütülen çalışmalar kalıcı olamamakta ve ülkenin kültürel birikimine yeterince katkı sağlayamamaktadır. Dönemlere göre parlayan ve çalışan kuruluşlar görüldüğü gibi çok başarılı bireysel çalışmalar da gözlemlenmektedir. Bütün bunların geleceğe dönük yeniden ele alınmasının sırası gelmiştir. Ülkemizde bu açıdan çok başarılı bir model yarımyüzyıldır yol göstermektedir. Atatürk'ün getirdiği Dil ve Tarih kurumları gibi özerk ve

özgür kurumlaşma modeli kültür ve sanatın tüm alanlarında geliştirilmeli, bunların yanısıra yurt çapında yaygın bir örgütlenmeğe gidilmelidir. İşte bu açıdan girilmedikçe son yıllarda ortaya çıkan yozlaşma ve lumpenleşme süreci varolan kültür değerlerini de yiyip bitirecektir. Kitlelerin duygusallığı, sâhipsizliği ve ezilmişliğini sömüren lumpen kültür ürünleri giderek kültürsüz bir toplum yapısını da hazırlamaktadırlar. İşsiz güçsüz toplum kesimlerinin duygu ve düşüncelerini yansıtan lumpen kültür olayı toplumun her kesimine hızla girebiliyorsa o toplumda kültür adına pek fazla birşey yapılmıyor demektir. Lumpenleşme olayı toplumsal bir olgudur, ne var ki geliştirdiği sahte kültür toplumsal bir olay olmamalıdır. Şimdilerde olâabilmesi kültürel gelişme açısından tehlike çanlarının çaldığını açıkça göstermektedir. Toplumun bunalımları karşısında kitlelerin ezilmişliğinin istismar edilmesine daha fazla izin verilmemelidir.

Kültür emperyalizminin belirli bir yönü yoktur. Batıdan geldiği gibi, doğudan da, kuzeyden de, güneyden de gelebilir. Nitekim ülkemizde bunun çeşitli örnekleri değişik dönemlerde görülmüştür. Şimdilerde batıdan daha çok güneyden gelen bir kültür emperyalizmi, kültürel alanda lumpenleşme ile beraber gündeme gelmiştir. Bırakınız kurumlaşmayı, daha doğru dü-rüst bir kültür politikasını oluşturmamış bir topluma yarın hangi yönden yeni akımların geleceğini kimse kestiremez. Kültür ve sanatta kendi yolunu çizen ülkelerin dünya kültürü ile daha rahat ilişkiler kurabildiği açıktır. Ulusal olduğu kadar evrensel niteliklere sahip olan kültür paylaşıldıkça değeri artar, insanlığa barış yolunda katkılar getirir. Kendi yolunu bulamayan toplumların ise kültür alışverişi sırasında kendi değerlerini yitirmeleri, benliklerinden uzaklaşmaları, başkalarının ters etkileri ile yozlaşma sürecine sürüklenmeleri ise kaçınılmazdır. Ulusal ve demokratik yapıda kültür politikasından yoksun bulunduğumuz sürece yeni yeni akımlar ülkemizde moda olacak ve kültürümüzü öz değerlerimizi yoklaştırarak etkiliyecektir.

Ekonomik gelişmeler toplumumuzu belirli bir gelişmişlik çizgisine getirmiştir. Nitekim, artık kültür ve sanat alanına dö-

nük yatırımların yapıldığı bir döneme Türkiye girmiştir. Modelin yalnızca ekonomik amaçlara yönelik kalmaması ve belirli toplumsal hedefler doğrultusunda kültür yaşamımıza katkıda bulunabilmesi için de kültür politikası zorunlu görünmektedir. Her yeni girişim emek, zaman ve kaynak kullanımını da beraberinde getirmektedir. Bunların daha çok katkı getirebilmesi için kültürel planlama gerekmektedir. Ulusal kaynaklar kültürün toplumu belirli açılardan koşullandırmasında silah olarak kullanılmamalıdır. O kadar zengin bir ülke olmadığımıza göre kültür ve sanata dönük girişimler de daha geniş düşünülmelidir.

Ulusal kültür politikası ile beraber gene bünyemize uygun bir de örgütlenme modeli geliştirilmelidir. Her hükümet değişikliğinde yeni bir uygulama denenmemelidir. Kültür alanı deneme tahtası değildir. Atatürk'ün deyimiyle, Türkiye Cumhuriyetinin temelini kültür olduğu öncelikle benimsenmeli ve kültür işleri birinci derece devlet işlevi olarak yeniden ele alınmalıdır. Bu yapılmadıkça kültür işlerinin yarın hangi bakanlığın bünyesinde ikinci derece görev olarak yürütüleceğini şimdiden kimse kestiremeyecektir. Yirmi yıl önce yapılan devlet örgütünün yeniden düzenleme çalışmalarında bu konu açıklığa kavuşturulmuştur.

Türkiye daha en alt düzeyde politikasını ve örgütlenmesini tamamlayamamışken, çağdaş dünyanın ileri ülkeleri kültür ve sanat alanlarında bambaşka sorunlarla ve konularla uğraşmaktadırlar. Öncelikle hepsinin kendi ülke ve toplum gerçeğini yerinde izlediklerini ve gereksinmeler doğrultusunda politika geliştirdiklerini, örgütlenme modellerini uygulama alanına getirdikleri gözlemlenmektedir. Çağdaş bilimin en son verileri ile toplumun gözlemlenmesi, toplumsal olayların, kitleyi oluşturan insanların yerinde ve nesnel gözle gözleme alınması, elde edilen bulgulara göre yöntemler ve yollar geliştirilmesi tüm ileri ülkelerde göze çarpan başlıca özelliktir. Bilimin verilerinden yararlanmayan bir kültürel kalkınma hiç bir çağdaş ülkede görülmemiştir. Türk ulusuna da düşen, gene Atatürk'ün söylediği gibi bilimin vazgeçilmez yolgöstericiliğini kültür ve sanat dünyasında da benimsemektir. Toplumların yaşam biçimlerini yansıtan kültür ile, yaşam biçimlerine göre ürettikleri ve yarattık-

ları ile oluşan sanatın yeterli düzeylerde değerlendirilmesi bilimsel yaklaşımın dışında olamaz. Bilime ters düşen veya bilimsel verilerle çelişen kültür politikaları, uygulamalar ile gelişme açısından olumsuz etkiler yaratabileceği gibi kısa ömürlü olmanın ötesine de gidemezler. Ülkemizde henüz kültür ve sanatın bilimsel olarak ele alındığı bir döneme gelinmemiştir. Bu nedenle yapılacak olan, kültür ve sanat alanındaki temel bilimsel eserlerin kısa zamanda Türkçeye kazandırılması ve çağdaş uygulamalar da gözönüne alınarak geniş bir tartışma platformunun oluşturulmasıdır.

İleri ülkelerde kültür ve sanat bilimin yanısıra demokrasi ile de beraber düşünülmektedir. Özellikle kültürün demokratizasyonu sorunu en ileri ülkelerde gündeme gelmiştir. Demokrasiyi geliştirmek isteyen bu ülkeler, siyasal, sosyal ve endüstriyel demokrasi uygulamalarından sonra kültürel demokrasi uygulamasına yönelmişlerdir. Amaç toplum yaşamının her alanında demokrasiye yaygınlık kazandırmaktır. Kültür ve sanatı demokrasinin dışında düşünebilmek olanaksızdır. Kültürel kalkınma ancak demokrasinin bu alanda geçerli rejim olduğu benimsenirse olanak içindedir. Kültürün demokratizasyonu uygulamasında kişilerin kültür ve sanat açısından eşit bir düzeyde bulunmaları kültürel etkinliklere katılma, kültür ve sanat ürünlerinden yararlanma, kültür ve sanat alanında tanınan haklara sahip olabilme gibi konularda her yönü ile benzer konumlarda bulunmaları sözkonusudur. Demokratik rejimin çağdaş içerik kazanabilmesi, insanlara daha fazla yakınlık gösterebilmesi; insanlara insanlığı ve yaşamı tanıtan, sevdiren kültür ve sanat ile gerçekleştirebilmektedir. İnsanların yaşamına anlam kazandıran kültür ve sanat boyutu olmadan bir demokrasinin çağdaş ve ileri olabilmesi düşünülemez. Kültürün demokratizasyonu yalnız kültürel kalkınma açısından değil aynı zamanda demokratik gelişme açısından da zorunlu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu soruna, açıklarını kapatmak açısından ileri ülkelerden daha çok önem vermeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Kültürün demokratizasyonu sorunu dünyanın içinde bulunduğu koşullar açısından, kültür ve sanat dünyasının önde gelen sorunlarından biridir.

ANAYASA VE KÜLTÜR

Anayasalar temel hukuk metinleridir. Bir ülkede var olan hukuk düzeninin kaynaklandığı en büyük belgelerdir. Anayasa genel olarak o ülkede varolan hukuk sisteminin simgesidir. Çeşitli anlamları ve tanımları bulunmaktadır. Bir tanıma göre, anayasalar bir devletin kuruluşunu ve işleyiş mekanizmasını düzenleyen kuralların bütünüdür. Bu kuralların bir bölümü hukuksal olabileceği gibi diğer bir kısmı da gelenekler biçiminde ortaya çıkabilir. Bu tanım anayasayı geniş kapsamlı olami bir metin biçiminde birleştiren belge anlamında ele alınmaktadır. Genellikle anayasa terimi dar anlamda kullanılmakta ve hukuk düzeninin çatısını oluşturan kuralları resmî bir metin biçiminde birleştiren belge anlamında ele alınmaktadır. Her ülkenin olağan koşullarda geniş anlamda bir anayasası vardır, ama dar anlamda da anayasası olması zorunlu değildir. Hukuksal açıdan dar anlamda var olan anayasa diğer hukuk kurallarının en üstünde bir yere sahiptir. Bir devlet veya siyasal iktidar varlık nedenini anayasa ile simgeleyebilir.

Toplumların gelişim süreçleri içinde yöneten ve yönetilen ayrımı belirli bir noktadan sonra ortaya çıkınca, yönetici güçler örgütlenmek ve iktidarlarını sürekli kılmak istemişlerdir. Yöneten ve yönetilen ayrımı devlet olgusunun doğuşunun başlangıcıdır. Yönetici güçler ellerindeki iktidar gücünü örgütlemek ve sürekli kılmak istedikleri zaman bir hukuk düzenine gereksinme duymuşlardır. Düzene bağlanmayan bir iktidar gücünün kısa ömürlü olacağı endişesi, toplumsal olayların devingenliği, yönetici güçleri birer anayasa yaparak güçlerini pekiştirme yoluna gitmelerine yolaçmıştır. Anayasalar yalnız yönetenler açısından değil, aynı zamanda yönetilenler açısından da ortaya çıkmış temel yasal belgelerdir. Yüzyıllar süren siyasal çekişmeler ve savaşımaların sonucunda elde edilen hak ve özgür-

lüklerin de güvence altına alındığı belgeler gene anayasalardır. Devletin işleyiş düzenini, yönetimin biçimini, vatandaşların hak ve özgürlüklerini yazılı belgelere dayandırmak amacını güden anayasacılık eylemlerine hemen hemen bütün toplumların siyasal yaşamlarında rastlanmıştır. Bu tür eylemlerin güçlülük oranlarına göre, bazan yazılı anayasalar erişilen düzeyin saptaması ile yetinmiyorlar, gelecekte olması gereken ve amaçlanan hedefleri de belirli ilkelere bağlayarak üst düzeyde kurallaştırıyorlar. Böylece anayasaların ikili yönü ortaya çıkmış oluyor. Yöneten yönetilen çelişkisi kadar, var olan düzenin somut kurallaştırılması ile olması gereken düzenin gene kuralarla belirtilmesi, anayasaların temelinde bulunan ana çelişkilerdir. Anayasaların iyilik derecesi bu çelişkilerin toplum gerçeklerine göre bağdaştırılabilmesi ve çözüme kavuşturabilmesi ile ölçülebilir.

Ülkede var olan tüm yasaların uygun bulunmak zorunda olduğu anayasalar, toplumu oluşturan genel anlaşmanın (consensus) bir anlamda temel normunu meydana getirirler. Bir toplumu vareden düşünce, anayasaların özünde yansıyan temel normlarla belirginlik kazanmaktadır. Bu nedenle, anayasaların yazılı biçiminden, maddelerinden daha çok özü önem taşımaktadır. Anayasa maddelerinin ötesinde, içeriğinde ve genel anlamında yatan düşünceler ve yaklaşımlar anayasaların yapısını ve kişiliğini belirleyen ana öğelerdir. Anayasaları hukuksal metinler olarak düşünsel boyutlardan uzak bulunduğunu ileri sürmek yanlıştır. Bütün hukuksal metinlerin altında yatan bir düşünsel boyut bulunduğu gibi anayasalarda bu fazlasıyla vardır. Anayasaları değerlendirirken yalnızca maddeleri ele almak yeterli olamayacağından düşünsel boyutları irdelemek, ortaya çıkararak değerlendirmek, doğru ve yeterli yargılara varabilmenin başlıca ön koşuludur.

İnsan toplumları çeşitli kesimlerden oluşmaktadır. Hiç bir toplum gösterilemez ki üyeleri tek tip insanlardan oluşsun. Tarihin en eski dönemlerinden buyana toplumlar öncelikle yönetenler ve yönetilenler yarışmasına sahne olmuşlardır. Zamanla yönetenler de kendi içerisinde uzmanlaşma göstermiş ve

toplumdaki sosyal, siyasal, ekonomik iktidarlar değişik kesimlerden oluşmuştur. Yönetenler kesiminde olduğu gibi yönetilenler de toplumların yaşam biçimlerine göre bölümlenmişler, öne çıkan işlevlere göre toplumsal kesimler belirginleşmiştir. İnsanlık tarihi böylesine bir oluşum sürecinin göstergesi durumundadır. Ne var ki, insanlar arasındaki ayrılıklar ve farklılaşma toplumları parçalayamamış, toplumsal yaşam tüm siyasal ve ekonomik boyutları ile günümüze değin sürüp gelmiştir. Farklılaşma sürecine karşın insan toplumlarını ayakta tutan neden insanların toplumsal varlık olmaları kadar, birarada yaşama istekleri de olmuştur. Toplumsallık ve birlikte yaşama isteği, beraberliğin ve toplumsal yaşamın kurallarını da doğal olarak getirmiş ve ortaya ulusları, toplumları yaşatan bir consensus (anlaşma) düzeni çıkmıştır. Toplum anlaşmasının varlığı bir anlamda değişik kesimlerin birarada yaşama isteklerinin göstergesi olmuş, dayanışma içerisinde yaşamı düzenlemiştir. Tek kesimden oluşan bir insan toplumu düşünölemeyeceğine göre, consensus aracılığında tüm kesimlerin varlığı ve dayanışması ile bir toplumsal yaşam düzeni oluşturulmuştur.

Bazı düşünürlerin «Toplum Sözleşmesi» dediği böyle bir anlaşma toplumların yaşamlarını düzenlerken anayasaların ilk çekirdeğini ortaya çıkarmış, insanlarda zamanla temel bir yaşama yapma ve toplumsal, siyasal yaşamı böyle bir yasaya bağlama düşöncesini geliştirmiştir. Birarada yaşamının belgesi olarak ortaya çıkan anayasalar tüm kesimlerin dayanışma düzeni içerisinde kendi koşullarına, isteklerine ve çıkarlarına göre nasıl yaşayacaklarını ilkelerle belirlemiştir. Yönetenlere yetkiler ve görevler verilirken, yönetilenlerin hakları, özgürlükleri ve çıkarları da güvenceye bağlanmıştır. Ayrıcalıksız bir düzenin temelleri atılırken, insan hak ve özgürlüklerindeki tüm gelişmeler anayasalara yansımıştır. Yetkilerle haklar en son gelişmelere göre belirli dengelere bağlanırken tüm insanların geleceği düşünölmüştür. Belirli toplumlar aracılığı ile ulusal çerçevede ortaya çıkan consensus durumları çeşitli toplumlar arası ilişkilerin sıklaşması sonucunda uluslararası düzeyde de geçerli bir duruma kavuşmuştur. Toplum içinde her kişinin duru-

mu gözetilirken, yeryüzünde yaşayan tüm toplumlara da varlık ve yaşam hakkı böylece tanınmıştır.

Toplumsal anlaşma sonucunda ortaya çıkan anayasalar, daha çok genel ve soyut ilkelerle yeni düzenlemeler getirmişlerdir. Ülke içindeki tüm yasa ve yasal düzenlemelere kaynaklık eden anayasalar toplumsal anlaşmanın içeriği açısından her kişinin hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak ve ülke yönetimini anlaşmanın genel ilkeleri çerçevesinde belirli bir düzene bağlayacaktır. Bunu gerçekleştiremeyen anayasalar kısa zamanda geçersiz bir duruma düşerler, görünüşte kağıt üzerinde var olmalarına karşın, hukuk tarihi belgesi olmanın ötesine gidemezler. Anayasalar yalnızca hazırlayan ve uygulamaya koyan erkin gücüne değil, toplumun değişik kesimlerini oluşturan bireylerin çoğunluğunun benimsemesine de bağlıdır. İkinci öge yeterince gözönüne alınmadığı zamanlar anayasalar ya çok kısa ömürlü olmuşlar ya da etkinliği olmayan geçersiz bir belge durumuna hızla sürüklenmişlerdir. En iyi anayasalar bile toplumun benimsemesi olmadan en kötü anayasanın durumuna düşmüşlerdir. Halk kitleleri sahip çıkmadıkça ne anayasalar ne de diğer yasalar yeterince amacına ulaşamamıştır.

Aslına bakılırsa, toplumları yöneten güçlerin de kendilerine göre bir anlayışları, iktidar felsefeleri ve yönetim yöntemleri vardır. Bu açıdan her yönetimin anlayışı kendi döneminde çıkan anayasalara yansıma gösterir. Egemen gücün toplum ve iktidar felsefesine göre anayasanın genel ilkeleri oluşur ve diğer yasal düzenlemelere kaynaklık eder. Her anayasanın bu nedenle özünde yatan bir temel normu vardır. Bu temel norm işbaşına gelen yönetimin anlayışına göre biçimlenir, yönetimlerin değişmesi ile beraber de geçerliğini yitirir, eskisinin yerine yeni gelen yönetimin anlayışı egemen olur ve kendi temel normunu getirir. Anayasalar bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiği zaman özlerinde genel bir içerik, soyut bir anlam bulunduğu hemen görülebilir. İşte bu temel normun anayasaya yansımasıdır. Yönetimlerin temel normları anayasanın özünü biçimlendirdiği gibi maddeleri de yapılarını belirler. Yönetimi elinde bulunduran gücün toplum sorunları, ülke bunalımları ile

ilgili düşünceleri ne ise bunlar temel normun ve dolayısıyla anayasanın biçime kavuşmasında birinci derecede yönlendirici rol oynarlar. Özgürlükten yana güçlerin hazırladıkları anayasalarda temel norm özgürlük olduğu gibi baskıdan yana otoriter yönetimlerin çıkardıkları anayasalarda temel norm baskı ve kontroldür. Temel normlar anayasa çalışmalarında başlangıç ve hareket noktasıdır. Hangi noktadan kalkılırsa o noktadan sonraki toplumsal süreç de işlemeğe başlar. Önemli olan gelinmiş bulunan noktada toplumsal durumun doğru saptanmasıdır. Tarihin ve bilimin öğrettikleri, durum saptamasının yeterli olabilmesi için kesinlikle gözönünde tutulması gereken ana öğelerdir. Bunlardan habersiz bir yaklaşım anayasa açısından başarısız kalmağa mahkûmdur. Anayasa hukuku denen bilim dalı siyasal bilim ve tüm sosyal bilimlerle içiçe girmiş bir alandır. Hem her konuyu anayasa ile düzenlemeğe kalkacaksınız hem de anayasayı diğer bilim alanlarından soyutlayacaksınız, o zaman ortaya gariplikler ve çelişkiler abidesi bir metin çıkarılır. Yönetimlerin kendi görüşlerine göre temel normlarını belirlemeleri son derece kolaydır, ne var ki her temel norma göre anayasa yapmak çok zor bir iştir. Anayasa hukukunda ustalık ve başarı bu yönleri değerlendirmeden ve dengelemekten geçmektedir.

Anayasa alanında hiç istenmeyecek olan bir durum vardır. Bu da anayasanın özünü oluşturan temel norm ile toplumun temelinde yatan toplumsal anlaşma veya rıza (consenses)nın çatışmasıdır. Çatışma beraberinde ya toplumsal tepkileri getirir veya anayasayı en kısa zamanda geçersiz bir duruma sürükler. Toplum tek tek bireyler toplamı olarak ele alınırsa, her kesimin isteklerinin yönetime yansması ve belirli bir ağırlığa sahip olması en doğal durumdur. Yönetimin düşüncesini yansıtan temel norm anayasada anlamını bulunca toplumsal anlaşma ile bir uyum içine girmelidir. Bir uyumsuzluk başgösterirse o anayasa sağlıklı olamaz ve tüm toplumsal kesimlerin gereksinimlerini karşılayamadığı gibi maddelerine de geçerlilik sağlayamaz. Yönetimler toplumun olduğu gibi anayasalar da toplumun olmak zorundadır. Yöneteceği bir toplum bulunmayan yönetim düşünülemediği gibi düzenleyeceği bir toplum

olmayan anayasa da yoktur. Toplumsal gerçeklik ne kadar iyi izlenirse ve yeterince değerlendirilirse anayasalar da o kadar sağlıklı ve başarılı olur. Toplumsal gerçekliğin dışında kalan siyasal yaklaşımlar anayasa yokuşunda tökezlemekten kurtulamazlar. Anayasalar toplumdaki siyasal çekişmenin ve kavgaların dışında kalmak zorundadır. Siyasal düşünceler hiç bir zaman öznellikten kurtulamazlar. Anayasal yaklaşım ise öznel değil, tüm gerçekliği yansız değerlendirebilen nesnel bir çizgide olmalıdır. Yönetimler ve siyasal gücü elinde bulunduranlar kendi öznelliklerinden kurtulabilmek için toplumun her kesiminin sesine kulak vermeli ve onların isteklerini gözönünde bulundurarak anayasa hazırlamalıdır.

Toplum içindeki tüm yasal düzenlemeler, yasalar ve kurallar genel anlamda anayasadan kaynaklanmak zorundadır. Hukuk düzeninin ve hukuk devletinin gereği, anayasa dışında yasal bir düzenleme düşünülemez. Bir toplumda geçerli bulunan siyasal, sosyal ve hukuksal düzenin temelinde yatan anlayışı temel norm biçiminde simgeleyen anayasa, yeni bir temel norma dayanan yönetici güç başa gelmedikçe, yasaların ve hukuksal düzenlemelerin en üstünde varlığını korur. Geçerli bulunan değer yargıları temel normun oluşmasına katkıda bulundukları kadar, temel norma da uygun olmak ve ondan kaynaklanmak zorundadırlar. Bu açıdan, anayasaları toplum piramidinin en uç noktası olarak tanımlamak söz konusu olabilir. Tepedeki temel norm, toplum piramidinin her kesimine kaynaklık yapmak ve dolayısıyla da düzenlemek görevindedir. Bir toplumda anayasa varsa, o toplumdaki her şey anayasa çerçevesi içinde düşünülme ve ele alınma durumundadır. Anayasa şemsiyesi hiç bir olguyu, kurumu veya toplumsal gerçekliği kendi çatısı altına almamazlık edemez.

Anayasa kavramını yeterince değerlendirebilmek için önce hukuksal gerçekliğe, daha sonra da toplumsal gerçekliğe girmek gerekir. Anayasayı temel hukuksal metin olarak bir toplumun hukuk sistemi dışında düşünebilmek olanaksızdır. Hukuk sistemlerini belirleyen, özelliklerini yaratan ve biçimlendiren ise toplumsal koşullardır. En az hukuk sistemi kadar ana-

yasalar da toplumsal olgulardır. İnsan topluluklarının toplumlaşma süreci kadar, uluslaşma süreci, kalkınma ve gelişmişlik düzeyi de hukuk sistemlerinin öz ve biçimlerini belirleyen toplumsal nedenlerdir. Sosyo-ekonomik koşullar, teknolojik düzeyde varılan aşamalar bile bunlara eklenebilir. Önemli olan hukuk sisteminin bütün bu toplumsal süreç ve olgulardan haberdar olmasıdır. Toplumsal gerçekliğin değişik yönleri ile bağdaşmayan, halk kitlelerinin gereksinmelerini karşılamayan hukuk sistemlerinin kurulabilmesi çok zor olduğu gibi, uzun ömürlü yaşayabilmeleri de olanaksızdır. Nerede bir toplum varsa orada kesinlikle bir hukuk olduğu varsayıldığına göre, toplumsal gerçeklik dışında bir hukuk sistemi ve dolayısıyla da anayasa düşünülemez. İnsanlar her zaman toplu yaşamışlardır. Toplu yaşam, kesinlikle bir düzene gereksinme yaratır. Hukuk, bilinmeyen ve soyut ilkelerin toplamı değil, topluluk biçiminde yaşayan insanların toplumsal gerçekliğidir. Kişilerin olduğu kadar toplumun hakları, yararı ve tüm özgürlükler hukuk tarafından ele alınmak ve düzenlenmek zorundadır. Hak ve özgürlüklerin yanısıra yetkiler de dengeli biçimlerde düzenlenir. Egemenliğin bütünleyicisi olan yetkiler, hiç bir zaman hak ve özgürlüklerin zararına, onları kaldırmak amacıyla kullanılamaz. Hukuk bunu sağlamak için vardır. Ayrıca bireylerin ve toplumun çıkarlarını karşılıklı olarak genel bir uyum içinde sağlamak gene hukukun görevleri arasındadır. Anlaşmazlıkları olduğu kadar çatışma ve çelişkileri gidermek de hukukun görev alanı içine girmektedir.

Hukuk, kendisini uygulayanlarla vardır. Yöneticiler olduğu kadar hak ve hukuk arayışı içinde olan hukukçularla, hak dağıtımı yapan yargıçlar ve yargı organları da hukuk kuralları ile bağlıdır. Hukuk uygulama dışında ve yalnızca soyut anlamda olamaz. Hukuk genel ve soyut kurallardan meydana gelir ama hiç bir zaman somut durumların dışında kalmaz. Her genel veya soyut hukuk kuralı somut durumlara uygulanabilir olmalıdır. Yaşanan her durumun ortaya çıkardığı çelişkileri, çatışmaları veya anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak mutlaka bir hukuk kuralı vardır. Hukuk düzeni ile hukuk devletinden kastedilen budur. Hukuka bağlı bir devletin bulunduğu toplum-

da hukukun yetmediği bir durum düşünülemez. Hukukun uygulamaya bu denli bağlı bulunması toplum yaşamı ile nasıl içiçe bulunduğunu gösteren çok açık bir kanıttır.

Toplumların sosyal yapıları hukuk düzenlerini etkilediği gibi, siyasal yapıları da etkilemektedir. Siyasal örgütlenme, eylem ve partileşme gibi olgular toplumun içinde bulunduğu güçler dengesine, sosyal ve ekonomik kesimler arasındaki etkileşim ve ilişki ağına veya benzeri biçimde diyaloguna yakından bağlı bulunmaktadır. Daha da ileri gidilirse, seçim sistemleri, parlamentoların yapısı, seçilen siyasal rejim, devlet güçleri arasında kurulan denge düzeni, yönetimin ve bürokrasinin yapısı; toplumun özelliklerine ve de koşullarına bağlı bulunan noktalardır. Toplum yapıları analizine girilince, az gelişmişlik ve gelişmişlik konusu gündeme gelmekte ve sistemleri belirleyici ana öğe olmaktadır. Ülkeler kendilerine en uygun bulunan siyasal sistemleri seçerken kendi toplumlarının özelliklerine ve varmış bulunduğu gelişmişlik düzeyine göre davranmaktadırlar. Bunların da kesinlik kazanması ve geçerlilik düzeyine ulaşması bir anayasa sorunudur. Anayasalar, hukuk sistemlerinin olduğu kadar siyasal sistemlerin de ana belirleyicisidir. Benzer sistemler değişik toplumlarda birbirinden farklı sonuçlar yaratırlar, bu nedenle anayasalar sistem belirlerken çok dikkatli davranmak ve ülke koşullarının dışına çıkmamak gibi bir durumla karşı karşıyadırlar. Bir ülkede demokrasinin bulunup bulunmaması, çok parti veya tek parti sistemlerinin benimsenmesi, totaliter veya otoriter bir yönetimin benimsenmesi birer anayasa sorunu olduğu kadar, hem hukuk, hem de toplum sorunlarıdır. Kesin sınırlarla bu konuları birbirinden ayırmağa ve kendi başına ele almağa olanak yoktur. Toplumsal gerçekliğin karmaşıklığı ve çok yönlülüğü bu durumu yaratmaktadır. Çeşitli kesimlerin ve sınıfların bir bütün olarak oluşturduğu toplum gerçeği karşısında, anayasalar hem hukuk düzenini hem de siyasal düzeni kurmak ve bunları birbirleriyle bağdaştırmak ile görevlidirler. Bunu başarabilen anayasalar uzun ömürlü olabilir ve iyi bir anayasa olarak toplumun çoğunluğu tarafından benimsenebilir. Sistemler arasında denge kuramayan anayasalar ise, sis-

temler arası çatışmaların kurbanı olarak kısa zamanda, değışti-
rilirler.

En az hukuk kadar toplumsal bir olgu da kùltùrdùr. Çok geniş kapsamlı ve çok değışik anlamlı bir kavram olan kùltùr bütünüyle toplumsal bir olgudur. Aslında toplum ve kùltùr içiçe girmiş kavramlardır. Bir anlamda toplum kendi kùltùrünü yarattığı gibi, bir başka anlamda da kùltùr kendi toplumunu yaratmaktadır. En geniş anlamıyla, bir toplumun yaşam biçimi ve tüm değerlerinin toplamı olarak tanımlanan kùltùr, bütün sosyal sistemlere, geleneklere ve alışkanlıklara kaynaklık etmektedir. Bu açıdan kùltùr hukuka da kaynaklık yapmaktadır. Genel olarak hukuk bir kùltùr fenomeni biçiminde kabul edilebilir. Toplumların yaşam biçimlerini, duygu ve düşüncelerini, her türlü değer yargılarını genel olarak belirleyen kùltùr, ister istemez bir sosyal olgu olarak hukuku da etkileyecektir. Hukuk sisteminin ana ilkeleri, korumağa yöneldiğı amaç ve hedefleri, gerçekleştirmeye çalıştığı kurallar, üstün tuttuğı değer yargıları, hak ve haksızlık kavramlarının içeriğı, suç ve suçsuzluğun anlamları, hukukun özü ve içeriğı genelde o toplumun kùltùründen ve o kùltùrün değer yargılarından etkilenir ve bunlara göre biçim kazanır. Bir yaklaşıma göre hukuk bir kùltùr sorunudur ve bulunduğu ülkenin kùltùrünü yansıtır. İlkel toplumlarla gelişmiş toplumlar arasında yapılacak karşılaştırmalar bunu açıkça göstermektedir. İlkel kùltùrün yarattığı ilkel hukuk sistemlerine karşılık gelişmiş toplumlarda en ileri hukuk sistemlerini görmek olanaklıdır. Bu bağlantı da, hukuk ile toplum ve kùltùr arasındaki doğrudan doğruya bulunan ilişkiyi açıkça anlatmaktadır.

İnsanların sahip bulunduğu bilgiler kendi kùltùrlerinin bulunduğu düzeyi gösterir. Düşünce yeteneğı ve onun ürünü olan bilginin işlevi gene kùltùre katkıdır. Kùltürel birikimin yarattığı bilgi, düşünce ile işlendiğı zaman yeniliklere yönelerek gene çıkmış olduğı kaynağa, yani kùltùre katkı getirir. Bilgi kùltùrünün bir parçası olarak hukuka da yeni olanaklar sağlayabilir. Kùltùr ise, bilginin işlevi olarak toplumsal yaşamın içindedir ve yönlenmesini sağlamaktadır. Burada hukuk bilgi ve kùltùrünün ikili etkisine açık bir durumdadır. Hem kùltùre dayanarak

ortaya çıkar ve değişimlere göre biçimlenir, hem de yeni bilgilere göre kendi gelişmesini sağlar. Bilgi ve kültürün ikili etkisine açık bulunan hukuk sistemleri daha dinamik olarak yaşamın değişmelerine ayak uydurabilmişler, kapalı bulunanlar ise duraganlığın ötesine gidemediklerinden toplumsal yaşamın arkasında kalmışlar, giderek de tarih sayfalarına geçmişlerdir. Özellikle bilimsel bilgi birikimi ile kültürel gelişmelerin yarattığı potansiyel biraraya gelince hukuk için zengin bir kaynak yaratırlar. Bunların geldiği aşamaları yerinde izleyen hukuk hem çağın gerisinde kalmaz, hem de toplumun gereksinmelerini daha çok karşılayarak, adaletin en çağdaş biçimlerde ve özde gerçekleşmesine yardımcı olur. Anayasalar da bu tip gelişmelerden yararlanabilmek için katı ve sert değil, yumuşak ve esnek olmak zorundadırlar.

Her toplum kendi kültürüne sahiptir. Toplumların üyeleri kendi kültürlerini kendileri yaratırlar. Değişik toplumların üyeleri birbirlerinden farklı davranırlar. Bu davranışlar her toplumda bir bütün meydana getirir ki, bunun da adı kültürdür. Kültür bir toplumdaki davranış biçimlerinin bütünlüğe ulaşmış toplamıdır. Toplum üyelerinin süreklilik kazanan davranış biçimleri ile düşünce değerleri temel kültür yaratıcılarıdır. Toplumsal gerçeklikten kaynaklanan kültür, daha sonra bu bağımlılığını sürdürür, toplumsal koşullar da meydana gelen değişmelerle beraber yenileşme sürecine girer.

Kültürün geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle, değişik anlamları ve farklı tanımları vardır. Özellikle sosyal bilimlerin alanında her bilim dalı kendine göre bir kültür tanımına ve kavramına yönelmiştir. Bilim adamları ise kendi dünya görüşlerine ve kuramlarına göre kültür tanımı vermekten çekinmemişlerdir. Kültür kavramının ne olduğu ve hangi anlama geldiği konusu zamanımıza kadar kesinlik kazanmamıştır. Ama kültür adına verilen tanımlara göre geniş kapsamlı bir yaklaşımla toplumsal yaşamın ortaya getirdiği tüm ürünler ve değerlerin toplamı olarak kültür benimsenmektedir. Bir konuda ayırın genellikle benimsenmiştir. Kültürün toplumsal ve sanatsal anlamlarda ikiye ayrılması genel geçerlilik kazanmıştır.

Son zamanlarda siyasal bilim alanında kültür konusuna ağırlık verilmesi de gündeme siyasal kültür konusunu getirmiştir. Siyasal bilimciler sosyal gerçekliği algılamak o toplumun kültürüne önem vermekte ve siyasal sistem ile toplumsal kültürün birbirinden ayıramıyacağını öne sürmektedirler. Kültüre siyasal bir olgu biçiminde yaklaşım son zamanlarda güncellik kazanmakta ve kültür siyasal bir olgu olarak yeniden önem kazanmaktadır. Böylece toplumların siyasal sistemleri, her toplumun duygu, düşünce, inanç, gelenek gibi kültürel boyutları ile ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

Kültür ile ilgili en yaygın tanıma göre; kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, geleneklerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği tüm yeteneklerden, değer ve ürünlerden oluşmuş karmaşık bir bütündür. Görüldüğü gibi çok geniş ve sınırları pek de belirli olmayan bir tanımlama ile kültür açıklanmağa çalışılmaktadır. Buna göre, toplumsal örgütlenme ve kurumlar da kültürün içinde yer almaktadır. Tylor'un bu ünlü tanımından sonra, ortaya bir çok kültür tanımı çıkmıştır. Kimi yaşam biçimini asıl almış, kimi davranışları ve sürekliliği temel öge olarak görmüş, bazıları sosyal yapıdan konuya yaklaşmış, bir kısmı ise belirli disiplinlerin bakış açısı ile kültürü tanımlamaya çalışmışlardır. Kültür kavramı ile ilgili değişik yaklaşımlar bütünsel bir kültür kuramına ulaşılmasını engellemiştir. Aslında kültür ile ilgili yeteri derecede tanım olmasına karşın gene de tutarlı bir kültür kuramı geliştirilememiştir. Bir kavram ne denli önemli olsa da, ne kadar yeterli açıklamalara sahip bulunsa da gene de bir kuramın yerini tutamaz, onun boşluğunu gideremez. Kültür alanında bu çıkmaz tam olarak vardır.

Kültür geçen kuşakların çabalarının, yarattıklarının toplam ürünüdür, ve yaşayan insanların deneyimleri ile daha da zenginleşerek yaşar. Öğrenme ve öğretme yolu ile, bir geçiş olarak kültürün gelişme süreci ele alınabilir. Bir başka anlamda geleneklerle yaşamını sürdüren kültür insanların grup düzeyinde yaşamasından doğar ve gene toplu yaşam ile beslenir. İnsanlar eğer belirli tarzlarda davranışta bulunuyorlarsa bunun nedeni

belirli bir kültür içinde doğmuş ve yetiştirilmiş olmalarıdır. İnsanların davranışlarını genelde belirleyen, kültür gelenekleridir. Toplum üyesi bireylerin kişilikleri içinde yaşadıkları ortamın kültürüne göre biçimlenir. Zamanla kazanılan kişilik belirli bir kültür çevresinde yetişmenin ürünüdür. Toplumsal ve kişisel ilişkilerin gelişmesinde oynadığı rol ile kültür toplum içinde belirleyicidir. Kültür kendi kendisini belirlediği gibi çevre koşullarından da etkilenir. Her sosyokültürel sistem iklim, coğrafya, insan yapıları gibi çevre koşullarından doğru- dan etki alır. Çevre belirli kültür öğelerinin varlığını hazırlar veya önler. Toplumlarda üst veya alt grupların kültürleri bile birbirinden çeşitli açılardan farklı olabilir. Bu durum kültürel yapıda oynaklığa neden olur. Diğer değişmelerle bereber kültür hiç bir zaman duragan kalamaz. Kapalı toplumlarda bile, az da olsa kültürel değişim süreci gözlemlenmiştir.

Genel olarak kültür ile insan arasında da zorunlu bir ilişki bulunmaktadır. Kültürün temelinde insanın biyolojik özellikleri de bulunmaktadır. Biyolojik ilişki yalnızca genel yön açısından önem taşımaktadır. Kültürün kaynak ve işlevleri incelendiğinde insanın biyolojik niteliğini gözönünde tutmak zorunluluğu vardır. Kültür doğduktan sonraki değişimlerinde insanın biyolojik niteliğine fazla bağlı olmadan değişir. Bu noktada insan kültürün yapıcısıdır, kendini açıklamak, kendini geliştirmek ve kendi yararına uygun bir yaşamı sürmek üzere kültürünü yaratır, ona sahip çıkar. İnsan faktörünün önemsendiği kültürel yapılarda, bireylerin daha gelişmiş kişiliklere sahip oldukları, hümanist bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Çeşitli yönleri ile insan ögesinin de kültür için önemli olması, kültürün yalnızca toplumsal bir kavram olmasına izin vermemektedir. Kültür, insanların hem toplumsal, hem de bireysel gereksinmelerinin karşılanması için vardır. Toplum üyeleri arasındaki ilişkilerde bazı sorunlar ortaya çıktığı gibi, insanların birey olarak topluma uyum gösterebilmeleri, toplum üyeliğinin gereklerini yerine getirebilmeleri de genellikle sorunlar yaratmaktadır. Gene burada kültürün iki yönlü işlevi gündeme gelmekte ve sorunların giderilmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Bu tür sorunları karşılaması nedeniyle, kül-

türün toplumdan topluma değişik özellikler göstermesi olağan karşılanmalıdır.

Kültür, toplumsal bir olgu olduğu kadar, aynı zamanda da bir sistemdir. Toplumsal sistem, üyelerinden her birinin, birbirlerine dışardakilere ve genel olarak dünyaya karşı haklarını, ödevlerini, toplumsal konum ve işlevlerini, rollerini ve uygun davranışlarını ayrıntıları ile tanımlayan, yürürlüğe konmuş, zorunlu bir yasa kuralları takımına, ceza ile yaptırılmış yasak eylemler ve ilişkiler takımına ve salık verilen zorunsuz eylem kuralları takımına sahip bulunan örgütlenmiş grup demektir. Örgütlenmiş grup, açıkça farklılaştırılmış ve tabakalanmış bir topluluktur. Üyelerin kendilerine göre konumları vardır. İnsanların dünyasında devletten aileye, dernekten ulusa ve hatta kasta kadar çeşitli örgütlenmiş gruplar bulunmaktadır. Bir anlamda toplumsal sistem ile kültürel sistem ayrı şeylerdir. Birçok sistemler bütün toplumsal sistemlerin toptan kültürüne girerler. Herhangi bir örgütlenmiş grubun toptan kültürü bir kültür sisteminden oluşmaz, birbirleriyle kısmen uyumlu, kısmen de uyumsuz çok geniş ve küçük kültür sistemleri kalabalığından, ayrıca da çeşitli birçok kümelerden meydana gelir. Herhangi bir kişinin bile toptan kültürünün kültür sistemi ile bağdaşması çok zordur. Yanyana varolan kültür sistemleri kalabalığı çoğunlukla görülebilir. Örgütlenmiş bir grubun veya bireyin toptan kültürü herhangi bir kültür sistemi ile ne özdeş, ne de eşboyludur. En küçük kültür birimi olarak bireyin bile toptan kültürü sistemin içinde tamamıyla bütünleşmiştir, bu nedenle birbiriyle kısmen ilgisiz, kısmen uyumlu değişik sistemleri yanyana varolarak kültür kümelerini oluştururlar.

Kültür sistemleri belirli uygarlıkların doğmasına kaynaklık etmişlerdir. Ne var ki, bu konudaki tartışmalar günümüzde de sürüp gitmektedir. Kültür ile uygarlığın aynı şeyler olduğu savına karşılık, uygarlık ve kültürün birbirinden farklı bulunduğu ve kültürün ulusal, uygarlığın ise uluslararası olduğu öne sürülmüştür. Her kültürün kendi uygarlığını yarattığı görüşü genel anlamda doğrudur. Uygarlık kültür organizmalarının son aşamada ortaya koydukları bir olgudur. Uygarlık aşaması koz-

mopolitik, kentleşme, bilimsellik ve kitleleşme ile belirlenir. İlkolarak kültürlerle beraber uygarlıklar doğar, büyür, gelişir ve zamanla çöker. Uygarlıklar da sistem olarak bir bütündür, Kültür de olduğu kadar, toplumsal yaşam da, siyasal sistem de ve hatta hukuk düzeninde de ortak ilkelerin ve anlayışın egemenliği göze çarpar. Bu açıdan da kültür sistemleri ile hukuk düzenleri arasında geniş bağlantılar bulunabilir. Geri kalmış kültürlerin egemen olduğu toplumlarda, uygarlık yarışında arkalarda yer alan ülkelerde, ileri bir hukuk sistemi bulunabilmesi olanaksızdır. Hukukun gelişmiş bir düzen durumuna gelebilmesi için temelinde çağdaş ve ileri değer yargılarının bulunması, en gelişmiş anlayışların yasal düzenlemelerde egemen olması gerekir.

Değişik açılardan bakılsa da kültürel bütünlük önemli bir konudur. Özellikle son yüzyıllarda ortaya çıkan hızlı gelişme ve bunun sonucu olarak doğan başdöndürücü değişim kültür sistemlerinin olağan süreçlerini sarsmış, giderek de bozmuştur. Hızlı gelişme ve değişimin tehlikeye düşürdüğü ilk olarak kültürel bütünlük olmuştur. Çünkü bir yandan eski kültür değerleri yaşamlarını sürdürürken, diğer yandan da yeni koşulların ortaya çıkardığı farklı kültür değerleri ve ürünleri gündeme gelmiştir. Böylece toplumsal sürecin belirli-aşamasında hem eski hem de yeni kültür değerleri beraberce yaşamağa başlamışlar ve giden toplumun kültür sistemi iç tutarlılığını yitirerek paralanmağa ve yozlaşmağa doğru sürüklenmiştir. Bu nedenle, kültürel bütünlük kavramı eski toplumların yavaş değişen koşullarındaki anlamını günümüzün endüstriyel ve endüstriötesi toplumlarında yitirmekte ve anlam olarak yeni boyutlar kazanmaktadır. Çağımızın hızlı koşullarında, kültürel bütünlük belirli bir sistemin iç tutarlılığını değil, aynı zaman ve toplumdaki kültür değerlerinin birbiriyle bütünsellik içinde uyumluluk göstermesini deyimlemektedir. Kitle iletişim araçlarının dünyanın her köşesinde yaygınlık kazanmasından sonra kültür değerleri en seri yollardan çeşitli ülkelere, toplumlara yansıtılabilmektedir. Teknolojik egemenliğin günden güne bu alana daha fazla girmesi kültür alanındaki değiş tokuşu belki de başka bir anlamda alış verişi yüksek notalara doğru artırmaktadır. Bu

durumun daha da ilerlemesi belki de kültürel bütünlük kavramını iyice sarsacak ve insanlık, ulusal sınırların dışında ortak bir dünya kültürüne sahip olabilecektir.

Toplumları toplum yapan ögelerin başında nasıl kültür geliyorsa, toplumları ulus yapan ana ögelerin başında da genel kültür gelmektedir. Her toplumun bir kültürel boyutu bulunduğu gibi, her ulusun da kültürel boyutu vardır. Uluslaşma sürecini tamamlamış toplumlarda bu boyutlar aynı noktada birleşebilir ama uluslaşma sürecini tamamlayamamış ülkelere ise birbirinden farklı ve değişik kültür sistemleri ayrı etnik gruplarla beraber varlıklarını sürdürebilirler. Toplamların kültürel boyutu özellikle uluslaşma aşamasını saptayabilmek açısından önem taşımaktadır. Bazan ortak dine veya dile, bazan da ortak ekonomik, sosyal ve hukuk düzenine sahip bulunan toplumlarda ortak kültür değerleri gelişmediğini ve ülkedeki grupların kapalı biçimde kendi kültürlerini yaşattıkları görülmektedir. Özellikle eski sömürge ve kloni olan ülkelere dünyanın çeşitli yörelerinden olan göçlerden sonra, bu yerler bağımsızlıklarına kavuşabiliyorlar, özgür bir devlet kurabiliyorlar, ortak bir hukuk sisteminde toplum ve devlet yaşamını düzene koyabiliyorlar ama ortak bir kültürü hemen oluşturmamaları için kültürel bir mozaik düzeni içinde alt kültür sistemlerinin yaşamasına izin vermek zorunda kalıyorlar. Göç olgusunda, genellikle göçedenler kendi bölgelerinden gelen insanlarla ortak din, dil, ırk ve kültürde birleşerek yaşama çabası gösterdiğinden, kültürel bütünlüğü sağlamak bazan çok uzun yıllar almaktadır.

Genellikle toplumların kendi hakettikleri yönetimlere kavuştukları dünya tarihi incelendiği zaman görülmektedir. Bu yargının altında yatan düşünce, her toplumun kendi içinde bulunduğu koşullara ve ulaşmış bulunduğu gelişmişlik düzeyine göre bir yönetim biçimine sahip bulunmasıdır. İnsanlığın toplumsal tarihi, gelişmişlik düzeyinin gerisindeki bir yönetim biçimi ile çok ilerisindeki yönetim biçimlerinin kalıcı olamadıklarını, en küçük sosyal ve siyasal çalkantılarla düzenin kısa zamanda değişmek zorunda kaldığını açıkça sergilemektedir. Yönetimlerin yapısı ve devletin düzenini gerçekleştiren hukuk

sistemleri bu durumun göstergeleri, anayasalar ise hukuksal belgeleri olmuştur. İşbaşına gelen her yeni yönetim kendi düzenini yeni bir hukuk ve anayasa ile kurmuştur. Siyasal, toplumsal, ekonomik koşulların değişimi toplumun yapısını doğrudan etkileme noktasına ulaştığı zaman anayasaların değişmesi de doğal bir sonuç olarak gündeme gelmektedir.

Toplumsal değişme ve gelişme insan topluluklarının en önemli özelliğidir. Dünyanın temelinde varolan değişme gerçeği, insanların istençleri dışında toplum yapılarını da etkilemektedir. Gelişme değişmelerin yarattığı birikimin doğal sonucudur. Toplamların gelişebilmesi ve bunun sağlıklı yollardan gerçekleşebilmesi için tüm engellerin ortadan kaldırılması gereklidir. Tarihin çeşitli dönemleri incelendiği zaman, toplumsal gelişmeyi engellemek isteyenlerin özgürlüklere karşı açtıkları savaşlar ve baskı denemeleri görülebilecektir. Ne var ki, toplumsal gelişmeyi tersine çevirmeyi amaçlayan bu tür savaşların büyük çoğunluğu yitirilmiş, insanlığın toplumsal ve siyasal ilerlemesi sürüp gitmiştir. İlkel dönemde köleci devletler, ortaçağda engizisyon yönetimleri, katı monarşiler, diktatörlükler ve benzeri baskıcı devletler sürekli olarak özgürlükler ve ilerlemeden yana güçlerce yenilgiye uğratılmışlardır. Özgürlüklerin ve ilerlemenin genel yasalarını kavrayamayanlar toplumsal gelişmenin zor kullanılarak, baskı yöntemlerine başvurulara ve çeşitli sınırlamalara giderek önlenebileceğini sanmışlar fakat olaylar karşısında aldandıklarını görmüşlerdir. İnsanlar kendi doğal yapılarında taşıdıkları özellikler nedeniyle her zaman daha iyiye ve yeniye yönelmişler, uygarlık düzeyine ancak bu yoldan ulaşabilmişlerdir.

Her toplumun belirli bir iç dinamiği vardır. Bu iç dinamik toplamları oluşturan koşullara, özelliklere ve farklı yapılara göre değişiklikler gösterir. İç dinamikler, bir anlamda insan topluluklarının canlılığını ve yaşama dönük eylemselliğini gösterir. Her toplumun gelişme sürecinin belirlenmesinde ve geleceğe doğru yönlenmesinde bu iç dinamiğin önemli rolü bulunmaktadır. Kendi iç dinamiğini tanıyamayan ve onun bilincine varamayan toplumların yönetimleri aksadığı gibi, yönetim adına getirilen hukuk sistemleri ve anayasal düzenler de

beklenen yararları sağlayamaz, toplumsal gerçeklerin dışına düşerek işlevselliklerini yitirirler.

Toplumsal gerçeklik olan kültürün değişik anlamları ve tanımları bulunmasına karşın, kültür başlıca toplumsal ve sanatsal olarak ikiye ayrılır. Toplumsal kökeni ve yönleri ile antropoloji ve diğer sosyal bilimlerin inceleme konusu olan kültür, gene toplumların yaratıcı gücünün dışavurulması ve ürün vermesiyle oluşan sanat ile de yakından bağlantılıdır ve sanatsal anlamıyla kültür tüm sanat olgularını, olaylarını da kapsamı içine alır. Üretilen ve yaşayan tüm sanatsal değerler içinden çıktıkları toplumun kültürünün önemli bir parçasıdır. Kültür geniş kapsamlı bir kavram olmasına karşın sanat daha dar kapsamlı ve sınırları az çok belirli bir alandır.

Kültürün gelişmesi kadar sanatın da ilerleyebilmesi özgürlükler düzeninin varlığına doğrudan doğruya bağlıdır. Özgürlükler toplumların gelişmelerinde başta gelen bir konuma sahip bulunmaktadır. İnsanlık ve uygarlık adına hangi gelişmeye bakılırsa, kesinlikle bir özgürlük ortamı içinde gerçekleştikleri belirlenebilir. Özgürlüklerinde en önemlisi düşünce özgürlüğüdür ve bir ülkenin toplumsal, siyasal gelişme aşamaları ile, yakından çok yönlü ilişkiler içindedir. Asıl sorun, insanlığın gelişmesinden yana olan düşünce özgürlüğünün konumunun saptanmasıdır. Toplumların temel kültürünü oluşturan sanat ve edebiyat, düşünce özgürlüğünün önde gelen açıklama biçimidir. Sanatçılar ve kültür adamları doğrudan dile getirilemeyen ama açıklanmasında toplumun gelişmesi açısından yarar bulunan düşünceleri, yarattıkları sanat eserleri ile dolaylı olarak ele alabilirler ve çeşitli açılardan insanlığa verecekleri mesajlarını iletirler. Sanat ve edebiyat düşünce özgürlüğünün ana bölümleri olarak, özgürlüklerin kısıtlandığı bir ortamda baskı altında kalarak gelişemezler dolayısıyla kendilerinden beklenmekte olan işlev ve etkileri yerine getiremezler. Kültür ve sanat eserleri kesinlikle birer düşünceye dayanırlar, düşünce ürünü olmayan sanat eseri düşünülemez. İnsanın varlığının simgesi olan düşünce, insanların iç dünyaları ile ilgili bulunmasına karşın dışa vurulması sırasında yönetim ve toplumsal düzenin ilgi alanına girmektedir.

Yenilikten,, çağdaşıktan ve daha ileri bir insan yaşamından yana bulunan düşünürler, yazarlar ve sanatçılar gelişme doğrultusunda büyük çabalar göstermişler, toplumsal gelişme süreci içinde motor güç olarak gelişmenin yol göstericisi olmuşlardır. Kültür ve sanat her zaman yönetimlerin, hukuk düzenleri ve anayasaların önünde yer almış, hukuk sistemleri ile anayasaların ilerlemeden yana değişim gösterebilmeleri için büyük etkinlikler göstererek önemli görevlerde bulunmuşlardır. Hukukun toplumu geriden izlemesine karşılık kültür ve sanat toplumun önünde gitmiş, hukuk kadar diğer bilimlere de ışık tutmuş, bilimin ele alamadığı, tanımlayamadığı konularda yaratıcı güç ile insanları düşünmeye çağırmış ve yeni konuların bilim kadar hukuk sisteminde de ele alınarak, tanımlanmasına, düzenlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Toplumların yaratıcı yanları, büyük ölçüde iç dinamiklerinden kaynaklandığı gibi, kültür ve sanat potansiyelince de temsil edilmektedir. Bir toplumda yaşayan insanların yaratma özgürlükleri iç dinamiğe bağlı olduğu kadar, hukuk sistemlerinin konuya bakış açısına, anayasaların konuyu düzenleme biçimine de bağlı bulunmaktadır. Gelişme sürecine ters düşen düzenlemeler, yasalarda özgürlükler tanısa bile beklenen yararları sağlamaz. Önemli olan yasalar ve anayasalar yapılırken toplumun özelliklerinin yeterince gözlemlenmesidir. Yaratma özgürlüğünün dokunulmazlığı adına yürütülen savaşimler çağdaşlaşma sürecinin birer parçası olarak insanlık tarihinde yerlerini almıştır. Temel hak ve özgürlüklere aykırı düzenlemeler getiren anayasalar uzun dönemlerde yetersiz kaldıkları gibi kültür ve sanat dünyasında özgür yaratma bilincinin gelişmesine karşı tepki biçiminde yola çıkmışlar, dolaylı yollardan da olsa uygarlığın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Toplumların yaratıcı yönlerinin korunması gelecekleri açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Yaratıcı yönleri körlenen toplumlar her zaman uygarlık yarışında geri kalmışlardır. Yaratma özgürlüğünün düşünce özgürlüğü ile beraber güvence altına alınması bu açıdan zorunludur. Anayasalardaki düzenlemeler bunu sağlamazsa anayasanın kültürel boyutu da dışlanmış olur ve kültür ile sanatın ileriye dönük gelişme süreci tehlikeye girer.

Kültür nesnel ve öznel olmak üzere de ikiye ayrılabilir. Nesnel kültür, olayların akışı içinde insanların geçiciliğinde yaratılan yapıtlar, ürünler ve kurulan düzenlerdir. Öznel kültür ise insanlarla doğrudan bağlantılı olarak insanın kendi sanatı ve kültürü ile kendisini yaratmasıdır. Bu iki tür kültür karşılıklı olarak birbirinin içine girdiğinde ve bütünleşip eridiğinden kültür kavramı tam olarak içeriğini bulur. İnsanların doğuştan beraber getirdikleri yetenekler, tohumlar dıştaki nesnel kültüre çarparak ortaya çıkar, sanat ve bilim olarak biçimlenir ve dışarıdaki nesnel kültürün bir parçası olur. Böylece, öznel iç varlık ile düşünsel ve duygusal yaratığın bir araya gelmesi ile kültür oluşumu gerçekleşir. İnsanların tek tek bu oluşumdan geçmesi öznel kültür açısından olduğu kadar nesnel kültür için de önem taşımaktadır. Bir toplum da ne kadar çok insan o toplumun kültürünün oluşumuna katkıda bulunuyorsa, o toplumun kültürü o denli demokratik ve güçlü bir yapıya sahip olur. Toplumun kültürü bir bütün olduğuna göre, o topluma üye olan tüm bireylerin, vatandaşların kültür yaratma hakkı, sanat yapma özgürlüğü de vardır. Hiç bir kişinin bu konuda ayrıcalığı bulunamaz. Hukuk düzenleri kurulurken gözetilmesi gereken temel sorunlardan birisi de budur. Özellikle anayasalarda temel hak ve özgürlükler düzenlenirken, kültür ve sanat özgürlüğünün yer almaması, yirminci yüzyılın siyasal koşullarında düşünülemez. Hukuk sistemlerinde varolan toplumsal ve siyasal gerçeklikler dışında düşünebilmek olanaksızdır.

Kültür nasıl ki bir toplumun ürettiği değer yargılarının bütününe temsil ediyorsa, sanatta o toplumun tüm insanların çabaları ile meydana gelir. Sanat, sanatçıların olduğu kadar toplumun üyesi bulunan diğer bireylerin de eseri sayılabilir. Ortak kültürü paylaşma, sanat eserinde sanatçı kadar izleyici ve okurun da payının bulunmasını sağlar. Sanatçıları toplumdan koparabilmek olanaksız olduğu kadar, bireyleri de sanatsal etkinliklerin dışında tutabilmek o denli olanak dışıdır. İnsanları yaratan doğa ise, onlara insan olma bilincini dolayısıyla insanlıklarını da kazandıran sanattır. Her insanın her toplumun yaşama sevinci sanat alanına kendiliğinden yansır. Mut-

luluğu toplum olarak arayan insanların en büyük yardımcıları arasında sanat gelmektedir. Kültür ve sanat konularının geniş anlamda toplumu oluşturan bireylerin daha sağlıklı ve mutlu yaşama sahip olabilmeleri için ele alınması, vazgeçilemeyecek bir konudur. Uygarlıkların ve çağdaş yaşam düzeylerinin büyük çapta kültür ve sanatın katkıları ile gerçekleştikleri unutulmamalıdır. Çağdaşlaşma yarışına giren ve bu yolda çaba gösteren ülkelerin, bu gerçeği görmezlikten gelmeleri düşünülemez. Toplamların yaşam damarlarından en önemlilerinden birisi olan sanat anayasal düzenlemelerde kesinlikle ele alınması ve hakettiğı yerin verilmesi gereken bir alandır. Düşünce ve sanat etkinlikleri, uygar ulusların en anlamlı göstergeleridir. Bunlar arasındaki biçim ve içerik ayrımları uygarlıkların olduğu kadar toplumların da belirleyici özelliklerini oluştururlar. Toplumsal ve hukuksal düzenlemeler yapılırken, kültür, sanat ve düşün alanları çağdaş özgürlükler çerçevesinde ele alınmalı ve buna göre güvenceli bir düzenlemeye kavuşturulmalıdır.

Ülkemizde yapılan anayasalar temel hak ve özgürlükler açısından önemli aşamalardan geçmişlerdir. İlk anayasalarda genel çizgileri ile ele alınan bu konular daha sonraki anayasalarda ayrıntılı düzenlemelere konu olmuşlardır. Hak ve özgürlükler için imparatorluğun son yıllarında başlatılan toplumsal ve siyasal savaşımalar daha sonraları anayasalar hazırlanırken kendilerinden beklenen yansımaları göstermişlerdir. Cumhuriyetin kurulması çağdaş anlamıyla hak ve özgürlüklerin tanınmasında önemli bir dönemeç noktası olmuş ve sonraki anayasalarda da sürekli bir gelişme olmuştur. En üst düzeyde düşünce, bilim ve sanat özgürlüğü devrim sonrası anayasada düzenlenmiş ve Türk toplumunun çağdaşlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Anayasal düzenlemeler doğrultusunda, vicdan ve din, basın-yayın, haberleşme, toplantı ve gösteri, dernek ve örgütlenme hak ve özgürlükleri yasal güvence altına alınmıştır. Bu açıdan, Türkiye en ileri ülkelerin anayasal düzeyinde bir düzenlemeye sahip olmuştur. Toplum olarak geline düzey, hukuk sistemine ve anayasal düzenlemeye de yansımıştır. Ülkemizde anayasacılık çalışmalarının, bilgi birikiminin de

diğer ileri ülkelerden geri kalmadığı, en az onlar kadar belirli bir düzeye sahip olduğu söylenebilir.

Sanat ve kültür temelde birer toplumsal olgudurlar. Toplumsal oldukları kadar siyasal yönlelere de sahip bulunmaktadır. Varlıkları özgürlük ortamına bağlı bulunan kültür ve sanat olgularının tarihi incelendiği zaman çeşitli baskı dönemleri ve girişimleri ile dolu bulunduğu görülmektedir. Düşüncenin en sayılı biçimleri olarak ortaya çıkan özgürlükler, toplum koşullarına bağımlı bulunarak gelişmeler gösterebilir. Özgürlüğün bulunmadığı toplumlarda veya zamanlarda gerçek anlamıyla sanat veya kültürden söz edilemez. Düşünceler nasıl, ya var veya yok olabiliyorsa, sanat da benzer konumda bulunmaktadır. Ne var ki, toplumların gelişim süreçleri incelendiği zaman bazan özgürlükler dönemini baskı dönemlerinin izlediği ve bunun da sanat ile kültürü doğrudan doğruya etkilediği ortaya çıkmaktadır. Sanat ile sanatçıları birbirinden ayırabilmek son derece zordur. Bu nedenle sanata yönelik baskı sanatçıları, sanatçılara dönük güdümlenme çabaları da sanatı dolayısıyla etkilemiştir. Sanatçılar, sanatları nedeniyle olduğu kadar düşünceleri veya diğer bazı eylemleri nedeniyle de baskı altına alınabilmektedir. Sanatçının sanatını yaymasını engellemek amacıyla yapılan fakat sanatıyla ilgisiz görülen baskılar, sonucu değerlendirmede genel olarak sanata karşı sürdürülen bir baskı olarak ele alınmalıdır. Sanata karşı olunmadığı savına dayanarak getirilen bazı sınırlamalar, çeşitli kısıtlamalar sonunda sanat özgürlüğünün özünü ortadan kaldırmaya kadar gidebilecek bir süreci başlatabilir. Başlangıçta iyiniyetli görülen bazı önlemler istenmeyen noktalara yönelebilir ve sonunda sanat özgürlüğünün ortadan kalkmasına yolaçabilecek yeni gelişmelere neden olabilir. Sınırlama veya kısıtlamaların sonradan ne olacağını başlangıçta kimse kestiremez. Bu nedenle, toplumun yararına iyi niyetle de olsa kültür ve sanat alanlarına bazı sınırlamalar veya kısıtlamalar getirmek çok tehlikeli sonuçlar yaratabilir. Özgürlükçü bakış açısından uzaklaşıldığı zaman baskıcı ve güdümlenici anlayış ve tutum hemen gündeme gelebilir. Çeşitli ülkelerde yaşanan acı deneyler bu durumların en açık göstergeleri olarak insanlığa dersler getirmektedir. Siyasal iktidarlar veya yönetimler, top-

lumun tümüne egemen olabilmek için özgürlüklere sınır getirmeye başladıkları noktada, bu durumdan en çok zarar gören alanlar kültür ve sanat olmaktadır.

Türkiye’de de sanat ve sanatçının başına gelenler diğer ülkelerdekinden fazla farklı olmamıştır. Siyasal açıdan tarihsel dönemler incelendiğinde, baskı yönetimlerinin kültür ve sanata karşı bir konumda bazı sert uygulamalara yöneldikleri görülmektedir. Topluma yönelik çeşitli politikalar saptanırken, kültür ve sanattan kamuoyu yaratmada araç olarak yararlanma eğilimi hemen kendini göstermektedir. Belirli politikaların halk kitlelerine benimsetilmesinde kültür ve sanat başlıca propoganda araçları olarak kullanılmaktadır. Yeryüzündeki en totaliter rejimlerden en demokratik ülkelere kadar genellikle siyasal iktidarlar kültür ve sanat silahını propoganda aracı olarak kullanma eğilimi içindedirler. Ülkemizdeki iktidarlar da bu silahtan olabildiğince yararlanmaya çalışmışlardır. Güdüleme çabalarının ağırlık kazandığı ve kültür ile sanatın propaganda aracı olarak kullanıldığı ülkelerde nasılkı sanat güdük kalmışsa, ülkemizde de benzeri çabalar nedeniyle istenilen ölçülerde gelişmeler gösterememiştir. Türkiye’nin çağdaşlaşma ve uygarlık yarışların da geri kalmasının en büyük nedenlerinden biri de kültür ve sanat özgürlüğünün yeterince güvenceye bağlanamaması olmuştur. Anayasada en ileri hükümlerle düzenlenmesine karşın uygulamada bütünüyle ters gelişmeler izlenmiş, sanatçılara ve sanat dünyasına çeşitli baskılar uygulanmıştır. Anayasada benimsenen hükümlere açıkça ters düşen çeşitli yasa hükümleri, anayasaya aykırılıklarına karşın değiştirilmemiş, eski dönemlerden kalan baskı yasalarına uygulamada öncelik verilirken, anayasanın ilgili hükümleri rafa kaldırılmıştır. Siyasal gelişmelerin yarattığı korku ve baskı havası öncelikle sanat dünyasını etkilemiş, Türk sanatçıları yıllarca panik ve endişe ortamlarından sıyrılamadıkları için yeterli verimi sağlayamamışlar, istenen çalışmaları sergileyememişlerdir. Siyasal iktidarların sanata ve sanatçılara yönelik baskı girişimlerini önleyecek, kültür ve sanat özgürlüğünü tümüyle güvenceye alacak, düzenlemeler yeni anayasada yapılmadıkça, eskiden karşılaşılan istenmeyen durumlar gelecekte daha fazla ortaya çıkacaktır. İleri anayasa-

lar hiç bir zaman tek başlarına yeterli olamamaktadır. Geri uygulamalar sürdükçe ileri anayasalar rafta kalacaktır. İleri anayasaların yanısıra ileri uygulamaları zorunlu kılacak yeni düzenlemelere gereksinme vardır. Günümüzde, eskisini özellikle uygulama açısından tamamlayacak yeni düzenlemelere gereksinme doğmuştur.

Temel hak ve özgürlükler insanlığın gelişmesi için vardır. İnsanlar için en büyük değer olan düşüncenin varolabilmesi ve gelişebilmesi için yasal güvence gereklidir. Düşünce özgürlüğünün doğal sonucu olarak, bilim, kültür ve sanat, basın ve yayın, toplantı ve örgütlenme özgürlükleri de temel özgürlükler içinde yer alırlar. Eğitim ve öğretim özgürlüğünü de bunlarla beraber ortak bir kategoride ele almak gerekir. Bir toplumdaki eğitim ve öğretimin düzenleniş biçimi, genel anlamda toplumun yapısını ve geleceğini belirler. Totaliter devletlerin ve baskı yönetimlerinin herşeyden fazla eğitim ve öğretime etki yapmak istemelerinin, iktidara geçer geçmez tüm güçlerini eğitim işlerine yöneltmelerinin başlıca nedeni budur. Bu tür girişimlerden gene en fazla yara alan kültür ve sanat alanlarıdır. Tüm ulusun ortak değer yargılarından oluşan bu duyarlı alana güdümlü eğitimin girmemesine çalışmak gerekir. Çağdaş gelişmelerin ışığında yürütülecek olan eğitim çalışmalarının bilim, sanat ve kültüre sağlayacağı olumlu katkılar herşeyden fazladır. Anayasal düzenlemelerde, eğitim ve bilim alanlarının da sanat ile beraber çağdaş gelişmelerin ışığında ileri bir anlayışla düzenlenmesi gelişme açısından önemli yararlar sağlayacaktır. Çağdışı girişimlerin eğitim ile beraber bilim ve sanat alanlarına girmesine izin verilmemeli, gerekirse bunları önleyici hükümler getirilmelidir.

Son yüzyıldaki gelişmeler sosyal hak ve özgürlükleri bireysel olanların önüne geçirmiştir. Bireylerin haklarını, dokunulmazlığını ve güvenliğini sağlamak toplumun düzeni açısından zamanla yeterli olmamaya başlamıştır. Devlet vatandaşlarının hak ve özgürlükleri ile isteklerini gücünün yettiği oranda yerine getirmekle görevlidir. Gelişen toplum içinde özgürlüklerin sağladıklarına bireylerin kendi gücü ile sahip çıkamaması

gerçeği karşısında devletin yeniden devreye girerek vatandaşlarına yardımcı olması ilkesi giderek benimsenmiştir. Böylece ortaya çıkan sosyal haklar konusu beraberinde sosyal devlet olgusunu da gündeme getirmiştir. Sosyal haklar bireysel hak ve özgürlüklerin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmıştır. Bireylerin topluma karşı bir sosyal hakkı bulunduğunu benimsemek insanlık onuruna saygı olarak görülmelidir. İnsanlığın çağımızda varmış bulunduğu aşamada sosyal devlet olgusu önplana çıkmış bulunmaktadır. İleri ülkelerin çoğulcu demokrasilerinde, sosyal devletin temel görevleri arasında kültür ve sanatın gelişme ortamlarını hazırlamak, çeşitli eğilimlerde yeni gelişmelerin sağlanması için katkıda bulunmak, her açıdan sanat özgürlüğünü güvence altına almaktır. Devletin yalnızca sanatı gözetmesi de zamanımızda yeterli olmamakta, çeşitli yönlerden kültür ve sanat çalışmalarına destek sağlanması genellikle benimsenmektedir. Devletin sağlayıcı girişimlerinin yanısıra denetim, baskı ve kısıtlamaların beraberinde gelmesi düşünülemez. Siyasal amaçlı bu tür girişimler çağdaş sosyal devlet anlayışı ile tümüyle çelişmektedir. Bir yandan destek sağlarken, diğer yandan denetime yönelmeyi gerektiriyorsa, o zaman desteğin anlamı kalmaz. Devlet insanların mutluluğu için vardır. İnsanların kültür ve sanat yolu ile mutluluk aramalarına devlet engel olamaz. Devlet olmanın birinci görevi vatandaşlarının mutluluğu için her türlü önlemi almaktır. Bir devletin anayasası ile getirilecek güvence, sanatın yozlaşmasına yolaçabilecek denetim ve kısıtlama girişimlerine izin vermeyecektir.

Siyasal düzen eğer, demokratik ve sosyal hukuk devleti olacaksa çoğulcu temsili demokrasi rejimi ve parlamenter sistem benimsenecekse egemenlik de ulusta olacaktır. Egemenliğin ulusta olması gibi toplumsal düzende, halkın bir anlamda geleneksel değer yargılarını temsil eden kültür ve sanata önemli bir yer verilmesi gerekmektedir. Getirilecek yeni düzenlemeler tümüyle toplumun gereksinmelerine dönük olurken sanat sorunlarının bir yanda bırakılması düşünülemez. Hak ve özgürlüklerin özü her türlü gelişmeye karşı korunurken, geliştirici yeni hükümlere de gerek bulunmaktadır. Özellikle uygulamada yaratılan yapay baskılara karşı yeni önlemler anaya-

sanın genel çerçevesi içinde düşünülmelidir. Anayasanın tanıdığı hakların kullanılabilme özgürlüğünü geliştirici yeni hükümler getirilebilir. Kültür ve sanat ile beraber eğitim ve bilim özgürlükleri de geri dönülmeyecek biçimlerde kurumlaştırılmalıdır. Özgürlüklerin kullanılabilceği özerk ortamlar ve kuruluşlar yaratılmalıdır. Bir toplumun yaşam damarlarından birisi, belki de en önemlisi olan sanat, gene o toplumun daha iyi yaşayabilmesi için önemsenmelidir. Türk toplumu yüzyıllardan gelen kültür ve sanat birikimi ile buna en fazla hak kazanmış uluslar arasında önde gelmektedir. Anayasanın, kültür ve sanat ile ilgili bölümü bu bilinç içerisinde ele alınmalıdır.

Özgürlükleri uzun listeler biçiminde anayasada belirtmek özgürlükçü bir anayasa yapmak değildir. Özgürlükleri sınırlayarak saymak yerine bazan anayasada belirtmemek daha özgürlükçü bir tutum olabilir. Özgürlüklerin anayasada belirtilmesi her zaman güvenceye bağlandığı anlamına gelemeyebilir. Siyasal ardnıyetli uygulayıcılar değişik yorumlarla özgürlükle ilgili maddelerini tümüyle tersine işletebilirler. Uluslararası sözleşmelerdeki tüm hak ve özgürlükleri de uzun maddelerle anayasaya geçirmek de yeterli değildir. Hak ve özgürlük listelerinin yanısıra anayasanın bir de özüne bakmalıdır. Anayasanın içeriğinde yatan temel norm ve yaklaşım ne ise diğer maddeleri de o belirler. Baskı ve kontrolden yana bir yaklaşım özgürlük listelerini diğer listelerden farksız ve geçersiz bir düzeye indirebilir.

Anayasalar bir toplumun geleceği ve toplumu oluşturan insanların mutluluğu için yapılırlar. Bu nedenle anayasalar genel kural olarak kendi insanına güvenmek zorundadır. Kendi toplumuna ve insanına güvenmeyen anayasanın küçük bir hata da hak ve özgürlükleri geri alınıyorsa o noktada biraz düşünmek gerekir. Anayasalar da insan yapısı olduğuna göre bazı hataları içerecektir. Bu nedenle fazla katılık anayasal haksızlıklara yolaçabilir. Yöntemi hoşgörü olan bir anayasa daha güferyüzlü olacağı için fazlasıyla benimsenebilecektir. Çağdaş dünyada egemen olan genel çizginin dışına düşen bir anayasa yetersiz kalmaktan hiç bir zaman kurtulamayacaktır. Kendi top-

lumunun varmış bulunduğu gelişmişlik düzeyini göremeyen ve buna uygun düzenleme getiremeyen anayasalar toplumsal gelişmenin önüne bir engel olarak çıkabilirler. İnsanlık tarihi incelendiğinde, toplumsal gelişmenin karşısına çıkan tüm engelleri aşabildiği görülmektedir. Uzun ömürlü ve kalıcı anayasalar toplumsal gelişmeye engel olan değil, ona ayak uyduran ve destekleyicilerdir. Kendi ülkesinin düşünsel birikiminden yararlanamayan anayasalar bilimin gerisinde kalacaklardır. Düşünce özgürlüğü ile beraber, insanlara yaratıcı yönlerini geliştirerek insan olduklarını anımsatan ve bunun bilincine varmalarını sağlayan sanata ve kültüre önem vermeyen anayasalar gelecek kuşaklarda pek de olumlu izlenim bırakmayacaklardır.

Anayasalar yalnızca çeşitli maddelerden oluşan hukuksal metinler değildir. Bir toplumun anayasası o toplumun düşünsel birikimini de yansıtan bir insanlık belgesi olmalıdır. Düşünsel birikimin yansıması düşünce, bilim, kültür ve sanat özgürlüklerinin tüm baskı ve sınırlamalara karşı güvence altına alınması ile olanaklıdır. Türkiye Cumhuriyetini yaratan nedenler, devletimizin temelinde yatan Atatürk ilkeleri, toplumumuzun oluşturan tüm kesimlerin istekleri, çağdaş ülkelerdeki gelişmeler yeterince değerlendirilmedikçe, yirminci yüzyılın son çeyreğinde toplumsal yapımıza uygun bir anayasa yapmak zordur. Bunun dışındaki girişimler iyiniyetli de olsa, beklenen yararı sağlayamayacaktır.

Anayasa ve kültür ilişkisi son yıllarda insan hakları konusu ile daha da ön plana çıkmıştır. Yaklaşık olarak yüz yılı aşkın bir süredir sürüp gelen insan hakları eylemi günden güne bütün dünya ülkelerinde yaygınlık kazanmaktadır. Önceleri uluslararası belgeler ile belirlenerek tüm dünyaya benimsetilmeye çalışılan insan hakları yirminci yüzyılda bu belgelerin ve imzalanan uluslararası antlaşmaların etkileri ile anayasaları da girmeye başlamıştır. Yirminci yüzyılın anayasaları özellikle başlangıç veya giriş kısımlarında insan haklarını kesinlikle ele almakta, bu haklara saygılı olduğunu ve bunların güvence altına alındığını belirterek diğer hak ve ödevlerin düzenlemesine geçmektedir. Devlet ile toplum arasında, siyasal sözleşme niteliği taşıyan anayasanın yönetenlerin yetkilerini yöne-

tilenlere karşı düzenlerken, yönetilenlerin haklarını da yöneticilere karşı düzenleyen ikili bir yapısı vardır. Bu noktada insan haklarının anayasalar açısından önemi belirginlik kazanmaktadır.

İnsan hakları kavramı durağan bir kavram değildir. İnsanlığın ilerlemesi ile beraber gelişen ve yeni içerikler kazanan devingen bir yapıya sahip bulunmaktadır. Önceleri siyasal anlamda ortaya çıkan insan hakları kavramı daha sonraları insanlığın gelişmesi ile beraber önce toplumsal, sonra da ekonomik içerik kazanmıştır. Çağımızda son gelinen aşamada insan hakları kavramının yeni kazandığı içerik kültürel anlamdadır. Kültür hakları kavramı genellikle yeni bir kavram olarak benimsenmektedir. Daha önceleri siyasal haklar içinde düşünülen bu haklar, çağdaşlaşmanın kazandığı kültürel boyutlarda ayrı haklar olarak ortaya çıkmışlardır. İnsanlar kazandıkları kültürel düzeyde kültür ve sanat alanlarındaki gereksinmelerinin karşılanmasını devletten isteme hakkına diğer haklar gibi sahip olmaktadırlar. Kültür haklarının endüstrileşmeden ekonomik kalkınmaya, çağdaşlaşmadan bilimsel bilgi birikimine kadar çeşitli kökleri ve boyutları vardır. Toplum yapısı değiştikçe, insanların çalışma zamanları azaldıkça daha insanca yaşayabilmek için kültürel gereksinimler artmakta, insanlar kültürel etkinlikleri izleyebilmek ve katılabilmek için daha çok zamana ve olanağa sahip olabilmektedirler. Yeni bir hümanist yaklaşım ile, insanları birer kültürel varlık olarak ele almak, ve her insanın kültür içinde kişiliğini geliştirmesini sağlamak günümüzde anayasal bir görev durumuna gelmiştir. Kültür hakları çerçevesinde her insanın olduğu kadar, heterojen yapılu toplumlarda ki çeşitli grupların kendi kültürlerini yaşatmak ve kendi kültürleri ile beraber yaşamak hakkı da bulunmaktadır. Bazı ülkelerde bu tür haklar yasal güvencelere alınmaktadır. Böylece alt kültür yapılarının da yaşayabilmesi ve insanlığın kültür birikimine katkıda bulunabilmesinin yolları açılmakta, kültürel diyalog platformu oluşturulmaktadır. Günümüzde kültür haklarının tanınmadığı ülkelerde insan haklarının eksik ve geri kaldığı açıkça söylenebilir.

Anayasada kültür ve sanatın devlet eliyle korunacağının

belirtilmesi ve güvenceye alınması bir toplum için önemli bir aşamadır. Ne var ki, yeterli değildir. Düşünce ve sanat özgürlüklerinin toplumsal ve siyasal planda kurumlaştırılmadığı toplumlarda, siyasal iktidarların baskıcı ve güdümleyici eğilimleri kültür ve sanat dünyasının başında Demoklesin kılıcı gibi sallanacaktır. Anayasal düzenlemelerin, hukuk sisteminin de yardımı ile toplumda kök salmasına, giderek kurumlaşmasına çalışmak bu açıdan gereklidir. Atatürk'ün deyimi ile, cumhuriyetin temeli olarak kültür benimsenmelidir. Ancak bu noktadan sonra kültür ve sanat sorunlarına daha farklı bir yaklaşım beklenebilir. En gerçek yol göstericinin bilim olarak benimsendiği bir ülkede, kültür ve sanat sorunlarına da bilimsel gerçekler ve boyutlarda eğilmek ve bunlara göre yeni düzenlemelere gitmek gerekir. Cumhuriyetin temelinde var olan kültürü bilimsel boyutlarda yeniden ele almanın, ve değerlendirmenin zamanı çoktan gelmiştir.

KÜLTÜR VE POLİTİKA

Kültür sorunu her yönüyle insanların varlığını ve etkinlik alanının tümünü içine alan bir sorundur. Politik, ekonomik, ideolojik, bilimsel, hukuksal ve sanatsal nitelikli herhangi bir olgunun ait olduğu alan içinde ele alınması ve açıklanması bu olgunun tüm yönleriyle tanınmasını sağlamıyor. Çeşitli alanların sınırlarının ötesinde karşılaşılan sorun bu alanların toplamından başka birşey olan bütünselliğin sorunudur. İşte kültür sorunu insanın yarattığı herşeyin ve tüm değerlerin bütünselliğinin sorunudur. Öyle ki, bu bütünün içinden herhangi bir ögeyi anlamını ve yapısını değiştirmeden çekip çıkarmak soyutlamak olanaksızdır.

Kültür kısaca «İnsanlığın yarattığı herşeydir» biçiminde tanımlanabilir ve tüm değerleri içerir. Kültür geniş anlamıyla toplumsal yapı, doğa ve insanlar arasındaki ilişkilerden doğar. Kültür doğanın yarattıklarına karşı insan tarafından yaratılan herşey olarak tanımlanabilir. Bütüncü tanıma göre kültür toplumun kazandığı bilgi, sanat, gelenekler ve benzeri diğer yetenekleri, alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür. Kültür insanın toplumsallaşmasıyla ortaya çıkar ve bireyin toplumla bütünleşmesi olarak gelişir. İnsanın doğadan kurtulması bu sürecin başlangıcıdır. Kültür bir bakıma, iş ve eylem temeline dayanan insanın ikinci doğasıdır. İnsanlar özgür eylemleri ile kültür yaratırlar. Genel olarak kültür ideolojiden ve düşünceden geniş kapsamlıdır. İnsanlığın tüm ürünleri gibi sanatta kültür temeline dayanarak doğar ve gelişir.

Kültür evrensel yapıya ve boyutlara sahiptir. Bununla beraber ulusal kültür, sınıf kültürü, sistem kültürü gibi çeşitleri vardır. Toplamların yapıların da ve gelişim süreçlerinde maddi ve temel üretimin bütünselliği son aşamada maddi üretimin egemen biçimiyle belirlenir. Üretici güçlerin sürekli olarak gelişimi doğaya egemen olma çabasındaki insanın yarattığı kültürün evrenselliğini belirler. Bunun yanında kapitalizm öncesi

aşamalarındaki toplum birimlerinin doğal sınırları, dışsal etki değişimleri ve daha sonra kapitalizmin gelişiminin bir sonucu olan uluslaşma süreci de farklı ulusların ulusal kültürlerinin oluşumunu belirler. Kültürün ulusal niteliği kapitalizm çağında geniş ölçüde kapitalizm öncesi kalıntılarla belirlenir. Toplumda sınıflaşmayı belirleyen temel olgu egemen sınıfların tüm değerlere kendi açılarından el koymalarıdır. Egemen sınıflar sahip çıktıkları evrensel kültürü, insanlığın ürünlerini kendi çıkarları ve sömürüleri doğrultusunda kullanırlar. Sınıf kültürü temelde toplumsal sınıfların kendi çıkarlarını savunmak üzere evrensel kültüre sahip çıkmaları ve bunu kendi ideolojileriyle bütünleştirmeleri olarak anlaşılabilir. Egemen sınıflar tüm değerlere el koydukları aşamada, ulusal kültür sınıfsal kültür ile bağdaşır. Böylece ulusal kültür genellikle sınıf ve gücün kültürüdür.

Kültür politikası açısından bu durum son derece önemlidir. Politikayı yürüten yönetici güç egemen sınıf adına iktidara gelmiştir ve o sınıfın istekleri doğrultusunda devleti yönetir, toplumu yönlendirir. Toplumun yönlenmesinde insan kafasının biçimlenmesi öncelik taşır. Bu konuda tümüyle kültür politikasına bağlıdır. Siyasal iktidarların kültürü kendi yapıları ve gelecekleri açısından ele almaları yadırganmamalıdır. Bu onların doğası gereğidir. Her iktidar kültürü bu biçimde ele alır. Proleterya diktalarını bile bu gerçekten soyutlamak olanaksızdır.

Kültür politikası kültürün evrensel, ulusal veya sınıfsal olarak ele alınmasına göre değişik özellikler gösterir. Evrensel kültürü oluşturan çelişik öğelerin birliği farklı düzeylerde ele alınmalıdır. Buna göre sınıf kültürü çelişkisi ancak uzlaşmaz karşıt iki sınıfın kültürlerinin çelişkileri olabilir ve bu çelişki ancak bir üst düzey ulusal kültürde, bir oranda çözümlenebilir. Farklı ulusal kültürler çelişir ve bu çelişkilerde bu ülkelerin ait oldukları sistem tarafından belirlenir. Yeryüzü ölçeğinde en genel ve belirleyici çelişki iki sistemin kültürlerinin çelişkisidir. Bu çelişkinin çözümü ise evrensel kültürdür. Her ulusun ve sınıfın kültürü evrensel kültürün birer parçasıdır. Ulusal kültürler çelişirler ama sınıfsal kültürler çelişmezler.

Bu açıdan bir sınıfa dayanan iktidarların kültür politikası, evrensel kültürle sınıfsal düzeyde daha çabuk bütünleşebilir. Bir ulusun tümüne veya çeşitli kesimlerine dayanan iktidarlar ise daha ulusal bir kültür politikası izlerler, evrensel kültüre daha kapalı ve uzak kalırlar. Kültürü ulusal sınırlar içinde anladıkları sürece diğer toplumların kültürleri ile alış-veriş içinde olamazlar. Ve bu da kültürel gelişmeyi önler. Ulusal kültürler belirli özelliklere dayanarak doğar ve gelişirler. Dış dünyaya açılmadıkları sürece o özellikleri değişen koşullarda yenilemek ve giderek tekdüze bir ortama girmek zorunda kalırlar. Kültürel alışveriş tekdüzeliğe saplanma tehlikesinden kültürleri kurtarır ve yeni gelişme boyutları kazandırır. Ulusal iktidarlar her ne kadar ulusal kültür politikası uygulamalarıyla uygulansınlar, dışa açık ve hoşgörülü olmak zorundadırlar. Bu politikayı çağdaş anlamıyla sürdüremedikleri sürece çağımızda ortaçağ bağınazlığından öteye gidemezler. Nitekim ülkemizde de ulusalcılık adına yönetime gelen iktidarlar bu kısır döngüden kendilerini kurtaramadıkları gibi giderek kültür adına kültürsüzlük ortamı yaratmışlardır.

Türkiye kültür sorunu açısından ele alındığı zaman Tanzimat yıllarından bu yana kapitalizm öncesi toplumdan kapitalist topluma geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu süreç toplumda kendiliğinden oluşmamış, büyük ölçüde dışardan gelmiştir. Türkiye'nin kapitalistleşmesinin dışa bağımlı karakteri ve batı ile aradaki uzaklığın sürekli korunmasından dolayı bu süreç Türkiye'de birbuçuk yüzyıldır tamamlanamamıştır. Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde toplumsal yapı kendi iç dinamiği ile değişmedi. Eski kültür fazlasıyla saldırıya uğradı. Doğu ve batı kutupsallığı Türkiye'yi giderek ikili bir kültür çıkmazına sürükledi. Batıdan gelen kültür karşısında köklü bir yerli kültür buldu ve iki kültürün öğeleri yepyeni bir karışım oluşturdu. Her iki kültürde farklı zamanlarda iktidar olmuş iki egemen sınıfın kültürleridir. Türk kültüründe saf doğulu veya saf batılı kültürden söz etmek yanlıştır. Çünkü çarpık toplumsal yapı zamanla kendi ürünü olan yeni bir bireşimi yaratmak zorundadır. Kültürler hiçbir zaman kendi başlarına oluşmazlar ve birbirleriyle karşılıklı etki içindedirler. Türk kültürü ise hem

doğudan hem de batıdan çok ayrı ögeler içermektedir. Bu nedenle de kendi içinde bir bütünlükten ve sistematikten yoksundur. Karışıklık zamanımıza kadar hem tutarlı bir kültür politikasının uygulanmasını önlemiş, hem de tutarlı kültür politikası uygulanmadığı için büyük bir sorun olarak sürüp gelmiştir.

Türkiye’de günümüz koşullarında tutarlı bir kültür politikası saptanırken iki önemli konuya öncelik tanınmalıdır. Birincisi toplumun hangi kesimleri adına bu politika saptanıyor? İkincisi ülkenin içinde bulunduğu kültür karmaşası ve ayrı öğelerden doğan kültür kopukluğunun nasıl giderilebileceği? Bu iki soruyu yeterince yanıtlayamayan kültür politikaları ne kadar farklı önerilerle işe girişelerde temelde birbirlerinden farklı olmayacaklar ve kültür karmaşası daha uzun süre toplumu uğraştıracaktır. Tutarsızlık ve istikrarsızlık yüzünden ülke kültürüne tam bir kişilik kazandıramıyacak ve sahip çıkılamayacaktır. Nitekim komşu ülkelerin karagöz, müzik, tiyatro, sofra ve mutfak geleneklerimize sahip çıkmaları, bunları sanki kendi kültürleri imiş gibi dünya piyasasına sürmeleri bu kuşkuyu açıkça kanıtlamaktadır. Kültür alanındaki politikasızlık başkalarının işine yaramaktadır. Ne var ki, bu durumda bir politika sayılabilir. Yani kültürü önemsememe, kültüre değer vermeme politikası. Cumhuriyetin kurulmasından bu yana yarım yüzyıl geçmiş olmasına karşın kültür sorununun ilk kez ciddi denebilecek bir düzeyde programlarda yer aldığı bir döneme girilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bir yandan «ulus» kavramı oluşturulurken, diğer yandan onun zorunlu ve ayrılmaz parçası olarak «yurt» kavramı da sınırlarına ve tarihsel boyutlarına kavuşturulmuştur. Bütünüyle bir kültür değişimi adı verilebilecek bu olayların bir kısmı iyiniyetli girişimlerle bir kısmı da kendiliğinden gelişmesine karşın sistemli bir yöntemle ele alınmamışlardır. Köy enstitüleri ve Halkevleri gibi kültür örgütlerinin önce açılıp sonra da kapatılması bilinçli bir kültür politikasından yoksunluğun açık örneklerindendir. Cumhuriyet önceleri bir kültür devrimi olarak topluma benimsetilmek istenmiş, ne var ki burjuvazinin kısa zamanda palazlanması buna izin

vermemiş ve egemen güce sahip çıkılırken kitlelere doğru devrimin halkçılık ilkesi doğrultusunda gelişen kültür seferberliğinin hızı kesilmiş, halkın çağdaş bir kültür ile bütünleşmesi önlenmiş ve sonraki yıllarda ulusalcılık adına başa geçen iktidarlar aracılığı ile çok eski kültür ürünleri çağdışı özelliklerine karşın kitlelere aşılarmaya çalışılmıştır. Bu girişimler daha sonraları tutucu, faşist, gerici iktidarlara kitle tabanı yaratılmak için de araç olarak kullanılmıştır.

Politika belirli bir alanda izlenen yol ve tutumlar bütünü demektir. Kültür politikası ise kültür sorunları karşısında belirli seçeneklere göre bir tutumun izlenmesidir. Bu tutum siyasal parti programlarında dile getirilir, öneriler doğrultusunda da kamuoyu oluşturulur. İktidarların toplumsal ve sınıfsal yapıları politikanın ana öğeleri olan seçeneklerin belirlenmesinde başlıca rolü oynarlar. Belirli bir alanda izlenen politika, o politikayı izliyen gücün yapısı ve bu yapı dolayısıyla seçtiği yolların, yöntemlerin bütününden oluşur. Kültür politikasını bu genel kural dışında düşünmek yanlış olur. Saptanan politika uygulanırken kitle haberleşme araçları ve diğer kurumlar seçilen ilkeler doğrultusunda kamuoyu oluştururlar. Türkiye’de ise politikanın uygulayıcısı olan siyasal partilerin programları incelendiği zaman, kültür ve sanat konularının akla gelmediği, gereğince önemsenmediği görülecektir. Oysa çok partili siyasal düzende halkın yaşamına yön verme durumunda ve savında olan siyasal partiler kültürel konularda ayrıntılarıyla görüş sahibi olmak zorundadırlar. Bu konularda sağ partilerden fazla birşey ummamak gerekir, çünkü tüm ülkelerde kültür ve sanata karşı takınılan tavır sağ ve sol partiler arasındaki başlıca ayırıcı özelliklerden birisidir. Sağ partiler ve oluşturdıkları siyasal iktidarlar, özellikle ileri kapitalist ülkelerde sanatı toplumsal yaşamdan soyutlamış ve zorlaştırmışlardır. Toplumsal yaşamın düzenlenmesinde, değiştirilmesinde ya sanata hiç hak tanınmamıştır ya da edebiyat ile geçirtilmiştir. Ellerinde bulunan kitle haberleşme araçları ile istedikleri değerleri kamuoyuna benimsetiyorlar ve kültürel gelişmeye set çekebiliyorlar. Türkiye’deki sağ partiler ileri kapitalist ülkelerdeki benzerlerinden daha bilinçsiz olduklarından ne yaptıklarını pek bilememektedirler. Kültür ve sana-

ta karşı tavrı almaları çağdışı politikalarının bir sonucudur. Az gelişmiş ülkelerde çoğunlukla rastlanan bu durum Türkiye’de de görülmektedir.

Sol partiler ise düzene karşı çıkarken sanattan yararlanmak zorundadırlar. Bu nedenle programlarında, yayım organlarında kültür ve sanat konuları için geniş yer ayırırlar. Ne var ki, ülkemizde bu ilginin gerçek boyutları ile ele alındığı söylenemez. Sanatın tüm etkinliklerinin ayrılmaz bir parçası olduğuna henüz inanılmadığından gereken önem verilmemiştir. Bir partinin ekonomik ve toplumsal görüşleriyle iç ve dış politikasında bir uyum aranırken kültürel konuların üzerinde fazla durulmamıştır. Partilerin toplumsal ve ekonomik görüşleriyle kültür ve sanat görüşleri arasında bir terslik varsa orada bir ilişki kopukluğu vardır. Bunun da nedeni kültür sorunlarının yeterince önemsenmemesidir. Türkiye’deki sol partilerde kendilerini bu çıkmazdan kurtaramamışlardır.

Cumhuriyetin kurucusu olan parti, kültür ve sanat konularına programında en fazla yer veren parti olmuştur. Programında; insan ve toplum yaşamının zenginleşmesi açısından sanat ve kültür çalışmalarının demokrasinin gereği özgürlük ortamı içinde toplumun tüm kesimlerine yayılması ve bu alanda uluslararası ilişkilerin engelsiz olarak geliştirilmesi, insanların çocukluktan başlayarak güzel sanatlarla yaratıcılıklarını ve duyarlılıklarını geliştirecek biçimde ilgilenmeğe özendirileceği, sanat ve yazım çalışmalarının her türlü güdümden uzak destekleneceği, bilimde olduğu gibi sanatta da giderek evrenselleşme olasılığının benimsendiği, sanat çalışmalarında özgürlüğün asıl alınacağı, halkın sanata ilgisinin ve beğeni düzeyinin geliştirileceği, özerk kurumlar kurularak kültür ve sanatın örgütlenmesinin ve sanatçıların toplumsal güvenliğinin sağlanacağı, bunun için devletin yardımcı olacağı, radyo ve televizyonun özerkliğinin güvence altına alınarak kültüre katkısının artırılacağı, devlet ve yerel yönetim tiyatrolarının yanısıra özel tiyatrolara da devlet desteğinin sağlanacağı, sinemadan ödenetimin kaldırılacağı, konservatuar ve güzel sanatlar akademilerinin sayılarının artırılacağı, çok sesli Türk müziğinin gelişmesi için önlemler alınacağı, halk müziğinin gelişmesi için katkılar sağla-

nacağı, geleneksel halk sanatlarının geliştirileceğı, tarih ve kültür hazinelerinin korunmaları için yeni bir denetim sisteminin kurulacağı, sanatçı ve yazarların vergi bağışıklığının artırılacağı, ülkenin her köşesinde kitaplık sayısının fazlalaştırılacağı gibi kültürel konulara geniş yer verilmiştir.

Türkiye'nin ikinci büyük partisi olarak uzun süre iktidarda bulunan parti ise, kültür sorunlarına programında fazla yer vermemiştir. Programında ve önseçim bildirgesinde Türk jilinin bozulmasını önlemek için bir Türk Dil Akademisinin kurulacağı, Milli Folklor Enstitüsünün oluşturulacağı, telif haklarında vergi bağışıklığının artırılacağı gibi konulara yer verilmiştir. Ne var ki, belirli hatlarıyla kesin bir kültür politikasına sahip olmaması, koalisyonlarda ortağı bulunan partilerin kültür politikalarının önplana geçmesine neden olmuştur. Her alanda millilik sağlanacağı gibi genel bir hedef kültür alanında da yeterli sayılmıştır.

Türkiye'nin üçüncü partisi olabilen dinci parti ise, kültür sorununu daha çok din açısından ele almıştır. Kültür alanında somut öneriler getirmekten çok müstehcenlikle savaşa öncelik vermişler ve bunu kendilerini destekleyen kitleyi ayakta tutmak için kullanmışlardır. Seçim bildirgelerinde ve programlarında hep eski kültüre yönelmişler, heykellere karşı savaş açmışlar, sansürün daha etkin bir düzeye getirilmesi için çalışmışlardır.

Kültür sorunlarına ikinci olarak en çok yer veren parti eski sağ kanat parti olmuştur. Bu parti, kültür ve sanat politikasının devletin desteğinde ve öncülüğünde yürütüleceğini sanatın ideolojik silah olarak kullanılmasının önleneceğini, kültür ve sanatta taklitçiliğe yer verilmeyeceğini, sanat eserlerinin her yönü ile Türk olacağını, sansürün güçlendirileceğini, devlet sinema okulunun kurulacağını, milli Türk tiyatrosunun yeniden oluşturulacağını, Türk müziği konservatuarının kurulacağını, Türk sanatları akademisinin açılacağını programına almıştır. Kesin ve kararlı politikası ile iktidar ortağı olduğu hükümetlerde kültür politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında bu parti diğer ortaklarından daha etkin olmuştur.

Eski partilerin yanısıra günümüzün partilerinin programlarına bakıldığında bir gerileme görülmektedir. Programlarda kültür konularına çok az yer verilmiştir. Son seçimlerde işlenen konular arasında kültürün yer almaması da bu durumu açıkça göstermektedir. Günümüzün iktidar partisi, herşeyi ekonomiye bağlarken kültürü unutmuş görünmektedir. Kültür ile ilgili olarak programında kısaca; dil sorunu üzerinde durulmakta, uluslararası ilişkilerde kültüre yer verileceği ve ülkemizdeki kitaplık sayısının artırılacağı belirtilerek, ulusal bir kültür politikasının belirlenmesine çalışılacağı söylenmektedir. Sanat ve sanatçıların destekleneceği de programda yer almaktadır.

Parlamentoda yer alan muhalefet partilerinden solda olanı ise programında; insanın maddi varlığını geliştirmek amacıyla kültür ve sanatın destekleneceğini, böylece insanların düşünce ve yaratıcılıklarının geliştirileceğini, toplumun tüm kesimlerinin kültür ve sanat çalışmalarından eşit ölçülerde yararlandırılacağını, sanatçıların özgürlükleri ve öznellik haklarının korunacağını, sanatın gelişmesi için geniş ölçülerde devlet desteğinin sağlanacağını, bu alanda özerk yapıda bir kurumlaşmağa gidileceğini, bu kurumun tüm kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde çalışacağını, böylece halkın sanata ve kültüre dönük ilgisinin geliştirileceğini açıkça ilan etmiştir.

Parlamentonun sağ muhalefet partisi ise, programını daha az demokratik bir anlayışla düzenlediğinden kültür ve sanat alanında denetimden yana bir anlayışı programına almıştır. Özellikle, son gelişmelerin ışığında dil konusunda geniş olarak durulmuş, dilde özleşmeğe karşı çıkılarak moda olan deyimi ile yaşayan Türkçe'den yana bir tutum benimsenmiştir. Bürokratik anlayışla hazırlanan programın genel havası sanat ve kültürde özgürlüğe ve özerkliğe karşıdır.

Genel seçime girmesine izin verilmeyen sol parti ise, kültür ve eğitime programında geniş yer vermiştir. Eğitimin sürekliliği ile örgün ve yaygın eğitimin bütünlüğü benimsenmiş, eğitimin üretime dönük biçimde kalkınma politikası ile beraber ele alınması savunulmuştur. Toplumsal bütünleşme için

eğitimin herkese açık ve işlevsel olması, yaygın eğitimden etkin biçimlerde yararlanılması belirtilmiştir. Üniversite özerkliği kesinlikle savunulurken, kültür ve sanatında özgür ve özerk gelişmesi inancı dile getirilmiştir. Kültür ve sanat ile insanın özgürlüğü ve yaratıcılığının geliştirileceği toplumun tüm kesimlerine kültür hizmetlerinin götürüleceği, sanatçıların özgürlükleri kısıtlanmadan devletin kültür ve sanata geniş destekler sağlayacağı, ulusun kültürel birikiminin bilimsel yollardan değerlendirileceği ve Atatürk'ün yolunun izleneceği programda belirtilmiştir.

Seçime giremeyen sağ parti; ulusal kültüre ulusun birlik ve bütünlüğü için önem verildiğini, Türkçenin halkın anlayabileceği gibi kullanılmasını, tarihsel kalıta önem verilerek eski eserlerin öncelikle korunmalarını ve dış dünyaya açılmasını kültür ve sanat çalışmalarının ülkemizde turizm potansiyelinin geliştirilmesi için yönlendirileceği gibi konulara programında yer vermiştir. Bu durumda günümüzün siyasal partilerinin kültüre geçen dönemin partilerinden daha az önem verdikleri söylenebilir.

Türk kültürünün sorunları çok çeşitli ve çok yönlüdür. Bu açıdan kolay çözüm hiçbir alanda olanaklı değildir. Kültür politikası saptanırken önemli sorunlar öncelikli bir sıra ile düzenlenmeli ve bir program çerçevesi içinde ele alınmalıdırlar. Sorunların en başında geçmiş kültüre sahip çıkmak gelmektedir. İşin en acı yanı kültür devrimi yapıyoruz diye tüm eski değerlerin ilerici çevrelerce gözden çıkarılmasıdır. Ve bunun doğal sonucu geçmişin kültürünü savunmak eyleminin en gerici ve tutucu kesimlere bırakılmış olmasıdır. Sağcı güçler özellikle cumhuriyetten sonra yaygınlık kazandırılmaya çalışılan resmi ideolojinin, geçmiş kültür değerlerine sahip çıkmayı bir gericilik sayan anlayışından yararlanmışlardır. Sağ güçler resmi ideolojinin yarattığı bu boşluğu doldurmuşlar, geçmiş kültürümüze bütünüyle sahip çıkarak bu kültürü kendi çağdışı ideolojilerine göre yeniden üretmişlerdir. İlericiliğin üstyapısal düzeyde uzun süre kalması, eski kültürün gerici ve tutucu güçlerin silahı olarak günümüzde kullanılmasına yolaçmıştır. Geçmiş kültürümüze bilimsel olarak eğilmek isteyen ilerici bazı kesimler bu üst-

yapı ilericilerince gericilikle suçlanmışlardır. Geçmiş kültüre hangi kavrayış tarzı ile sahip çıkılırsa bu kültürü o doğrultuda yeniden üretmek ve bireşime varmak olanaklıdır. Eski kültüre bilimsel bakış açısı ile sahip çıkılırsa, çağdaş anlamıyla Türk kültürünün ulusal bir bireşime ulaşması olanaklaşacak ve sağcı ideolojilerin elinden bu silah alınmış olacaktır. Kültür alanında Tanzimat kafasının silinmesi geçmiş kültürümüzün gereğince ele alınarak değerlendirilebilmesinin önkoşuludur. Tarih kor- kusundan ancak tarihe bilimsel gözle bakılarak kurtulunabilir. Süreklilik, bütünlük ve değişiklik kavramları bilimsel gelişme- lerle çağımızda düşüncenin temel ilkeleri olmuşlardır. Kültür olayları da bu ilkelere dayanarak kavranabilir.

Türk kültürünün ikinci ana sorunu ikilikler nedeniyle bir boşluğun doğmasıdır. Türk kültürünün hem doğulu, hem de ba- tılı nitelikleri bulunması bütüncül bir yapıya kavuşmasını önle- miştir. Eskidenberi süregelen bu ikili yapı halk kültürü - divan kültürü, kırsal kültür - kentsel kültür, feodal kültür - kapita- list kültür ve giderek oluşan sosyalist kültür gibi ikilemelerle yaşamını sürdürmüştür. Bu çok yönlü görünüm kültür sorunu- nun çıkmazını her zaman bir düzeyin üzerinde tutmuştur. Kül- tür ikilikleri Türk toplumunun siyasal gelişmesinde de önem- li yere sahiptir. Belirli siyasal görüşler ve iktidarlar kültür yaşa- mımızda görülen ikiliklerin yarattığı boşlukları belirli amaçlar için bazan genişletmişler, bazan da tepeden inme doldurarak kullanmışlardır. Kültürel boşlukları kendi ideolojisi ile kapat- ma tavrı son zamanlarda tüm siyasal partilerde önplana geç- miştir. Eski kültür değerlerinin güncelleştirilmesi, yabancı kül- tür değerlerinin görmezlikten gelinmesi hep bu ideolojik tutum- la kültür boşluğunu doldurma çabasındandır. Bu tehlikeli geliş- meye karşı durmanın zamanı çoktan gelmiştir. Eğer Türk kül- türü bu ikiliklerin yarattığı çıkmazdan, bilimsel çalışmalarla çağdaş düzeyde oluşturulacak ulusal bireşim ile kurtarılamazsa, ideolojiler savaşı kültürümüzü daha da yozlaştıracak, belki de yokolma noktasına doğru sürükleyecektir. Kültür alanı siste- matik olarak yeniden düzenlenemedikçe, ideolojilerin belirli kül- tür değerlerini kendi silahları olarak kullanmaları gibi tehlike- li bir gidiş hiç bir zaman önlenemeyecektir.

Kültür ve politika ilişkileri bir bakıma çok yönlüdür. Hem politik açıdan kültüre yönelmek sözkonusudur, hem de kültür açısından siyasal konulara girmek olanaklıdır. Bu iki alan arasındaki ilişkilerin son zamanlarda giderek artması ise ortaya siyasal kültür diye bir olgu çıkarmıştır. Toplumların kültürel varlığı tüm kurumları ve alanları etkilediği gibi siyasal kurumların ve kuruluşların oluşmasında önplanda etki sahibidir. Bir ülkenin siyasal sistemi ve siyasal süreci ister istemez kültürel varlığın boyutları ile belirginlik kazanmakta ve kültürel özelliklere göre değişik bir kimliğe kavuşmakta, böylece de diğer siyasal sistemlerden ayrılmaktadır. Kültür açısından konuya bakıldığı zaman politikanın biçimlenmesi sözkonusudur. Bu nedenle son yıllarda gelişmiş ülkelerdeki siyasal bilim çalışmalarında kültür önplana çıkmış ve siyasal kültür akımı çerçevesinde fazlasıyla önem kazanmıştır.

İlişkilerin diğer yanından bakıldığı zaman politikanın kültüre yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Kendisini belirleyen ve özelliklerini veren alana karşı politikanın ilgisiz kalması beklenebilir. Politika devleti olduğu kadar toplumu da yönetme sanatıdır. Bir toplumun her yönden yönetilmesi gündeme geldiği zaman kültür alanının dışlanması düşünülemez. Geleceğe dönük ve uzun süreli politikalarda toplumların kültürel varlıkları her zaman birinci planda ele alınmışlardır. Politikayı yalnızca toplumsal veya ekonomik sorunlara indirgeyen yönetimler ise uzun ömürlü olamamışlardır. Toplum yönetimleri bir bütündür ve kültür ana öge olarak her zaman bunun içinde yer alır. Yirminci yüzyılda insanlığın geniş bir kültür patlaması içine girmesi ve teknolojik ilerlemelerin kültür sanat çalışmalarına getirdiği yeni boyutlar ve yaygınlık düzeyinin artması politika kadar siyasal bilimin de kültür olgusuna birinci derecede eğilmesini sağlamıştır. Düzenli ve etkin yönetimlerin kurulabilmesi için yapılan araştırmalarda, yönetsel ve politik yapılardan önce halkın siyasal süreçlere ilgisi, toplumun geleneklerindeki siyasal eğilimler önem kazanmışlardır. Bir devlet sistemini veya yönetimi sürekli ve düzenli kılabilmek için toplumda var olan siyasal kültürün öncelikle gözönünde tutulması gerçeği bu tür araştırmalardan sonra kesinlik kazanmıştır. Eğer bir ülkede ku-

ruhan siyasal rejim kendi kültürüne toplum içinde sahip de-
gilse en kısa zamanda bu kültürü oluşturmak zorundadır, aksi
durumda bu rejim uzun ömürlü olamayacağı gibi, toplumda var
olan siyasal kültürün istediği yönetim veya rejim en kısa zaman-
da ibaına gelecektir. Çeşitli ülkelerde tepeden gelen yönetim-
ler bu nedenle kısa zamanda sona ermiştir. Bu gelişmeler tari-
hin her döneminde görülmüştür. Çağımızda ise siyasal kültür
ile çelişen rejimlerin dmesi çok daha hızlı bir süreç içine gir-
mitir. Kültürün siyasal özellikleri veya etkileri yerinde belir-
lenemezse, politikaların oluşturulmasında yeterince değerlendi-
rilemezse yönetimler ne denli başarılı olurlarsa olsunlar bu ba-
arıları eksik kalacak, istenilen amaçlara ulaşmak zor olacaktır.
Çağdaş siyasal bilim bu boşluğu yerinde grdğu için siyasal
kültür konusunu ne çıkarmış ve önem vererek incelemeye ba-
lamıtır. Bu yaklaşıma göre bir ülkenin siyasal sistemi ele alı-
nırken o ülkedeki toplumun kültürü öncelikle incelenmekte ve
bu incelemeden çıkan sonuçlara göre o siyasal sistem değerlen-
dirilmektedir.

Bir toplumun siyasal kültüründen sözederken, o toplumun
tüm bireylerinin düşünce, duygu, gelenek ve eğilimlerinde be-
nimsenmi olan siyasal sistem belirtilmektedir. Bir toplumda
meydana gelen siyasal yönlenmeler ve eylemler o toplumdaki
eğilimlerin politika sahnesine çıkması biçiminde gündeme gelir.
Bir toplumun siyasal kültürü genel anlamda o toplumun ulu-
sal yapısını, karakterini gösterir. Toplumların kültürel kişilik-
leri ulusal karakterlerinden ayrı bir şey değildir. Bir toplumun
eğitim düzeyi, insanların ulamı oldukları bilinç aşaması siya-
sal kültürün politika sahnesinde önem kazanmasında etkin rol-
lere sahip bulunmaktadır. Kültürün siyasal yanları toplumda
politikaya öznel yönlenimi canlandırır, belirli siyasal akımların
doğması ve gelişmesi için elveriili ortamlar yaratır. Varolan
siyasal kültürün boyutlarını iyi değerlendirebilen politik akımlar
kısa zamanda iktidara gelebilmiler ve kitleleri arkaların-
dan srkleyebilmilerdir. Kültür bu açıdan politikada çok
nemli bir yere sahiptir. Politikanın kültüre yaklaşımında pro-
paganda en önemli teknik olarak uygulanmaktadır.

Bir ülkenin kültürel yapısı elveriili değilse o ülkede de-

mokrasinin kurulabilmesi çok zordur. Önce ülkede demokratik kültürün oluşturulması ile işe başlamalıdır. Bu kültürün oluşturulması ile beraber yaygınlık kazandırılması da gerekmektedir. Çağdaş teknolojinin geliştirdiği iletişim araçlarından, basın ve yayın organlarından üst düzeyde yararlanarak bu demokratik kültür, kitle kültürü durumuna getirilmelidir. Bu yapılmazsa o zaman basın yayın organlarını elinde tutan belirli azınlıklar kendi istedikleri kültürü topluma empoze etmeğe başlayacaklardır. Kültür alanında tekelleşme süreci beraberinde bu tür bir tehlikeye de getirmekte demokrasilerin kültürel yönünü geri plana itmektedir. Ekonomik gelişmelerin ileri olduğu bazı ülkelerde oluşan tekelci yapılar, kültür ve sanat dünyasına iletişim araçları ile el koymuşlar ve kendi istedikleri doğrultularda siyasal yönetimlerin oluşması için toplumun siyasal kültürünü bu yönde zorlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan dönemde bu tür eğilimlerin otoriter ve diktacı yönetimlerin işbaşına gelmesine katkıda bulunduğu görülmüştür. Ekonomide ortaya çıkan tekelleşme eğilimlerinin kültür dünyasına el atmalarını önlemek, eğer işin içine girmişlerse karşı seçeneklerini demokratik çizgilerde oluşturmak gerekir. Dengenin bozulması zamanla siyasal kültürün de tekelci merkezlerin istekleri doğrultusunda oluşmasına yol açacak, ülkede demokrasinin geleceğini sarsacaktır.

Toplumların var olan kültürlerine uygun yönetimlerin işbaşına gelebilmesi ve kültürel yapıların çağdaş boyutlarda ileriye doğru gelişebilmesi için kültür ve sanat dünyasında özerk bir yapı oluşturulmalıdır. Özerklik bir düzen olarak kurulmadıkça, kültür ve sanat dünyasına siyasal amaçlı el atmaların önüne geçilemeyecek, güç merkezleri kendilerinden yana bir kültürün oluşturulması için ülkedeki kültür birikimini halkın eğilimleri dışında bazan da karşıt yönlerde kullanacaklardır. Kültür alanı özerk yapılarda kurumlaştırılmadıkça, kültürün siyasal niteliği gereği siyasal baskılardan kurtulabilmesi de zorlaşacaktır. Bu nedenle oluşturulacak olan kültür politikasında bazı ilkelere öncelikle yer vermek gereklidir.

Öncelikle devlet ve kültür alanı ilişkileri belirli ölçülere oturtulmalıdır. Devlet, doğaldır ki her alana olduğu gibi kültür

ve sanat dünyasına da ilgi gösterecek ve toplumun yararına bu alanın düzenlenmesi görevini yerine getirecektir. Yalnız burada çok önemli bir nokta vardır. Düzenleme çalışmalarını yapan devlet yönlendirici bir yapıya girmemelidir. Eğer devlet ve kültür alanı ilişkileri yönlendirici bir çizgiye oturtulursa o zaman her gelen yönetimin siyasal felsefesine göre bir kültür oluşturulmak istenecektir. Bu da baskıları artıracak ve kültür sanat dünyasının özgün yaratıcılığa yönelik bulunan iç dinamiklerini sarsacak, giderek öldürecektir. Toplumların kültür birikimi, tüm siyasal akımların ötesinde ve onların üzerinde meydana gelir. Belirli bir dönemde iktidar olma şansını elde eden iktidarlar bu birikime kendi damgalarını vurmak isterlerse kendi toplumlarına en büyük kötülüğü yapmış olurlar. Toplumlara yaşatan iç dinamiklerinin canlılığıdır. Yönetimler kendi doğrultularında tek boyutlu bir toplum yaratmağa kalktıkları zaman kendilerini iktidara getiren toplumun canlılığını da giderek sınırlamış olurlar. Bundan en çok zarar görecektir olan gene yönetimler olacaktır. Tek boyutlu toplumdan ses veya eleştiri gelmedi mi bir yönetim ne yapacağına zor karar verebilecektir. Bu nedenle kültür hizmetlerinin daha iyi görülebilmesi için düzenleyicilik yapılmalıdır ama yönlendiricilikten ve baskı yöntemlerinden kaçınılmalıdır.

Çağdaş ve gerçekçi bir kültür politikası uygulayabilmek için yönetimlerin öncelikle kendilerine güvenmeleri gerekmektedir. Kendisine güvenen yönetimler her zaman özendirmeden yana olmuşlar, zorda kalmadıkça cezalandırma ve baskı gibi yöntemlere başvurmamışlardır. Çağdaş demokratik devletlerin kültür ve sanat politikaları, özgürlük içinde özendirme ve destekleme biçiminde özetlenebilir. Özgürlükçülük ve özendirme kültür politikasının ilk ilkeleri olmalıdır. En verimli ve özgün yapıtların böylesine bir politika altında yaratıldığı, bir çok ülkelerde görülmüş, yadsınamayacak bir gerçektir. Özgürlüğün yanısıra unutulmayacak bir diğer ilke de çağdaşlıktır. Bu ilkenin içeriğinin belirlenebilmesi için sürekli olarak çağdaş ileri ülkelerin belirli konularda ne yaptıkları, sorunlarını nasıl çözdükleri, kültür ve sanat sorunlarına nasıl yaklaşımlar içinde bulundukları sürekli olarak gözlenmelidir. Atatürk'ün hedef olarak

gösterdiği gibi çağdaş uygarlık, hangi noktaya ulaşmışsa o aşamaya gelme Türkiye için de zorunludur. Çağdaş dünyada var olan tüm ileri uygulamaları izledikten sonra bunların benzerini kopya etmek yerine, gözlemlerden sonra varılacak sonuca göre ülkenin yapısına ve toplumun karakterine en çok uyan yöntemlerin, uygulama ve çözümlerin seçilmesi gerekir. Bu seçimlerde yönetimlerin siyasal ve öznel yaklaşımlarını en az düzeye indirmedikçe çağdaşlık ilkesi yeterince işleyemeyecektir.

Ülke yararına saptanacak bir kültür politikasını toplumun dışında belirleyebilmek olanaksızdır. Bu nedenle kültürel alanda halkçı bir yaklaşımı benimsemek ve kitlelerle beraber hareket ederek onların eğilimleri doğrultusunda politika belirlemek de sayısız yararlar bulunmaktadır. Halkçı kültür politikası ekonomik açıdan güçsüz durumda bulunan ve toplumda ayrıcalıklı olan kesimlerin dışında kalan kesimlerin de kültür olanaklarından yararlanmaları gerektiği düşüncesinden kaynaklanır. Halk kitleleri içinde bulunan canlı yaratıcı güç ancak bu yoldan kültürün devingen iç dinamikleri ile bütünleşebilir. Kültüre halkçı yaklaşım beraberinde demokratiklik ilkesini de getirir. Demokratik yaklaşım toplumun bütününe gözetir, azınlıkta olan düşünceler zamanla çoğunluğun desteğini kazanabilir ve iktidara gelebilir. Ne var ki hiç bir düşüncenin kültür alanına kendi damgasını vurma hakkı bulunmamaktadır. Düşünce ve inanç özgürlüğü demokratik kültür politikasının özünü oluşturur. Özgürlüklere çağdaş boyutlarda inanmadan ve bunları uygulamada özlere ile beraber gerçekleştirmeden tam anlamıyla demokratik bir kültür politikasının uygulanabilmesi son derece zordur. Kültür alanında gelişme ve kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için de özgürlükçü yaklaşım ön koşuldur.

Kültür politikasının vazgeçilmeyecek en önemli ilkesi ise ulusallıktır. Ulusallığı dar boyutları ile ırkçılığa yönelen yarıları ile ele almamak gerekir. Bu tür bir yanlış gene kültür alanında tek boyutluluğu getirecek ve kültür dünyasının iç zenginliğine son verecektir. Ulusallık yaklaşımı da çağdaş boyutlarda olmalı ve toplumun tüm öğelerini eş değerde ele almalıdır. Toplumun tüm üyeleri arasında ayırım gözetmeyen her alanda barışçı bir yaklaşım geliştirebilen ulusallık kültür politikası

açısından yararlı olabilecektir. Tüm kesimlerin yaratıcı güçleri, kültürel üretim sürecine girmelerini benimseyebilen ulusallık kültürünü geliştirici bir işlev görecektir. Ulusal birliğin kültürel çeşitlilik içinde korunabilmesi için devlet ve yönetimler nesnel davranmalı ve üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler.

Kültür ve politika birbirlerine çok yakın kavramlardır. Karşılıklı ilişkileri olduğu kadar ortak düzenledikleri alanlar da vardır. Bu gerçek gözönünde bulundurulursa, belirlenecek kültür politikalarında daha başarılı olabilmek olanak içine girecektir. Bilimsel bilgi birikiminin verilerinden yararlanan, kendi toplumunun koşullarında nesnel ve dengeli davranabilen, ulusal bireşime çağdaş dünyanın ileri örneklerinden yararlanarak yönebilen politik yaklaşımlar kültür ve sanat alanında başarılı olabileceklerdir. İnsanların içinde yetişeceği, doğal çevresiyle, öteki insanlarla, toplumuyla ve dış dünya ile ilişkilerini çözmeye yönelik açık bir toplum yapısını geliştirmek için ulusal ve çağdaş boyutlarda demokratik kültür politikası zorunludur.

KÜLTÜR ALANINDA KURUMLAŞMA

İnsan toplumlarını diğer canlı topluluklardan ayıran başlıca öge kültürdür. İnsanların toplum biçiminde yaşamasından ortaya çıkan karmaşık bütün kültürü oluşturur. Yapısının karmaşıklığı nedeniyle çeşitli yanları olan bu kavramın değişik anlamları olduğu kadar birbirinden çok farklı tanımları da vardır. Kültür sorunsalı ile bilim dalı olarak öncelikle antropoloji ilgilenir. Bunun yanı sıra toplumbilim, felsefe, yazın ve diğer sanat alanları da kültür ile yakından ilgilidir. Her bilim alanının kendine göre kültür yaklaşımı, anlayışı ve tanımı vardır. Değişik yaklaşımlar bu kavramın kapsamını genişlettiği gibi, ayrı ayrı anlamlar da kazandırmıştır. Günlük dilde bile ayrı kullanılmaktadır. Genel olarak kültürü toplumsal ve sınıfsal anlamlar açısından ikiye ayırabiliriz. Son yıllarda siyasal bilim alanlarındaki gelişmeler gündeme siyasal kültür sorununu da getirmiştir.

Bu kadar çok yönlü bir alanda kurumlaşma konusu fazlaca önem kazanmaktadır. Kurumlaşma sorununun açıklık kazanabilmesi için kurum kavramını tanımlamak gerekir. Kurum, toplumsal konularda kapsamlı biçimlerde yoğunlaşan belirli değer yönelimleri, netlik kazanan sosyal etkileşme biçimleri ile birarada ortaya çıkan bir olgudur. Genellikle kurumlar toplumsal yaşamın düzenini oluşturan ve yansıtan birimlerdir. Kurum kavramı ve yapı olarak iki yöne sahiptir. Süreklilik kazanan yapılar kendi kavramlarını zaman içinde oluştururlar. Kurum kavramı, belirli toplumun ilişkilerini yönlendiren benimsenmiş ve giderek kalıplaşmış davranış biçimlerini, alışkanlıkları, tutumları ve bunlara egemen olan ilkelere, anlayışın genel çerçevesini belirler. Belirli alt veya üst toplulukların, grupların etkinliklerinin karakteristik işleyiş kuralı veya kalıplaşmış biçimleri toplumsal kurumları yaratırlar. En geniş kapsamda toplum üyelerinin çıkarlarına, gereksinme-

lerine hizmet eden kurumlar daha geçerli ve uzun ömürlü olurlar. Kurum bir bakıma, insanlar arasında süreklilik ve düzenlilik kazanmış ilişkilerin soyutlanmış ve genel boyutlarla açıklanma biçimidir.

Değişik yaklaşımlara karşın kurum kavramı, sosyal ve siyasal bilimlerin önemli ilgi alanları arasında yer almaktadır. Kurum kavramının bilimsel anlamlarının yanı sıra, günlük dilde daha çok örgüt, birlik, kuruluş veya dernekler içinde kullanıldığı görülmektedir. Birlik, dernek, kuruluş veya bir yönetsel birim; temelde örgütlenmiş ve belirli ilkelerle sürekli bir düzene kavuşturulmuş bir insan grubunu temsil ederler. Her örgüt bir yapıya ve düzene sahiptir, süreklilik göstermektedir. Kurum örgütlenmiş bir davranış, kuruluş ise örgütlenmiş bir gruptur. Bir kural veya norm olarak benimsenen kurum, örgütlenme ile beraber ilkeli bir örgütü de kapsayabilmektedir. Toplum içinde belirli eylemler veya etkinlikler bazan örgütlenmeden kurumlaşabilirler, bazan da daha ileri bir aşamaya ulaşarak örgütlenmiş bir kurum olarak ortaya çıkabilirler.

Her toplumun kendi özelliklerinden ve yaşam biçiminden kaynaklanan ayrı bir kurumlaşma süreci vardır. Bu süreç sosyal veya siyasal olayların gelişimine göre yön kazanır ve biçimlenir. Gelenekler kurumlardan daha dağınıktır. Kurumları örgütlenmiş veya belirginleşmiş birlikler destekler, ne var ki gelenekleri böyle gruplar yoktur, bu nedenle de dağınıktırlar. Kurumlar ile birlikler ortaklaşa bulunan, karşılıklı ilişkilerle gelişen olgulardır. Karmaşık yapıli insan toplumlarında, yaşam biçiminin özelliklerini ve düzeyini yansıtan değişik kurumlar olabilir. Toplum içinde önplana geçen kurumlar o toplumun temel özelliklerini, karakterini belirginleştirirler. Toplum içinde belirli kurumlar tek örgüt ile ortaya çıkabileceğı gibi, çeşitli birlikler ile de kişilik kazanabilirler. Örgütlerle kurumları toplum içinde birbirinden ayırmak çok zordur. Genellikle her örgüt veya birlik belirli bir kuruma dayandığı için bazan ayırım yapmak zorlaşabilir. Örgütlenemeyen kurumlar bazan yaşam şanslarını yitirebilirler. Toplumların canlılığı, geleceğı dönük sürekliliğı açısından kurumlaşma olgusu ciddi biçimlerde ele alınmalıdır.

Çağdaş demokratik toplumlar kurumlaşmanın en ileri noktalarda geliştiği ülkelerdir. Toplumların devletleşme sürecini tamamlamasından sonra ortaya çıkan demokrasi olgusu, devlet dışındaki alanların kurumlaşması ile beraber gelişmiştir. Özellikle rönesans döneminden sonra belirginleşen hümanist akımlar, önce bireyin sonra da toplumun kendisini siyasal yönetici güçlere karşı koruyabilmelerini sağlamıştır. Zamanla özgürlükler ve insan hakları kurumlaşmış ve demokrasinin rejim olarak gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bir aşamadan sonra kurumlaşma yönetilen insanlarla yönetici güçler arasında denge kurmuş ve yönlendirici olmuştur. Demokrasi tarihleri bir anlamda da kurumlaşma tarihleridir. Toplumsal ve siyasal kurumlaşmalar sonucunda devlet karşısında bireyler ve gruplar kendi özgürlük alanlarına sahip olabilmişlerdir. Kültürel alanda kurumlaşma ise bu noktadan sonra ortaya çıkmış ve günümüzdeki düzeyine ulaşmıştır.

İlerlemiş ülkelere bakıldığında zaman kültür ve sanat dünyasında özerk ve bağımsız kurumlaşmanın yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir. Bazı örnekler almak gerekirse İsveç, Japonya, Avusturya, Fransa ve Amerika gibi ülkeler gösterilebilir, İsveç'te kültür alanına devlet, belediye ve özel kesimin büyük desteği vardır. Özgürlükler en geniş boyutlarda tanınmış ve her kesimin sanatçıları örgütlenmiştir. Sanatçıların sendikalaşmaları sağlanmış, örgütlerle sendikalar büyük bir konfederasyonun çatısı altında toplanmıştır. Kültür bakanlığı yoktur ama yarı resmi bağımsız kurumlar oluşturularak devletçe desteklenmiştir. İsveç Akademisi ve İsveç Enstitüsü bu kurumların en önemlileridir. Yayınevlerine karşı güçlü bir yazarlar birliği vardır. Dünyanın en ileri demokrasilerinden birisi olan İsveç'te kültür ve sanat özerk ve bağımsız boyutlarda kurumlaşmıştır. Gene örnek bir demokrasi olarak gösterilen Avusturya'da kültür alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi olarak kurumlaşmayı özgür bir sanat ortamında gerçekleştirmiştir. Bağımsız sanat kuruluşlarının yanı sıra radyo ve televizyon işletmeleri bile özerk statüde örgütlenmişlerdir. Kültür Bakanlığının varlığı bu ülkede kurumlaşmanın desteklenmesi yönünde olmuştur. Kalkınma açısından Türkiye'ye sü-

rekli örnek gösterilen Japonya'da ise kültür bakanlığı yoktur. Yarı resmi özerk kurumlar ve İngiltere'de ki gibi yüksek sanat danışma konseyleri vardır. Üst düzeyde kurulan Japonya vakfı ulusal kültürün tanıtımını ve dış ilişkileri yürütmektedir. Diplomatlarla sanatçıların kolkola çalıştıkları vakıf bütünüyle bağımsız bir statüde kurulmuştur. Kültür ve sanatta toplumsal eğitimin çok yaygın olduğu Japonya'da vakıf ve kurumların eşgüdümü altında özel ve kamu kesimleri işbirliği içinde kültür çalışmalarını yürütmektedirler. Resim sanatının ana vatanı sayılan Hollanda'da geniş bir özgürlük ve bağımsızlık anlayışı çerçevesinde bağımsız kuruluşlar ve yerel birimler sanatçı çalışmalarını sürdürmektedirler. Müzeler uygulamalı kültür merkezlerine dönüştürülerek halkın sanatsal eğitimi yaygın boyutlarda gerçekleştirilmiştir. İngiltere ve Fransa'da ise bağımsız konseyler ve akademiler kültür dünyasının kurumlaşmış yapılarının temsilcileri olarak sürekliliği sağlamakta, çağdaş bir düzeni yürütmektedirler. Amerika'da kültür ve sanat daha çok özel alanın ilgisine bırakılmıştır. Piyasa ekonomisi, kapitalist yapının gereksinimleri doğrultusunda yürütülen kültür ve sanat çalışmaları daha çok zenginlerin oluşturdukları bağımsız vakıflar aracılığı ile yürütülmekte, Hollywood ve Broadway gibi merkezlerden güdümlenmektedir. Özgürlüklerin geniş boyutlarda bulunduğu bu ülkede ekonomik eşitsizlik kültür ve sanat dünyasının başlıca çıkmazıdır. Sosyalist ülkelerde ise devletçi bir yaklaşım çerçevesinde tüm kültür ve sanat çalışmaları devletin alt birimleri, bakanlıklar veya resmi akademiler aracılığı ile yapılmaktadır.

Konunun genel boyutlarını ve dünyadaki örnekleri gördükten sonra ülkemizdeki durum ele alınabilir. Türkiye uzun süren bir imparatorluk döneminden sonra cumhuriyet ilan ederek çağdaşlaşma yarışına kalkışmıştır. Bu yarışta hedef olarak batının gelişmiş ülkelerinin demokratik rejimleri seçilmiştir. Ne var ki, imparatorluk döneminin bazı alışkanlıklarından vazgeçilemediği gibi, cumhuriyetçilik anlayışı yaygınlaşmamış, demokrasi adı altında çeşitli çelişkilere düşülmüştür. Demokrasi gibi kurumlaşma da bir çok zorluklarla dolu olan bir süreçtir, birbirlerinin varlık nedenidirler. Kurumlaşma olmadan de-

mokrası olmayacağı gibi, demokrasi olmadan da kurumlaşma olamaz. Osmanlı İmparatorluğunda kurumlar, devletin varlığını duyurmanın aracı idiler. Cumhuriyet döneminde ise demokrasinin gelişebilmesinin, çağdaş düzeye gelebilmesinin aracı olmak durumundadırlar. Burada toplumun iç dinamiklerinin ve potansiyel gücünün yerinde değerlendirilmesi gerekir. Bu yapılmadıkça hiç bir alanda kurumlaşma sağlanamaz. Sağlandığı sanılsa bile kısa ömürlü olur ve toplumun sürekliliğini ve geleceğini tehlikeye atar. Kesintilerin olmaması, bunalımların çıkamaması, çıkanların kısa zamanda atlatılabilmesi kurumlaşma-gücüne ve düzeyine bağlıdır. Toplumun iç dinamiklerinden uzak kalan merkezîyetçi anlayış yerine, bu dinamikleri yerinde değerlendirebilen demokratik anlayış bütün çağdaş ülkelerde daha başarılı olmuştur.

Gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle Türkiye'nin çelişkileri ve sorunları büyüktür. Bunların çözümüne yönelindiğinde çağdaş çizgilerin gerisinde kalınırsa, ileride daha da büyük sorunlar kaçınılmaz olur. Demokrasinin kurumlaşabilmesi, kurumsallaşmanın bilinçli olarak geliştirilmesine, her alanda olduğu gibi bilim, kültür ve sanat alanlarında da örgütsel düzeyde kurumlaşmalara gidilmesine, var olanların desteklenmesine, boşluk bulunan alanlardaki potansiyel gücün örgütlenmeye gitmesi için yönlendirilmesine bağlıdır. Daha ileri düzeyde yeni örgütlenmelere giderken bazan var olan örgütsel dengelerin bozulması toplumdaki kurumlaşma sürecini bozabilir. Bu gibi durumlarda toplumdaki her türlü dengenin, tüm koşulların ötesinde incelenerek değerlendirilmesi ve geleceğin yapılaştırılmasında öncelikle gözönüne alınması kaçınılmazdır.

Bilim ve kültür alanını kurumlaştıramayan toplumlar çağdaşlaşma yarışında geri kaldıkları gibi, sağlıklı demokratik rejime de sahip olamazlar. Toplumda siyasal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi kültür dünyasında da denge gözetilmelidir. Varolan potansiyeli yeterince temsil eden kurumsal örgütler ve kuruluşlar daha da desteklenmeli, işlevsellikleri artırılmalıdır. Yeni yapılar araştırılırken yeterli düzeyde işleyen kurumsal mekanizmaları bozmayacak çözümlerle kurumsallaşma açı-

sından daha da başarılı sonuçlar alınabilir. Toplumda değerlerin ve alanların kurumlaşması geleceğe dönük biçimlerde hızlandırılırken, örgütsel yapıya sahip kurumlar işlevselliklerine göre korunmalıdırlar. Ancak bu yoldan süreklilik ve kesintisiz düzenlilik söz konusu olabilir. Toplumlari ve ulusları da tarihsel süreç içinde yaşatacak olan budur. Tarihin derinliklerinden gelen zengin kültür kalıtımızın ve değerlerimizin bilincine varılmalı, her türlü koşullanmanın ötesinde kurumsal bir yapıya kavuşabilmeleri için daha fazla geç kalınmamalıdır.

Yeni anayasa hazırlanırken üzerinde tartışılan başlıca konulardan birisi olan Atatürk Kurumları ile ilgili ayrı bir maddeye de yer verilmiştir. Yeni anayasanın 134 maddesi ile yeni bir kurum kurulmakta, Atatürk'ün kendi iradesi ile kurduğu Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu bu yeni Atatürk kültür, dil, tarih yüksek kurumu gibi ismi uzun bir kuruluşa bağlanmaktadır. Atatürk'ün kurumları ile kendi öz vasiyetinin bu duruma gelmesinde yarım yüzyıllık gelişmelerin önemli payı vardır. Bu noktaya hemen gelinmemiştir, elli yılı aşan bir birikim Atatürk'ün kurumlarına ve vasiyetine dönük bu yeni düzenlenmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlgili anayasa maddesi doğrultusunda hazırlanan yeni yasanın çıkması, Atatürk'ün kurumlaştırılması konusundaki tartışmaları yeniden gündeme getirmiş ve yaygınlaştırmıştır.

Öncelikle, konuyu ışık tutmak açısından, Atatürk'ün sosyal ve siyasal konumunu yeterince belirlemek gerekir. Bu belirlenmedikçe, Atatürk kurumunun neye yarayacağı, kime hizmet edeceği gibi sorulara yanıt verilemez. Kendi görüşlerinin ilkeler ve doktrin biçiminde belirlenmesine karşı çıkan Atatürk'ü kurumlaştıralım derken, O'nun karşı çıktığı dondurulma noktasına getirip toplumsal dinamiğin canlılığından iyice uzaklaştırmak Atatürkçülüğe ne derece hizmet olacaktır? Bu gibi sorunlar Atatürk'ün konumu, düşünceleri ve eylemi açısından ele alınıp, demokratik boyutlarda tartışılarak, toplumun her kesiminin görüşleri alınmadıkça yapılacak olanlar geçici kalacaklar, hiç bir zaman kalıcı bir çözüm noktasına varamıyacaklardır. Özellikle Atatürk'ün hukuksal vasiyetini geçersiz kılmak, Atatürkçülüğün geleceği açısından çok büyük

bir sorumluluk gerektiren iştir. Atatürk adına Atatürkçülük yapılırken dayanılacak ilk temel O'nun vasiyetidir, yani O'nun kendi istencidir. O'nun istenci bir yana bırakılarak, Atatürkçülük yapmak geleceğin koşullarında toplumda değişik yansımalar yaratabilir. Atatürkçülüğün temeli O'nun konumu, eylemi, ilkeleri ve istencidir. Bir büyük önderin izinden giderken O'nun istencini yok saymak dünyanın hiç bir ülkesinde görülmemiştir. Hele Atatürk gibi, tüm bir ulusun ve toplumun önderi olmuş, mazlum ulusların uyanışına öncülük etmiş bir üçüncü dünya lideri için bu tümüyle olanaksızdır. Atatürk ile ilgili veya O'nun vasiyeti üzerine yeni düzenleme yapılırken ulusal önderin konumu gereği toplumun her kesiminin, her düşünceden Atatürkçünün ve hatta Atatürk kurumlarının görüşleri alınması gerekirdi. Böylesine bir yaklaşım söz konusu olmazsa, o zaman Atatürk'ün istenci bir kez daha çiğnenmiş olacaktır. Atatürk'ün vasiyeti bir kez açıldı mı, bir daha hiç toparlanamayabilir. Türk toplumunun ayakta kalmasını sağlayan böylesine bir ulusal önderin kendisinden sonra da süregelen etkinliği iyice yitirilebilir.

Atatürk kurumunun gündeme gelişinde gönül isterdi ki, Atatürk'ün gerçek istencini temsil eden vasiyetine dokunulmasın, Atatürk kurumları Büyük önderimizin kendi eliyle çizdiği yolda çalışmalarını sürdürsünler. Atatürk kurumu konusunu, Dil ve Tarih kurumları dışında düşünmek gerekirdi. Çünkü ortada gerçekten bir boşluk vardır, ama bu boşluk dil ve tarih alanlarında değildir. Bu boşluk daha çok ideolojik, kültürel ve bilimsel alanlardadır. O zaman bu alanlarda çalışmalar yapacak bir üst kuruluş olarak Atatürk kurumu kurulabilirdi. Nitekim daha 12 Mart döneminde bu konu ortaya atılmış ve kamuoyunda geniş boyutlarda tartışılmıştır. Eski devlet adamlarının ve bilim adamlarının beraberce çalıştıkları komisyon bir rapor ile beraber Atatürk Akademisi yasa tasarısını hazırlayarak ilgili makamlara sunmuşlardır. O zamanlar böylesine bir akademinin, fetva kuruluşu biçimine dönüşmemesi ve anayasal özgürlükleri, çağdaş düşünceleri kısıtlaması için epeyce bir eleştiri kamuoyuna yansımıştı. Eleştiriler doğrultusunda yasa düzeltilerek çıkarılabilirdi, bu yapılmamıştır. Ortadaki boşluk bir yüksek akademik kuruluşu zorunlu

kılmaktadır. Nitekim gerek batıda gerekse doğuda çeşitli ülkelerde böylesine yüksek bilimler akademileri bulunmaktadır. Bu akademiler resmi ve bağımsız üst kuruluşlar olarak ülkedeki bilimsel ve kültürel çalışmaları planlamakta ve izlemektedirler, ne var ki sınırlama getirmeleri veya fetva kuruluşu olarak çalışmaları söz konusu değildir.

Türkiye’de yüksek düzeyde bir bilimsel veya kültürel akademinin olmaması boşluğu ile Atatürk’ün kurumlaştırılmasını hele Atatürk’ün vasiyetini birbirine karıştırmamak gerekir. Bunların üçüde ayrı işlerdir. Tek bir yasa ile düzenlemeye çalışmak üç konuyu da yarım bırakmak demektir. İşlevler ile beraber görevler, etkinlikler ve kamu hizmetleri birbirine karışacak ve kısa zamanda içinden çıkılmaz bir duruma gelinecektir. Yanlış bir adım atmaktansa bazan hiç bir adım atmamak daha yararlı olabilir. Ters işleyecek yeni süreçlerin başlamasına izin verilmemelidir.

Anayasanın ilgili maddesi bir ortalama yol getirmiştir. Bu madde ışığında daha sağduyulu ve dengeli bir çözüme gidilebilir. Yeni bir kurumun kurulması mutlaka eskilerinin varlığına son vermek anlamına gelmez. Başbakanlığa bağlı resmi bir kurumun yanısıra bağımsız çalışmalarını sürdürecektir olan Dil ve Tarih kurumları gene eskisi gibi yararlı hizmetlerini sürdürebilirler, Atatürk’ün vasiyeti de böylece Türk ulusu ile beraber yaşamını sürdürmüş olur. Hukukun genel ilkelerine saygı ve hukuk devletinin anlamı doğrultusunda Atatürk’ün vasiyeti iptal edilmemelidir. Her türlü saldırının siyasal anlamları bir yana, saldıranların kullandıkları dildeki öztürkçe sözcükler Dil kurumunun ve devriminin başarısını, Tarih alanında ortaya çıkan önemli yapıtlar, uluslararası başarılar ve toplumda gelişen tarih bilinci de Tarih kurumunun başarısını vurgulamaktadır. Bir toplumu ulus yapan ana öğeler olarak dil ve tarih alanlarında bu kadar ileri olmanın karşılığı bu gelişmeleri sağlayan kurumları kapatmak olamaz. Atatürk’ün vasiyeti ve O’nun kurumları tüm siyasal düşüncelerin dışında ele alınmalıdır. Anayasanın ilgili hükmü doğrultusunda kurulacak yeni kurum bunun için engel değildir. Çeşitli kurumların bir arada çalışması Türk demokrasisinin çok seslilik içinde çağdaş uygarlığa doğru ilerlemesini hızlandıracaktır.

İLETİLEMİYEN KÜLTÜR

Olayların, haberlerin, bilgi ve düşüncelerin yazılı veya sözlü olarak aktarılması çevreye yayılması ve yaygınlaştırılması anlamına gelen iletişim kavramı, temelde bir yayınlama ve yaygınlaştırma eylemini kapsamaktadır. İletişim duygu, düşünce ve bilgi aktarımı veya alışverişi yapılan her alanda sözkonusudur. Herhangi bir konuyu yayarak başkalarına geçirmek, kısacası iletmek, iletişim olarak adlandırılmaktadır. İletişim insanlar arasında doğrudan doğruya olduğu kadar, uygarlığın ilerlemesi sonucunda ortaya çıkan teknolojik aygıtlar veya araçlar aracılığı ile de yapılabilmektedir.

İletişimin hedefi insanlardır. Halk yığınları iletişim çalışmalarının ulaşmayı amaçladıkları hedef olarak görülmektedir. Basın ve yayın araçları, haber ajansları, enformasyon merkezlerinin çalışmaları genellikle kitlelere güncel konuları ve olayları iletmeye yöneliktir. Okuyan ve düşünen varlık olan insanların oluşturdukları halk yığınları sürekli öğrenmek gereksinmesi içindedirler. Toplum üyesi kişilerin insanlıklarını anlamaları ve sürdürebilmeleri ancak entellektüel ilişkiler ile olanaklıdır. İnsanların düşünce yapılarına dönük iletişim çalışmaları bu açıdan önem kazanmaktadır. Özellikle çağımızda fazlasıyla gelişen modern teknolojinin verileri ile iletişim korkunç bir silah olarak insanlığın karşısına çıkmaktadır. İletişim araçlarını ve yollarını kullanarak insan toplumlarına istenen yönler verilebilmekte, giderek toplumların özgürlükleri kısıtlanmaktadır. İletişimi bulan insanoğlu, çağdaş teknolojik ve siyasal gelişmeler sonucunda bunun esiri durumuna düşmektedir. Aslında iletişimin bugün gelmiş olduğu noktayı, teknolojinin durumuna bağlamak daha doğru olacaktır. Endüstri uygarlığının yarattığı makineler her alanda öne çıkarken insanın üretimde ve denetimde eski rollerini yitirdiği gözlemlenmektedir.

İnsanların olduğu kadar, toplumların da iletişime gereksinmesi vardır. İnsanlar arasında sosyal anlamda bir toplumun oluşabilmesinin ön koşullarından birisi de iletişimdir. İletişim yolları kapalı olan toplumlar çağdaş anlamıyla toplum niteliğini kazanamazlar. İnsan toplumları bireyler toplamı olduğu kadar ilişkiler toplamı olarak da ortaya çıkarlar. İletişimin bulunmadığı bir toplum olamaz. Eğer bir toplum varsa orada iletişim ilişkileri de var demektir. Toplumlar, yalnızca bir siyasal ve ekonomik düzenlemeler ağı değil, aynı zamanda bir öğrenme ve iletişim süreci veya ilişkiler toplamı olarak da ele alınabilir. Öğrenmek, öğretmek, anlamak, anlatmak ve eğitilmek insanların vazgeçemeyecekleri temel işlevlerdir.

İnsanların yarattıkları tüm değerlerin ve varlığın toplamı olan kültür de iletişim ile içiçedir. Kültür bir toplumun tüm varlığını temsil ederken o toplumda meydana gelen çeşitli kültür ve sanat etkinliklerinin kitlelere iletilmesine gereksinime duymaktadır. Aksi durumda o toplumda bir kültürel bütünleşme olamayacağı gibi kültürel gelişme de görülemez. Kendini gösteremeyen, çevresine duyuramayan kültürel etkinliklerin varlıkları olduğu kadar gelecekleri de tehlikeye girer. Geniş bir çevrede duyulan, yaygınlık kazanan kültürel etkinlikler diğerlerine oranla daha fazla etkin olurlar. Bu nedenle kültürel etkinlikler arasında kendini gösterebilme ve daha çok kişiye duyurabilme yarışı vardır. Sanat değeri çok yüksek olan kültürel etkinlikler iletişim eksikliği nedeniyle kısa zamanda yitip giderken, iletişim araçlarının gücünden yararlanan düşük değerli kültürel etkinlikler kültür dünyasında hak etmedikleri biçimlerde yer almaktalar ve geniş kitlelere kendilerini duyurarak uzun ömürlü olmaktadır.

İletişim araçları kimin elinde ise, topluma yön verme hakkına da o kesimler sahip olmaktadır. Araçlarla iletilen konuların içeriği bu kesimler tarafından denetlendiği için belirli azınlığın ürettiği değerler halka kendi yığın kültürleri imiş gibi benimsettirilmekte, kitleler kültürel açıdan kendilerine yabancılaştırılmaktadırlar. Toplumsal ve kültürel düzenin yeniden üretimini sağlayan üretim araçlarının yönetimi el değiştirmeye-

dikçe, kültürün halk kitlelerine dağılımı sorununu bütünüyle çözüme kavuşturabilmek olanaksızdır. Teknolojik gelişmelerin sağladıkları başka amaçlarla da oları kullanıldıkları zaman toplumda belirli tepkilere yolaçmakta ve bu tepkilerin zamanla birleşmesiyle beraber belirli bir bilinç düzeyine toplum kavuşmaktadır. Kitleleri bir kez, belki birkaç kez aldatmak olasıdır, ne var ki sürekli aldatmak olanaksızdır. İletişim araçlarının afyonu sürekli olarak kitleleri uyutamamaktadır. Televizyonu aptal kutusuna çeviren, gazete ve dergileri cici boyalı boyalı kâğıtlara dönüştüren iletişim politikası insan gerçeği karşısında sürekli olamamaktadır. Gerçekler boyanarak değiştirilemeyeceği gibi, iletişim araçlarının da boyalı bir yaklaşımla gözleri sürekli olarak boyaması beklenemez. Televizyonda haber programında toplumdaki sosyal, siyasal, sendikal veya kültürel olaylara yer verilmezken, yabancı bir ülkenin kraliçesinin kuğularının doğurmasının verilmesi iletişim politikası açısından bilinçli bir yaklaşımdır. Kuğu haberleri birkaç kez daha verilebilir, ne var ki toplumun olayları izlemek ve haberleri öğrenmek hakkı sürekli elinden alınamaz.

İletişim araçları, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklarla kitlelerin siyasal ve toplumsal yönlerde bilinçlenmelerini önlemek için egemen güçler tarafından kullanılabilmektedir. İletişim araçlarının sağladığı propoganda yolları ile bazen kitleler kendi çıkarlarının tümüyle tersi yönlerde koşullandırılmaktadırlar. Özellikle siyasal amaçlı kampanyalarda kitlelerin egemen güçlerin yanında yer alması için iletişim araçları belirli kampanyalarla propoganda işlevlerini yerine getirmektedirler. Her türlü piyangolarla, hediye demetleri ile basın ve yayın organlarına bağlanan halk kitleleri belki birşey çıkar beklentisiyle bu organları para ile alırken, bir yandan da belirli çevrelerce denetlenen haber ve yazıları okumakta, gerçekler yerine yoz kültür yazıları ile oylanmaktadırlar. Kitlelerin kültürel bilinçlenme açısından çıkarları ile, yayın organlarının sahiplerinin çıkarları ne yazıktır ki bir noktada hiç bir zaman birleşmemektedir. Bu ters oluşum böylesine sürüp gittikçe, günümüzdeki düzenden gelecek için olumlu bir sonuç beklemek düştün öteye gidemez.

Her alanda olduğu gibi kùltùr ve sanat alanında da iletişim ağı tersine kurulmuş olup, kùltùrel oluşum ve gelişime olumlu katkıları getiremeyecek bir süreç içinde işlemektedir. Üretilen sanat yapıtlarının kitlelere ulaştırılmasında, ciddi kùltùrel etkinliklere yaygınlık kazandırılmasında, halk yığınları ile kùltùr alanı arasında bildirişim yolları açılmasında genel bir yetersizlik, hatta terslik sürüp gitmektedir. Üretim yerine satış olgusu egemen olunca, işin kolaycılığı gündeme gelmekte en kolay pazarlanabilecek ürünler piyasayı doldurmakta ve diğer alanlarda görùlen piyasa kuralları kùltùrel alış verişini bozmaktadır. Olması gereken ilişkilerin yerini, diğer alanlarda olan ilişkiler almakta ve zamanla kùltùrel iletişimi sınırlamaktadır. Sınırlamanın yanısıra yozlaşma ve yabancılaşma da beraberinde gelişen olgulardır.

Kùltùrel bütünlüğü oluşturan sanat alanları tek tek ele alındıkları zaman, ùlkemizde pek de parlak olmayan bir görünüme çıkmaktadır. Bilim ve sanat ürünlerinin gerektiği gibi dağıldığı veya kitlelerin eline geçtiği söylenemez. Üniversitelerin yaptıkları çalışmalarını, yayınladıkları yapıtları kitapçılarda bile bulmak zordur. İyi çalışan bir dağıtım mekanizmasına kavuşturulamayan üniversiteler kendi yarattıkları bilim ve kùltùr çalışmalarını gene kendileri okumaktadırlar. Üniversite toplumu kopukluğunun bir yanı da bu biçimde ortaya çıkmaktadır. Kendi üniversitesinin ürettiklerinden haberi olmayan bir toplumun ulusal kùltùr birleşimine ulaşabilmesi olanaksızdır. Üniversitelerin yanısıra, yayınevlerinin yayınladığı bilim, kùltùr ve yazın eserlerinin de yeterince dağıldığı söylenemez. Elli milyona sahip olan bir toplumda kitap baskı sayısı daha beşbin ise o toplumun bireyleri okumuyor demektir. Bu durumu değiştirmek, kitaba sevgiyi artıracak, okumayı özendirerek herhangi bir girişim de görùlmemektedir. Kendi halkı için yeterince kitap basamayan, bastıklarını dağıtamayan bir toplumda kùltùrün kitaplar aracılığı ile iletildiği söylenemez. Dergiler de benzer bir konum içindedir. Ciddi yayın organlarının satış sayısı onbini geçmemektedir. Ne var ki, işin içine magazin veya benzeri boyalı yayınlar girerse yüzbinlere ulaşan satış sayıları ortaya çıkmaktadır.

Basına düşen iletişim görevinin, gereği gibi yerine getirildiği ülkemizde tartışmalıdır. Büyük holdinglerin boyalı yayın organları, pazarlama ve satış araçları, piyango düzenleme araçları durumuna sürüklenen ülkemizin büyük gazeteleri, demokrasinin dördüncü gücü olmak bir yana, içinde yaşadıkları toplumun bile gazeteleri olamamaktadırlar. Denetimi altına girdikleri sermeye çevrelerinin ekonomik ilişkileri doğrultusunda yayına öncelik veren, bu çevrelerin istekleri doğrultusunda habercilik yapan, giderek holdinglerarası yarışmada silah durumuna gelen büyük gazeteler bırakınız kültürel işlev görmeyi doğru dürüst habercilik bile yapamamaktadırlar.. Her toplumun kendi basınından beklediği görevler vardır. Kamu hizmeti görmenin bilinci içinde olması gereken basın ve yayın organları kültür konularına da ağırlık vermek, haberlerle beraber değişik yorumları yansıtmakla görevlidirler. Eğlence dünyasının belirli merkezleri ile bu dünyanın yıldızlarını pazarlamanın ötesinde büyük basının ciddi olarak yaptığı kültürel bir işlev yoktur. Halka yoz ürünleri sergileyerek kültürel yozlaşmaya katkıları da düşünülürse, büyük basının ulusal kültürümüze birkaç yönlü darbe vurduğu görülmektedir. Ciddi kültür çalışmalarını sergilememenin yanı sıra, yoz ürünleri boyalı biçimde yansıtmak da kitlesel oluşum açısından büyük bir darbedir. Ülkemizdeki basın sorunu toplum yararına çözülmeyince, yeni yasal düzenlemelerle basın yayın organlarının çalışmaları iletişim görevini yeterli düzeylerde yerine getirebilecek biçimde düzenlenmedikçe, basının kültürel iletişime katkısı sifıra yakın bir noktada kalacaktır.

Radyo ve televizyonda devlet tekeli bulunduğu için durum biraz daha iyidir. Televizyonda da kültür konularına hemen hemen hiç yer verilmemesi üzücüdür. Ayda bir veya iki programın ötesine gitmeyen kültür programları son derece yetersizdir. Bırakınız ciddi program yapmayı, duyurma ve kitlere kültürel etkinlikleri iletme konusunda bile televizyon zayıf kalmaktadır. İlginin televizyona yöneldiği toplumumuzda radyonun kültüre daha çok ağırlık vermesi yararlıdır. Özellikle sözlü programlar aracılığı ile radyonun iletişim görevini

yerine getirerek kültürel birikimimize olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.

Toplumların iletişime gereksinme duyması ne kadar olağan ise, iletişimin toplumları etkilemesi ve yönlendirmesi de o kadar doğaldır. Ne var ki, bu etkileşimin toplum yararına olması, özel çevrelerin ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda olmamasına dikkat etmek gerekir. Ülkelerin kültürel kalıtlarının uzun ömürlü olması, çağdaş birleşimlere dönüşebilmesi, insanlığa yeni katkılar getirebilmesi buna bağlıdır. Kültür insanlara iletilmek için yaratılır. Toplumun tüm bireylerine araçlarla iletilemeyen kültürel birikim, diğer kültürler yanında zayıf kalacak zamanla da yitip gidecektir. Türk kültürü güçlü yapısı ile hem kendi toplumuna, hem de dünya uluslarına iletmeyi, tanıtılmayı çoktan hak etmiştir. Ülke gerçekleri ve halkın gereksinimleri doğrultusunda oluşturulacak ulusal bir kültür politikasında iletişim konusuna ağırlıklı önem verilmelidir. Çağımızın uygar ülkeler aracılığıyla bir iletişim yüzyılına dönüşmesi bunu zorunlu kılmaktadır. Kültür ve iletişim işlevleri dolayısıyla her zaman beraber düşünülmesi gerekli konulardır.

TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ÇOK YÖNLÜLÜĞÜ

Türk kültürü dünyanın en eski kültürleri arasında yer almaktadır. İnsanlığın tarihi ile beraber başlayan ve gelişmeler gösteren kültür, Türkler gibi en eski ulusların yaşam süreçleri ile zenginlik kazanmıştır. Orta Asya'da yaşanan dönemden sonra, tarihte kurulan çeşitli Türk devletleri Türk kültürünün zenginleşmesine ve yayılarak yaşamasına geniş katkılarda bulunmuşlardır. Geniş alanlara yayılan, her dönemin uygarlık merkezleri ile doğrudan doğruya ilişkiler kuran Türk devletleri kendi dönemlerinin uygarlıklarına katkılarda bulundukları gibi, uygarlığa açık yönleri ile bu merkezlerden her yönü ile etkilenmişlerdir. Eski Çin'de, Hint'te ve İslam dünyasında ortaya çıkan uygarlıklar sürekli olarak Türklerin akınları ile karşılaşmışlar ve böylece uygarlık-kültür etkileşimini Türkler tarihin her döneminde sürekli olarak yaşamışlardır.

Günümüzde Batıya yönelen Türkiye Cumhuriyetinin bu tutumunda, Türklerin tarihten gelme uygarlıklara yönelme eğilimlerinin büyük katkısı vardır. Sürekli olarak uygarlıkları izleyen ve kendileri zaman zaman uygarlık yaratan Türkler, hiç bir kültürün veya uygarlığın esiri olmamış ve etkileşim düzeyini bilinçli yollardan sürdürerek kendi kültür dünyasını zenginleştirmişlerdir. Askeri güç yönünden her zaman güçlü olan Türk devletleri emperyalist baskıların ve girişimlerin kültür dünyalarını değiştirmelerine ve giderek yozlaştırmalarına izin vermemişlerdir. Türk kültürünün tarihsel süreci izlendiği zaman, değişik dönemlerde bu tutumun bilinçli örneklerine rastlamak olanaklıdır. Merkezde güçlü olan devletler tüm ilişkilerinde karar mekanizmasını ellerinde bulundurabilmişlerdir. Türk devletleri de bu türün tarihteki en açık örnekleri olmuşlardır. Cumhuriyetin ilanından önceki dönemde dağınık biçimlerde gelişen batıya yönelme, Cumhuriyet döneminde daha bilinçli ve çağdaşçılığa yönelmiş ve körükörüne batıcılık yapılmasına

izin verilmemiştir. Çağdaş uygarlık nerede ise, hangi bölgelere yayılmışsa, dünyada yaşayan insanlar en ileri düzeyde hangi kültür ve sanat değerlerine sahip bulunuyorlarsa, bunların yakından izlenmesi ve bilimsel yöntemlerle değerlendirilerek varılan sonuçların Türk kültür dünyasına aktarılması, belirli programlar ve politikalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ulus olarak kişiliğini korumanın, çağdaş dünyada diğer uluslar içinde onurlu bir yere sahip olmanın yolunu çok iyi bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültür olarak ortaya koyarken, tarihten gelen ulusal kültür bilinci ile cumhuriyet yönetiminin gelecekte izlemesi gereken yolu ve politikayı çiziyordu.

Türk kültürünün çokyönlülüğünün temelleri tarihten gelmektedir. Orta Asya döneminden gelen yönler dışlanamaz. Türk tarihi gibi kültürü de bu dönemden kaynaklanmaktadır. Ne var ki, daha sonraki dönemlerin getirdikleri de bu döneme eşdeğerdedir. Günümüzde Orta Asyacılık yaparak yalnızca Orta Asya döneminden gelen kültür değerlerini Türk kültürü saymak, çağdaş dünyada çağdışı kalmış olan kafatascılık örneği bir girişim olur. Selçuklu, İslam ve Osmanlı dönemlerindeki kültürel yapı ve getirdikleri hiç de Orta Asya döneminden geri değildir. Şimdi çıkıp kültür alanında Osmanlıcılık veya İslamcılık yapmak gene Orta Asyacılık gibi eksik ve hatalı bir tutum olacaktır. Çünkü bu dönemlerin hiçbirisi tek başına Türk kültürünü yansıtabilecek düzeyde değildir. Bunlar geniş katkılarının geliştirildiği dönemlerdir ama tek başlarına Türk kültürünü temsil edebilecek kadar yeterli değillerdir. Böylesine bir yargı Cumhuriyet kültürü için de geçerlidir. Cumhuriyet dönemi çağımızın en ileri kültürleri ile alışveriş düzeni kurmuş ve bunları ülkeye yansıtarak çağdaş bir Türk kültürü geliştirmeye çalışmıştır, ne var ki Türk kültürü tarihten gelen temelleri ve özellikleri ile cumhuriyet kültürünün de ötesinde bir genişliğe ve boyutlara sahip bulunmaktadır.

Selçuk, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ile beraber Türk kültürüne giren bir de Anadolu boyutu vardır. Türkler'den önceki Anadolu uygarlıklarını görmemezlikten gelmek yanlış olacaktır. Uluslaşma sürecinde en önemli öge olan va-

tan toprağının geçmişi ister istemez o toprağı vatan olarak benimseyen ulusların yaşamlarını ve kültürleri etkiler. Anadoluya yerleşen Türkler buranın yerli halkı ile kaynaşırken, Anadolu kültürü ile de dolayısıyla bir kaynaşma sürecine giriyorlardı. Türklerden önceki dönemlerde Anadolu'da yaşayan Etiler, Frigler, Romalılar, Bizanslar ve hatta Mezopotamya'daki Sümerlerin bıraktıkları gerek tarihsel eser olarak gerekse de toplumsal değer olarak yaşıyordu. Uzun yıllar içinde bunların beraberce aynı toplumda yaşamaları giderek bazı birleşimlere ve ortak değerlerin oluşmalarına yolaçtı. Zaman içinde bu etkileşimlerden yeni yeni değerler ortaya çıktı. Yüzyıllar boyunca Anadolu'daki yaşam sürdükçe tüm eski kalıntıların etkileşimleri ile yeni bir Türk kültürü olarak Anadolu uygarlığı olarak ortaya çıktı. Bu durumun farkına uzun süren Osmanlı döneminde varılamadı. Cumhuriyet rejimi kendisini temellendirmek isterken, tüm koşullanmaların ötesinde ülkedeki ve toplumdaki kültürel birikimi inceleyerek işe başladı. Kuruluş yıllarında imparatorluk taraftarlarının Osmanlılık gösterilerine karşı Türklerin diğer dönemlerinin ve Anadolu'nun Türkler'den önceki yıllarından kalma kültür değerlerinin incelenmelerine ağırlık verildi. Cumhuriyet kültürünün, tüm kültürel değerlerin ve dönemlerin bir sentezi olabilmesi için yapılan çalışmalarda Osmanlıcıların, İslamcıların ve Turancıların geniş engelleme girişimleri oldu. Engelleyici çalışmalar cumhuriyet yönetiminin kısa sürede bir kültür rönesansına yönelmesini geciktirdi.

Siyasal gelişmelerle beraber ortaya çıkan kutuplaşmalar ve iktidar programları ulusal kültür sentezinin gerçekleştirilmesini önlemiştir. İktidarların değişmeleri ile beraber yeni hükümet programları gündeme gelmiş hepsinin kültüre yaklaşımı farklı düzeylerde ve açılardan olmuştur. Yönetimler sağa dönükse Osmanlı ve İslam kültürü öncelik almış, sola dönükse eski Anadolu ve halk kültürü önceliğe sahip olmuştur. Birisi batıcılığı Avrupacılık diye anlarken diğeri çağdaşçılık olarak yorumlamıştır. Birisi kültürden yalnızca sanatsal etkinlikleri anlarken, diğeri toplumsal boyut ve içeriğe de yer vermiştir. Çağdaş kültürün temeli olarak hümanizme önem verilir.

ken, karşıt tepki olarak Turancılığın Orta Asya kültürü gündeme geçmiştir. Siyasal partileşme düzeyinde her grup bir başka kültürü kendisine temel almış ve Türk kültürünün değişik yönlerini kendi ideolojilerine göre yorumlayarak kendi kültür anlayışlarını, tek yanlılığa bakmadan ulusal kültür olarak topluma benimsetmeğe çalışmışlardır. Özellik  ıkmazından nesnelliğin geniş boyutlarını göremeyen siyasal kesimler, Türk kültürünün gelişmesi için gereken girişimleri başaramamışlardır.

Türk kültürünün değişik dönemlerden kalma yönleri bulunduğu gibi, toplumun değişik kesimlerinin geliştirdiği yönleri de bulunmaktadır. Bu kültür tarihin hiç bir döneminde tek boyutlu bir gelişme süreci içinde bulunmamıştır. Daha çok merkezde yönetimlere yakın çevrelerde bireysel boyutlarda kültürel gelişmeler görülürken, merkezin dışında kalan geniş halk kitleleri arasında toplumsal boyutlarda zengin bir halk kültürü gelişmiştir. Toplumsal yaşamdan sanatın her dalına kadar değişik türde bir yaşam anlayışının ürünü olan kültürel değerler birbirlerinden ayrı ayrı sürüp gelmişlerdir. Asya tipi toplum olarak yaşarken ortaya çıkanlar kadar feodal dönemin kalıntıları da kültürel kalıtım içinde önemli yere sahiptir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin oluşturduğu farklı devlet ve toplum yapılarının kültürel yansımaları da olmuştur. Günümüzün ulusal kültüründe bunların hepsinden kalma bazı yönler ve özellikler bulunmaktadır. Kültür, sanatsallığın ötesinde toplumsal boyutlara sahip geniş bir fenomen olarak algılandığında karmaşık yapıda bir kavram olarak belirir. Kültürün yapısında bulunan  oky nl l k, Türk kültürü söz konusu olunca her anlamda çok boyutluluk kazanmaktadır. Dönemler kadar toplumsal kesimlerin de Türk kültürünün biçimlenmesinde yönlendirici etkileri olmuştur.

T rk ye Cumhuriyetinin  lke boyutlarında konumu incelen-diğinde, bölgesel olarak komşuları ile ilişkilerinde bazı kültürel etkileşimlerin bulunduğu da görülmektedir. Komşu ülkelerle olan ilişkilerde, tarihten gelme bazı ortak yönler kültürel yaşamda kendini göstermektedir. Özellikle Arap  lkeleri

ve Yunanistan ile Türkiye bu tür bazı ortak kültür değerlerine sahip bulunmaktadır. Zamanımızda radyo ve televizyon yayınlarının bu etkileşimi bir kaç kat artırdığı gözlemlenmektedir. Komşu ülkelerden Türkiye'ye olduğu kadar, Türkiye'den de bu ülkelere kültür akımı günümüzde sözkonusudur.

Komşu kültürlerarası ilişkiler, tarihin diğer dönemlerinde de olmuştur. Özellikle Arap, İran ve Avrupa kültürleri ile Osmanlı döneminde geniş bir etkileşim olmuştur. Türk dilini geniş çapta etkileyen bu ilişkiler, diğer sanat alanlarında ve toplumsal yaşamda da değişik örnekler sergilemişlerdir. Türklerin islamlığı benimsemesinden sonra dinin etkisi ile tüm diğer islam ülkeleriyle çok yakın bağlantılar olmuştur. Arap ve İran kültürünün etkilerinin fazla olmasının nedeni ortak dine sahip olunmasıdır.

Türk kültürüne son olarak eklenen diğer bir yön vardır. Son yılların gelişmiş haberleşme araçları ile çağdaş dünyadaki olaylar ve oluşumlar anında ülkemize yansıtılmaktadır. Türkiye ile beraber tüm diğer ülkeler arasında kurulan haberleşme ağı çağdaş kültürü tüm ulusların ortak malı durumuna getirmektedir. Herhangi bir ülkede ortaya çıkan yeni bir akım haberleşme araçları aracılığı ile tüm dünyada duyulduğu zaman her yerde kendisine yandaşlar bulabilmekte ve bu yandaşların katkıları ile değişik ülkelerde gelişmeler gösterebilmektedir. Haberleşme araçları ile zamanımızda küçültülen dünyada bu nedenle ulusal kültürlerin varlıklarını etkilenmelerden koruyabilmeleri tehlikeye girmiştir. Bu durumda, ulusal senteze ulaşabilmiş olan kültürler varlıklarını ve benliklerini koruyabilme açısından daha şanslılardır.

Yeni bir döneme girerken, ve her alanda yeniden düzenlemeler gündeme gelmişken kültür alanının eskisi gibi sarsaklanması beklenemez. İlgililerin yetkisizliği, yetkililerin ilgisizliği ile büyük bir başıboşluğa terk edilen Türk kültürünün geleceği için şimdiden plan ve programlama çalışmalarına geçilmelidir. Ülkede var olan kültür ve sanat potansiyeli her türlü öznel ayırımların ötesinde ve nesnel boyutlarda ele alınarak değerlendirilmeli ve ortaya çıkan sorunlara ortak bir gö-

rüş çerçevesinde eğilinmelidir. Gerek aydınlar, gerekse yöneticiler düzeyinde kültür sorunları öznel eğilimlere göre ve yüzeysel biçimlerde ele alınmakta ve bu nedenle de duygusal sonuçlara varılmaktadır. Oysa sorunlar somut örnekler ve durumlarda incelendiği zaman dünya görüşleri değişik olan kesimlerin bile birbirlerine yakın sonuçlara ulaşabildikleri görülecektir. Böylece de, ulusal kültür sentezine giden ve bu doğrultuda politika oluşturan ilk adım atılmış olacaktır.

Eğer ulusal bir Türk kültürü olacaksa, bu hiç bir kesimin dünya görüşüne göre olmayacaktır. Türk kültürü her kesimin dünya görüşünün ötesinde, her dönemden etkilere sahip olan, toplumun her kesiminin katkıları ile oluşan, geleceğin koşullarında ilerlemeye dönük, bilimsel ve nesnel boyutlarda bir ulusal sentez ile var olabilecektir. Çokyönlülüğün birinci ile ulaşılacak kültür sentezi, içerdiği özgün ilke ve değerlerle dünya kültürüne evrensel düzeyde katkılar getirebilecek ve diğer ulusların saygısını kazanabilecek, Atatürk'ün Türkiye'sinin temelini bu ulusal kültür sentezi oluşturacaktır.

Çağdaş uygarlık yarışında Türkiye böylesine bir sentez ile daha hızlı yol alabilecek, ve ülkemiz dünyanın önde gelen kültür bölgeleri arasında hakettiği yeri alabilecektir. Çokyönlülük içindeki dengenin korunması da böylesine bir amaca ulaşmada geniş katkılar sağlayacaktır.

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR ÖRGÜTLENMESİ

Türkiye her açıdan olduğu gibi örgütlenme yönünden de hızlı bir gelişim süreci içindedir. Hiç örgütsüz bir toplumdan örgütlenmesini tamamlamış bir toplum düzeyine ulaşma süreci içindeki Türk toplumunda örgütlenme fazlasıyla kendiliğinden oluşmakta, bu konuda yeterli araştırmalar yapılmadığı gibi, örgütlenme konusu tüm boyutları ile ele alınmamakta ve tartışılmamaktadır. Türkiye'de örgütlenme sorunlarının genel boyutları ile ele alındığı bir dönemde burada örgütlenme sorunları kültürel açıdan ele alınacaktır.

Toplumlar değişik sınıflardan ve katmanlardan oluşmaktadır. Toplum içinde yaşayan her grup yönetimde etkin olmak için örgütlenmek ve kendi sesini bu yoldan güçlü bir biçimde duyurmak zorundadır. Çıkar grupları siyasal yapıyı etkilemek üzere kendi örgütlerini meydana getirirler. Dernekler toplama işbölümü, ve ekonomik gelişme sonucu farklılaşmış baskı grupları görevini yerine getirirken, bir yandan da insanların değişen koşullara uyum gösterebilmelerini sağlarlar. Dernekler bir anlamda hızla değişen toplumda görev yapan tampon kuruluşlardır. Modernleşen bir toplumda alışılan değerler ve kurallar yıkılır. Toplum büyüyüp parçalandıkça, insanlar için yeni sorunlar çıkar. Çağdaş toplumları saran yeni hastalıklar dernekler ve diğer gönüllü örgütler aracılığı ile giderilebilir. Parçalanmış ve kopmuş birimlerin anlamsızca oluşturdukları yığın toplumunu kuru bir kalabalık biçiminden kurtarabilmek için örgütlenmeye gerek vardır. İnsanlar eşdüşünceleri ve eşçıkarları olanlarla kendilerini özdeşleştirip kaynaştırırlarsa toplum yığınlaşmaktan kurtulabilir. Parçalanma sürecine giren toplum grup yapısının getirdiği yeni ilişkiler aracılığı ile giderek çözülmekten kurtulur. Kişiler grup içinde kendilerini, düşüncelerini ve çıkarlarını daha kolay ve güvenle savunabilirler. Gönüllü kuruluşlar eliyle, toplumlar den-

geli ve çoğulcu bir yapıya kavuşacaklarından demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi daha kolay ve hızlı olacaktır. Bir toplumda iktidar ilişkileri yalnızca yukardan aşağıya doğru olamaz, benzer biçimde aşağıdan yukarıya doğru ilişkiler de vardır ve bu ilişkilerin düzenleyicisi derneklerdir. Toplum yapılarının çokluluk içermesi ister istemez iktidar ilişkilerini geniş alanlara yaymaktadır. Bir soruna en etkili çözüm yolları bir kurumun elindeyken, benzer bir sorun en etkili biçimde bir başka kuruluş tarafından ele alınabilir. Bu gibi durumlar toplum yapısının giderek daha sağlıklı bir düzeye ulaşmasını ve demokratikleşmenin daha hızlanmasını sağlar. Toplumda, birleştirici, belirli istemler doğrultusunda aracılık yapıcı, belirli kesimlerin çıkarlarını temsil edici, belirli güçlerin düşüncelerini açıklayıcı organlar olarak, dernekler ve benzeri örgütlenmeler büyük işlevler görmekte ve görevler yapmaktadırlar. Karar alma ve etkili politika yapma sürecinde derneklerin yeri görmezlikten gelinemez. Derneklerin toplumsal olgularla siyasal işlevler arasındaki aracılık görevleri ani patlamaları, istenmeyen gelişmeleri hatta kopuklukları ve parçalanmaları önleyici bir nitelik taşımaktadır.

Dernekler, geniş anlamda ele alınırlarsa örgütlenmiş baskı grupları olarak görülebilir. Toplum içinde varolan değişik kesimler kendi çıkarları ve düşünceleri doğrultusunda örgütlenerek, belirli derneklerin ve benzeri kuruluşların ortaya çıkmasına neden olurlar. Siyasal sorunlara her kesimin bakış açısı değişiktir. Her sınıf veya grup belirli sorunlar üzerinde değişik düşüncelerle birbirine benzemeyen çözümleri savunabilirler. Siyasal iktidar yarışında bu nedenle ayrı partiler kurulur. Siyasal partilerin yanısıra dernekleşme olgusu da iktidara yönelik savaş biçiminde olmadan meydana çıkar. Ne var ki, her dernek kendisini oluşturan kesimlerin düşünce ve çıkarları doğrultusunda dolaylı yoldan sorunların çözümlemesine çalışır, bu konuda toplumda varolan gönüllü güçleri seferber eder, örgütleyerek belirli çözümler doğrultusunda yönlendirir. Dernekler ve benzeri gönüllü örgütlenmeler demokrasilerde baskı ögesi olarak belirli işlevleri yerine getirirler. Her dernek, kendisini oluşturan toplumsal taban doğrultusunda belirli amaç-

ların kavgasını verir, tüzüğünde varolan amaç ilkelerinin gerçekleştirilmesine çalışır.

Türkiye’de dernekleşme olgusu yirminci yüzyılın ortalarına kadar yavaş gelişmiştir. O yıllarda çıkarılan yeni bir yasadan sonra bu olgunun hızlandığı görülmektedir. Gene aynı dönemde başlayan ekonomik hareketlilik toplumsal güçleri daha fazla dinamik olmaya sürüklemiştir. Türk toplumu yeni toplumsal güçler tarafından etkilenmeye başlamış, siyasal yaşama artık belirli bir seçkinler grubu değil, gelişmenin sağladığı işbölümü ve ihtisaslaşma sonucu giderek toplumu çoğulcu bir görünüme kavuşturan yeni güçler damgalarını vurmuşlardır. Yeni gelişen toplumsal güçler siyasal partileşme sürecine yöneldikleri gibi toplumsal örgütlenmeye de ağırlık vermişler ve böylece de dernekleşme olgusu hızlilik kazanmıştır. Günümüze kadar hızla süren bu olgu nüfus elli milyona yönelmişken, Türk toplumuna elli bin dolaylarında dernek kazandırmıştır. Bu kadar dernek nüfusa oranlanırsa pek de az sayılmaz. Ne var ki, kâğıt üzerinde ortaya çıkan bu rakam toplumsal etkinlik ve işlerlik açısından konu ele alındığı zaman çok küçülmektedir. Türkiye’de dernekler alanı yeni bir yasal düzenlemeye kavuşturulmadıkça da bu gönüllü kuruluşların daha fazla etkinlik kazanmaları beklenemez. Birçoğunun adı var kendi yoktur, bir kısmı hukuksal olarak ortadan kalkmıştır ama kayıtlarda adı geçmektedir, çoğunun yeri yoktur kurucu veya yöneticilerinin evinde yürütülmektedir ve en önemlisi hepsi parasal sorunlarla boğuşmakta, bu sorunların ağırlığı karşısında ortadan yitip gitmektedirler. Derneklerin bugün vardığı sayı demokrasi açısından önemlidir ne var ki cılız kalan yapıları demokrasinin yaşatılması açısından çok yetersiz kalmaktadır. Demokratik rejimin kurumlaşması açısından dernekleşmenin sağlam bir yapıya kavuşturulması ve yeni getirilecek yasal düzenlemelerle güvenceye bağlanması gerekmektedir. Bugünkü durumun sürüp gitmesinin herhangi bir yararı yoktur. Demokratik rejimde ortaya çıkan bazı sorunlar kendiliğinden derneklere de sıçramakta, bu gönüllü kuruluşların zaten kısıt olanaklarla sürdürdükleri yaşamlarını tehlikeye sokmaktadır.

Kültür açısından dernekleşme olgusuna eğilindiği zaman

bu noktada dernekleşmenin zayıfladığı görülmektedir. Konu geniş açıdan ele alınırsa kültür dernekleri arasına; Bilim dernekleri, okul yaptırma ve yaşatma dernekleri, okuma ve okutma dernekleri, öğrenci koruma dernekleri, kitap ve kitaplık dernekleri, öğrencilerin kurdukları tahsil dernekleri, dil ve gençlik dernekleri, halk eğitimi ve diğer eğitim dernekleri, öğretmen dernekleri de girmektedir. Bu dernekler doğrudan kültür kuruluşları değildir, ne var ki işlevleri açısından dolaylı olarak kültürel görevler yapmaktadırlar. Gerçek anlamında kültür ve sanat kuruluşları tek tek ele alındığı zaman kültür derneklerinin sayısı epeyce düşmektedir. Çalışmaları ve etkinlikleri açısından doğrudan doğruya kültür ve sanat ile uğraşan dernek sayısı Türkiye’de elli dolaylarındadır. Bu durumda genelde örgüt sayısı açısından ele alındığı zaman tüm dernekler arasında kültür derneklerinin oranı binde birdir.

Türkiye’de örgütleşme süreci açısından bakıldığı zaman kültür alanında dernekleşmenin son derece zayıf olduğu görülürken, aynı olguya kültürel gelişme süreci açısından yaklaşıldığı zaman da rastlanılmaktadır. Yüzyıllar boyu sürüp gelen bir kültür geleneğine sahip bulunan Türkiye bu geniş birikimi zamanımıza kadar gerektiği gibi değerlendirememiştir. İmparatorluk öncesinde Anadolu’daki uygarlıklardan kalanlar, imparatorluk döneminin zengin kalıntıları ve daha sonra yarım yüzyıllık cumhuriyet deneyimizin getirdikleri bu birikimi yaratmıştır. Tüm bu dönemlerde ortaya konan kültürel çalışmalar genelde çok zengin bir kalıtın oluşturmalarıdır. Kültür ile bu derece içli dışlı bir toplum, örgütlenme aşamasına ulaşmıştır. Türkiye’de kültürel gelişmenin bugün varmış olduğu düzey artık kesin çizgileriyle bir örgütlenmeyi gerektirmektedir. Devlet eliyle fazla birşeyin yapılmadığı kültür alanında gönüllü kuruluşlara olduğundan çok görevler düşmektedir. Kültürü belirleyen insan toplumlarının gereksinimleri ve bu gereksinimler doğrultusunda ürettikleridir. Deneyimlerin oluşturduğu birikim bir noktaya ulaştığında örgütlenme artık kaçınılmaz olur. Kaçınılmazlık noktasında örgütlenme tamamlandığı zaman gelişme süreci kesilebilir, dağınıklık, bozulma veya gerileme gibi ters gelişmeler ortaya çıkabilir. Örgütlenme aşama-

sına varıldığı zaman örgütlenmenin tamamlanması oluşumları hızlandırır, gelişmenin daha üst aşamalara ulaşabilmesini sağlar. Örgütlenme beraberinde toplumsallaşmayı ve yaygınlaşmayı da getirir. Kültür alanında örgütlenmeye tam anlamıyla gidilmemiş olması Türkiye’de yoğun bir kültür birikimi olmasına karşın bu birikimin toplumun malı olmasını önlemiştir. Kültür daha çok bu alan ile gönüllü olarak uğraşan aydınların, sanatçıların ve sanatsevenlerin tekelinde kalmıştır. Kültürün ve kültür değerlerinin halka mal olmaması siyasal iktidarların kısa dönemli siyasal girişimlerinde kültüre çok az yer vermelerine neden olmuştur. Kültür alanında devletçe fazla birşey yapılmamıştır. Yarım yüzyıllık cumhuriyetten sonra ancak bir bakanlık kurulabilmiş, bunun daha yasası çıkarılmamış ve devletin kültür alanındaki örgütlenmesi tamamlanmamıştır. Uzun bir kültür tarihinin, geniş bir kalıtın ve çoklu bir yapının bulunduğu ülkede daha kültürel örgütlenme modeli yeni tartışma alanına girmiştir. Devletin kendi örgütlenme modelini belirleyememiş olması ister istemez kültür yaşamını ve dolayısıyla bu alanda çalışmalar yapan gönüllü kuruluşları etkilemektedir. Devlet hangi alanları ne biçimlerde örgütleyeceğini kesin sınırlarıyla belirlemediğinden, kültür dernekleri de kendilerine düşeni bilememekte, neyi yapıp neyi yapamayacaklarına karar verememektedirler. Bu ters durumun başlıca nedeni devletin belirli bir kültür politikasının olmaması ve bu politika içinde kültür örgütlerinin yerlerinin belirlenmemesidir.

Devletin kültür politikasından yoksun bulunması, Türkiye’de kültür alanının en önde gelen sorunudur. Politikanın belirsizliği her hükümet değişikliği ile beraber kültürel girişimlerin de değişiklikler göstermesine neden olmaktadır. Bunun en önde gelen kanıtı, kültür bakanlığı yayınlarıdır. Bu yayınlarda birbirinin bütünüyle karşıtı bulunan düşünceleri ve kültür değerlerini görmek olanaklıdır. Devlet hangi alanlara ne biçimde el atacağını belirledikten sonra gönüllü kuruluşlarında hangi alanlarda neler yapabileceği kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Böylece kültür alanında sürdürülen girişimlerde ikilemelerin doğmasına ve dolayısıyla kaynak savurganlığına izin verilemeyecektir. Günümüzde kültürün özerkliği konusu fazla-

siyla gündemdedir. Kültür bakanlığının kalması veya ortadan kaldırılması, işlevlerinin her alanda oluşturulacak özerk kurumlara devredilmesi sorunu daha bir karara bağlanmamıştır. Kültür yaşamının  zerkleştirilmesi konusunda olumlu ve kesin adımlar atılmamıştır. Oluşturulan kurullarda konu uzun uzun tartışılmış ve belirli bir çözüme bağlanamamıştır. Fazlasıyla önem verilen kurullar kültür işlerinin tartışmadan öteye gidememesine ve ilgili kuruluşların bu alanda hızlı girişimlerde bulunamamasına neden olmuşlardır. Bir anlamda devlet bürokrasisinin yanısıra kurullar bürokrasisi oluşturulmuştur. Bu durumda bakanlığın çalışmalarını yavaşlatıcı bir sonuç yaratmıştır.

Kültürün zaten yaygınlık kazanmadığı ve belirli çevrelerde sınırlı kaldığı bir toplumda devletin ilgili kültür kuruluşları üzerlerine düşeni zaman geçirmeden hızla yapmalıdır, aksi durumda toplumda kendiliğinden oluşan birikim değerlendirilememekte ve yönlendirilemez bir duruma düşmektedir. Toplumun kültürel gereksinimleri karşılanamamaktadır. Devlet örgütlerinin istemleri zamanında ve yeterince karşılayamaması gönüllü kuruluşların görevini fazlasıyla artırmaktadır. Kültür dernekleri kıt olanaklarıyla boylarından büyük işlere kalkışmakta, boşlukta kalan alanları toplumun istemleri doğrultusunda ve birikimlerin zorladığı  l de karşılamaya çalışmaktadır. Yaşama uğraşı ve savaşımı içinde bulunan kültür dernekleri bu boşlukları tüm iyi niyetlerine karşın yeterince dolduramamakta ve gereksinimleri karşılayamamaktadır.

Kültür derneklerinin içinde bulundukları olumsuz koşullara son vermedikçe, bu alanda yeni yasal düzenlemelerle kültür örgütlerine bazı kolaylıklar ve ayrıcalıklar tanınmadıkça, devlet desteği bu kuruluşlara sürekli olarak sağlanmadıkça, aradaki boşlukların kültür derneklerince yeterince doldurulması beklenmemelidir. Bu alanın gerektiği gibi düzenlenmemesi toplumsal yapıdan gelen bazı sorunların kültür derneklerine yansımalarına ve bu kuruluşların çalışmalarının olumsuz yönlerden etkilenmesine neden olmaktadır. Özellikle siyasal kutuplaşmaların kültür alanına yansımaları, kültür adına büyük yanlışların yapılmasını doğal bir sonuç olarak hazırlamaktadır. Sorunlar

genelde ele alınamamakta, özel bazı girişimlere kültür araç yapılmaktadır. Yanlış örgütlenmeler beraberinde yanlış girişimleri ve sonuçları da getirmektedir. Yasalarda belirtilen sanat ve kültür adamlarının üst örgütlenmesi bile daha gerçekleştirilememiştir. Bu konuda çeşitli grupların başlattığı girişimler başarısız kalmış ve Türk sanatçılarının üst düzeyde bir meslek örgütü zamanımıza kadar kurulamamıştır. Kültür ve sanat alanı dışında kalan diğer alanların hemen hepsinde meslek örgütlenmesi tamamlanmıştır. Öncelikle yapılması gereken işlerden birisi de bu üst örgütün kurulmasıdır.

Türkiye’de kurulmuş bulunan dernekler arasına bakıldığı zaman; kültür ve sanat kuruluşlarının binde biri bulmayan örgütleri, belirli özelliklerine göre ayrılabilir. Bu kuruluşlar başlıca altı ana başlık çerçevesinde toplanabilmektedirler. Kuruluş amaçlarına, ve çalışmalarına göre bu ayırım yapılabilir.

En başta kamu yararına çalışan kültür dernekleri gelmektedir. Bunların en başta gelenleri Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Unesco, Halkevleri, ve Sanat Kurumudur. Bu başlıca kamu yararına sanat ve kültür kuruluşlarının yanı sıra, bazı yerel derneklere de kamu yararına olma hakkı tanınmıştır. Bu kuruluşların bakanlar kurulu izni ile verilen kamu yararına dernek olma statüsü bir anlamda bu derneklere yarı resmi olma durumunu yaratmaktadır. Devlet rehberinde yeri olan ve yarı resim nitelik taşıyan bu örgütlere şimdiye kadar vergi bağışıklığı ve bazı yasal kolaylıklar dışında başka hiçbir destek sağlanmamıştır, bu nedenle kamu yararına kültür kuruluşları gerektiği gibi toplum yararına çalışmalar yapamamaktadırlar. Devletin kendi örgütlenmesini tamamlayamadığı ya da gönüllü çalışmalara bıraktığı alanlarda kamu kuruluşu niteliğindeki kültür derneklerini daha fazla desteklemesi, plan ve programlarda yer vermesi, parasal olanaklar yaratması kültür ve sanat işlerinin toplumun gereksinimleri doğrultusunda daha doyurucu düzeyde karşılanmasını sağlayabilecektir. Türkiye henüz bu aşamaya gelememiştir.

İkinci olarak belirli kültür ve sanat dallarında kurulan

alan dernekleri gelmektedir. Bunların içinde Karikatürcüler Derneği, Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği, İstanbul Fotoğraf Sanatçıları Klübü, Fotoğraf Sanatçıları Derneği, Görsel Sanatçılar Derneği, Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltraşlar Derneği, Ankara Kadın Ressamlar Derneği gibi belirli sanat dallarında çalışmalar yapan kuruluşlar sayılabilir. Bunların içinde uluslararası derneklerin Türkiye şubeleri de yer almaktadır. Başlıcaları da Sinematek, uluslararası ressamlar derneğidir.

Üçüncü olarak meslek kuruluşu görünümünde olan kültür kuruluşları sayılabilir. Bunların başlıcaları Türkiye Yazarlar Sendikası, Tiyatro Sanatçıları Derneği, Devlet Tiyatrosu Sanatçıları Derneği, Sinema Emekçileri Sendikası, Tiyatro Yazarları Derneği, ve Tüm Sanatçılar Birliği'dir. Yasalarda belirtilen üst düzeyde sanatçıların meslek örgütünün genel anlamda kurulamaması bu gibi özel alanlarda meslek kuruluşu niteliğinde dernekleri ortaya çıkarmıştır. Bunların da belirli alanlarda parçalanmalar nedeniyle fazla etkin çalışmalar yaptıkları söylenemez. Yalnızca kendi alanlarında çalışan sanatçıların ve kültür adamlarının sorunlarının dile getirilmesinde ve çözüm aranmasında, belirli çözümler çevresinde kamuoyu oluşturulmasında bu kuruluşların bir noktaya kadar yararları olmaktadır. Sorunların çözümü için bu kuruluşların gücü fazla yeterli olamamaktadır.

Dördüncü bölümde siyasal nitelikli kültür ve sanat kuruluşları sayılabilir. Bunlar Türkiye'nin günümüzde varmış olduğu aşamada belirli siyasal örgütlerin veya grupların kendi doğrultularında kültür ve sanat kuruluşları kurma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Siyasal savaşımın bir parçası olarak ele alınan kültür alanında kendi doğrultularında etkinlik gösterebilecek bir örgütlenmeye gidilmesini hemen her siyaset istemektedir. Kültür ve sanatı kendi doğrultularında kitleleri bilinçlendirmede kullanabilecekleri bir silah olarak görmektedirler. Bu eğilim büyük siyasal partiler dışında tüm siyasal çevrelerde görülmektedir. Siyasal nitelik taşıyan kültür kuruluşlarının, başında İşçi Kültür Derneği gelmektedir. Devrimci Sanatçılar Derneği, Sanatçılar Birliği gibi kuruluşları da benzer konumda saymak olanaklıdır.

Beşinci olarak ise eğitim dernekleri sayılabilir. Tüzüklerinde eğitim amacı bulunan bu tip derneklerin kültür ve sanat çalışmaları yapmaları da sözkonusu olmaktadır. Türk Eğitim Derneği bunların başında gelmektedir. Ayrıca yerel eğitim ve öğretmen dernekleri de benzer biçimde kültür çalışmaları yapmaktadırlar. Halk Eğitimi dernekleri de kültür konularına ağırlık verebilmektedir. Halkbilimi ve turizm ile uğraşan dernekler de bu bölümde sayılabilirler.

Altıncı sırada ise yerel kültür ve sanat kuruluşları gelmektedir. Belirli bölgelerde o yörenin halkı tarafından kurulan bu gibi dernekler bazan kültür ve sanat alanlarında da etkinlikler sergilemektedir? Bunlar arasında Halk kültür dernekleri, belirli yörenin adını taşıyan kültür dernekleri, belirli bölgeyi yaşatma ve dayanışma dernekleri sayılabilir. Yöresel dayanışmanın düzeyi ve kültürel birikimin varmış olduğu aşama bu tip örgütlenmelerin ortaya çıkmasında belirleyici ana etkindir. Yerel kuruluşlar arasında yeni yeni kurulmaya başlayan yerel tiyatro ve sinema dernekleri de sayılabilir.

Türkiye’de kültür ve sanat dernekçiliğinin tablosu böylece altı ana bölümde olmak üzere çizilebilmektedir. Toplumsal gelişmenin dinamikleri kendiliğinden bu tip örgütlenmelere yolaçtığı gibi, izlenen yönetim politikaları da örgütlenme sürecinde belirleyici olmuştur. Gereksinmeler yukarıda sayılan örgütlenme modellerini de beraberlerin de getirmiştir. Ne var ki bu altı tip örgütlenmenin hangisinin ülke koşulları içinde yararlı olduğu, gereksinmeleri karşılayabilecek düzeyde bulunduğu, Türk kültür ve sanat yaşamının gereklerini yapabildiği tartışmalıdır. Politikasız bir kültür yaşamının kendinden gösterdiği gelişmeler içinde bu dernekler de yuvarlanıp gitmekte, ana sorunlar ve hizmetler konularında belirleyici olmamaktadırlar. Bir derneğin yaptığının benzerini bir başkası kopya etmekte, bir başkasının yapması gerektiği fakat olanaksızlıklar veya politik nedenlerle yapmadığı çalışmaları diğerleri de yapmamaktadır. Böylece kültür dernekleri arasında bazan etkinlik ikilemelerine, bazan çatışmalara bazan da ilgisizliklere rastlanmaktadır. Dernekler arasında demokratik bir işbirliği ve çalışma düzeni de kurulamadığından bazı kültür

konularında da hiçbir çalışma yapılamamaktadır. Toplumda geçici koşullar bu kuruluşları istemedikleri çalışmalara sürükleyebilmekte, örgütsel varlıklarını koruyabilme savaşımı verirken amaçlarına tümüyle ters düşen çalışmalara yalnızca parasal kaynak yaratabilmek düşüncesiyle girebilmektedirler. Kimileri de toplumsal etkinliklerini artırabilmek için kültür ve sanat dışı çalışmalara öncelik tanımakta ve giderek bir kültür-sanat kuruluşu olmaktan uzaklaşabilmektedir. Bu gibi olumsuz gelişmeler hemen tüm derneklerin başına gelebilmektedir. Gelişme sürecini çok hızlı yaşayan bir toplumun koşulları çok çabuk değiştiğinde örgütler de ister istemez bu koşullardan fazlasıyla etkilenmekte ve istikrarsızlık ortamına doğru sürüklenmektedirler. Yapılan olumlu çalışmaların hiçbirisi bu durum sürdükçe süreklilik kazanmamakta ve dolayısıyla istenen amaçlara ulaşamamaktadır.

Kültür ve sanat kuruluşlarının dökümünü yaptıktan ve sorunlarını kısaca belirterek bugünkü içinde bulundukları tabloyu çizdikten sonra iki somut örnek vermek durumu daha çok aydınlığa kavuşturacaktır. Bu örnekleri yakın tanıdığımız yıllarca yöneticiliğini yaptığımız iki kamu yararına çalışan kültür kuruluşu olarak Halkevleri ve Sanat Kurumu olarak seçiyoruz. Bu iki kuruluş da yaklaşık çeyrek yüzyıllık yaşamlarına ve kamu kuruluşu olmalarına karşın yukarıda sayılan sorunlardan uzaklaşamamışlar ve bu sorunlar yüzünden kendilerinden beklenen çalışmaları gereğince ortaya koyamamışlardır.

Halkevleri; yirmiyedi mayıs devriminden sonra kültür dernekleri olarak kuruldu, ve bir süre sonra ikinci kez halkevleri olarak bu derneklerin adı değiştirildi. Böylece on yıllık aradan sonra bu örgüt yeniden kuruluyordu. Yalnız bu kez yapı farklıydı. Halkevleri bir partiye bağlı değil bağımsız bir kültür derneği olarak kurulmuştu. Eski dönemin bu kuruluşuna yeni dönemde karşı çıkanlar vardı. Onlara göre her dönem kendi kuruluşunu da beraberinde getirmeliydi, eski kuruluşları yaşatmakta hiçbir anlam yoktu. Eski dönemin duygusal yaklaşımı içinde bulunanlar ise bu kuruluşların işlevinin tamamlanmadığını ve yeni koşullarda yeni görevlerin Halkevlerine düştüğünü savunuyorlardı. Toplumdaki siyasal bilinç-

lenme örgüte de yansıdı, halkevleri devlet desteğinden yoksun bulunarak kendiliğinden bütün yurttta yayılıyordu. Sonraları halkevlerinin şube sayısı bine yaklaşmıştı. Aydınlar ve kamuoyu halkevlerinin işlevini tartışırken, taban halkevlerinde örgütleniyordu. Toplumdan gelen bir örgütlenme, şube açma isteği vardı. Halkevleri tabanda örgütlenirken tavanda kendisinden beklenenleri veremiyordu. Şubeler yerel halkın olanaklarıyla açılıyordu, genel merkez kendisini yaşatacak parasal olanaklardan yoksun bulunduğu için şubelere yardım yapamıyordu. Toplumun yaşadığı hızlı siyasal süreç halkevlerinin toplumsal niteliğini ister istemez kültürel niteliğinin önüne çıkarmıştı. Çeşitli toplumsal baskılar karşısında kalan halk kitleleri halkevlerinde örgütleniyorlardı. Siyasal gelişmeler bu derece yaygın bir örgütü çeşitli yönlerden etkilerken genel merkezde görev yapan bir avuç aydın gönüllü, bu örgütü toplumun gereksinimleri doğrultusunda yaşatmaya çalışıyordu. Genel merkezin desteksiz ve zayıf kalması örgütü yeterince denetliyememesine yol açtı ve genel merkezin kültürel etkinliklerinin çok sınırlı kalması şubeleri belirli programlar çerçevesinde bir disipline sokamadı. Şubeler kendi yöresel koşullarının etkisiyle çalışmalarını sürdürdüler. Siyasal çalkantıların yanı sıra çok başarılı ve etkin kültürel çalışmalar yapan şubeler de vardı. Genel merkez bu çalışmaları elden geldiğince desteklemeye çalışıyordu ne varki parasal olanaksızlıklar, bir genel merkez binasına sahip olamamak, genel merkezde yeterince profesyonel bir kadro kuramamak, çalışmaların asgari düzeyde masraflarını ödeyememek Halkevlerinin örgütsel bütünlük içerisinde etkin olabilmelerini önliyordu. Kamu yararına bir kuruluş olmasına karşın devlet desteğini sürekli esirgiyordu bazan ise yetkili makamlar çeşitli sorunlar çıkarıyorlardı. Tüm bu olumsuz koşullara karşın halkevleri genelde bazı olumlu çalışmalar ortaya koyuyorlardı. Bunların başında yaygın çalışmaları geliyordu. Düzenli yayınlanan dergiler ile Türk kültür yaşamının sorunlarına ışık tutuluyor, Atatürkçülük düşüncesi bilimsel olarak işleniyor, örgüt aracılığı ile halk ile ilişki kurularak çeşitli bölgelerin kültüre değerleri genel merkez yayın organı ile tüm ülkeye duyuruluyordu. Bu arada

diğer dergilerin ele almadığı konulara öncelik tanınarak belirli siyasal düşüncelerin ötesinde bir kamu hizmeti yapıyordu. Parasal sıkıntı oniki yıl süren yayın çalışmalarının kesilmesine neden oldu. Bu arada halk kültürü ile ilgili, Atatürk düşüncesi ile ilgili bazı küçük yayınlarda genel merkezce yayınlanarak tüm örgüte dağıtılmıştı. Genel merkezin sınırlı kalmasına karşın bazı şubeler yerel zorlamalarla çok olumlu çalışmalar sergiliyorlardı. Özellikle tiyatro konusunda çeşitli halkevleri tiyatronun halka ulaşmasında ve Anadolu'da yaygınlık kazanmasında çok önemli görevler yapıyorlardı. Bu gelişme karşısında genel merkez bir Halk Tiyatrosu atılımına girişti, ilgili tiyatro adamlarının öncülüğünde bir hareket başlattı, ve bu hareket kısa zamanda şubelerde yaygınlık kazanmaya başladı. Türkiye'nin her tarafından genel merkeze başvurular geliyordu, oyun seçiminde ve tiyatro uygulamasında yardım istiyorlardı. Genel merkezin iç sorunları bu hareketin sürekliliğini önledi. Bu arada Anadolu'nun her yanında, kentlerde, kasabalarda bir şenlikler dönemi başlamıştı ve halkevi şubeleri bu şenliklerin düzenlenmesinde öncülük yapıyorlardı. Genel merkez bu durumu inceleyerek bir Halk Şenlikleri projesi hazırladı bunu yetkili makamlara ve kamuoyuna duyurdu. Kamuoyunda geniş ilgi ile karşılanan Halk Şenlikleri projesine resmi kuruluşlar ilgisiz kaldılar. Halkevleri genel merkezi bunun üzerine demokratik kitle kuruluşları ile dayanışma içerisinde tüm yurttan o örgütlerin şubeleri ile işbirliği yaparak Halk Şenlikleri düzenledi. Bu uygulamalardan sonra Türkiye bir şenlikler dönemine girdi. Genel merkezin yeterince örgüte yardımcı olamaması üzerine, Türkiye'de şenlik adına çok büyük kültürel yanlışlar taşıyan girişimler çeşitli toplumsal ve siyasal nedenlerle düzenlendi. Şimdi bu yanlışların yaşandığı başıboş bir dönemin içindeyiz. Halkevleri genel merkezinin yeterince etkinliğe kavuşturulamaması kültürel gelişmemize büyük katkılar getirebilecek şenliklerin yanlışlar süreci içine girmesine neden olmuştur. Bu konuda Kültür Bakanlığı da üzerine düşenleri yapmadığı için yanlışlıklar ve eksiklikler sürüp gitmiştir. Halkevleri Genel merkezinden ayrıca halkbilimi, müzik, yazın, spor ile ilgili örnek grupları da çok başarılı ça-

lışmalar yapıyorlardı. Ne var ki, bu çalışmaların çoğunluğu bir suredir parasal, yersel ve de diğer nedenlerden dolayı yapılamamaktadır. Ortada bir buyk rgt vardır, yetişmiş kadrolar vardır ama etkin çalışmalar gosterebilecek bir dzen kurulamamıştı. Kltrn gelişmesini, yaygınlık kazanmasını ve özerkliğe kavuşturulmasını isteyen devletin tm kltr yetkililerine Halkevlerinin içine dştğ durum bir örnek olarak gosterilebilir. Trkiye'nin bu en yaygın, en eski kltr kuruluşuna el uzatılmayacaksa kltrn yaygınlaştırılmasından ve özerkliğe kavuşturulmasından artık sozedilmemelidir. Nitekim genel merkezin ve rgtn gszluğu Halkevlerinin ikinci kez kapanmasına yolaçan siyasal gelişmeleri gndeme getirmiştir.

İkinci bir örnek olarak gene Trkiye'nin eski kltr sanat kuruluşlarından birisi olan Sanat Kurumu rnek gosterilebilir. Bu dernek otuziki yıl önce kurulmuş yerel bir rgttr. Uzun bir sre sınırlı alanlarda hizmet ettikten sonra son sekiz yıl içerisinde yeni ve genç bir kadronun elinde yoğun bir çalışma dzeni içerisine girmiştir. Yeni yönetim bu yoğun çalışmalara başlarken önce ye tabanının karşı koyması ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Burasını yalnızca lokal olarak gorenler sanat sozcğnn tabeladan uygulamaya çıkarılmasına karşı durmuşlar ve eski alıştıkları dzeni geri getirmek için yeni yönetim kuruluna çeşitli zorluklar çıkarmışlardır. Bir yandan çeşitli davalar açarken, bir yandan resmi kuruluşlara şikayet etmişler, bir yandan çeşitli dedikodular yaparken diğer yandan ye tabanına zor kullanmışlardır. Yeni yönetim bir yandan bu tip engellerle uğraşırken diğer yandan planladığı biçimde kltr ve sanat çalışmalarını hızla uygulamaya koymuştur. Son dnemde, her yıl ortalama olarak yüzünün üzerinde çalışma başkent halkına sergilenmiştir. Kltr ve sanatın hemen her dalında çeşitli açık oturumlar, konferanslar, sy-leşiler, sergiler gosteriler, konserler ve çeşitli programlar dzenli olarak yapılmıştır. Bu programların dzenli olarak srp gitmesi Ankara'da bir potansiyel oluşturmuştur. Varolan bazı değerlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Kendi kşesinde yalnız kalan sanat adamlarını halkın karşısına çıkarmıştır. Halk ile sanatçılar, yazarlar ve dşn adamları ara-

sında çeşitli diyalogların kurulmasını sağlamıştır. Sanatçıların ve yazarların bir araya gelmelerini ve birbirlerini tanımaları gerçekleştirilmiştir. Kurum yönetimi bir kamu yararına kuruluş olmanın bilincinde olarak tüm sanat alanlarına, tüm kültür kuruluşlarına olanaklar ölçüsünde eşit açılmış ve güncelliği izleyen programları çeşitli kültür kuruluşları ile işbirliğini başlatarak ortak programlar düzenlemiştir. Bu çalışmalar arasında siyasal yönden birbirleri ile kavgalı bulunan çeşitli grupların kültür ve sanat çerçevesi içinde bir masa çerçevesinde toplanabildikleri ve kavga etmeden tartışabildikleri görülmüştür. Bu da kültürün toplumların demokratikleşmesi ve toplumda hoşgörünün yayılması açısından ne derece önem taşıdığını bir kez daha gözler önüne çıkarmıştır. Çalışmaların giderek artması programların da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Artan ilgi daha geniş programların düzenlenmesi için zorlamıştır. Böylece çeşitli kültür sorunları üzerine haftalar, seminerler ve kitap fuarları düzenlenmiştir. Kurum salonunun elverişliliğinin de katkılarıyla kısa zamanda Ankara'da bir kültür merkezi oluşmuştur. Sanat kurumunun kamuoyunda bu derece ön plana çıkması Türkiye genelinde de bazı yansımalar göstermiştir. İzmir, İstanbul, Bursa ve Eskişehir gibi büyük kentlerden kendi yörelerinde bir Sanat Kurumu oluşturmak üzere yönetim kuruluna başvurular gelmiştir. Yoğun çalışmalar çeşitli zorluklara ve devlet desteğinden yoksunluğa karşın etkili olmuş, toplumdan ses getirmiştir. Anadolu'da yaygın örgütlenme istemleri, başkentte yoğun bir kültür potansiyelinin oluşması Sanat Kurumunu ikili bir yol ağzına getirmişti. Kurum, bundan sonra ya Halkevleri gibi federatif bir yapıya kavuşacak ve şubelere konfederasyona dönüşecek, ya da Başkent'te özerk ve bilimsel yanı ağır basan bir kültür kurumuna dönüşecekti.

Otuz yılı aşkın bir süredir kültür ve sanat çalışmalarını başarı ile yürüten Sanat Kurumu içinde bulunduğu toplumun tüm sorunları ile bağımlı biçimlerde geleceğe dönük bir arayış içindedir. Türk toplumu genel olarak ele alındığı zaman fazla kurumlaşmamış bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. İmpa-

ratorluğun çöküşünden sonra kurulan Cumhuriyet yönetimi yarım yüzyıllık bir süreden sonra kendi kurumlaşmasını demokratik rejim içinde aramakta ve bu süreci tamamlamaya çalışmaktadır. Türklerin tarihten gelen göçebelik karakterinden tutun da, devlet yapısının değişmesine kadar çeşitli toplumsal ve siyasal etkenler kurumlaşmanın tamamlanmasını geciktirmişlerdir. Kurumlaşmayan toplumlar oturmamış topluluklardır. Bu gibi yapılarda siyasal veya sosyal olaylar toplum içinde kolayca çalkantı yaratabilirler ve eski yapıların sarsılmasına hatta giderek çökmesine, yokolmasına yolaçabilirler. Kurumlaşma sürecinin tamamlandığı sosyal yapılarda gelenekler kadar toplumsal veya örgütsel kurumlar da uzun ömürlü olamaz, çünkü yapıları oturmamıştır. İçinde bulunulan dönemin özel koşullarına göre doğarlar ve o özel koşullar sürüp gittiğince onlar da yaşamlarını sürdürebilirler. Koşullara bağlı kurumlaşmalar gerçek anlamda kurumlaşma sayılamazlar. Kurumlaşma, var olan toplumsal ve siyasal koşulların veya ortamın ötesinde daha geniş boyutlu bir olgudur. Geçiş dönemlerinde, toplumsal değişmelerde kurumlar kendi üzerlerine düşen işlevleri sürdürerek toplumların parçalanmasını önlerler ve bir anlamda toplumların sürekliliğini sağlarlar.

Kurum, toplumsal alanda kapsamlı biçimlerde yoğunlaşan belirgin değer yönelmeleri, netlik kazanan sosyal etkileşme biçimleri ile ortaya çıkan bir olgudur. Toplumsal yaşamın düzenini ve biçimlerini yansıtan bir olgu olarak kurumlar zaman içinde kendi yapılarını ve kavramsal anlamlarını oluştururlar. Kurum kavramı, belirli toplum ilişkilerini yönlendiren benimsenmiş ve giderek kalıplaşmış davranış biçimlerini, alışkanlıkları, tutumları, gelenekleri ve bunlara egemen olan anlayışın genel çerçevesini belirler. Belirli alt veya üst toplulukların, grupların etkinliklerinin karakteristik işleyiş biçimleri, kurallaşmış ilkeleri toplumsal kurumları yaratırlar. En geniş kapsamda toplum üyesinin çıkarlarına hizmet eden kurumlar gereksinimleri karşıladıkları sürece önplanda geçerli olurlar. İnsanlar arasında veya toplum içinde süreklilik kazanan, giderek belirli bir düzene sahip olan ilişkilerin kurumlaşmanın temeli olduğu genellikle benimsenir.

Genel anlamda ortaya çıkan toplumsal birlikler, örgütler, kuruluşlar ve dernekler kurum olarak nitelendirilir. Bu gibi birlikler veya kuruluşlar belirli ilkeler çerçevesinde toplanmış ve o ilkeler doğrultusunda çalışmalarını yürüten, sosyal ilişkiler içinde etkinlik yaratan, bazı değişmelere yolaçan, toplum için kamu hizmeti veren kurumlardır. Belirli çatı altında ortak ilkeler çerçevesinde bir insan topluluğunu bünyesinde barındıran bu gibi kurumların belirgin nitelikte amaç ve konuları vardır. Her kurum o amaca ulaşabilmek için belirli bir konu çerçevesinde ve gene belirli bir alanda çalışmalarını yürütür ve dolayısıyla topluma hizmet verir, kamu yararına katkılar sağlar. Bazı etkinlikler toplum içinde gelenekler biçiminde sürüp gidebilir ve örgütlenmedikleri için kurumsal boyutlara ulaşamazlar. Bazı etkinlikler ise örgütlenmeler bile belirli dönemlerde güçlerini yitirebilirler ve kurumlaşamadıkları için örgütsel yapıda yaşayamazlar. Gelip geçici örgütlenmelerin veya yalnızca siyasal amaçlı kuruluşların kurumlaşabilmeleri beklenemez, onların yaşamları içinde bulundukları koşullarla bağımlıdır. Ne var ki, toplumun ve o toplumun bireylerinin gereksinimleri doğrultusunda sürekli olarak hizmet veren ve işlevselliğini sürdürebilen örgütler veya kuruluşlar, siyasal koşullarla bağımlı olmadıkları için hizmet verebildikleri sürece yaşarlar ve topluma amaçları doğrultusunda katkılarda bulunabilirler. Hizmetin sürekliliği işlevselliğin korunması bu gibi kuruluşları kurumlaşmaya yönlendiren ana nedenlerdir. Bu gibi alanlarda kurumlaşmayı başarabilen kuruluşlar toplumun temel taşları olurlar, toplumları çökertmeğe yönelik tehditlere karşı toplumsal sürekliliği ve yaşamı güvenceli biçimlerde sağlarlar.

Sanat Kurumu, da otuz yılı aşan geçmişinden sonra geleceğe dönük bir hesaplaşma içine girmiş ve yukarıda belirlenen bilimsel gerçekler karşısında bir karara varmaya çalışmıştır. Bu aşamada önce hukuksal yapı değişikliğine gidilmiş ve ana tüzük kongrede yenilenmiştir. Bu değişme aşamasında kuruluşun adı da değiştirilerek geleceğe dönük bir yapının simgesi olabileceği düşüncesi ile Sanat Kurumu adı alınmıştır. İsim ve yapı değişikliği ile beraber çalışma düzeni daha bir

üst düzeye çıkmış ve Sanat Kurumu tüzüğünün amaç maddesi doğrultusundaki kültür ve sanat etkinliklerini genişleterek yoğunlaştırmıştır. Kamu yararına olan statüsü resmi makamlarca onaylanmış ve çeyrek yüzyılı aşkın bir süredir bu doğrultuda çalışmalar yapan bir kurumdan beklenecek olan da budur. Ülkenin ve toplumun gereksinimleri doğrultusunda tüzüğündeki amaç maddesinin çizdiği yolda, anayasa ve yasalara saygılı kalarak çalışmak ve bir kamusal sorumluluk içinde kültür ve sanat sorunlarına yaklaşmak, bunların çağdaş bilim ve kültür verilerinin ışığında Türk toplumunun genel yararına bir çizgide çözüme kavuşmalarına yardımcı olmak Sanat Kurumuna düşen ana işlevlerin başında gelmektedir.

Kültür ve sanat dünyasında devletin ve resmi makamların üzerine düşen görevler olduğu kadar, Sanat Kurumu gibi kamu yararına olan fakat bağımsız çalışan kuruluşlara da başka görevler düşmektedir. Bu nedenle böylesine kurumlara tüm dünyada olduğu gibi Türkiye gibi bir toplumda da gereksinim vardır. Devletin yapabileceği işler vardır, yapamayacağı işler vardır. Nasıl ki ekonomik alanda devletin yüklendiği işler ve sorumluluk yanında özel sektöre de olanaklar tanınıyorsa ve bunlar çalışarak kamu hizmeti veriyorsa kültür ve sanat alanında da sanatçıların, kültür adamlarının ve bu konularla ilgili bulunan vatandaşların bir araya gelerek örgütlenmek, demokratik yapıda kurumlar çatısı altında güçlerini birleştirmek ve toplumda var olan potansiyeli değerlendirmeye hakları vardır. Demokrasinin temelinde yatan asıl düşünce de budur. Halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasilerde gene halkın demokratik örgütler kurarak toplumun sorunları ile sosyal ve kültürel açıdan ilgilenmek, yardımcı olmak hatta katkıda bulunmak gibi hakları vardır. İşte bu nedenle ileri demokratik ülkelerde bağımsız çalışan kültür ve sanat kurumları vardır, bunlar o ülkelerin sanat potansiyelini örgütleyerek özel birikimi harekete geçirirler ve devletin ortaya koyduğu ana çizgi doğrultusunda hizmetlerini sürdürürler. İşbaşına geçen siyasal iktidarların ötesinde daha geniş boyutlarda çalışan bu gibi bağımsız yapılar sorumluluklarının bilincine vardık-

ları ölçülerde yararlı olurlar ve siyasal darboğazlara girmezler.

Sanat Kurumu otuz iki yıllık geçmişinde Türkiye’de en az on siyasal dönemi hiç bir yara almadan atlatabilmiş ve amaçları doğrultusunda hizmetlerini sürdürebilmiştir. Ortalığı toz duman kaplamışken, resmi kuruluşların bazıları da olmak üzere siyasal etki ve baskıların yönlendirmesine girmişlerken Sanat Kurumu tüm siyasal girişimlerin ve baskıların ötesinde kalarak ana yolundan sapmadan tüzüğünün gösterdiği yolda yasalara saygılı kalarak yürüyebilmiş ve kültür, sanat etkinliklerini her geçen gün yoğunlaştırarak sürdürmüştür. Türkiye koşullarına göre bu durum ele alınırsa pek az kuruluş veya kurumun bunu başarabildiği görülmektedir. Toplumsal çalkantılar yapı olarak zayıf olan kuruluşları sarsabilmekte, bazan da alıp götürmektedir. Sanat Kurumu’nun böylesine zor dönemleri başarıyla atlatabilmesi Türkiye geneli açısından küçümsenemeyecek bir başarıdır. Özellikle son sekiz yıldır sürdürülen düzenli programlar ve çalışmalar bu durumun bir başka göstergesidir. Otuz yılı aşkın başarılı bir geçmiş, elde edilen güçlü potansiyel, yurt düzeyinde kültür ve sanat çevresi ile kurulan ilişki ağı, her yılın yüzün üzerinde sergilenen programlar, bilinçli ve sorumlu bir tutum Sanat Kurumu’nun geleceğe dönük kurumlaşmaya yönlendiren ana nedenler olmuştur. Bugün içinde bulunulan dönemde, geleceğin toplum yapısı yeniden düzenlenirken artık Sanat Kurumu’nun kültür ve sanat dünyasında tartışılmıyacak bir yeri vardır. Bu yere kolay gelinmemiştir ve bu yerin korunabilmesi de çeşitli güçlükler göstermektedir.

Sanat Kurumu günümüzde elde edilmesi çok zor olan bir çok olanağı bünyesinde barındırmaktadır. Bugüne gelene kadar yaşanan otuz yıllık bir geçmiş ve deney birikimi kolay kolay her kuruluşa toplumumuzda kısmet olmamaktadır. Sanat Kurumu günümüzde böylesine bir birikimden gelmektedir. Altıyüze yaklaşan üye sayısının üçte ikisi sanatçıdır. Üye yapısı olarak bu durumda küçümsenemeyecek bir orandır. Bu kadar çok sanatçıyı çatısı altında barındıran kuruluş Türki-

ye'de yok denecek kadar azdır. Hukuksal yapının yeni geldiği düzey ise gerçekten Türkiye koşullarında önemlidir. Kamu yararına bir statü bugün her kuruluşa tanınan bir olanak değildir. Sanat Kurumu bu düzeye yıllar süren yoğun çalışmalar ve birikim ile gelebilmiştir. Kurumun yönetim kadrolarına bundan sonra düşen en önemli görev bu olanaklardan yararlanarak daha ileri düzeylerde çalışmalar yapmak ve Sanat Kurumunu geleceğin Türkiye'sinde çok daha önemli ve işlev sahibi bir noktaya getirmektir. Çalışmaların toplumun gereksinimleri doğrultusunda artırılması işlevselliği genişletebileceği gibi, Kurumun toplum içindeki saygınlığını da artıracaktır. Yönetim organlarına düşen görev bu bilinç ile geleceğe dönük yapıyı oluşturmak ve bu yapıyı sarsılmaz temeller üzerinde oturarak kurumsallaşmayı geri dönülemyecek noktada güvence altına almaktır. Her dönemde kurumsal yapının yaşayabilmesi temelde buna bağlı bulunmaktadır. Toplumsal koşullardaki değişimlerin ve yeni koşullarda ortaya çıkan gereksinimlerin de yerinde izlenmeleri buna eklenebilir. Yeniden böylesine bir kurumun oluşturulmasına kalkılması, zamanımıza kadar elde edilen deney, birikim ve bazı olanakların elden çıkması anlamına gelecektir. Doğru olan bugünkü noktadan kalkılarak geleceğe doğru bir rotanın çizilmesidir.

Sanat Kurumunun bugün gelmiş bulunduğu aşamada bazı eksikleri vardır. Bunların en başında ekonomik ve maddi olanaksızlıklar gelmektedir. Kültür, insan ve hukuk potansiyelleri açısından çok az kuruluşun elde edebileceği olanaklara sahip bulunan Sanat Kurumunun güçlü bir yapıya sahip olabilmesi bu ekonomik sorununu çözebilmesine bağlıdır. Bunun çeşitli yolları vardır. Bunun birincisi devletin Sanat Kurumunun elinden tutması ve yeterli ekonomik koşulları sağlamasıdır. Bu belki Sanat Kurumunu daha fazla devlete bağımlı kılacaktır ama kurumun ekonomik yönden de geleceğini güvence altına alacaktır. Böylesine bir çözüm kurumun günümüzdeki bağımsız yapısını koruması koşulu ile benimsenebilir. Devlet yapacağı yardım karşılığında kurumu daha yakından denetleyebilecektir ama bağımsız yapısına dokunmaması gerekir. Sanat Kurumunun bağımsız yapısı ortadan kalkarsa

bir devlet dairesinden de farkı kalmaz. O zaman ülkede bulunan kültür ve sanat potansiyelini demokratik biçimde örgütleyebilmesi ve ortak çalışmalara, çözümlere götürebilmesi çok zor olacaktır. Kurumun öncelikle giderek artan çalışmalarına yetecek bir binaya gereksinmesi vardır. Bugünkü salon merkezi yerde ve çalışmalara elverişli olmasına karşın gene de artan gereksinme ve istekleri karşılamaktan uzak bulunmaktadır. Sanat Kurumu çok yönlü bir çalışma düzeni içinde bulunduğundan, kütüphanesi, sergi salonları, konferans salonları, sinema salonu, lokal ve yönetim birimleri daireleri ile komple bir yapıya acilen gereksinmesi vardır. Böyle bir yapı ya devletin bağışı ile veya uzun süre kiralaması ile sağlanabilir. Veya devletin, belediyenin elindeki arsalardan merkezi yerde olan birisi bağış olarak alınabilir, açılacak bağış kampanyası ile buraya gereksinmelere uyan bir kültür merkezi binası yaptırılabilir. Dil ve tarih kurumlarının binaları bu açıdan örnek alınabilir. Tüm sanat alanlarına dönük çalışmalarda kitap ve dergi yayımına da yönelinmesi gereklidir. Bunlar için bir basımevi de açılabilir. Binanın alt kısmı basımevi olarak gelir getiren bir düzeyde çalışabilir. Kitap ve dergi gelirleri kuruma parasal kaynak yaratabilir. Çok yönlü kullanılacak salonlardan sinema, tiyatro veya benzeri gösterilerden gelir sağlanabilir. Böylece bağımsız yapının sürdürülmesi binanın işletmeciliği ile sağlanabilir.

Gelecek açısından gidilecek ikinci yol Sanat Kurumunu yaşatmak üzere bir vakıf kurulmasıdır. Yeni yasal düzenlemelerde vakıfların elde ettikleri avantajlı durum kurumun ekonomik geleceği açısından yararlı olabilir. Vakıf ile beraber büyük bir bağış kampanyası açılabilir, kültür ve sanata değer veren, toplumun geleceği için bu alanı önemseyen sermaye merkezlerinin katkıları ile ekonomik yönden güçlü bir vakıf kurulabilir. Elde edilen gelir belirli bir mal varlığına yatırılabilir veya vakfın yöneteceği ekonomik işletmeler kurulabilir. Vakıf daha çok kültür ve sanat alanlarına yapacağı yatırımlarla piyasada özel kuruluşlar gibi ticaret yapabilir ve gelir kazanabilir. Vakıf gelirleri ile kurumun gelecekte yaşaması sağlanabilir. Vakfın kurucusu Sanat Kurumu olabilir ve vakıf

yönetiminde Sanat Kurumu çoğunluğa sahip olabilir. Vakıf yönetiminde diyalog sağlamak açısından kültür bakanlığı ile beraber diğer kültür ve sanat kuruluşlarının da temsilcileri bulunabilir. Böylece vakıf ekonomik açıdan bu kuruluşlarla da işbirliği ve diyalog sağlayan bir örgütlenme modelini oluşturabilir.

Eğer vakıf kurulmazsa veya yasal engeller çıkarsa, benzeri bir gelişme düzeni Sanat Kurumunun hukuksal yapısı içinde de düşünülebilir. Kamu yararına bir kuruluş olarak Sanat Kurumu da bağış toplayabilir, elde ettiği geliri belirli bir mal varlığına veya alana yatırarak işletebilir, her yıl sağlanacak gelirden yararlanabilir. Bunun için de temelde bir bağış kampanyasına gereksinme vardır. Böylesine bir kampanyadan sonra elde edilecek gelirle kuruma yeni bir ekonomik yapı kurulabilir. Vakıf işi uzun sürerse böylesine bir dönüşüm kurumun hukuksal varlığı çerçevesinde de kalkışılabilir. Buna yasalar açısından herhangi bir engel yoktur. Önemli olan, yeni yasal düzenlemelerden sonra çizilecek belirli bir program çerçevesinde planlı adımlarla böylesine bir atılımın gerçekleştirilmesidir. Kurum yönetimi üyelerle ve diğer toplumsal veya kültürel çevrelerle ilişki kurarak böylesine bir dönüşümü kısa zamanda başarabilir. Sanat Kurumunun geleceğin koşullarında yaşayabilmesi ekonomik açıdan güçlü olmasına bağlıdır. Bunun da yolu böylesine atılımlardan geçmektedir. Sanat Kurumu ekonomik açıdan geleceğini güvence altına alamazsa, isterse Türkiye'nin en güçlü kuruluşu olsun yeni koşullarda yaşamını sürdüremez. Bu nedenle işbaşına gelecek yeni yönetimler günlük işleri götürmenin ötesinde gelecekteki yeni yapıyı ekonomik açıdan oluşturabilmek için yeni çalışmalar yapmak zorundadırlar.

Eskinin yinelenmesine girmek kadar bir kurumun işlevselliğini tehlikeye atan çıkmaz düşünülemez. Sanat Kurumu günümüze kadar sürekli yeni çalışmaların arayışı içinde olmuştur. Geçmiş yılların programları ve raporları karşılaştırıldığı zaman bu ortaya çıkmaktadır. Sanat Kurumu bugüne kendini yenileyerek gelmiştir, yarınlara gene kendini yenileyerek ula-

sacaktır. Kendini yineleyen kuruluşların değişen koşulların gerisinde kaldığı gerçeği hiç bir zaman unutulmamalıdır. Yenilenmiş üye yapısı ve potansiyeli ile Sanat Kurumu bu açıdan da gelecek için umut vermektedir. Yönetimlerin seçeneği her zaman üye potansiyelinin içinde bulunmuştur. Böylesine bir güvence kolay kolay her demokratik kurumda görülebilen bir durum değildir. Çok yönlü ilişkiler, çağdaş ve demokratik diyalog Sanat Kurumunun böylesine bir zenginliğe sahip olmasını hazırlayan etkenlerdir. Gelecekte de böylesine bir ilişki düzeni yurt düzeyinde sürdürülmelidir. Kurumun değişik kesimler arasında sanat ve kültür aracılığı ile yarattığı kaynaşma ve diyalog platformu, demokratik ortamımızın gelişmesine de katkılarda bulunacaktır. Sanat Kurumu kendi varlığını korurken dolayısıyla ülkemizin kültürel gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Türk kültürünün bütüncül olarak ele alınması ve sistemleştirilmesi temelde politik bir sorundur. Bu sorunu çözmek isteyen politika, önerdiği çözümler ve önlemlerle birlikte bunları gerçekleştirecek örgütlenme biçimini de getirmek zorundadır. Politik seçenekler örgütlenme biçimini saptayacaktır. Güdümlü kültür isteyenler bir bakanlık düzeyinde örgütlenmeyi benimsemektedirler. Özgür bir kültürel gelişmeyi isteyenler ise kültür işlerinin özerk kurumlar aracılığı ile örgütlenmesini ve yönetilmesini istemektedirler. Tutucu güçler ve ulusalcılığı kendi gerici ideolojilerine paravan yapan kesimler kültür bakanlığını savunmaktadırlar. Türkiye’de kültür işleri uzun süre Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak yürütülmüş, sonra müsteşarlık düzeyinde örgütlenmiş ve daha sonra Başbakanlığa bağlanmış, son yıllarda da ayrı bir bakanlık olarak örgütlenmiştir. Günümüz koşullarında hastalıklı bir yapıya sahip olan kültürümüz açısından, bakanlığın yeterli bir örgütlenme düzeyine geldiği söylenemez.

Kültür Bakanlığının kurulduğu günden bu yana başarılı bir sınav verdiği söylenemez. Bakanlık yalnızca kültür yaşamının hükümetlerin siyasal görüşleri ve politikaları doğrultusunda güdüm altına alınmasına yaramıştır. Her hükümet kül-

tür sorunlarını kendi ideolojisi açısından ele almıştır. Devlet ve hükümet ayrılığı toplumsal gelişmenin yarattığı toplum yapısının yarattığı bir üründür. Hükümetler belirli sınıf veya sınıfların temsilciliğini yaparlar. Buna karşılık diğer devlet kuruluşları hükümet içinde temsil edilmeyen toplum kesimlerinin çıkarlarını gözeterek denge sağlar. Özerk kurumlar işte bu gereksinmeden doğmuşlardır. Son yıllardaki uygulamalar kültür işlerinin bakanlık biçiminde örgütlenmesinin ne derece tehlikeli boyutlara ulaştığını açıkça göstermiştir. Baskı ve güdümlerle girişimleri kültür sorunlarının giderek karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Güdülmeyi önlemek ve yaratıcılık üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için sanat ve kültür işlerinin yönetimi hükümet denetimi dışına çıkarılmalı, dolayısıyla hastalıklı yapının bir süreç içinde giderilmesinden sonra Kültür Bakanlığı kaldırılmalıdır. Devlet eliyle toplumsal gelişmeleri denetlemek isteyenlerin bakanlığı savunmalarını kendi tutucu yapıları ve ideolojileri dolayısıyla olağan karşılamak gerekir. Buna karşılık kültür alanında özgürlük ve çağdaş uygarlığa açılmak isteyenler kültür alanında bakanlık düzeyinde örgütlenmeye karşı çıkmalıdır.

Kültürel gelişmenin doğal bir süreç içerisinde sürmesi için özerk kurumlaşmaya gidilmelidir. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Halkevleri gibi özerk statüde kurulacak Kültür Kurumu, Güzel Sanatlar Kurumu, Tiyatro Kurumu, Sine-ma Kurumu, Folklor Kurumu ve Eski Eserler Kurumu gibi kurumlar Türk kültürünün hükümetlerin siyasal baskı ve güdümlerinden uzakta kalarak gelişmesini ve giderek ulaşacağı bireşimle çağdaş dünyaya açılmasını sağlayacaktır. Bu kurumların kurulmasıyla zamanımıza kadar süren güdümlü kültür politikası sona erecektir. Bu değişim çağdaş düzeyde kültür bireşimine ulaşmayı olanaklı kılacak ve giderek yeni bir politikanın saptanmasını gerektirecektir. Başkentte ayrıca bunların yanında Ulusal Müze ve Devlet Kültür Arşivi kurulmalıdır.

Merkezde özerk kurumlar düzeyinde örgütlenme gerçekleştirildikten sonra bu kurumların Türkiye düzeyinde örgüt-

lenmesi ikinci aşama olarak sağlanmalıdır. Taşra örgütleri ile ülkede bir kültür ağı oluşturulmalıdır. Belediyeler yasası daha fazla zaman yitirilmeden çıkarılmalı, ve yerel yönetimlere yeni kültürel görevler yüklenmelidir. Belediyelere parasal yardımlar yapılarak ülkenin her köşesinde geniş kültürel etkin yaratacak Halk Şenlikleri projesi bir an önce uygulamaya konulmalıdır. Ayrıca toplumsal ve kültür yapıya sahip bulunan Halkevleri günün değişen koşullarında yeniden ele alınmalı, gönüllü çalışmaya ve demokratik yönetime dayanan bir kitle kültür örgütü olarak tüm yerleşme birimlerinde yerel kültür kuruluşları olarak güçlü bir biçimde örgütlenmeleri sağlanmalıdır. Halkevleri demokratik kitle kültür örgütü olarak, halkın kültür değerlerinin her türlü baskı ve güdümünden uzak kalarak gelişmesine katkıda bulunacaktır. Ayrıca yapısı gereği diğer demokratik kitle örgütlerinin kültürel girişimlerde ve düzenlemelerde eşgüdüm içinde ortak hareket etmelerini sağlayacaktır.

Türk kültürünün en önemli sorunlarından birisi kültür eserleri kaçakçılığıdır. Devlet kuruluşları yıllardır kaçakçılıkla yapılan savaşta yetersiz kalmıştır. Eski eserler genel müdürlüğü, Müzeler Genel Müdürlüğü bu açıdan yetersiz örgütler olarak kalmışlardır. Zengin tarih ve kültür hazinelerine sahip bulunmamız gerçeği karşısında yalnızca korumaya yönelen yeni bir örgütün kurulması zorunludur. Kültür Koruma Örgütü adı altında örgütlenebilecek bu kuruluş, ülkenin tüm tarihsel ve kültürel merkezlerinde birimler oluşturmalıdır. Eski eser kaçakçılığı ile yoğun savaş politikası böylesine güçlü bir örgütü zorunlu kılmaktadır. Aksi durumda kültürel değerlerimizi yabancı müzelerde görmeye devam edeceğiz.

Kültür olgusu temelde evrenseldir, ulusal ve sınıfsal kültürler bütünü parçalarıdır. Kültür politikaları evrensel boyutlar unutulmadan saptanmalı ve örgütlenme biçimleri buna göre gerçekleştirilmelidir. Önemli olan kültürün özgürce doğması ve gelişmesidir. Toplumsal yaşamı yeniden kurmanın savaşını verenler kültüre çağdaş önemini vermek zorundadırlar. Kültür bir bakıma uygarlıkla eş anlamlıdır. Uygarlık yarışında geri kalmak istemeyen toplumlar kültüre gereken önemi vermek

zorundadırlar, aksi durumda kültür emperyalizminden kendilerini kurtaramazlar.

Örgütçülük en geniş anlamıyla, örgüt kurmak ve örgütsel düzeyde iş yapmak, çalışmaları sürdürmektir. Örgütçülük çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. İnsanları bir araya getirmek ve onları bazı ortak hedeflere doğru yönlendirmek örgütçülüğün ana temasıdır. Bir araya gelen insanlar aralarında işbölümü yaparlar ve işin doğasına göre bazı işleri ve işlevleri kendi aralarında dağıtırlar. Herkes çalışma konusu olan alanda bir görev üstlenir, çalışmaların bir kısmını sırtlanır ve yerine getirmeye çalışır. Her örgütün ana hedefleri ve izlediği yol doğrultusunda bir çalışma yöntemi vardır ve bu yöntemde bir araya gelen insanları belirli çizgide disipline getirir. Eğer bir yerde disiplin kurulamamışsa örgüt kurulamaz, kurulsu bile kısa zamanda dağılır. Dağılan örgütü de yeniden toparlayabilmek son derece zordur. İşin dağılma noktasına gelmemesi için önceden tüm önlemlerin alınması gerekir. Örgütçülük için önce örgüt var olmalıdır. O zaman da örgütün ilk görevi kendi varlığını korumaktır. Bir örgütün varlığını koruyabilmesinin yolu da işlevselliğini sürdürebilmesine, değişen koşullarda bile üzerine düşen işlevleri yerine getirebilmesine bağlıdır. Amaç ve hedefler ancak işlevsellik sürdürülebildiği zaman gerçeklik kazanabilirler.

Örgüt deyince, geniş anlamda devlet kuruluşları bile bunun kapsamı içine girebilirler ama bizim burada sözünü ettiğimiz toplumun kendiliğinden örgütlenmesi, dernek, vakıf veya birlik gibi kuruluşları meydana getirmesidir. Örgütçülük de bu gibi kuruluşların oluşturulması ve sürdürülmeleri ile ilgili tüm girişimleri kapsar. Örgütçülüğün ortaya çıkabilmesi için bir toplumda belirli bir düzeye gelmesi ve örgütlenme gereksinmesinin ortaya çıkması gerekir. Eğer böyle bir gereksinme doğmamışsa örgütlenme çalışmalarında bulunmak anlamsız kalabilir, gereken ilgi gösterilmediğinden ters tepebilir veya başarısızlık çizgisini geçmez. Bu durumda bir örgütçü için ilk iş elverişli koşulların bulunup bulunmadığını saptamaktır. Elverişli koşulları saptayabilenler başarılı örgütçü sayılabilirler. Kısa zamanda genişleyen, yaygınlık kazanan ve amacı doğ-

rultusunda yeterli çalışmalar ortaya koyabilen örgütler bu gibi koşulları yerinde görerek değerlendirebilenlerdir.

Örgütçülüğün başlangıcında ve işleyişinde toplumun ve toplumsal koşulların çok iyi gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Gözlem ve değerlendirme anında bilimsel verilerden uzak kalmamak olabildiğince bunlardan yararlanmak gerekir. Özellikle psikoloji, sosyoloji, sosyal çalışma ve örgüt-bilim gibi bilimsel disiplinler öncelikle gözönünde tutulmalıdır. Aksi durumda istenmeyen durumların ortaya çıkması veya bazı başarısız sonuçlarla karşılaşılması gibi durumlar önlenemez. Çağımızda örgütçülük bir uygulama alanı olduğu kadar aynı zamanda bilimsel bir disiplin kimliğine de yavaş yavaş bürünmektedir. Nitekim içinde bulundukları dar çerçeveyi aşarak geniş boyutlu çalışmalar yapan ve sesini daha uzaklara duyurabilen örgütlerin yapısı incelendiği zaman böylesine bir durum görülebilmektedir. Örgütçülüğün amatörlüğü kaldırması zordur, amatörce girişimler bir örgütün varlığını kemirebilir, zamanla da yokolma noktasına getirebilir. Bu nedenle örgüt yapıları kendi içlerinden yeterli ve bilgili yöneticiler çıkarmak zorundadır, örgütlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri biraz da buna bağlıdır.

Sanat alanına gelince, örgütçülüğün başka boyutlar kazandığı ve bu alanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiği belirginlik kazanmaktadır. Kültür ve sanat varolabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için özgürlükler ortamına gereksinme duyarlar. Sanatın temelinde yatan yaratma olgusunu özgürlüklerin dışında düşünebilmek olanaksızdır. Sanatçılar özgürce yaratamıyorlarsa kendi sanatlarını tam olarak ortaya koyamazlar. Temelinde özgürlüğün yattığı bu alanda, bir disiplin olarak örgütçülük nasıl ortaya çıkabilir?, nasıl bu özgürlük ortamı ile örgütçülük bağdaşabilir? Bu sorular yanıtlanırken diğer alanlardaki örgütçülük uygulamalarına bakmak ve buna göre değerlendirme yapmakta yarar bulunmaktadır. Herhangi bir alanda nasıl bazı konuları gündeme getirmek, bazı sorunları çözmek, yeni bir takım düzenlemelere gitmek, organize bir yapı kazanmak üzere örgütlenmelere gidiliyorsa

sanat dünyasında da benzer gereksinimler dolayısıyla örgütlenme zorunluluğu vardır.

Sanatçı özgür bir insandır ama temelde yalnızdır. Yalnızlık bir anlamda sanatçının kendi sanatını ortaya koyabilmesinin uzantısıdır. Yalnız insan olarak sanatçı eğer olanaklar elveriyorsa sanatını uygulayabilir ama tek başına zorluklara karşı ayakta duramıyorsa veya savaşıyamıyorsa o zaman bir sanatçıdan sanatını doğru dürüst ortaya koyması beklenemez. Engellere, baskılara ve ekonomik zorluklara karşı savaşabilmek için tüm sanatçıların bir araya gelmesi, örgütlenerek ortaya çıkmaları ve savaşımalarını örgütlü bir yapı ile sürdürmeleri yadsınamıyacak bir gerçektir. Birlikten doğacak güçlülük ile sorunlar daha kolay çözüme kavuşturulabilecek, dayanışma düzeni içinde de sanatçılar bir gelecek güvencesine kavuşabileceklerdir. Aç ve açıkta kalmak gibi bir tehlike sanatçılar için önemini yitirecektir. Gereken ortamın sağlanması, malzeme ve gereksinimlerin sanatçılara dağıtılması gibi sorunların çözüme kavuşturulmasında gene örgütlü bir yapının yapacakları çoktur ve etkilidir. Bu gibi zorunluluklar kültür ve sanat dünyasında belirli bir bilinç düzeyi yaratabilirse o zaman sanatçıların da örgütlenme olayına geniş çapta katılmaları beklenebilir. Önemli olan toplumsal ve ekonomik gerçekler ile sanatsal gereksinimleri sanatçılara benimsettirebilmektir. Bundan bir araya gelme daha kolay olacaktır.

Özgürlük, özgünlük ve özerklik dünyasında yaşayan sanatçıların örgütlenmek için bir araya gelme işini önemsemeleri gerekir. Bu da kendiliğinden olamaz. Ancak bazı öncü kültür ve sanat adamlarının ortaya çıkarak bunun gereklerini anlatmaları ve bundan sonra oluşacak kamuoyunun olumlu desteğine bağlıdır. Düşüncelerin ortaya çıkması ve bazı yeni görüşlerin oluşabilmesi için öncü insanların özverili savaşımalarına her zaman gerek vardır. İnsanlık tarihine bakıldığı zaman tüm olumlu işlerin bazı öncüler tarafından ortaya atıldığı ve zamanla düşüncelerin olgunlaşarak gerçeklik kazandığı görülmektedir. Türkiye’de de bu süreç yaşanmıştır. Kültür ve sanat dünyasında öncü düşün adamlarının çabaları kendi top-

lumumuzun birikimini yaratmıştır. Eğer şimdi bazı konular daha üst düzeylerde ele alınabiliyorsa ve yapılması gerekenler yeterli biçimlerde tartışılıyorsa durumu öncü kültür ve sanat adamlarına borçlu olduğumuzu unutmamak gerekir. Onların açtığı yoldan ilerleyen kültür ve sanat birikimi günümüzde çağdaş dünyanın gelişmeleri doğrultusunda bir arayış içine girmiştir. Arayışın bile örgütlü olması kaçınılmazdır. Örgütlenmeyen tüm çalışma alanlarında olduğu gibi sanat dünyası da örgütsüzlüğün başıboşluğundan kurtulmak, kendi üzerine düşen görevin bilinci içinde olarak örgütlenme yoluna gitmelidir.

Örgütlenme düzeyi açısından Türk toplumuna bakıldığı zaman örgütlenme düzeyinin çok düşük bulunduğu açıklık kazanmaktadır. Tarihten gelme özellikleri arasında Türk toplumunda sosyal çalışma veya toplumsal örgütlenme ile ilgili fazla bir eğilim yoktur. Bu nedenle halkın çoğunluğu kendi yaşamını sürdürmekte, toplumsal etkinlik alanının dışında kalmaktadır. Genel eğilim sanat dünyası içinde geçerli bulunmaktadır. Sanatçılar yalnızlıktan kurtulamamakta ve tek başlarına kendi sanatlarının kavgasını vermektedirler. Sonuç olarak ortaya çıkan rastlantısal ürünler veya özel ilişkilerle oluşturulan sergilemeler ülkedeki gerçek birikimi yansıtmaktan uzak kalmakta, bireyselliğin yanısıra keyfilik ve reklam gibi öğeler sanat alanında belirleyici olmaktadır.

Yapılması gereken kültür ve sanat dünyasında örgütlenmenin tamamlanmasıdır. Öncelikle her sanat dalındaki belli başlı sanatçıların bir araya gelerek oluşturacakları kurucu genel kurul toplantıları ile her sanat alanı kendi birliğini kurmalıdır. Örneğin önemli yazarlar bir araya gelerek kendi aralarından bir kurucu kurul oluşturmalı ve bu kurul Türkiye Yazarlar Birliğini kurmalıdır. Gene tiyatro sanatçıları benzer biçimde Türkiye Tiyatrocular Birliğini, ressamlar Türkiye Ressamlar Birliğini, sinemacılar Türkiye Sinemacılar Birliğini kurmalıdırlar. Benzeri örnekler her sanat dalında tamamlanmalıdır. Kamu yararına bir yapıda kurulacak olan birlikler için devlet başlangıçta yardım yapmalı, merkez olarak eski tarihi veya kültürel binaları restore ederek vermelidir. Bu birliklere her

yıl düzenli olarak parasal yardımı gene devlet üstlenmeli, yapılacak bağışlarla her birlik, çalışmaları ve üyelerini desteklemek için yeterli bir ekonomik kaynağa kavuşturulmalıdır. Sanatçı birlikleri iki yılda bir kongre yapmalı ve yönetimlerini yenileyerek dinamizmlerini korumalıdır. Sanatçılar açısından böylesine birlikler birer meslek birliği veya odası biçiminde örgütlenmedikçe Türkiye’de sanatçının özgürlüğünden veya güvencesinden söz edebilmek olanaksızlaşacaktır.

İkinci tür bir örgütlenme biçimi Atatürk’ün önerdiği özerk kurumlaşma modelidir. Bu modele göre tıpkı Tarih ve Dil kurumları gibi her sanat ve kültür alanında ayrı ayrı özerk kamu kurumları kurulabilir. Örneğin Türk Tiyatro kurumu, Türk sinema kurumu, Türk Yazın Kurumu, Türk Resim Kurumu, Türk Halkbilim Kurumu, Türk Felsefe Kurumu gibi, bu kurumlar yasa ile oluşturulmalı ve her alanın önde gelen temsilcileri kuruculu kurul üyesi olmalıdır. Ancak bundan sonra kurucu kurul üyeleri kurumların kuruluşlarını tamamlayarak kendi dallarındaki sanatçıları belirli ölçüler içinde üye almalıdırlar. Kurumların üye potansiyelleri oluşturulduktan sonra iki yılda bir genel kurullar yapılmalı ve kurumların yönetiminde dinamizm sağlanmalıdır. Kurumlar da tıpkı birlikler gibi kamu yararına çalışmalı, birlikler sanatçıları korurken ve sanat alanının sorunlarına sahip çıkarken, kurumlar da sanat alanı adına ilgili konulara girmeli ve belirli çalışmalarla topluma ve kültür dünyasına hizmet etmelidir.

Üçüncü tür bir örgütlenme biçimi ise vakıf yöntemidir. Bir araya gelecek bazı sermayedarlar oluşturacakları fon ile vakıf kurabilirler ve vakıf aracılığı ile kültür ve sanat dünyasına hizmet verebilirler. Türk Sinema Vakfı veya Türk tiyatro vakfı gibi vakıflar eğer büyük ekonomik kaynakları harekete geçirebilirse o sanat alanlarının özgür ve özerk yollardan gelişmesine geniş katkılar sağlayabilecektir. Ödüller verebilecektir, yardıma gereksinme duyan sanatçılara katkılar sağlayabilecektir. Vakıf olayı geniş boyutlarda ele alınırsa sanat dünyasının ekonomik gereksinimleri daha kolay karşılanabilir. Vakıflar kuracakları ekonomik işletmeler aracılığı ile ek kaynaklar ve hizmetler yaratabilirler.

Sanat alanında ülkemizde şimdye değin genellikle amatör dernekçilik görölmüştür. Bu nedenle de sanat dünyasının örgütlenmesi tamamlanamamıştır. Türk sanatının daha da ilerilere gitmesi isteniyorsa zaman yitirmeden örgütlenme süreci tamamlanmalıdır. Yukarıda sayılan üç tür örgütlenmeden biri seçilebilir veya hepsi bir arada uygulanabilir. Ayrı işlevleri görmek üzere üç tür örgütlenmenin bir arada gerçekleştirilmesi Türk kültür ve sanat yaşamını kısa zamanda canlandıracak ve devletin yardımına gereksinme duyan bir durumdan kurtaracaktır. Sanat alanında örgütlenmenin tamamlanabilmesi için devletin bir an önce bu koşulları hazırlaması ve ülkedeki birikimi harekete geçirmesi gerekmektedir. Ondan sonrası ise kendiliğinden gelecek ve sanat dünyası kendi içinde örgütlü bir yapıya kavuşarak çağdaşlaşma savaşını daha güçlü verecektir.

Kültür ve sanat dünyasında örgütlenme hem devlete hem de özel potansiyele düşen bir iştir. Devlet politikalarını belirleyerek örgütlenmesini bir an önce tamamlarsa, kültür ve sanat potansiyeli de devletin örgütlenmesini tamamlamak üzere kendine bırakılan alanda girişimlerde bulunacaktır. Örgütlenmede devletin öncü olması kültür ve sanat çevrelerinin de buna göre eksik kalan yanları tamamlaması gerekmektedir.

HALK BİLİMİ VE KÜLTÜR

Kültürün temel direğini oluşturan bir bakıma folklordur. Geleneksel halk sanatlarının ve değerlerinin toplu adı olan folklor ya da halkbilimi, kültürel gelişmede de çok önemli bir yere sahiptir. Türk toplumunun geçmişi bu açıdan son derece zengindir. Üniversitelerimizde ve yüksek okullarımızda halkbilimleri alanında ciddi bir öğretimin yapılmaması yıllardır bir boşluk yaratmıştır. Diğer alanlarda yetişen uzmanlar halkbilimi alanına girmişler ve bu alanda çalışmalar yapmışlar fakat istenen başarıyı sağlayamamışlardır. Devletin bir Milli Folklor Dairesi kurması bu alanda bir dönüm noktası olmuştur. Kısa zamanda politik girişimlerin öne geçmesi bu birimin amacına dönük çalışmasını engellemiş ve giderek silik bir devlet dairesi durumuna düşürmüştür. Günümüzde de Kültür Bakanlığının en az çalışan birimleri arasında yer almaktadır. Bu dairenin istenen düzeylerde çalışabilmesi için bağımsız ve özerk bir kuruma dönüştürülmesi ve geniş parasal olanaklarla donatılması zorunludur. Dairenin yerini alacak olan kurum hem bilimsel çalışmaları yürütebilecek düzeyde olmalı hem de tüm halkbilimi çalışmalarını örgütleyebilecek bir örgütlenme gücüne sahip kılınmalıdır.

Halkbilimi değerlerini yalnızca geçmişin kalıntıları olarak ele alan ve inceleyen yaklaşım tüm dünyada bırakılmışken, bizdeki çalışmalar daha eskiye dönük sürüp gitmektedir. Halkbilimini çevresi içinde otantik değerleri ile beraber yaşayan bir olgu olarak ele alan yaklaşım tüm ileri ülkelerde benimsenirken bizim seyirci kalmamız düşünülemez. Çağdaş toplumsal bilimlerin verileri ve yöntemleri ile yapılacak halkbilimi çalışmaları bizi kısa zamanda daha ileri noktalara götürebilecektir. Çünkü halkbilimi değerleri açısından tarihten gelen kültür zenginliğimiz ile dünyada önde gelen ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır.

Halkbilimi çalışmalarının çeşitli yönleri bulunmaktadır. Bunların en başında derleme ve arşivleme çalışmaları gelmektedir. Türkiye’de bırakın halkbilimi çalışmalarını, devletin kendi arşiv ve derleme çalışmaları bile çok geridir. Dünyanın en zengin arşivlerine sahip bulunmamıza karşın bunlar tasnifsiz biçimde tozlanmağa ve çürümeğe terkedilmiştir. Derleme ve arşivlemenin yanısıra araştırma ve yayın çalışmaları gelmektedir. Bunları eğitim ve uygulama çalışmaları izlemektedir. Örnekleme ve sergileme ise tamamlayıcı diğer çalışmalardır. Yeni kurulacak olan bir kurum bu çalışma türlerine göre örgütlenmeli ve güçlü bir yapıya kavuşturulmalıdır. Halkbilimi denince yalnızca halk danslarını anlamamak gerektiğini yıllar sonra öğrenebildik, bu yüzden daha fazla gecikmeden yeni örgütlenme çalışmalarına başlanmalıdır.

Türkiye dünyanın en zengin folklor ülkelerinin başlarında gelmektedir. Tarih boyunca yerine getirdiği köprü görevi ve geniş toprakları nedeniyle, çeşitli bölgelerle yakın ilişkiler kurması bu ülkenin folklor değerlerinin çokluluk ve çeşitlilik göstermesinin nedeni olmuştur. Türkiye’nin her bir bölgesi kendine özgü folklorik değerlere ve halk danslarına sahiptir. Ülkenin kuzeyi Kafkasların etkisi altında kaldığı gibi batısı da Trakya’nın doğusu da Asya’nın etkileri altında kalmıştır. Değişik değerlerin birbirini etkilemesiyle özgün danslar ve değerler ortaya çıkmıştır. Halkdansları konusunda Halkevleri ile başlayan atılım bugün artık devlet eliyle yürütülmektedir. Turizm Bakanlığı konunun örgütlenmesi ve sergilenmesiyle, Kültür Bakanlığı ise konunun derlenmesi ve bilimsel yönden araştırılması üzerinde durmuştur. Her iki bakanlıkta da ilgili birimler kurulmuştur. Bakanlıklar birleştikten sonra ne yapılacağına daha karar verilmemiştir. Ayrıca Halkevleri bu konuda Türkiye’nin her köşesinde yoğun çalışmalar yapmıştır. Devlet ve Halkevlerinin yanısıra oluşturulan yerel folklor dernekleri de gönüllü çalışmalarını yürütmektedirler. Son on yılda iyice etkinliğe kavuşturulan folklor çalışmalarının semeresini Türkiye almağa başlamıştır. Uluslararası festivallerde ekiplerin aldıkları şampiyonluklar bunun en açık kanıtıdır. Ayrıca Türkiye’de ikisi yerel olmak üzere beş tane folklor dergisi çıkmaktadır.

El sanatları da Türk toplumunun geleneksel değerlerinden birisidir. Türkiye dünyanın bir numaralı çini ülkesidir. Özellikle Kütahya ve civarında gelişen bu el sanatı son zamanlarda ileri teknoloji ile geliştirilmiş ve bütün dünya piyasalarına ürünler sunulmuştur. El sanatı olarak halıcılık, kilimcilik, desen örme ve işleme, tahta oyma, gümüş ve bakır işlemler, nakış, değerli taş işleme, deniz ürünlerinden süs eşyası yapma gibileri çok gelişmiştir. Bu sayılan el sanatları ülkenin dört bir yanında ve özellikle köylerde bütünüyle el emeğine dayalı bir biçimde gelişmektedir. Son yıllarda el sanatı ürünlerine ilginin artması karşısında devlet bunların turistik ve ekonomik pazarlamasına ve sergilemesine başlamıştır. Bu alanda büyük kentlerde kurulan derneklerde, gönüllü çalışmalarla köylünün el sanatı çalışmalarını desteklemektedirler. Türkiye'nin turistik yörelerinde artık el sanatı ürünleri satan eşya reyonlarına rastlanmaktadır. Yurtdışında açılan sergiler ve şenliklerde düzenlenen ulusal pavyonlarda Türk 'el sanatlarının değerlendirilmesi ve yaygınlık kazanmaları açısından yararlı olmuştur. Ne var ki, el sanatı üreticilerinin ekonomik ve diğer yönlerden desteklenmesi bu alanın gelişmesi için zorunlu görülmektedir.

Halkbilimi değerleri ve örnekleri bir toplumun kültürel yapısını oluşturan temel taşlardır. Toplumların ortak yaşamları belirli sürelerde yeni değerler meydana getirir. Bu değerlerin bütünü o toplumun kültürünü oluşturur. Ortak yaşamın her safhasında beliren değerlerin incelenmesi halkbiliminin alanına girer. Bu nedenle kültür ve halkbilimi arasında koşan toplumların halkbilimini savsaklamaları beklenemez. Halkbilimini çağdaş boyutlarda ve bilimsel yöntemlerle benimseyen ulusların kültürel kalkınmalarını kısa zamanda başardıkları görülmüştür. Çağdaş yaşam kentlere doğru gelişmekte ama kırsal yörelerden gelen kökenini de korumaktadır. Türkiye de, bu gerçeğin farkına varmayan bazı kesimler halkbilimine karşı çıkmışlar ve köylücülüğün kırsal yaşamının ürünü olarak halk bilimini değersizleştirmişlerdir. Bu nedenle de uzun süre halk bilimi çalışmaları geri planda kalmıştır. Atatürk'ün zamanında halkbilimine verilen önem daha sonraki yıllarda verilmemiştir. Halk evlerinin kapatılmasıyla beraber konu uzun süre sahipsiz kal-

miştir. Bir toplumun kırsal ve kentsel yöreleri ile bir bütün olduğu kentsel yaşamdan önce kırsal yaşamın egemen bulunduğu ve toplumların kültürünü yaratan temel ögenin de kırsal yaşamın değerleri olduğu gerçeği benimsenmelidir. Kültürü önemseyip, halkbilimini önemsememek bu açıdan olanaksızdır. Kültürü yaratan alan halkbiliminin inceleme kapsamına girer. Halkbiliminin gelişmesi de kültürün giderek daha bilimsel bir tabana oturmasını sağlayacaktır.

Halkbilimi alanında gelişme içinde bağımsız ve özerk yapıyı benimsemek birinci koşuldur. Halkbiliminin özgür alanı bürokrasinin dar kalıplarına girmeyeceği gibi, politikanın öznel yaklaşımları ile de değerlendirilemez. Politikanın kol gezdiği bürokratik yapılar genellikle çağdaş bilimin verilerine kapalı olurlar. Halkbilimi çalışmalarını devletin bürokratik yapısından uzaklaştırarak bağımsız kurumsal yapılara kavuşturmalıdır. Devlet ya da bakanlık daireleri olarak folklorun ya da halkbiliminin yeterince gelişme gösteremeyeceği Türkiye'deki uygulamalardan sonra açığa çıkmıştır. Batı ülkelerinde bağımsız çalışan folklor enstitüleri veya halk bilim kurumları olumlu örnekler olarak yol göstermektedir. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde bilimsel enstitüler kurulabilir, ne var ki ülkedeki tüm halkbilim çalışmalarını tek elden bir bütün olarak yürütecek ve ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlayabilecek bir Türk Folklor Kurumu'na gereksinme vardır. Folklor ve halk edebiyatının araştırılması, derleme çalışmalarının bilimsel yöntemlerle yapılması, arşivlenmesi ve tüm çalışmaların periyodikler veya kitaplarla yayınlanması böylesine büyük ve güçlü bir kurumun elinde olmalıdır. Bu konuda gene Tarih ve Dil Kurumu örneklerine bakmakta yarar vardır. Atatürk bu kurumları kurarken o dönemin koşullarında düşündüğü folklor kurumu görevini Halkevlerine vermiştir. Nitekim, Halkevleri tarihi incelendiği zaman halkbilimi alanında ne denli önemli çalışmalar yapıldığı ve bunların yurt düzeyinde yaygınlık kazandığı görülebilmektedir. Halkevleri dergileri ve yayınları günümüzde Türk folklorunun en büyük kaynakları olarak arşivlerde bulunmaktadır. Siyasal nedenler işin içine girince bu kuruluşlar ile beraber yılların emeği halkbilimi eserleri de yağmalanmış ve yakılmıştır.

Halkbiliminin iki ana bölümü olan folklor ve halk edebiyatı günümüzde bilimsel tekniklerle geliştirilmektedir. Türkiye'nin bu gelişme sürecinin dışında kalması beklenemez. Folklor olaylarını yalnızca geçmişin kültürel kalıntıları olarak inceleyen ve çevresinden soyutlayarak değerlendiren tarihsel yaklaşım birçok ileri ülkelerde bırakılmıştır. Bunun yerine folklor ve halk edebiyatı örneklerini yaşayan canlı çevrenin etkileşim alanı içinde ele alan toplumbilimsel yöntemler alınmıştır. İnsan ve toplumsal çevresinin incelenmesi yeni gelişen bilim dallarının yardımı ile daha üst düzeylerde gerçekleştirilmiştir. Her bilim dalının getirdiği yeni teknikler folkloru da alt bölümlere bölmüş ve gelişen sınıflama çalışmaları için de bilgi birikimi ve ayırımı daha işlevsel noktalara ulaşmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde halkbiliminin toplumsal ve kültürel verilerine daha çok gereksinme duyulmağa başlanmış, ortaya çıkan toplumsal değişmelerde bu veriler bilimsel değerlendirmelere ışık tutmuştur. Yurtdışına giden işçi kitlelerinin uyumu sorunu bile konunun ne denli önemli olduğunu göstermek için yeterlidir.

Halkbilimi alanında derleme ve arşivleme çalışmalarının çok büyük önemi bulunmaktadır. Küçük yörelerde yapılabilecek amatör çalışmalardan tutun, büyük bölgesel çalışmalara kadar hemen her çalışma sonucunun, verilerinin yazılması, belgelenmesi, arşivlerde tasnifi işlenmesi zorunludur. Bunun için de geniş yapılı ve ekonomik olanakları uygun kurumsal yapılar gerekmektedir. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde öncelikle halkbilimi araştırmacısı yetiştirilmeli ve bunlardan oluşan genç, dinamik kadrolara kurumsal yapı içinde görevler verilmelidir. Folklor kurumunun başarıya ulaşabilmesi için iyi yetişmiş elemanlardan oluşan kadrolara öncelikle gereksinme vardır. Derleme ve arşiv çalışmaları yeterli bir düzeye gelmeden bilimsel araştırmaların gereğince yapılabilmesi, halkbilimi yayınlarının yeterli düzeylerde çıkartılabilmesi beklenmemelidir. Bilimsel çalışma nasıl ki düzenlenmiş bilgi birikimine bağlı ise, yayınlar da çalışmaların yeterliliğine bağlıdır. Devlet daireleri düzeyinde bu işlerin yürümediği artık iyice anlaşılmıştır. Yapılan çalışmaların ve çıkarılan yayınların tek görüş çizgisinde yürütülmesi bu durumun açık bir göstergesidir.

Halkbilimi toplumun yaşıyan canlılığından soyutlanamaz. Bu alana o toplumda yaşıyan herkesin katkıda bulunma hakkı vardır. Toplumun her kesimi nasıl ki kendi folklorunu üretiyorsa, bu alanın yapısından gelen demokratik tutumu tüm halkbilimi çalışmalarında geçerli kılmalıdır. Toplumun her kesiminden gelenlere halkbilimi çalışmalarına katılabilme hakkı tanınmalı, bu alanda çalışanlara da çok yönlü bir eğitim verilmelidir. Çok yönlü eğitim halkbilimi alanına çağdaş bilimlerin ışığını getirecek ve siyasal yaklaşımları geri planda bırakacaktır. Halkın doğrudan bu alandaki çalışmalara katılmaları sağlanmalı, çalışma yapanlar özendirilmeli ve desteklenmeli, sürekli yarışmalar açılarak çalışmalar ödüllendirilmelidir. Böylece herkes kendi bölgesinde yaşıyan folklor değerlerini genel bilimsel platforma sunabilecektir. Bilim adamı ve araştırmacıların değişik bölgelere giderek çalışma yapmalarının güçlüğü düşünülürse, bölgelerde yaşıyan kişilerin araştırma ve derleme çalışmalarının önemi daha çok ortaya çıkar. Yaz kursları açılarak bu tür araştırmacılar yetiştirilebilir. Sonuçlanan çalışmalar için belirli oranlarda para ödemeleri yapılabilir.

Türkiye’de bugün bile halkbilimi denilince akla folklor gelmekte, folklor denilince de halk dansları anımsanmaktadır. Halk dansları toplanan verilerin gösterisidir. Bu gösterinin arkasında yatan verilerin bilimsel çalışmaları her zaman gösteri ile beraber eş değerde tutulmalıdır. Ülkemizde birçok kuruluş halk danslarının gösterisi ve ticareti ile uğraşmakta, işin temeli olan halkbilimi çalışmalarına önem vermemektedir. Bu nedenle ülkemizde kültürel olaylar göstermelik olmanın ötesine gidememektedir. Kültürel kalkınma için halkbilimini temel almanın önemi artık anlaşılmalı, bağımsız ve güçlü kurumlaşma süreci hemen başlatılmalıdır. Devletin ve özel kuruluşların destekleyeceği büyük ekonomik fonlar bu alan için ayrılmalıdır. Ülkede var olan birikim her yönü ile değerlendirilmeli geleceğe dönük bir planlama ile halkbilimi çalışmaları kültür alanında daha işlevsel kılınmalıdır. Halkbilimi Türk kültür dünyasının üvey evladı olmaktan bir an önce kurtarılmalıdır.

TÜRKİYE'DE MÜZİK ÇIKMAZI

Türk kültürünün de, çıkmazların ve sorunlarını en fazla yaşayan sanat dallarının başında müzik gelmektedir. Tarihten gelen özelliklerimiz, Türk müziğini bir mozayık gibi çokluluk yapısına getirmiştir. Yüzyıllardır Anadolu'nun bağrından gelen Türk halk müziği, Bizansın ve Orta Doğunun ezgilerini fazlasıyla taşıyan Türk sanat müziği ve bunların dışında değişik müzik örneklerinin de yaşadığı bir ortamda, müziğin derli toplu bir görünüm göstermesi beklenemeyecek bir durumdur. Müziğimizin ne denli bir büyük çıkmaz içinde bulunduğunu daha işin başında gören Atatürk, «Bir ulusun yeniliklerinde ölçü, müzikte değişikliği alabilmesi ve kavrayabilmesidir» demiştir. Büyük anlamlar taşıyan bu sözler, ulusal müziğimizin bir an önce çağdaş gelişmişlik düzeyine ulaşmasını öngörüyordu. Bunu başaraabilecek olan da devletin kuracağı kurumlardı. Atatürk'ten önce, II. Mahmut yaptığı ıslahat hareketlerinde müziği de ele alarak, devlete bağlı bir boru takımı ve bando kurmuştu. O'nun attığı yenilik tohumlarını Atatürk daha da bilinçli bir biçimde ele alarak Türk müziğinin çağdaşlaşması için seferberlik ilan etti. Türk müziğinin çokseslilendirilmesi için başlatılan çalışmalar birbuçuk yüzyılı geçmesine karşın daha yeterli bir noktaya gelindiğini söyleyebilmek son derece zordur.

Yüksek bir kültür düzeyine ulaşmış bulunan ülkelerin tek bir müzik türü ile yetindiklerini söyleyebilmek olanaksızdır. Anlatım, ve teknik açılarından ayrı yapılar taşıyan müzik türlerini görmemezlikten gelmek yetersiz sonuçlar verir. Kamu ve devlet olanaklarının yalnızca tek tip bir müziğe harcanması müzik sanatının gelişmesi açısından olumlu sonuçlar vermemektedir. Sanat müziğine olduğu kadar halk müziğine, geleneksel müzik türlerine ve diğer müziklere de yer verilmeli ve dengeli bir tutum ile müzik türleri arasında bir yaklaşımın oluşumuna ortam hazırlamalıdır. Müzik kendine özgü mantığı ve düşün yönü olan, insanları etkileyen bir evrensel sanat dilidir.

Tek bir müzik sesinin bile güzelliğini koruyabilecek kulak kültürünün ne müzik meslek okullarında, ne de okul ve halk eğitimlerinde üzerinde durulan bir konu olmayışı kitlelerin müzik alanına bilinçli olarak eğilememelerine neden olmaktadır. Her sanat dalı gibi müzik de bilinçli ve disiplinli çalışmalarla gelişmeler gösterebilir. Müzik kültüründen paylarını alamamış kişilerin ülke müzik sanatını ele geçirip yönlendirmelerine izin verilemez. İnsanlığın ortak müzik kültürünü yansıtan büyük kitapların daha yüzde biri bile Türkçeye kazandırılamamıştır. Bu durumda yeterli bir müzik kültürünün veya bilincinin geliştiğinden söz etmek çok güç olacaktır.

Konservatuvarların kurulmasının müziğin gelişmesini sağlamak açısından yeterli olacağı ileri sürülmüş ve öyle sanılmıştır. Şimdi bu hata sürüp gitmektedir. Devletin müzikle ilgili örgütlenmesi yetersizdir. Kültür Bakanlığı müzik sanatını yönetmek ve yönlendirmek üzere yeterli bir örgütlenme modeline gitmemiştir. Konservatuvarlar, radyolar ve diğer bazı kuruluşların katkıları ile işin götürülmesine çalışılmıştır. Yarım yüzyıl önce kurulan konservatuvarın müzik dünyamıza büyük katkıları yadsınamaz. Ne var ki, yeterli olduğu da söylenemez. Konservatuvar yabancı ülkelerdeki benzerleri gibi bir örgütlenmeye yıllar sonra ulaşabilmiştir. Yetişen müzik sanatçıları ve besteciler çok başarılı çalışmaları yıllardır sergilemektedirler. Bestecilerimizin çağdaş ölçüler içinde besteledikleri parçalar bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde icra edilmektedir. Müzik sanatçılarımız ise verdikleri konserler ile tüm dünya ülkelerini büyülemektedirler. Bireysel çalışmalarla geline düzeyde azımsanacak gibi değildir. Türk eserlerine ve sanatçılarına dış dünyada daha fazla yer verilmesi sağlanmadıkça uluslararası kültür savaşında yeterli bir güç göstermek olanaksızdır. Devletin bu alanda yeterli düzenlemeler yaptığı söylenemez. Ulusal müziğin geleneksel varlığından doğan çok seslilik, hiçbir ulusun çokseslilik yöntemi ile kıyaslanamayacak yaratışlara olanak sağlamaktadır. Uluslararası çağdaş teknik ile yetişen Türk bestecileri bu gerçeği dış dünyaya eserleriyle kanıtlamışlardır. Çok sesli eserlerin sınırsız bir düşün gücü ile beslenmesi, anlatımda üstünlüğe ulaşma esprisinin zamanla daha da gelişip

olgunlaşmasını sağlamak devletin yaratacağı olanaklara bağlıdır.

Sonraki yıllarda klasik Türk müziği konservatuarının açılması da Türk müziğinde yeni bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Ne yazık ki, klasik Türk müziği günümüzde bile gazinolardan ve onların patronlarının elinden kurtulamamıştır. Plak ve müzik dünyasına bunlar egemendir. Klasik Türk müziğinin Bizans artığı yönleri gazino düzenlerinde daha fazla öne alınmakta ve yozlaşma eğilimleri yaratmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan arabesk salgını ise Türk müziği için günümüzde en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Arap kültürünün ve müziğinin etkileri ve de lumpenleşen toplum kesimlerinin ilgileri ile önplana çıkan arabesk müzik neredeyse Türk müziğini teslim alacak düzeye gelmiştir. Her türlü yoz değeri ve müziği içeren bu tür, kültür yaşantımızdan önemli bir yozlaşmanın başlamasına ve gelişmesine yolaçmıştır. Müzikte başlayan arabesk türün giderek diğer sanat alanlarında gelişmeye ve kendini göstermeye başladığı gözlemlenmektedir. Türk müziği bu arabesk yozlaşmasından kendisini kurtaramadıkça yeni atılımlar yapması beklenemez. Bu konuda ilgili ve yetkililerin seyirci kalması müziksever kitleleri düşündürmektedir.

Kültür çokluluğu içinde bulunan Türkiye ve Türk toplumu bunu en fazla müzik alanında yaşamaktadır. Yüzyıllardır süregelen Türk klasik müziği ve Türk halk müziği gelişerek sürerken, Cumhuriyet yönetimi ile beraber batı müziği de Türkiye'ye girmiştir. Konservatuarlar kurulmuş, senfoni orkestraları oluşturulmuş, konser salonları açılmış ve büyük şehirlerde klasik batı müziği ile ilgilenen bir elit tabaka kendiliğinden oluşmuştur. Ne var ki batı müziği ile ilgili olarak yapılan tüm girişimler bu müziği halka indirememiştir. Halkın kültür değerlerinin geleneksel biçimde sürüp gittiği gibi Türk müziği de gerek klasik anlamda gerekse halk müziği anlamında yaşamıştır. Türkiye'de çok sesli müziğe geçişin 150. yıldönümü kutlanmıştır. Türkiye'deki kültürel birikim tek müzik türü ile yetinilmiyecek bir aşamaya varmıştır. Bu nedenle kamu ve devlet olanakları yavaş yavaş müziğin çeşitli türlerinin desteklen-

mesi doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Ne var ki Türkiye’de yeterli bir müzik arşivi daha kurulamamıştır. Birden fazla müzik türünün varlığı daha geniş arşiv çalışmalarını gerektirmektedir. Ülkede iki konservatuvar ve üç güzel sanatlar üzerine eğitim yapan fakülte bulunmasına karşın müzik alanında yeterli çoğunlukta bir kadro henüz yetişmemiştir. Bu eğitim kurumlarının çabalarıyla Türk müziğinin çağdaştırılması ve çoksesli bir yapıya kavuşturulması konularında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türk ulusal müziğinin geleneksel varlığından doğan çok seslilik hiçbir ulusun çok seslilik yöntemleriyle karşılaştırılamayacak yaratışlara olanak vermektedir. Uluslararası çağdaş teknikle yetişen Türk bestecileri bu gerçeği dış dünyaya kendi eserleri ile kanıtlamışlardır. Gerek folklor gerekse Türk sanat müziğinin özelliklerinin yerine göre çeşitli biçimlerde işlenişleri alabildiğine ilginç bir anlatım türünün oluşumuna olanak sağlamaktadır. Son yıllarda ayrıca bir de Devlet Klasik Türk Müziği Konservatuvarı ve Korosu kurulmuştur. Böylece Türkiye’de var olan müzik türlerinin h. p. si bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Klasik Batı Müziği alanında var olan üç büyük kuruluştan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası her hafta iki kez Ankara’da Konserler vermektedir. Benzer biçimde İstanbul ve İzmir Senfoni Orkestraları da konserlerini sürdürmektedirler. Bu konserlerde yerli sanatçılar olduğu kadar yabancı-sanatçılar da solist olarak yer almaktadırlar. İstanbul’daki Devlet Türk Müziği Topluluğu da düzenli bir biçimde konserler vermektedir. Türk müzik sanatçıları uluslararası alanlarda büyük başarılar sağlamaktadırlar. Bunlardan bir kısmı batı ülkelerinde başarılı konserlerinin yanısıra plak bile doldurabilmektedirler. Türkiye’de müzik etkinliği açısından İstanbul Festivalinin önemli bir yeri vardır. Her yıl düzenli olarak yapılan bu festivalde müzik dalı ağırlığa sahip bulunmaktadır. Avrupa Müzik Festivalleri Birliğine üye olan bu festivalde her yıl Türkiye’deki müzik çalışmalarının çoğunluğu sergilendiği gibi dünyanın önemli müzik toplulukları ve sanatçıları konuk olarak yer almaktadırlar. Bu festivalin yanısıra diğer şenliklerde de müzik çalışmalarına yer verilmektedir. Son bir yıl içinde yönetiminde yapılan değişiklikten sonra Devlet

Opera ve Balesi de önemli bir atılıma girmiş ve daha etkin çalışmalarla girerek bazı önemli sahne yapıtlarının sergilenmesini başarıyla gerçekleştirmiştir.

Ülkemizde son yıllarda giderek karmaşık bir yapıya kavuşan müzik alanı gelecek için karamsar çizgiler ve eğilimler geliştirmektedir. Bu alanda bilen veya bilmeyen hemen herkesin birşeyler öne sürmesi ve değişik kesimden gelen sanatçıların kendilerine göre özellikler taşıyan müzik denemelerini sergilemeleri karmaşıklığı günden güne artırmakta ve müzik alanını iyice çıkmaza doğru sürüklemektedir. Çıkmaz sokaklarda genellikle belirli bir noktadan sonra geri dönmek son derece zordur. Müzik dünyasında bu noktaya gelinmeden çıkmazdan kurtulabilmek için bu dönemde ilgililere ve yetkililere fazlasıyla iş düşmektedir.

Müzik; duyguları, düşünceleri ve düşleri anlatmak için tüm sesleri melodi, harmoni ve polifoni gibi biçimlerde düzenleme sanatıdır. Seslerin uyumu ile oluşan müzik tüm dil farklılaşmalarının ötesinde insanlığın ortak dilidir. İnsanların içinde varolan tüm istekleri, heyecanları ve kımıldanışları belirten müziğin anlatımı çok değişik biçimlerde gerçekleşebilir. Bu nedenle, genellikle soyut bir anlatım biçimine sahiptir. Ne var ki, soyut anlatım biçimine sahip olmasına karşın herşeyin özünü dile getirmede müzik diğer sanat dallarından daha başarılıdır. Müzik hakkında değerlendirme yapabilmek için belirli düzeyde birikim önkoşuldur. Tıpkı dilin olduğu gibi müziğin de başlıca öğeleri arasında zaman önde gelmektedir. Müzik kendi içinde zaman ögesini taşımakla beraber geçmişi anlatmaktan yoksundur. Zamanın içinde müziğin fazla uzun bir yaşamı yoktur. Uygulama ve tınlarla gerçeklik kazanır ve geçip gider. Birbirlerini izleyen anlarda oluşan müzik dolaysız biçimlerde gelişir ve özgür yöntemlerle yaşamın duygusal ve uyumlu özünü dile getirir. İnsanlığın ilk dönemlerinden bu yana var olan müzik insanlığın ve uygarlığın gelişimi ile daha önem kazanmıştır. Her dönemin kendine göre bir müzik anlayışı olmuş, bu kimi zaman daha geri kimi zaman da daha ileri düzeylerde gerçekleşmiştir. Bir anlatım biçimi olarak görüldüğü

zaman, müzik değişik bakış açılarının, ayrı dünya görüşlerinin de seslendirilmesine aracılık yapmış, geçmişin değişik dönemlerinde düşünsel dünyaların uyumlu seslerle zenginlik kazanmasına yardımcı olmuştur. Karmaşık yapıya sahip bulunan insanların gerek çevrelerine gerekse kendi yaşamlarına uyum sağlamalarında müzik beklenenin ötesinde yararlı sonuçlar sağlamıştır. Bunun anlamını bilen uluslar uygarlık yarışında biraz daha ileride olmuşlar, müziğe daha çok önem vererek daha fazla katkı sağlamışlardır. İlerlemiş ülkelerin zengin kültürlerinde müzik bu açıdan ağırlığa sahiptir.

Uygarlığın ilerlemesi müziğe yeni gelişmeler kazandırdığı gibi bir yandan da bazı yozlaşma eğilimleri aşılamıştır. Özellikle eğlence alanında yeni bir endüstrileşme fenomeninin ortaya çıkması müziği özgür gelişme çizgisinden alıkoymuş ve eğlence endüstrisinin isteklerine araç yapmıştır. Endüstrileşme ve kentleşme olgusu müziği toplumsal temellerinden kurtarıp plak ve gazino dünyasının gelişme çizgisine çekmiştir. Çağdaş toplumlarda ortaya çıkan siyasal ve ekonomik gelişmeler de dolayısıyla toplumsal değişmelerin yönlendiricisi olmaktadır. Bu arada toplumsal ve kültürel değerler ya yeniden yaratılmakta ya da içerikleri yeni koşullara uydurulmaktadır. Çağdaş toplumlar siyasal ve ekonomik gelişmelerin toplumsal ve kültürel değerleri yozlaştırması gibi ters bir süreçten kendilerini kurtaramamışlardır. Özellikle baskı dönemlerinde tüm diğer sanat alanlarında olduğu gibi müzik de toplumsal direnişin seslendirilmesi olarak öne geçmektedir. Ekonomik kazanç düşüncesi olduğu kadar siyasal savaşım yaklaşımı da müziğin yeni biçimler almasına yolaçmaktadır. Bütünleşmemiş toplumlarda her kesim biraz da ideolojik yaklaşımın etkisiyle kendi müziğinden başkasını dinlememekte, sanat ve müzik kavgasında ideolojik yaklaşım egemen olmaktadır. Bu durumda kültür bağımsızlığını yitirmekte ve siyasal çekişmenin alanı olmakta, müzik ise bu durumun dışında kalamamaktadır. Siyasal çekişmeleri yitirenler, ekonomik savaşım da geri de kalanlar, toplumda ezilenler yarım kalan duygularını kendi müziklerini dinleyerek doyurma yolunu seçmektedirler. Gelişmelerde belirleyicilik özelliği kazanan belirli merkezler müziği sanat olarak

görmemekte, koşullara göre ya kazanç kaynağı ya da siyasal savaşımında bir kültür silahı olarak görmektedirler. Çağımızda müziğin bu nedenle bağımsız bir gelişme özgürlüğüne sahip olması giderek olanaksızlaşmaktadır. Böylesine yozlaşmış bir aşamada, insanlığı ortak duygu ve düşüncelerde birleştirmesi beklenen müzik artık üzerine düşeni yapamayacak duruma gelmiştir. İnsanlığın ortak bir dile en çok gereksinme duyduğu günümüzde müzik dünyasının kamplara ayrılması ve müziğin ekonomik kazanç aracı durumuna gelmesi gelecek açısından umut kırıcıdır.

Bugünün Türkiye'sinde müzik alanına bakıldığı zaman, birbiriyle çelişkili kültür farklılaşmalarını yaşayan bir toplum yapısının tüm özellikle kolayca görülebilir. Herkes kendi müziğini dinlemektedir. Dil bilen, yüksek öğrenimli, batıya dönük kişiler klasik batı müziği; geçmişe bağlı, geleneksel değerlere üstünlük tanıyan, gelir düzeyi üstün, gece ve eğlence yaşamına düşkün, içkiyi seven kişiler Türk sanat müziği; Anadolu'nun çeşitli yörelerinde oturan ve geleneksel halk değerlerine bağlı bulunan, fazla tahsil görmeyen, kültür düzeyi yüksek bulunmayan, ekonomik gelişmeler karşısında kitlelerin yanında yer alan ilerici dünya görüşüne sahip kişiler Türk Halk Müziği; lise ve üniversite gençliği, kültüre önem vermeyen magazin düşkünü, eğlenceye meraklı aydın olmayan kişiler hafif batı müziği veya aranjman müziği; genellikle büyük kentlerin kenarlarında ve varoluşlarında gecekondularda oturan, köyden kente göçetmiş fakat kentte umduğunu bulamamış, geçim sıkıntısı ve aile sorunları ile içiçe yaşayanlar şoförler ve benzeri ara işlerde çalışan esnaflar, işsiz ve başıboş gezenler arabesk müziği dinlemektedirler. Konuya biraz daha toplum-bilim açısından bakılırsa bu liste daha da uzatılabilir. Ne var ki, insanlar kesin sınırlandırmalar içine konulamazlar. Yukarıda belirlenen genellemeler dışında kalan karma yapıda kişilere de çoğunlukla rastlamak olanaklıdır. Karma yapıdaki kişiler de ayrı bir genelleme kuralı oluşturabilirler ama diğer genellemeleri değiştiremezler. Müzik türlerine göre kişi özellikleri daha da genişletilebilir. Bütün bu genellemelerin temelinde yatan varsayım, kişilerin kendi iç dünyalarına göre, yaşamlarında ara-

yıp bulamadıklarını kendi müziklerinde aramalarıdır. Her müzik türü belirli bir kültürel yaklaşımı ve yapıyı gerektirir. Müzik alanında değişik türler ortaya çıkmışsa ve bunlar geçerliliklerini uzun süre koruyabiliyorlarsa, hepsinin toplumsal temeli var demektir. Toplumsal temeli olan bir şey kolay kolay ortadan kaldırılamaz. Toplumun yapısı veya yaşam biçimi değişmedikçe de varlığını sürdürür.

Türkiye’de yaşanan müzik çıkmazının altında da çeşitli toplumsal nedenler yatmaktadır. Toplumsal bütünlüğünü kültürel boyutlarda gerçekleştiremeyen ülkelerde, birbiriyle çelişen kültür değerleri yaşama şansına sahip bulunurken kültürel bireşime ulaşabilmek son derece zor olmaktadır. Ülkemizde son yıllarda giderek yoğunlaşan kültür bilinci her konuda hangi noktada bulunduğumuzu görebilmemizi sağlamaktadır. Müzik de, diğer sanat dallarında olduğu gibi salt kendi alanı içinde diğerlerinden kopuk ve kuru biçimlerde ele alınmıyor, genel bir kültür kavramı içine oturtularak hem ulusal ölçülerde geleneksel kökleri, hem de çağdaş dünya ortamına açık evrensel boyutları araştırılmaktadır. İşte böylesine bir bilinç çerçevesinde müzik çıkmazına eğilindiğinde, çok yönlü müzik gelişmelerinin gerek toplum içinde gerekse dış dünya ile ilişkilerde bazı öğelerden esinlendiği görülmektedir. Karşılıklı etkileşimin getirdikleri ile geleneksel gelişimin vardığı noktada ortaya çok yönlü bir müzik mozayığı çıkıyordu. Diğer sanat alanlarında olduğu gibi müzik dünyasında da müzikçilerin dışında aydınlar da müziğin sorunları üzerinde düşünmeye ve içine sürüklenen çıkmazdan kurtulmanın yollarını araştırmaya başlamışlardı. Ülkenin düşünen potansiyeli müzik alanındaki başıboş ve dağınık gidiş karşısında artık kafa yoruyordu. Nitekim son bir kaç yıldır müzik sorunları üzerine çeşitli araştırmaların ve bilimsel toplantıların yapılması bu durumu açıkça göstermektedir. Türkiye’nin tarihten kültür birikimi sanat sorunlarının çözüme kavuşturulması açısından yeterli bir düzeyde olduğu geçmişteki bazı girişimlerle kanıtlanmıştı.

Toplumun önde gelen çevrelerinin daha çok eğlenirken, içki içerken veya benzeri durumlarda anımsadığı Türk Sanat

müziği aslında her bakımdan dönemini kapamıştır. Günlük yaşamın dışında kalan bu müziği, müzelik durumdan kurtarmak için yapılan girişimler sonuç vermemekte, geleneksel kültür değerlerimizi taşımasına karşın Klasik Türk müziği bugünün ve geleceğin toplumuna seslenememekte, müzikten beklenen kültürel işlevselliği yerine getirememektedir. Büyük ölçüde ömrünü tamamlamış bulunmasına karşın korunması, incelenmesi, günümüze kalan yapıtların çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmesi kültür kalıtımızın belirlenmesi açısından zorunludur. İmparatorluk döneminin müziği olarak özellikle saray ve saray çevresinin ürünü biçiminde gelişen Klasik Türk Müziğinin derinlerine inildiği zaman eski bizans müziğinin kalıntıları ortaya çıkmaktadır. Özellikle Yunanistan'da yapılan müzik çalışmalarında Türk ve Yunan müzikleri arasındaki bazı ortak özelliklerin Bizans döneminden geldiği belgeleriyle kanıtlanmıştır. Klasik Türk Müziği denilmesine karşın gene de yabancı bazı özellikler taşıyan bu tür müziğin çağdaş müzik akımlarına karşı ulusalcı bir yaklaşımla çıkarılması eksik bir tutumdur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray çevresini aşamayan bu müzik hiç bir dönemde Anadolu halkının gerçek müziği durumuna gelememiştir. Divan müziği bile arap ve acem karışımı bir müziktir. Türk halkının hiç bir dönemde ulusal özelliklerini yansıtmayan, yabancı temaların, vurguların ve melodilerin karışımı olan bu tür müziğin saray çevresi eğlencelerinden gelerek günümüzde bazı önde gelen çevrelerin eğlentilerinde yaşaması önemli bir doğruyu ortaya koymaktadır. Her dönemde azınlık müziği olarak kalmış bulunan bu müzik, yapısı dolayısıyla çağımızda Türk ulusunun ulusal müziği olma şansını yitirmiştir. Mustafa Kemal kendisi çok sevmesine karşın bu tür müziği sınırlamasının altında bu nedenler yatıyor. Eğlenebilen mutlu bir azınlığın müziğini model almak yanlış olacaktı. Bir de buna bu tür müziğin tek sesli olması ve doğu insanını tembelliğe götüren mistik, uyuşturucu havasını eklediğiniz zaman Klasik Türk müziğinin yirminci yüzyılda ne denli çağdışı kaldığı belirginlik kazanıyordu. Günümüzün müzik tartışmasında bu tür müziğe daha çok tutucu ve osmanlıcı kesimlerin sahip çıkmaları bu durumu belge-

leyen bir başka kanıt olmaktadır. Bizans müziğinden yola çıkarak, arap ve acem özellikleriyle zenginleşerek bugüne gelen Türk sanat müziğinde gerçekten Türk niteliği taşıyan özellikler azınlıkta kalmaktadır. Bu müziğin dili bile arapça ve acemce karışımı bir osmanlıcadır. Günümüzün yaşayan türkçesi bu müziğe girememiştir. Tutucu bir yaklaşım içinde bulunan Türk sanat müziği çevreleri, çağın değişimleri karşısında kendilerini yeniliyeceklerine eskiye daha çok dönmüşler, çok sesliliğe karşı çıkarken tek sesliliğin monotonluğu içinde tekdüze bir duruma düşmüşlerdir. Günümüzde bu müziği yaşatan radyo ve televizyonun bu müzik türünden yana ağırlık koyması ile eğlence piyasasının istekleridir. Bunlar olmasa Türk sanat müziğinin yaşayabilmesi günümüzde çok zordur.

Türk sanat müziğinin ulaşamadığı yaygınlığa Türk Halk müziği yüzyıllarca sahip olmuştur. Bu müzik, ses yapısı, ritm ve öz açısından yöresel farklılıklar kazanmış ve halk kitleleri arasındaki kültür alışverişinden geniş biçimlerde etkilenmiştir. Yüzyıllarca devlet desteği olmadan gelişen bu müzik daha çok, baskılara, haksızlıklara ve benzeri durumlara karşı halkın tepkilerini dile getirerek gelişmeler göstermiştir. Türk halkının gerçek özelliklerine, duygu ve düşüncelerine, kültürel ve toplumsal değerlerine, yerel ve ulusal karakterine sanat müziğinden daha çok halk müziği sahip çıkmış ve işlemiştir. Halka tepeden bakan aydınların ve egemen çevrelerin küçümsemediği halk müziği daha zengin bir iç yapıya sahip bulunduğu gibi, çağdaş gelişmeler karşısında kendisini yenileyebilecek özellikleri de içermektedir. Kültür ve sanat dünyasında egemen olan bazı çevreler sanat müziğini zorla zenginleştirmeye çalışırken, halk müziğinin iç yapısındaki zenginliği görmezliğe gelerek engellemeye çalışmışlardır. Radyo yönetimlerinin halk müziğine bakış açısı her zaman sanat müziğinden yana olmuştur. Halk müziğimizin yozlaşması ve kalıplaşması, tek düze bir uygulamaya zorlanması sonucunda bir süre sonra iç zenginlikte körelmeler başgöstermiş, halk müziği toplumun yaşayan canlılığının gerisinde kalmıştır. Magazin basınının desteği radyo ile beraber sanat müziğinden yana gelişirken, halk müziği sahipsizliğe terk edilmiştir. Dünya çapında zenginliği tüm çev-

relerce benimsenen Türk f lklorunun temel direği olan halk müziğinin önemsenmemesi, son yıllarda arabesk gibi yozlaşmış müzik türlerinin kitlelerde yaygınlık kazanmasına yolaçmıştır. Halkın daha önceden saptanmış kurallara bağlı kalmadan, kendiliğindenlik ortamında özgürce geliştirdiği halk müziği anonim karakter gösterir. Halk yaşantısının yansıması ve aynası olarak halk oyunları ile bu müzik türü içiçedir. Ismarlama halk müziği olmaz ama y pay olarak beslenen sanat müziği parçaları çok görülmektedir. Tüm olanaklar sanat müziği için seferber edilirken, halk müziğinin ilgisiz kalması, otantikliğin içinde bulunan bazı  kelliklerden bu müziği kurtaramamıştır. Bu nedenle bazan uygulama ve sergileme düzeyi düşmüştür. Devlet diğer tür müziklerin yaşaması ve gelişmesi için gösterdiği çabaları, hazırladığı b t celeri halk müziği için de kullanmalıdır. Kendini yeterince yenileyemediği ve tek sesliliğin monotonluğundan kurtulamadığı için halk müziği de  ağdaş boyutlara ülkemizde ulaşamamıştır. Sanat müziği için konservatuarlar açılırken, halk müziği için enstitüler bile açılmamıştır. Çağdaş Türk müziğinin gündeme geldiği zamanımızda, halk müziği yeterince değerlendirilmeden, incelenip tartışılmadan herhangi bir adım atılamaz. Çağdaş müziğimiz Türk olacaksa, halkın yaşamından kaynaklanan halk müziğinin de burada ağırlıklı payı olacaktır. Batıcı aydın bilgiçliği ile folkloru k yl c l k olarak küçümsemek, halk müziğimize epeyce darbe vurmuş, müziğimizin bu zengin kaynaktan yararlanarak gelişimini önlemiştir. Dünya kültürüne evrensel mesajlar verebilmenin yolu önce kendi folklorunu geliştirmekten geçmektedir. Çağdaş Türk folkloru için yeni bir yaklaşım zorunludur.

Kültür emperyalizminin ülkemize en büyük transferi hafif batı müziği veya yeni deyiimiyle pop müziktir. Batının endüstrileşmiş ülkelerinin müzik alanında geliştirdikleri plak ve eğlence endüstrisinin kuralları çerçevesinde gelişmeler gösteren bu müzik türü emperyalizmin girdiği her ülkeye zorunlu olarak gelmektedir. Plak yanısıra, teyp, kaset, video, müzik seti gibi yeni endüstri alanları bu tür müziğin gelişmesini desteklemişti. Radyo ve tv'nin geniş yer vermesi ile beraber magazin

basınının da desteklemesi ülkemizde aranjmancılığı epeyce ön-
plana çıkarmıştır. Yabancı müziğe türkçe söz uydurularak uy-
gulanan hafif batı müziği ülkemizde aranjmancılığın ötesine
gidememiş, çağdaş bir türk müziğinin oluşturulması için her-
hangi bir katkıda bulunmamıştır. Müzik alanında kalite ve dü-
zey düşüncesinde en büyük paya aranjman türü sahiptir. Kötü
müzik piyasadan iyi müziği kovarken müzik çıkmazının büyü-
mesini sağlamıştır. Renkli magazin yayınlarını okuyarak yeti-
şen, batının ileri ülkelerindeki gençliğe özenen ortaokul, lise
ve üniversite öğrencileri düzeyinde hafif batı müziği yaygınlık
kazanırken, ülkemizdeki diskotek furyası hafif batı müziğini
klasikleşmiş yanlarından kurtararak gençlik arasında yayılan
çılginca akımların yozlaşmış müziği olarak geliştiriyordu. Sa-
natçılar ve plak yapımcıları böylesine bir toplumsal gelişme
karşısında aranjmancılığa önem vererek hafif batı müziğinin
çağdaş, çok sesli ve yaratıcı özünü siliyorlardı. Hafif müziği
gürültü ile eşanamlı anlayanlar ile, plak ve eğlence endüstri-
sinin kazanç aracı görenler, bu müzik türünden ülkemizde ye-
terince yararlanılmasını önlemişler ve çeşitli dünya ülkelerinin
bu tür müzik ile insanlığa ulaştırdıkları temalardan yararlanıl-
masını engellemişlerdir. Plak dünyası ile beraber radyo ve te-
levizyonu da magazin basını ile eğlence dünyası yönlendirdi-
ğinden çıkmaz bu alanda da büyümüştür. Müzik sanatı adına
kaliteli yapıtlar bu alanda da pek görülemedi, tek tük orta-
ya çıkanlar ise yaygınlık kazanamadan silinip gitmişlerdir. Pop
müzik akımları dünya kültürlerini kısırlığa doğru sürüklerken,
Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ulusal kültürlerine de
büyük darbeler vurmakta, her ülkenin kendine özgü bir müzik
bireşimine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Kapitalist dünyanın tü-
ketime dönük mantığının ürünü olan bu müzik türlerinin, mü-
ziği sanat olmaktan çıkarıp ticaret aracı biçimine dönüştürme-
si karşısında daha dikkatli bir tutum izlemek, bu müziğin olum-
lu yönlerinden yararlanıp, olumsuzluklarına izin vermemek ge-
reker. Çoksesliliğin ve çağdaşlığın getirdiklerini bu müziğin yoz
yanlarından iyice ayırmak zorunlu görünmektedir.

Klasik batı müziği ise, bize cumhuriyetin getirdiği bir kül-
tür olayıdır. Ulusların karakterinin müziklerinde yansıdığını bi-

len Atatürk, kendisi çok sevmesine karşın yozlaşmış Türk müziğine karşı çıkmış ve cumhuriyetin kültür atılımlarını uygulamaya getirirken klasik batı müziğine geniş yer vermiştir. İşe çağdaş anlamıyla konservatuarlar kurulmasından başlanmış, yetenekli gençler saptanarak buralarda yetiştirilmiş, radyo aracılığı ile klasik müzik seferberliği açılmış, kompozitör olmak üzere dışarıya öğrenciler gönderilmiş, halkevleri aracılığı ile ülkede bu müzik türü kitlelere tanıtılmış ve anlatılmıştır. Müzik sanatının en üstün örneklerini içeren bu türde gelişmelerin sağlanması ancak ülkedeki kültür birikimi ile olanaklıdır. Aradan geçen yarım yüzyıla karşın klasik batı müziği büyük kentlerin aydın kesimlerinin ilgi alanı dışında yaygınlık kazanamamıştır. Çağdaş düzeyde bir ulusal müzik beklentisi ile başlatılan klasik müzik çalışmalarının günümüzde beklenenleri verdiği söylenemez. Çok az sayıda da olsa bazı önemli bestecilerimizin yetişmesi, konservatuarlardan yeni bir müzik neslinin çıkması gelecek açısından önemli şanslardır. Bestecilerimizin ulusal halk müziğimizin ezgilerinden yola çıkarak gerçekleştirdikleri besteler ve yapıtlar günümüzde çağdaş ülkelerin en ileri müzik salonlarında konserlerle sergilenmektedir. Türkiye cumhuriyet kuşağı ile dünya müziğinde yerini almıştır. Çağdaş tekniğin verilerinden yararlanarak ulusal tema ve ezgileri yapıtlarına temel alan Türk bestecileri çok başarılı örnekler vermişlerdir. Çağdaş Türk müziğinin oluşturulmasına klasik batı müziği yaklaşımı olumlu başlangıç yapmış, fakat toplumda yaygınlık kazanmadığından yeterli bir sonuç ortaya koyamamıştır. Çok seslilik müziğimize çağdaş bir zenginlik kazandırmış, tek sesliliğin monotonluğu iyice açığa çıkmıştır. Kullanılan enstrümanların sayısının artması müzikte çeşitliliğin sınırlarını genişletmiştir. Radyolar ve konserler aracılığı ile yapılan klasik müzik yayınları kulak ve dinleme yetilerinin toplumda geliştirilmesini sağlamıştır. Kulak duyarlılığının gelişmesi yarının çok yönlü insanının hazırlanmasında önemli bir aşama olmuştur. Türk aydınının klasik müziğe yeterince ilgi göstermemesi, bu türün yaygınlık kazanamayışında etkili olmuştur. Alaturka zevklerden kurtulamayan aydın ve kültürlü çevreler klasik müzik dün-

yasının uzağında kalmışlar, rakı sofralarının tek sesli meyhaneye müziği ile yetinmişlerdir.

Müzik dünyasındaki başıboşluk, ülkemizde son yıllarda yeni bir müzik dalgasının yaygınlık kazanmasına neden olmuş, arabesk müzik ülkemizde ön plana çıkmıştır. Bilinçli bir müzik politikasının izlenmemesi bilinçsiz bir akımın yaygınlık kazanmasını gündeme getirmiştir. Daha çok arap ezgileri taşıyan ve tam bir doğu mistisizminin ürünü olan bu müzik, önceki arap radyolarının dinlendiği bölgelerde yayılırken, birden magazin basını ve eğlence dünyası patronlarının desteği öne geçmiş ve çok hızlı yaygınlık kazanmıştır. Büyük kentlerin kenarlarında yaşayan gecekondu halkına ve şoför, esnaf gibi ara tabakalara dönük teyp ve kaset pazarlaması da arabesk müziğin yaygınlığını beslemiştir. Toplumun üst kesimleri de moda veya değişiklik düşüncesi ile bu müziğe yönelince arabesk kendi yerini iyice sağlamlaştırmış ve giderek diğer sanat türlerine de egemen olmaya başlamıştır.

Türkiye’de müzik gelişmeler göstererek belirli noktalara gelebilir ama herhalde bu yer cumhuriyetin kurulmasından yarım yüzyıl sonra arabesk müzik olmamalıydı. Arabesk ile düzeyin en alt noktalarına düşen müzik, ülkemizde artık bir toparlanma dönemine girmek zorundadır. Her yıl eurovision yarışmalarında aldığımız kötü sonuçlar bile müzik dünyamızı uyar-mışa benzemiyor. Müslüman mahallesinde salyangoz satmaktan vazgeçmedikçe, ortaya tutarlı, çağdaş ve kendi ulusal özelliklerimizi yansıtan örnekler koyamadıkça kötü sonuçlar birbirini izleyecektir. Yunan, Latin, Hint, Romen, İspanyol müzikleri kendilerine özgü yapıları ile tüm dünyada dinlenirken, özel sazları olan ve yüzyılların ötesindeki birikimi ile neden bir Türk müziği dünyada dinlenilmemektedir. Türkiye, batılı olmaya çalışıp biçim değiştirdikçe çağdaş dünyadan kopmuştur. Çağdaş kültür bir çeşitlilik mozayığıdır. Bu mozayığın içinde yer alabilmek için kendi biçimimizi, rengimizi ve sesimizi gene kendi özelliklerimizle belirlemek zorundayız. Müzik alanında ulusal bireşime tüm müzik türlerinin ötesinde ulaşamazsak çağdaş Türk müziğini yaratamayız ve dünyaya bunu dinletemeyiz. Diğer kültür ve sanat alanlarındaki kargaşadan kur-

tulmak bu yolda atılacak ilk adımdır. Çeşitlilik zengin bir kültür bireşimine götüreceğine, kültürel kalkınmada ayak bağı olmuştur.

Müzik çıkmazından kurtulabilmek uzun dönemli bir stratejiyi gerekli kılmaktadır. Müzik eğitiminin her aşamada yaygınlaştırılması ve bilinçli bir toplum yaratılması çok yararlı olacaktır. Konservatuarların yanısıra, çeşitli kurumlar, fakülteler ve enstitülerin kurulması ve buralarda geniş ölçülerde derleme, araştırma, geliştirme çalışmalarının yapılması gerekir. Şimdilerde herkes kendine göre bir yol seçerek özgün müziğimizi yaratıyor havasına girmektedir. Müzikte ulusal bireşimin gerçekleşmesi bireysel boyutları çok aşan toplumsal birikim ile başarılabilecek büyük bir iştir. Bireysel denemelerden sonra toplum ve müzik dünyamız bir yere gelecektir. İşte o noktada toplumdaki oluşum ve birikim seçimlerin yapılmasında, biçimlerin ve temaların oluşturulmasında belirleyici olacaktır. Çağdaş Türk müziği herhalde tek sesli olmayacak, çok sesliliğin zenginliğinden ve değişik enstrümanların farklı yorumlarından olabildiğince yararlanacaktır. Toplumumuzun içinden çıkan ezgiler, çağdaş müzik tekniği ile bir araya gelirken seçilen biçimlerde ulusal değerlerle yoğurulacak, ve dış dünyaya evrensel sesler duyuracaktır.

Atatürk, «Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, müzikteki değişikliği ve çoksesliliği alabilmesi ve kavrayabilmesindedir» diyerek Türk toplumuna bu konuda yol göstermiştir. Gelenekleşmiş saplantılardan kurtulmadıkça O'nun gösterdiği bu hedefe doğru yolalmamız olanaksızdır.

GÖRSEL SANATLAR ÜZERİNE

Görsel sanatlar deyince en başta resim akla gelmektedir. Son yıllarda ülkemizde en çok gelişen sanat dalları arasında resim en başta gelmektedir. Geleneksel Türk sanatları arasında dinsel inançlar ve bazı eski değer yargıları nedeniyle yer alamayan resim sanatı son birkaç yüzyılda önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle Tanzimat ile başlayan batıya açılma döneminde resim sanatında önemli sıçramalar göze çarpmaktadır. Batıda eğitim görmüş bazı kişilerin ülkemize getirdikleri resim akımları bu sıçramaları desteklemiştir. Öğretmenlerin, askerlerin ve hatta bazı büyük devlet görevlilerinin arasından çıkan ressamlarımız çalışmaları devlet desteği olmamasına karşın gene de etkili olmuş ve Avrupa piyasalarına girmiştir.

Cumhuriyetin ilanına kadar devlet desteğinden yoksun ve bireysel çabalarla gelişmeler gösteren resim sanatı, devlet akademilerinin kurulmasından sonra daha yaygınlık kazanmış ve kalite kazanmıştır. Akademilerin yetiştirdiği genç ressamlar Türk resim sanatına yeni bir soluk kazandırmışlar ve bu sanat alanına hareketlilik getirmişlerdir. Bu tür çalışmalar son bir kaç yıl öncesine kadar akademi ve okullar olmasına karşın gene de bireysellik düzeyini geçememiştir. Son yıllarda ise akademinin başını çektiği toplu resim olayları Türkiye’de yeni bir dönemi başlatmıştır. Özellikle şenlikler ve bienaller düzeyinde yapılan bu çalışmalar Türk resmine yeni bir hava kazandırmıştır. Ressamlar tek tek sergilere yönelmekten kurtulmuşlar ve toplu sergilemelere gitmişlerdir. Resim olayı gene böyle toplu gösterilerde geniş boyutları ile ele alınarak tartışılmış, sorunlar dile getirilmiş ve resim çalışanları arasında dayanışma sağlanmıştır.

Resim sanatını son zamanlarda geliştirilen en önemli neden ekonomiktir. Ülkemizde yavaş yavaş bir resim piyasasının oluşması böylesine bir gelişmenin başlıca nedenidir. Bu durumu da gene son yıllarda birbiri ardına açılan yeni galerilere

bağlamak olanaklıdır. İstanbul'da sayıları yüze yaklaşan resim galerileri Ankara, İzmir gibi diğer büyük kentlerimizi de etkilemekte ve buralarda da yeni yeni galeriler açılmaktadır. Ülkemizde birbiri ardı sıra galeriler açılırken, galericiliği bu denli kazançlı bir düzeye getiren nedenler üzerinde biraz durup düşünmek gerekir. Galerilerin sayılarının artması ve özel amaçlı çalışmaları Türk resminin gelişmesine yardımcı mı oluyor yoksa bir yozlaşma sürecini mi başlatıyor? Görünüşte ortaya çıkan hareketliliğe aldanmamak ve sağlıklı boyutları ile sorunu ortaya koymak gerekir. Özel galericiliğin çok kazançlı bir meslek düzeyine gelmesi sayılarının artması sağlamıştır. Bunların altında yatan gerçek neden ise ülkemizdeki sermaye birikiminin önemli bir düzeye ulaşması ve bu birikime sahip olan kesimin özel resim koleksiyonu kurma hevesine kapılmasıdır. Diğer ülkelerdeki benzerleri gibi sermaye birikimine sahip olan kesimler özel koleksiyonculuğa başladı mı resim alanında büyük bir istem artışı ortaya çıkmakta ve bunu karşılayabilmek için yeni yeni galeriler açılırken ressamalar da bir an önce piyasaya resim yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Ressamlar sanat için çalışmayı bir yana bırakarak piyasa için çalışmaya başladılar mı o noktada resim sanatı bir büyük çıkmazın içine doğru sürüklenmektedir. Bu durumda resim sanatının gelişme boyutlarını belirleyen resim alıcısı kitlenin istekleri ve eğilimleri olmakta, ressamla-düşünce ve sanat anlayışlarının hiç bir etkisi kalmamaktadır. İşte resimde yozlaşmayı başlatan nokta da budur. Son on yılın Türkiye'sinde resim sanatı görünüşteki canlılığa karşın böylesine bir yozlaşma çizgisine girmiştir. Piyasasının yönlendirme baskısına giren Türk resminden sanat adına birşeyler beklemek bundan sonrası için son derece zordur. Yeni ve modern evlerin dekorasyonunda duvar süsleyen pahalı aksesuar durumuna gelen resim sanatı piyasanın ekonomik koşullarından kendisini kurtaramadıkça sanat açısından önemli bir düzeye gelmesi beklenemez.

Bunun yanı sıra sevinilecek olan resim sanatının yaygınlık kazanmasıdır. Yaygınlığın birinci yönü ressam sayısının artmasıdır. Her yıl bir çok genç ressam ilk sergisini açarak

resim dünyasına girmekte ve sanata katkıda bulunmaktadırlar. Yaygınlığın ikinci yönü ise resim sergilerinin tüm ülkenin köşelerine yayılmasıdır. Ressamlar sergilerini artık yalnızca büyük kentlerde değil, küçük kentlerde veya yerleşme merkezlerinde de açabilmektedir. Bu gelişmede yerel şenliklerin önemli payı olmuştur. Şenlik düzenlenen merkezlerde resim sergilerine yer verilmesi ilgiyi artırmış ve bu yaygınlığın doğmasına yolaçmıştır. Her isteyen resim yapabilmesi ve her isteyen bölgeye sergi gidebilmesi için Kültür Bakanlığının ilgili birimlerinin ve diğer ilgili kuruluşların yeni önlemler almaları zorunlu görülmektedir. Geleneksel sanatlarımız içinde yer almayan resimin çağdaş boyutlar kazanabilmesi için toplumsal bir atılma gereksinme vardır. Yeni yeni oluşan piyasayı toplumsal birikimlerin zorlaması yozlaşma eğilimlerine set çekilmesi açısından yararlı olabilecektir. Resim sanatımız bir avuç sermaye sahibinin istemleri doğrultusunda koşullanmadan kurtarılmalıdır.

Görsel Sanatlarla ilgili işleri Kültür Bakanlığının Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünce yürütülmektedir. Bakanlığa bağlı galerileri bu genel müdürlük yönetmektedir. Devletin örgütlenmesinin yanı sıra plastik sanatlar alanında çalışanların oluşturduğu birlikler ve kuruluşlar önemli görevler yapmaktadır. Tüm çalışmalara karşın devletin yeterli destek sağladığı söylenemez. Ayrıca müzeler sorunu da çözümlenmiş değildir. Eski Türk ressamlarının ve heykeltıraşlarının eserleri daha çok bugün bankaların koleksiyonları arasında yer almakta ve halka sergilenememektedir. Bu nedenle devletin bu eserleri saptayarak bir müzede toplaması artık kaçınılmaz olmuştur. Yeni yetişen ressam kuşağı çalışmaları ile tüm Anadolu köşelerini gezmişler ve sergiler açmışlardır. Büyük kentlerde birkaç yıldır özel galeri sayısı fazlasıyla artmıştır. Ressam sayısının artmış olması bu galerileri beslemektedir. Ayrıca bir resim alma piyasası da bu galerilerin yardımıyla doğmuştur. Yeni galeriler açılırken bazıları da kapanmak zorunda kalmaktadırlar. Ekonomik koşulların giderek ağırlaşması bazı galerilerin resim satışı ile yaşama olanaklarını ortadan kaldırmıştır. Resim çalışmalarının giderek gelişmesi ve yaygınlık kazanması beraberin-

de düzey sorununu da getirmiştir. Artık Türk resminde özgünleşme ve belirli konularda uzmanlaşma eğilimleri başgöstermiştir. Dış dünya ile ilişkiler artmış Türk ressamaları artık dış ülkelerde sergiler açma yarışına girmişlerdir. Türk resminin dışa açılması dünyadaki yeni akımların etkilerini ister istemez getirmiştir. Ressamların bireysel çabalarla açtıkları sergüerin artık belirli bir program çerçevesi içerisinde devletin yetkili organlarınca ele alınması beklenmektedir. Devlet ayrıca her yıl bir resmi sergisi düzenlemekte ve bu sergiye katılan eserler arasında bir derecelendirme yaparak ödöller dağıtmaktadır. Bunun yanı sıra bazı özel kuruluşlarda resim sergileri ve yarışmaları düzenleyerek ödöller dağıtmaktadırlar. Plastik sanatların diğör kolu olan heykel daha sınırlı bir çalışma alanına sahiptir. Özellikle büyük şehirlerde ve akademi mezunu sanatçıların heykel çalışmaları yaptıkları görölmektedir. Son zamanlarda Anadolu kentleri kendi yöreleri ile ilgili olarak heykel yarışmaları düzenlemektedir ve bu yarışmalar sonucunda tarihi ve turistik değeri olan heykeller kentlerimizin meydanlarını süslemektedir. Yeni yapılan binalarda ise duvar süslemesi olarak kabartma heykeller de çok görölmektedir. Bir başka plastik sanat dalı olarak Fotoğraf da Türkiye’de çok gelişmiştir. Bu alanda sanatçılar örgütlenmişler ve başlıca üç örgüt ortaya çıkmıştır.

Galeriler şimdiye kadar önemsenmemiştir. Türkiye düzevinde örgütlenmemiştir. Şimdi ele alınırken geçmişin yanlışlarını da düşünmek zorundayız. İlgisizlik ortamından ilgi ortamına geçerken yanlış ve eksik adımlar atmamak için geçmişin bir değerdendirmesini öncelikle yapmak, günümüzün bir durum saptamasını çıkarmak ve ondan sonra geleceğö yönelik kültür politikasının ilkelerini belirlemek ve uygulamaya geçmek zorundayız. Siyasal amaçlarla hemen birşeyler yapalım dersek eksiklikler ve yanlışlar zincirine bir halka daha ekleyebiliriz. Hele Türkiye gibi kültür yönünden son derece zengin bir yapıya sahip olmasına karşın uzun yılların ilgisizliğı yüzünden birçok sorunun çözümlenmediğı bir ölkede kültür ve sanat alanında birşeyler yaparken uzun uzun düşünmek zorundayız.

Bakanlık galerileri ile ilgili olarak yapılacak ilk iş her-

halde bunların sayısını artırmak olmalıdır. Belirli büyük merkezler sıkışmış bulunan birkaç galeri ile sanatsal çalışmaların halka yeterince sergilenmeleri beklenmez. Ayrıca büyük merkezlerdeki galeriler istenen düzeyde çalışmamaktadır. Galeriler konusunda eğer bir atılım yapılacaksa önce bazı konularda karara varmak gerekir. Galeriler Kültür Bakanlığının halka ulaştığı ve kültür adına yapılan işlerin kitlelere sunulduğu merkezler olmalıdır. Bunun dışında bir düşünce ile yola çıkmak sanırız pek de büyük bir değişiklik getirmeyecektir. Kültür ve sanatın halkla bütünleşmesine yönelik plan ve programlarda galerilere çok büyük işler düşmektedir. Kültür Bakanlığının öncelikle kendi politikasının ilkelerini ve buna bağlı olarak da belirli programlar saptaması gereklidir. Ana politik ilkeler ve belirli programlar belirlenmeden atılacak adımlar kısa ömürlü kalmağa ve zamanla ortadan kalkmağa mahkumdur. Belirli programlar çerçevesinde galeriler ya başlıbaşına kalıcı bir örgütlenme olarak ele alınabilir ya da kültür merkezlerinin kurulması sürecinde başlangıç olarak benimsenebilir. Eğer ayrı kültür merkezleri kurulacaksa ve bunlar Türkiye düzeyinde örgütlenecekse bu merkezlere düşen işlevlerin galerilere yüklenmesi düşünülmemelidir, aksi durum uygulamada ikilemelere yol açabilir. Zaten kaynak ve kadro yönünden son derece sınırlı olarak yürütülen kültür ve sanat çalışmaları bölünerek iyice etkisini yitirebilir ve gerektiği gibi kitlelere götürülemez. Kültür merkezlerinin yanısıra galeriler ayrı amaç ve işlevlere dönük ele alınmalı ve örgütlenmelidir. Galeriler kültür merkezlerinin yapmadıklarını veya yapamadıklarını ele alırken iki örgütlenme biçimi birbirini tamamlamalıdır. Böyle bir yola gidilirse galerilerin kültür merkezi olup olmayacağı tartışması kendiliğinden sona erer. Eğer kültür merkezleri kurulması düşünülmüyorsa ve bunlar ülke çapında örgütlenmeyecekse o zaman galerilere daha fazla iş düşmektedir. Aradaki boşluğun doldurulmasına yönelik bir biçimde galeriler yeniden düzenlenmelidir. O zaman yalnızca resim ve heykel sergilemeleri ile yetinilmeyecek ve galeriler de diğer sanat alanlarının etkinliklerine de yer verilecektir. Galeriler ister istemez kültür merkezi boyutlarına yönelen çalışmaları da yürütecektir. O zaman galeriler yeni baştan

her yönü ile ele alınacak, kadrosu buna göre yeneden kurulacak, çalışma düzeni genişletilecektir.

Yüzyıllık bir serüveni olan resim sanatımız için belirli bir kültür politikasının saptanması zamanı gelmiştir. Ekonomik bağımlılığın sözkonusu olduğu dünyada sanatın kendini koruyabilmesi ve kendi iç dinamiğini sürdürebilmesi çok zordur. Her kültür etkilenmelere ve alışverişe doğası gereği açık bulunmaktadır. Batı uygarlığının on yüzyıllık gelişimi izlenirse kesintisiz ve içiçe gelişen, birbirini doğuran ve toplumsal yapı ile biçim kazanan akımlar zinciri göze çarpmaktadır. Günümüzde ise eski geleneksel sanatlarımız olan minyatür ve hattatlık gerilememektedir. Bunları yeni yetişen genç kuşaklar öğrenememektedir. Yaşam koşulları değişirken eski sanatlarda giderek yok olmuş ve batı etkisinde bir resim sanatı ülkemize gelmiştir. Resim ile beraber heykel sanatı da batıdan aktarmacılık ve öykemecilik yaklaşımı içinde gelişmeler göstermiştir. Ayrı bölgelerden etkilenmenin bir bireşime ulaşmasını, sanatı yönlendirecek özgün bir kültürün siyasa desteğinden uzak oluşuna bağlamak gerekir. Kültürün kendini koruyabilmesi salt tarihsel kaynağın zenginliği ile ölçülemez. Zengin bir tarihi olan Anadolu zamanımızda bile bu bireşimden yoksundur. Çağdaşlık kavramı içinde düne ve günümüze bakmak isteniyorsa çok yönlü düşünmek ve önlem almak gerekir. Görsel sanatlar alanında düşünsel ve sanatsal bir birikim günümüze değin oluşmamıştır. Toplumsal yapı hızla değişirken bu konuların savsaklanması sanat adına düşünülemez. Türk toplumu kendinin olan resim ve heykeli arama bilincine ulaşmıştır. Heykel sanatı resime oranla daha ağır gelişmeler göstermektedir.

Heykelin ağır gelişmesi, bu sanatın yapısından gelen bir durumdur. Resime göre daha ağır koşulları gerektiren heykelle sanatçılarımız arasında yönelme çok az olmaktadır. Ayrıca heykelin daha pahalı bir sanat olması da burada önemli bir role sahiptir. Daha çok akademi ve çevresinde ve öğretim üyesi sanatçılar aracılığı ile Türk heykel sanatı gelişmeler göstermektedir. Sanatçı sayısının azlığı ile beraber ürün sayısının düşüklüğü de bu sanat alanında çok gerilerde olduğumuzu göstermektedir.

Görsel sanatlar arasında fotoğrafın da özel bir yeri bulunmaktadır. Resim kadar olmasa bile heykelden daha çok gelişmiş olan bu sanat alanında Türkiye önemli başarılar elde etmiştir. Çağdaş teknolojinin ürünü olan makinelerin gücüne sanat gücü de eklenince ortaya önemli yapıtlar çıkabilmektedir. Dünya çapında şöhrete sahip fotoğrafçılarımız aracılığı ile Türk fotoğraf sanatı dünyada kendisinden en çok söz ettiren görsel sanat dalı olmuştur. Fotoğrafın bir meslek olarak yapılabilmesi de bu alanda sanatçıların yetişmesine yardımcı olmuş ve gelişmeye katkılar getirmiştir. Fotoğraf sanatı günümüzde hiç de küçümsenemeyecek bir düzeye gelmiştir. Fotoğraf son zamanlarda bir boş zaman uğraşısı veya bir hobi olmaktan kurtularak bir sanat olma yoluna girmiştir. Fotoğrafçılar da tıpkı ressamlar gibi sergiler açtılar, şenliklere katıldılar ve kendi örgütlerini kurdular. Fotoğraf konusu sanat tartışmalarında ön plana çıktı ve çeşitli görüşler ileri sürüldü ve tartışmalar yapıldı. Fotoğraf alanında Afsad, İfsak ve Fotos olmak üzere başlıca üç kuruluş oluşturuldu. Çoğunluğunu amatör gençlerin oluşturduğu üye tabanında bu kuruluşlar çok yeni olmalarına karşın epeyce bir canlılık ortaya koydular ve fotoğraf sanatındaki gelişmelere damgalarını vurdular. Fotoğraf sanatı ülkemizde genç bir sanat dalı olmasına karşın bu üç örgütün aracılığı ile ciddi denilebilecek bir varlık düzeyine ulaşmıştır. Fotoğraf sanatçılarımızın uluslararası alanlarda ve yarışmalarda elde ettikleri dereceler ilerlemenin en düşük göstergesi olmaktadır. Ülkemizin sosyo-ekonomik sorunlarına bağımlı olarak bir süreç izleyen fotoğraf sanatında yeni atılımlar için malzeme ve araç sorununun öncelikle ele alınması gerekmektedir. Sistemsiz ithal ve spekülâtörlerin elinde olan bu çeşit malzemenin devlet aracılığı ile sanatçılara uygun koşullarda sağlanması, fotoğraf sanatını içinde bulunduğu parasal darboğazdan kurtarabilecektir. Varolan ekonomik ilişkiler içinde fotoğraf örgütlerinin bile yetersiz kaldığı gözlemlenmekte ve kuruluşlar arasında iş ve güç birliği önerilmektedir. Devletin fotoğrafı bir esnaf mesleği olarak değil de bir sanat olarak görmesi zamanı çoktan gelmiştir. Kültür bakanlığı bünyesinde oluşturulacak bir fotoğraf dairesi ile tüm fotoğraf alanında bir eşgüdüm ve yeni düzenleme sağlan-

malıdır. Amatörlük heyecanı, gönüllü çalışmalar parasal darboğazlarda yitip gitmeden devletin fotoğraf sanatı adına devreye girmesi zorunluluk kazanmaktadır.

Seramik sanatı için de heykel için söylenenler yinelenebilir. Fırın gibi pahalı bir yatırım gerektiren bu alanda yıllarca birkaç fabrika başı çekmiş ve piyasa için mal üretimi düzeni sürdürülmüştür. Bu fabrikaların fırınlarını sanatçılara açmasından sonra seramik çevresi akademinin dışında gelişmiştir. Ülkemizde kaliteli ve çağdaş bina yapımının başlaması da seramikçiliğin yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur. Devletin seramik atölyeleri açarak sanatçılara olanak tanıması ve bu sanatın gelişimi için katkıda bulunması gereklidir. Ürünlerin dağıtım ve pazarlanması da henüz yetersizdir.

Mimarlık ise bir diğer görsel sanat alanı olarak değişik süreçler izlemiştir. Özellikle akademiler ve şimdi de fakülteler, yüksek okullar ve meslek kuruluşları aracılığı ile mimarlık sanatının ülkemizde gelişmelerinin izlendiği ve yönlendirildiği söylenebilir. Ne var ki, piyasa koşulları ve kültür politikasının çıkmazları mimarlık sanatında da çeşitli olumsuz yansımalar göstermiştir. Mimarlık alanında ciddi bir kurumun kurulması ve mimarlığın yalnızca meslek olarak değil de aynı zamanda bir sanat dalı olarak da ele alınması gerekmektedir. Böylesine bir kurumdan yoksun bulunan mimarlık sanatımızda bilinçli bir çıkışın, Türk tipi bir mimarinin zamanımıza kadar oluştuğu söylenemez. Bu durumda tüm mimarlar etkisi altında kaldıkları mimarinin örneklerini ülkemizde de ortaya koymaktalar ve tüm kentlerimiz birer yamalı bohça görünümünü kazanmaktadır. Geleneksel mimarlığımızın araştırılması ve çağdaş mimarlığın bugün varmış olduğu düzey içinde Türk mimarlığının sentezci bir yaklaşımla ortaya konulması kaçınılmazdır.

HALK TİYATROSUNA DOĞRU

Türk tiyatrosu cumhuriyet döneminde en çok gelişme gösteren sanat alanlarının başında yer almaktadır. Bu durumda, tiyatro sanatının yapısal özellikleri olduğu kadar Muhsin Ertuğrul gibi gerçekten büyük ustaların özverili çabalarının da çok önemli katkıları olmuştur. Osmanlı döneminin son yıllarında İstanbul'da ortaya çıkan batı öykünmecisi tiyatro çalışmaları, cumhuriyet kurulduktan sonra daha bilinçli bir düzeye yükselmiş ve devletin kültür çalışmalarında ağırlığı temsil etmiştir. Her dönemin, toplumsal ve siyasal koşulları ister istemez tiyatrodaki kendini hissettirmiş ve sahne çeşitli dönemlerde başka yönlerde kullanılmıştır. İktidarların siyasal tutumlarına göre tiyatro alanında meydana gelen yönelmeler ciddi bir kültür politikasından yoksun kalmış, istenen düzeylerde topluma katkıları getirememiştir. Son çeyrek yüzyılda Türk toplumunda oluşan bilinçlenme yayın çalışmalarında olduğu kadar, tiyatro çalışmalarına da yansımış ve tüm olanaksızlıklara, çeşitli engellemelere karşın çok önemli tiyatro çalışmaları sergilenebilmiştir.

Türk tiyatrosunun en büyük sorunu, ödenekli tiyatrolar dışında sürekli bir varlık gösteremeyişidir. Gerçi AST ve Dostlar tiyatrosu gibi özel kuruluşlar bu çıkmazı yıllardır süren bir savaşımıyla yıkma noktasına gelmişlerdir ama, yarınlara koşullarında ne olacağı daha bugünden belli değildir. Son yıllarda birbirinin ardı sıra kurulan özel tiyatrolar birer birer ortalıktan çekilip gitmişlerdir. Seyircinin ilgisi ve gişe gelirleri bu tür tiyatroların yaşayabilmesi için yeterli olamamaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde görüldüğü üzere, devletin tüm tiyatlara sahip çıkan, onları parasal olanaklarla destekleyen bir kültür politikasına Türkiye'de de büyük gereksinme vardır. Kültür politikası bu doğrultuda yönlendirilmedikçe Türk tiyatrosunun çağdaş atılımları içine girebilmesi beklenemez. O zaman öde-

nekli tiyatrolarda iktidarların politikalarına göre güdümlü bir çalışma düzeni ile bunun dışında da belirli sermaye merkezlerinin desteğinde ve gene onların yönetiminde kısır ve yetersiz bir özel tiyatroculuk varolabilecektir.

Televizyon bu yıla kadar Türk tiyatrosunu neredeyse öldürmüştü. Ne var ki, içinde bulunduğumuz dönemin koşulları yeniden bir tiyatroya dönüş döneminin başladığını göstermektedir. Her gün yeni bir tiyatronun açıldığı haberi ile karşılaşırken, büyük kentlerde onlarca tiyatro halkın karşısına çıkmaktadır. Çoğunun ciddi içerikten yoksun komedi ve bulvar uygulaması içinde olması ve, büyük sermaye destekleri ile bir müzikal furyası içinde bulunması gene kültür çevrelerini Türk tiyatrosunun geleceği ile ilgili olarak kara kara düşündürmektedir.

Tiyatromuz günümüzde gerçekten ilginç bir noktaya gelmiştir. Uzun yılların deneyimi Türk tiyatro yaşamına geniş bir birikim kazandırmıştır. Artık çok daha bilinçli bir tiyatro uygulaması için her şey hazır duruma gelmiştir. Tiyatro çalışmaları devletin girişimleri yanısıra yeterince etkinlik kazanamamıştır. Demokrasiye geçişten sonra hemen her çeşit tiyatro ülkemizde denenmiştir. Özel tiyatrolar çeşitli tiyatro anlayışlarına göre çalışmalarını sürdürürken, bazıları da değişik dünya görüşlerinin merkezleri olarak bir tiyatro eylemi sürdürmüşlerdir. Sokak tiyatrosundan, bulvar tiyatrosuna, siyasal tiyatrodan soyut tiyatroya kadar her türlü oyunun oynandığı Türkiye’de Türk tiyatrosu artık bir bireşim aşamasına gelmiştir. Geçmişin uygulamalarından ve sonuçlarından yararlanılarak tutarlı bir tiyatro uygulamasına yönelinemiyecekse herşeye yazık olacaktır. Kırgınlıklar ve ayrılıklar bir biryana bırakılarak Türk tiyatrosunun geleceği için tüm kültür çevreleri işbirliği yapmalıdır.

Devlet tiyatrosu iktidarlara ve dönemlere göre politika değiştiren bir yapıdan hızla uzaklaştırılmalıdır. Bu yapı sürüp gittiği sürece, fırsatçılık devlet tiyatrosunda egemen olacaktır. Önce devlet tiyatrosuna daha özerk bir yapı kazandırmakla işe başlanmalıdır. Böylece siyasal iktidarların etkilerinden tiyatro

dünyası kurtarılmış olacaktır. Hemen tüm ülke düzeyinde bölge tiyatroları uygulamasına geçilmelidir. Bölgesel kültür merkezleri gibi çalışacak olan bu tiyatrolar büyük merkezlerdeki etkinlikleri ülkenin dört bir yanına taşıyacaklardır. Bölge tiyatroları sorunu son otuz yıldır yoğun biçimlerde tartışılmasına karşın, bir türlü ilerleme sağlanamamıştır. Bunda tutucu çevrelerin engellemelerinin payını görmek gerekir. Halkla en iyi bütünleşen sanat dalı olarak tiyatronun Anadolu'ya yayılması ve kitlelere bilinç götürmesi egemen güçlerce hiç bir zaman istenmedi. Atatürk kendi zamanında Halkevleri aracılığı ile ülkenin her köşesine tiyatroyu götürmüştü. O'nun, sözüne göre nerede bir halkevi sahnesi varsa orada bir Türk tiyatrosu vardı. Atatürk'te sonra halkevleri kapatıldığı gibi Türkiye'ye yayılan tiyatro sahneleri de ortadan kaldırıldı. Şimdilerde bunun acısı çekilmektedir. Cumhuriyetin 60. yılında yapılabilecek en büyük kültürel atılımların başında bölge tiyatrolarının kurulması gelmektedir. Aksi takdirde tiyatro alanında istenen atılımların hiçbirisi yapılamaz.

Ayrıca özel tiyatrolara devletin sahip çıktığı ve parasal açıdan desteklediği bir düzen güvenceli ve dengeli bir biçimde getirilmelidir. Devlet tiyatrosunun yapamadığı hizmetleri gören özel tiyatrolar parasızlık ve sorunlar darboğazında eriyip giderken devletin bu durumu önlemesi bir kamusal kültür görevi olmaktadır. Özel tiyatro yöneticilerine danışarak bulunabilecek bir yol ile bu kuruluşlar devletin şemsiyesi altına alınmalı ve yeni oluşmağa başlayan sermaye merkezlerinin güdümleri altına girmeleri önlenmelidir. Son dönemde tiyatroculuk alanında görülen süper prodüksiyon uygulamalar, bu sanatın ülkemizdeki geleceği açısından haklı kuşuklara yol açmaktadır.

Sanat ve kültür politikasızlığı Türk tiyatrosunu büyük çalkantılara sürüklerken, ödenekli tiyatroların bir denge sağlama-sı gerekirdi. Ne yazık ki bu, gerçekleşmemiştir. Devlet tiyatrolarının yanı sıra İstanbul Şehir Tiyatroları da önemli işlevlere sahip bulunuyordu. Son döneme kadar Devlet Tiyatrosundan daha etkin ve verimli hizmet gören İstanbul Şehir Tiyatroları belediyenin el değiştirmesinden sonra bazı katı uygulamalar altında kalmış ve kültürel etkinliğini yitirmiştir. İyiniyetli ça-

balar olumsuz koşullara karşın olumlu sonuçlar verince bundan rahatsız olan bazı çevreler şehir Tiyatrolarına karşı siyasal baskı uygulamaya başlamışlardı. Bu tiyatroların özerk bir biçimde kurumlaşamamış olması ister istemez siyasal çalkantılar karşısında sallanmalarına neden oluyordu. şimdiki yönetimin öncelikle bu tiyatrolara bölgesel özerklik getirmesi ve kültürel işlevlerini daha yeterli bir düzeyde görebilmeleri için yeni bir düzen kurması beklenmektedir.

Kültür boşluğunda, tutarlı kültür ve sanat politikalarının yokluğunda belirli çevrelerin baskı ve yönlendirmeleri ile bir yoz kültür gelişmesi son yıllarda ülkemizde görölmektedir. Özellikle televizyonunun ısrarla batı kaynaklı yoz ve Türk toplumunun gerçeklerine ters düşen programları yayınlaması ters gelişmelere ve gerilemelere yardımcı olmaktadır. Ucuz güldürüler, kültür emperyalizminin Türk geleneklerine ve anlayışına ters düşen dizileri, aşırı tüketimi kökükleyen reklamlar ve de bunların etkisi altında kalınarak yapılan yanlışlar biraraya gelince yoz kültürün oluşumu ortaya çıkmaktadır.

Bir de bunlara özel sektörün tiyatroculuğunu eklemek gerekir. Özel sektörün gözleri boyama tutumu kültüre de yansıyınca boyalı dergilerle beraber pahalı ve renkli tiyatrolar da piyasayı kapladı. Artık büyük paralar harcanarak yapılan süper prodüksiyonlar Türk tiyatrosu olarak halka büyük ücretler karşılığında sunuluyordu. Dans ve müzik ön plana çıkarken, zengin giysiler gözleri kamaştırıyor, halkı gülmeye zorlayan oyunlarda düşün ögesine hiç bir biçimde yer verilmiyordu. Batı kapitalizminin büyük merkezlerinde gösterilen büyük şovlara Türk tiyatrocuları özeniyordu. Tiyatronun çağdaşlaştırılmasının öykünmecilikten geçmediğini anlayamayan bu açıkğözler modernleşme uğruna yozlaşmayı ülkemize getiriyorlar ve Türk tiyatrosunu kendi iç gelişme dinamiğinden kopararak başka yönlelere sürüklüyorlardı.

Tiyatro yapmak büyük bir sorumluluk işidir. Eğer bu sorumluluk gösterilemiyorsa tiyatro yapmamak daha olumludur. Çünkü tiyatro adına sahnelenen yanlışlar Türk kültürüne bir daha kapatılamıyacak yaralar açmakta, günden güne bu yara-

lar da büyümektedir. Geleneksel değerlerimiz yeterince incelenmeli, kendi tiyatromuz bizim toplumumuzun gerçeklerine ve koşullarına göre geliştirilmelidir.

Türk tiyatrosunun kurtuluşu ülkede Halk Tiyatrosu uygulamasını öne geçirmekle başlayacaktır. Tiyatromuzun temelleri araştırıldığı zaman ortaya çıkan geleneksel türler ve biçimler halktan gelen zengin kaynağı ortaya koymaktadır. Kaynağında halk tiyatrosu bulunan bir tiyatro dünyasının tümüyle bundan koparak başka alanlara kayması ve dış etkilerin altında fazlaca kalması kolay kolay açıklanmayacak bir durumdur. Osmanlı döneminde yaygın olarak yaşayan geleneksel türlerin sonradan terkedilmesi ve yeni biçimlerin gündeme getirilmesi, çeşitli arayışların sürüp gitmesi batıda ortaya çıkan her yeni akımın Türkiye şubesi olma çabaları günümüzde Türk tiyatrosunu yamalı bohça örneği bir karışıklığa sürüklemiştir. Artık yenilik arama çabalarının durulması ve ülkemizde ulusal bir tiyatro için sentez yollarının denenmesi zamanı gelmiştir.

Bu amaçla, tiyatronun tarihten gelen çizgisi ve geleneksel türleri iyice değerlendirilerek halk tiyatrosu uygulaması temel alınmalıdır. Halk tiyatrosu denilince akla iki ayrı tanımlama gelebilir. Bunlardan birincisi halk için yapılan tiyatrodur. ikincisi ise, halkın kendi kendine yaptığı ve kendi öz değerleri ile günlük sorunlarını ele aldığı, işlediği tiyatrodur. Bu iki tanımlı karşı karşıya değil, yanyana ele alarak incelemek gerekir. İki tanım da halk tiyatrosunu tek tek temsil edememekte, ancak yanyana ele alındıkları zaman birbirlerini tamamlamaktadırlar. Kitlelerin kendi tiyatrolarını yapabilmeleri için belirli bir kültür düzeyine gelmeleri zorunludur. Tiyatro değerleri kendiliğinden kitlelerin bağrından doğar ama gerçek anlamıyla tiyatro biçimine dönüşebilmeleri için her toplumun bir kültürel birikim ve gelişme sürecine gereksinmesi vardır. Böylesine bir sürecin tamamlanabilmesi için öncelikle halk için tiyatro yapılmalıdır. Bu görev de aydınlara ve tiyatro emekçilerine düşmektedir. Halkın tiyatro çalışmalarına kendiliğinden katılabileceği düzeye geldiği zaman halk için tiyatro yapmanın ötesine gelinmiştir. Artık kitleler kendi tiyatro eylemlerini kendi gerçeklerinden yararlanarak ortaya koyabileceklerdir. Tiyatro sanatı

daha işlevsel bir düzeye gelecek ve halkın sorunlarının sanat ve kültür yolu ile gündeme getirilmesine yardımcı olacaktır.

Tiyatronun büyük kentlerin dar salonlarına sıkışıp kalmasını önleyecek yollardan birisi bölge tiyatrolarını her yerde açmaksa, bir diğeri de halk tiyatrosu eylemini planlı biçimde benimseyerek yurt düzeyinde uygulamaya başlamaktır. Tiyatro da Avrupa salgınından ve kültür emperyalizminin yoz örneklerinden, halka birşey vermeyen bol renkli süper prodüksiyonlardan kurtulabilmek için de, bilinçli ve planlı bir halk tiyatrosu hareketine gereksinme vardır. Halkla bütünleşen bir tiyatro uygulaması ülkemizde kültürel kalkınma seferberliğinin ilk adımı olabilir. Geleneksel müzik ve folklor örnekleri ile yurt düzeyinde köylere kadar inecek halk tiyatrosu örnekleri kitlelerin kültür ve sanata olan ilgilerini bir anda yüksek düzeylere çıkarabilecektir. Halk kaynaklarından uzaklaşmanın ve öykünmeciliğin ülkemiz kültüründe ne gibi yıkımlar meydana getirdiği görülmüştür. Geçmişin hata ve yanlışlarından ders alarak tiyatronun Türkiye’de halka yönelmesi sağlanmalıdır. Devlet tiyatroları bir yandan bölge tiyatrolarını oluştururken, diğer yandan da bu bölge tiyatrolarına bağlı gezginci tiyatro ekipleri oluşturarak bunların kendi bölgelerinde tüm kasaba ve köylere temsiller verebilmelerini sağlayacak bir düzen kurmalıdır. Tiyatro ve halk arasında kurulacak yüzyüze diyalog hem halkın kültür değerlerinin tiyatromuza akışını hızlandıracak, hem de tiyatronun kitlelere kültürel bilinç vermesine yardımcı olacaktır. Karşılıklı etkileşimin giderek artması Türk tiyatrosunda yeni bir atılımın başlangıcı olabilecektir.

Türk tiyatrosunun kısa zamanda sorunlardan uzaklaşarak yeni bir yapıya kavuşabilmesi için daha fazla zaman geçirmeden halk tiyatrosu uygulamasına geçilmeli ve buna göre yenden örgütlenme modeli geliştirilmelidir. Özerk yapıda oluşturulacak bölge tiyatroları böylesine bir uygulamaya dinamizm kazandıracak, özel tiyatrolar da kendilerine çeki düzen vermek zorunda kalacaklardır. Devletin yeni başlayan ekonomik yardımları genişleyerek sürdürülmelidir. Tiyatromuzu içine sürüklendiği kargaşa ve yoz örneklerden ancak böylesine soluklu bir atılım kurtarabilecektir.

TÜRK SİNEMASI ÜZERİNE

Sinema alanı da tiyatro gibi Türkiye’de son derece önemli bir yere sahiptir. Son on yıla kadar Türkiye ortadoğunun ve Asya’nın en fazla film yapan ülkelerinden birisiydi. Bazı önemli ve nitelikli filmlere karşın büyük çoğunluğu avantür düzeyde filmler yapıyordu. İstanbul’da Yeşilçam’da merkezlenen Türk sineması uzun yıllar Anadolu piyasasına yönelik sıradan filmler yapımına öncelik veriyordu. Sinemada dış ilişkilerin başlaması ve Ortadoğu ülkelerine film satışı yapılması filmlerin düzeyini olumlu yönlerde etkiledi. Star sistemine dayalı olarak çalışan sinemamız, sevilen yıldızları onların etrafında çevrilen filmleri dış piyasaları sürüyordu. Ne zaman televizyon Türkiye’ye girdi, işte o zaman tıpkı tiyatro alanında olduğu gibi sinemada da bir çöküş ve gerileme başladı. Televizyonu evdeki sinema gibi seyreden Türk seyircileri artık sinemaya gitmek gereksinmesini duymuyorlardı. Ekonomik koşullarda sinemaya gidişi azaltınca ülkedeki sinemaların büyük çoğunluğu kapanmak zorunda kaldı, büyük çoğunluğu pasajlara dönüştü ve yenileri yapılamadı. Halkın duygularını ve geleneksel değerlerini kullanarak ilerlemeğe çalışan Yeşilçam sineması bu yoldan çöktü. Kitlelerin sinemaya ilgisini çekebilmek için seks ve mizah sömürüsüne dayalı film yapımı hızlandı ve piyasayı bu tür sıradan filmler kapladı. Ne var ki Yeşilçam’ın içinden bu ters düzene tepki olarak çıkan Yılmaz Güney olayı uzun süre Türk sinemasında olumlu aşama oldu. Yılmaz Güney’in filmleri katıldığı bir çok yabancı festivalde birincilik dahil olmak üzere çeşitli ödüller kazandı. Yılmaz Güney’in başlatmış olduğu süreç sinema çevresinde kendiliğinden bir birikim yarattı. Bu birikimin sonucunda genç yönetmenlerin son iki yılda çok başarılı bir biçimde ortaya koydukları Genç Türk Sineması ortaya çıktı. Bir olay olarak beliren bu tür sinemanın ürünü olan filmler hem yurt içinde Türk sinemasına karşı ilgiyi

artırdı ve gelecek açısından yeni umutlar doğurdu, hem de yurt dışındaki sinema şenliklerinde birincilik aldılar. Genç yönetmenlerin oluşturdıkları bu sinema hareketi her açıdan olumlu gelişmelerin başlangıcını oluşturmaktadır.

Türk sinemasında olumlu ve olumsuz gelişmelerin yanı sıra genel olarak ekonomik sorunların ağır bastığını, seyirci sayısının azaldığını, iyi niyetli ve olumlu çabaların desteklenmediğini söylemek mümkündür. Türkiye’de sansür sorunu henüz çözüme kavuşturulamamıştır. Yeni hazırlanan ve bu yıl yürürlüğe giren sansür yönetmeliği de bazı olumlu ilerlemeler içermesine karşın soruna tam anlamıyla çözüm getirmekten uzaktır. Kültür Bakanlığı Sinema Dairesinin girişimleriyle hazırlanan Sinema Kurumu Yasası ise bir türlü tartışmalardan kurtararak Meclislerden geçirilememiştir. Genel anlamda Türk sineması ağır ve olumsuz baskılar altındadır, ne var ki genç sinemacılar hareketi Türk sinemasında olan umutları artırmaktadır. Dünya sineması içinde, artık aldığı derecelerle Türk sinemasının da bir yeri vardır. Şenliklere katılan filmlerin çoğunluğu yarışmalarda derece almışlardır. Normal filmlerin yanı sıra kısa film alanında da büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Yurt içinde düzenlenen yarışmalar ve şenlikler kısa film alanını geliştirici bir rol oynamıştır. Antalya Film Festivali artık uluslararası düzeyde düzenlenebilmektedir. Geçen yıllarda Balkan Film Şenliği Türkiye’de yapılmıştır. Sinema alanında sorunların giderek büyümesi bu alanda çalışan sanatçı ve emekçileri birleşmeğe götürdü. Sinemacılar büyük yürüyüşlerle seslerini duyurdular ve daha sonra da örgütlenmelerini gerçekleştirdiler. Türk sineması büyük darboğazlar ve sıkıntılardan sonra daha başarılı bir gelişme sürecine girebilmiştir.

Türk sinemasını da tiyatronun geçirdiği aşamalardan soyutlamak olanaksızdır. Ülkemizde ilk sinema denemelerini gene tiyatrocular yapmıştır. Muhsin Ertuğrul tiyatronun olduğu kadar sinemanın da Türkiye’deki babasıdır. O zamanlar devletin sinemaya biraz olsun gösterdiği ilgi sonraları iyice kesilmiştir ve sinema Türk toplumunun sahipsiz bırakılan sanat dalı olarak kendi kendine gelişmek zorunda kalmıştır.

Bir alan kendi haline bırakıldığı zaman bundan olumlu sonuçlar beklemek biraz zordur. Nitekim, toplumumuzdaki bazı yoz eğilimler sinema sanatına el atmışlar ve yıllarca bu alanı kendi tekellerinde tutmuşlardır. Sinema Türkiye gibi geri bırakılmış bir toplumda bilgisiz kitleleri uyutan bir afyon olarak belirli çevrelerce kasten kullanılmış, Anadolu'nun her köşesinde açılan sinema salonları bu uyutmacanın uygulama alanı olmuştur. Yeşilçam sokağında bir merkez kuran sinemacılar kültür ve sanattan yoksun bir çevrenin insanlarıydı. Böyle olunca da sinemanın sanat yönü geri planda kaldı, uyutucu, güldürücü ve hoşça zaman geçirici niteliği önplana çıktı. Nitekim son yıllarda televizyonda gösterilen filmlerden bu durum açıkça gözlemlenmektedir. Genellikle birbirinin aynı olan bu filmlerde hep aynı konular değiştirile değiştirile piyasaya sürülmekte ve bilgisiz kitleler bile biktirilmektedir.

Sinema ülkemizde sanat olmadan önce bir endüstri olmuş ve bir haftada çevrilen filmlerle yılda bine yaklaşan eser ortaya çıkarılmıştır. Yeşilçamlılar yılda çevirdikleri film sayısı ile dünya birinciliğini elde ederlerken Türk sinemasını da gayri ciddi çizgilere doğru çekmişler ve dünya sinema alanında Türk sinemasının yeri son yıllara kadar olamamıştır. Ne var ki, bir çeyrek yüzyıl süren bu sömürü düzeni toplumsal koşulların değişmesi ve olumlu ilerlemeler göstermesi üzerine birkaç yıl önce çökmüştür.

Genç sinemacılar Yeşilçam düzenine savaş açarken, toplumumuzda oluşan kültür ve sanat birikimine güveniyorlardı. Nitekim güvenlerinde de yanılmadılar ve kısa zamanda geniş bir destekle karşılaştılar. Toplumsal gerçekçi yaklaşımla kısa zamanda yapılan kaliteli filmler yurtiçinde tutulduğu kadar yurtdışında da ilgi ile izlendi ve birkaç yıl içinde çeşitli uluslararası film şenliklerinde Türk filmleri birincilik dahil olmak üzere birçok dereceler elde ettiler. Yeşilçam'ın antitezi bir doğrultuda Türk sinema sanatı olumlu bir gelişme çizgisine yıllar sonra birkaç sinemacının savaşımları ile girebilmişti. Artık güzel günler Türk sinemasını beklemeliydi. Fakat ne yazık ki ortada sansür denilen bir sorun bütün heybeti ile duruyordu. Sansür eski

biçimi ile kaldığı sürece de Türk sinemasının çağdaş ölçülerde gelişebilmesi beklenemezdi.

Türk sineması yıllardır çeşitli sorunlar içinde bocalamakta ve bir türlü düzlüğe çıkamamaktadır. Bunun da en büyük nedeni olarak devletin sinema sanatına yeterince ilgi göstermediğini kabul edebiliriz. Devlet belirli bir kültür politikası içinde sinema sanatımıza eğilmediği için, sorunlar gün geçtikçe artmakta ve bir karmaşa durumuna gelmektedir. Yerli ve ulusal sinemamıza yeterli olanaklar tanınmamaktadır. Devlet ve sinema ilişkileri zamanımıza kadar çözümlenememiştir. Devlet şimdiye kadar sinema ile yalnızca iki konuda ilgilendi. Bunların başında, sansür ve rüsum da içinde olmak üzere vergiler gelmektedir. Her iki ilginin de sinema sanatının gelişmesi açısından pek de lehe işlemediği görülmektedir. Öte yandan sinemada ulusal ve kaliteli yapımların korunabilmesi amacıyla herhangi bir önlem alınmıyor. Çeşitli batı ülkelerinde sinema çalışmaları ve ürünleri için indirimler, bağışlıklar ve kolaylıklar sağlanırken Türkiye'de daha bu düzeye gelinebilmesi düşündürücü bir durumdur. Avrupa ülkelerinin çoğunda gümrük ve dışalım sistemlerinde sinema yararına önlemler uygulanmaktadır.

Yerli film endüstrisi, teknik olanaklar, laboratuvar, stüdyo ve benzeri olanaklar da son derece kısıtlıdır. Bunlara bağlı olarak dışsatımımız da gelişmemektedir. Türk sinemasının dünyaya tanıtılması uğrunda yeterli çalışmalar resmi makamlarca yapılamadığı gibi özel çabalar da yetersiz kalmaktadır. Bu işi yapmak üzere kurulması gereken bazı kurumlar veya kuruluşlar için ilk adımlar atılmıyor ve sinema dünyası ilgisizlikten, örgütsüzlükten kurtulmuyor. Sinemada çalışanların örgütlenmeleri de yeterli bir düzeye gelmekten çok uzaktır. Son yıllarda kurulan bazı örgütlerin siyasal nedenlerle gelişemediğini ve giderek etkisizleştiğini görmek üzücüdür. Sinemamızda sanatçılar ve çalışanlar çeşitli baskılar nedeniyle dilediklerini sanat için yapamamaktadır. Bu nedenle, her türlü sanat kaygısından uzak, kalitesiz filmler uzun yıllardır piyasayı kaplamaktadır. Sinema eğitimi de sınırlanmış bir konu olarak durmaktadır. Eğitim ve kültür politikaları çerçevesinde bu konu yeterince ele alınmamıştır. Bazı yüksek okulların ve fakültelerin

sinema bölümleri yeterli olmaktan uzaktır. Sinemacı ve sinema sanatçısı yetiştiren yeni eğitim kuruluşlarına acil olarak gereksinme vardır. Türk sineması eğitim kuruluşlarına bir an önce kavuşmalıdır.

Dağıtım konusu da bir büyük sorundur. Aracılar, tefeciler ve bazı komisyoncular sinema dağıtım piyasasına egemen durumdadırlar. Tüm Anadolu sinemaları bunların piyasaya sürdükleri kalitesi düşük filmleri göstermektedir. Sanat değeri yüksek olan filmler aracı komisyoncular nedeniyle halka ulaşamamakta ve bazı büyük kent sinemalarının ötesine çıkamamaktadır. Buna benzer biçimde festivaller ve şenlikler konusu da bir sorundur. Gerek yurt içi, gerekse yurt dışı şenliklere katılabilmek çok zordur. Sansürün yanısıra başka tür ilişkiler gerekmektedir. Bu tür ilişkileri yürütebilen yönetmenlerin filmleri yetersiz de olsalar şenliklerde boy gösterebilmektedirler.

Ülkemizde devlet ve sinema ilişkileri için atılan ilk olumlu adım Kültür Bakanlığında bir sinema dairesi kurulması olmuştur. Son zamanlarda bu yeni birimin olumlu girişimleri gelecek için umut vericidir. Sansür sorunu çağdaş ve demokratik bir anlayış çerçevesinde çözüme kavuşturulmadıkça devlet ve sinema ilişkilerinin daha olumlu bir noktaya gelmesi çok güçtür. Yasalar doğrultusunda devlet doğaldır ki çalışmalarını sürdürecektir, ne var ki eğer ülkemizde de çağdaş bir sinema sanatı olacaksa bu da sansür sorunu çözümlendikten sonra olabilecektir. Sansür bir baskı olarak değil, demokratik bir denetim olarak ele alınmalıdır. Devletin ve toplumun tüm olanaklarından sinema sanatının yararlanması sağlanmalıdır. O zaman,, dünyanın en fazla film çekilen ülkelerinden olan Türkiye gene dünyanın en kaliteli filmlerinin çekildiği bir ülke düzeyine gelebilecektir.

Yıllardır üzerinde çalışılan Türk Sinema Kurumu yasasının çıkarılması yeni bir dönemi açacaktır. Kurum geniş olanaklarla kurulabilirse o zaman sinema sanatının daha özgür ve çağdaş boyutlarla gelişebilmesi sağlanabilecektir. Kurumun geniş yetkilerle donatılarak kurulması sansür sorununun çözümü açısından da olumlu bir gelişme sağlayacaktır. Bunun yanısıra getirilecek kalite denetimi de kaynak israfını önlediği gibi, Türk

halkını da yoz filmlerin kısı kacından kurtarabilecektir. Sinema Kurumunun devlet adına duruma el koyması zamanımıza kadar süre gelen bir çok sorunu ortadan kaldıracılabilecektir. Özerk yapıdaki bir Sinema Kurumu yasalarla geniş yetkilerle donatılırsa; kaliteli filmlerin değ erlendirilmesi, vergi ve rüsum indirimi, ş enliklerin düzenlenmesi, kaynak ve parasal yardımların sağ lanması, teknik olanakların yaratılması, gümrük indirimlerinin ger çekleştirilmesi, genç sinemacıların yetiştirilebilmesi için sinema eğ itiminin yapılması, kültür filmlerinin geliştirilmesi, sinema ve diğ er sanatlar arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, sinema yayınlarının çağdaş ölçüler içerisinde ger çekleştirilmesi gibi çok önem taşıyan sorunların çözüme kavuşturulabilmesi başarılacaktır. Bu konuda ş imdiye kadar yitirilen zaman yeterlidir, daha fazla zaman yitirilmemesi gerektiğ i apaçık ortaya çıkmıştır.

BASIN VE KÜLTÜR

A — TÜRKİYE’de BASIN SORUNU

Türkiye’de basının tarihi eskidir. Tanzimat döneminden beri batılı anlamda gazeteler çıkarılmıştır. Cumhuriyet devrinin başlarında Atatürk basını korumuş ve gelişmesine bizzat «Hakimiyet-i Milliye»yi çıkararak katkıda bulunmuştur. Bu gazeteyi «Benim namusum» diye tanımlıyarak basına verdiği önemi belirtmiştir. O’nun devri ve daha sonra tek parti döneminde, Türk basını daha çok gazetecilerin kişiliği ve kamuoyunda gördükleri saygı ile gelişmiştir. Yunus Nadi, Hüseyin Cahit, Necmettin Sadak ve Falih Rıfkı gibi değerli gazetecilerin yazdıkları başyazılarla gazeteler kamuoyunda düzenli olarak takip edilmeğe başlanmıştır. Okur - yazar sayısının azlığı, gazeteleri o zamanki meclis ve büyük şehir çevresiyle sınırlamıştır. Çok partili düzene geçilip, muhalefetin demokratik anlamda gelişmesiyle basın da güçlenmiş ve yurt çapında yayılmıştır. DP muhalefette iken düşünce özgürlüğünü solcu yazarlarla işbirliği yaparak savunmuş, iktidara geçince de çoğunu hapsetmiş, bir kısmını da yurttan kaçtırmıştır. DP’nin muhalefet ve iktidar dönemlerindeki bu çelişkili tutumu Türk basınının gelişmesini sarsmıştır. Başa geçince DP basını, bütünüyle denetimi altına alabilmek için bazı güdümlü önlemlere hiç gözünü kırpmadan başvurmuştur. Önce basını sermaye aracılığı ile destekleme ve iktidara paralel yeni bir basın yaratma yoluna gidildi. DP bu tamamen siyasal tutumu ile Türk basın sözlüğüne «Besleme Basın» kavramını kazandırmıştır. İlan ve reklam dağıtımında da iktidar partisine yakınlık ve uzaklık gözetildi, partizan kişilere yeni gazeteler çıkartıldı, bunun için partililere karşılıksız krediler verildi ve böylece besleme basın doğdu. DP’nin bu partizan tutumu basındaki huzursuzluğu giderek artırdı. 27 Mayıs’a

gelinmesinin bir nedeni de DP'nin bu yanlış politikasıyla basın-
da yaratılan huzursuzluktur.

27 Mayıs Devrimi DP'nin sermaye ve baskı yasaları aracılığı ile yapmak istediği zorlamalara karşı tepki olarak gerçekleşmiştir. Basını sınırlandıran yasalar değiştirilmiş, 212 sayılı yasa getirilerek basın mesleğinde çalışanların durumları yeniden düzenlenmiş, ve siyasal iktidarların elinden ilan dağıtımını almak üzere bir Basın İlan Kurumu kurulmuştur. Basının üzerindeki bu olumlu düzenlemeler, Türkiye'de düşünce özgürlüğünün ve dolayısıyla demokratik rejimin gelişimine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ne yazık ki, aşırı sol uçlar ile teokratik düzen peşinde koşan fanatik sağcılar bu basın özgürlüğünü kendi soncul amaçları uğruna, bazı dönemlerde istismar ederek, basını araç olarak kullanmak istemişler ve böylece Türk basını sorunlarla dolu bir ortama sürüklemişlerdir.

Basının sorunları MBK dönemindeki gibi yansız bir şekilde ele alınamadığından zamanımızda gerçekçi çözümler getirilememektedir. Basına karşı bir tepki siyasal partiler tarafından körüklenmektedir. Son zamanlarda basının tek bir tarafa doğru yönelmesi aydınları küstürmüştür. Gazeteler fikir ve düşünce organı olmaktan çıkmış, dolayısıyla aydınlardan uzaklaşmıştır.

Dünyanın hiçbir ülkesinde birbuçuk yıl içerisinde üç kez kağıda zam yapıldığı görülmemiştir. Kültürün ham maddesi kağıda zam yaparak, kültür reformu gerçekleştirilemez. Kırk milyona yaklaşan nüfusa oranla toplam dört milyon civarındaki gazetelerin tirajı ülkemizde ne kadar az gazete okuyucu olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin birey başına kağıt tüketiminde dünyada sonuncu geldiği unutulmamalıdır. Bu gerçekler ortada iken kağıda yapılan zamlar Türkiye'de basına çok büyük bir darbe indirmiştir. Senelerdir yayımlanan gazetelerin kapanması bu darbenin en açık kanıtıdır. Mali gücü olan gazetelerin kapanmasıyla basında tröstleşme hızlandı, piyasa karıştı ve gazetecilik eski anlamını yitirdi.... İş piyangoculuğa ve seks edebiyatına döküldü. Gazeteler bu ters gelişimle

beraber kafadan çok göze hitap etmeğe başladılar. Başarıla da yeteri kadar tiraj artıramıyan tröstleşmiş gazeteler, halkın alım gücünün üzerinde, Türkiye standartlarından çok yüksek kalitede lüks kitap (aşk ve cinayet romanları) ticaretine yönelerek okuyucu kitlesini iyice karıştırdılar. Kazanılan başka bir şey düşünmeyen bu gazeteler, Türkiye'de basın görevini yerine getirmesini engellediler. Tröstleşen gazetelerin bu tamamen ticari zihniyete yönelen tutumları basının durumunu iyice sarsmıştır. Büyük gazetelerin kendi reklam ve dağıtım olanaklarından yararlanarak lüks kitap ticaretine girişmesi diğer bir olumsuz sonuç olarak yayınevlerinin iflas etmesi sonucunu doğurdu. Büyük magazin tipi gazeteler en küçük gazete satıcısına kadar kendi yayımladığı lüks romanları dağıtırken, ciddi fikir ve düşünce gazeteleri belli başlı satıcılarda bile bulunamıyordu. Ulusal kültürümüz açısından ortaya çıkan bu olumsuz sonucun başlıca nedeni maliyeti yüksek olan bir gazetenin ucuza satmak zorunda olamasıdır. Kültürel kalkınmanın başlıca araçlarından olan gazetelere her alanda indirim ve kolaylık sağlanmalıdır. Gazete kağıdı ucuzlatılmalı, basını ilgilendiren mürekkep, film, kursun gibi araç ve malzemeler gümrük vergisinden muaf tutulmalı, PTT ücretleri gazeteler için indirilmelidir. Bu gibi basının maliyetini indirecek önlemleri almak, kamuyararını göztecek olan devletin ödevidir. Ciddi yayım organları, magazin gazetelerinden daha az okuyucu bulabildiğinden, kültürün gelişmesine ve demokrasilerde kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunan gazeteleri desteklemek üzere kağıt fiyatları ya indirilmeli veya gazetelere indirimli olarak verilmelidir. Türkiye'de basının esas fonksiyonlarını yerine getirmesi isteniyorsa, maliyet düşürücü önlemler öncelikle alınmalıdır.

Bugün zararına satış yapan gazeteleri yaşatan tek kaynak ilanlardır. Bu ilanların kaldırılması, Türkiye'de sermayeci çevrelerin desteği ile tröstleşen büyük gazeteler dışında kalanların hepsinin kapısına kilit astıracaktır. Özel ilan veren firmalar, sermaye çevrelerinin sözcülüğünü yapan magazin tipindeki gazeteleri besleyerek, gazetelerin öğretici - düşündürücü fonksiyonu yerine, zaman geçirici fonksiyonunun ön plana çıkmasına yardımcı olmaktadır. Kendi felsefesine uymayan gazetelere hiç-

bir firma ilan - reklam vermeyince, sermaye çevrlerinin sözcülüğünü yapmayan gazete yaşıyamıyacaktır. Devletin basını böyle güdümlü olmaya terketmesi kamuya yararlılık fonksiyonunu yerine getirmemesi olacaktır. Basındaki tekelleşme zaten ağır işleyen demokrasimizi iyice topallaştıracaktır. Düşünce özgürlüğünün kalktığı bir demokrasi giderek özünü yitirecek ve sonunda tam olarak biçimsel bir nitelik kazanacaktır.

Pek doğaldır ki, resmi ilan rejiminin aksayan tarafları vardır. Pire için yorgan yakmaktan kaçınmalıdır. On yıllık başarılı bir uygulama ile gazete çıkarmayı sermaye sahiplerinin tekelinden kurtaran bu sistemin aksayan tarafları reformcu bir girişimle giderilebileceğine göre, toptan kaldırılması gerçekçi bir tutum olmaz, aksine halkın aleyhine sermayeci egemen çevrelerin ekmeğine yağ sürer. Resmi ilanlar, bir çevrenin sözcülüğünü yapmadan kamuoyuna seslenmek, halkın ve ülkenin sorunlarını dile getirerek yöneticilerin ilgisini bu konulara çekmek isteyen halkçı basının yaşaması için gereklidir. Resmi ilanların kaldırılmasıyla, basında ticaret zihniyeti daha geçerli olacak ve kamuoyu iyice halkın sorunlarından kopacaktır. Bu durumda düşünce özgürlüğü de yara alacaktır. Ancak resmi ilanlar ile basın sermayenin baskısından ve ticaret zihniyetinden kurtarılacak, düşünce gazetelerinin yaşaması sağlanarak kamuoyunun gerçekçi olarak oluşmasına olanak tanınabilecektir. Yalnızca resmi ilanların kaldırılmasıyla basın reformu olamaz. Devletin olanaklarından üç-beş tröstün yararlanması yerine, tüm basın ve fikir işçilerinin yararlanması Anayasamızın benimsediği sosyal adalet ilkesinin bir gereğidir.

Basın bir diğer darbeyi, radyo - televizyon ilanlarından yemektir. Amerika ve Avrupa'da radyo - tv ilanlarının artmasıyla beraber yüzyıllık gazeteler kapanmıştır. Türkiye'de de bu tehlike yavaş yavaş belirmeğe başlamıştır. Televizyon antenleri binalardan çok gecekondularda yükselmeğe başlamış, halk zaten okumadığı gazeteleri iyice terketmeye başlamıştır. Radyo ve televizyonun böylece basına iki ayrı olumsuz etkisi olmaktadır. Bu nedenle bizce, basın reformunda bütün firmalara ve kuruluşlara bir yılda verdikleri reklam ve ilanların en az yüz-

de altmışını gazetelere verme zorunluluğu getirilerek, gazeteler korunmalıdır.

Bir diğer basın sorunu da gazete, dergi ve kitap dağıtımının zamanımıza kadar devlet tarafından ele alınmamasıdır. Basında tröstleşmenin başlamasıyla beraber, her büyük gazete kendi dağıtım şirketini de kurmuştur. Her tröst yayımladığı romanları en küçük gazete satıcısına kadar dağıtırken, okuyucu ciddi fikir gazetelerini ve dergileri büyük satıcılarda dahi bulamamaktadır. Gazetelerin kitap satmağa başlaması ciddi gazetelerin satışına darbe vurmuştur. Öte yandan, bu dağıtım şirketleri kendi felsefeleriyle bağdaşmayan gazete, dergi ve fikir kitaplarını dağıtmaması ülkemizde sosyal adalete aykırı bir durum yaratmaktadır. Halkın ve ülkenin sorunlarını inceleyen ve çözüm getiren bir çok yayım yurdun her köşesine dağıtılamadığı için, depolarda çürümekte veya kağıtçıya toptan kağıt fiyatına satılmaktadır. Kültürel kalkınmamız açısından çok büyük bir önem taşıyan yayım - dağıtım sorununa devlet el atmalı ve iktisadi devlet kuruluşu niteliğinde «Yayım - Dağıtım Kurumu»nu kurarak, piyasadaki özel dağıtım şirketlerinin keyfi çalışmalarına bir son vermelidir. Yayımlanan herşey halka ulaşmadıkça Türk kültürünün kalkınması beklenemez. Basın tröstleri dağıtım konusunda da ticaret zihniyetiyle davranarak çok kazanç getiren çocuk kitapları ile aşk ve cinayet romanlarını yurdun her köşesine dağıtmaktadırlar. Çeviri ve zaman geçirtici romanlarla kültür kalkınması olamaz. Devlet bu konuya da öncelikle el atarak, Yayım - Dağıtım Kurumunu kurmalı ve bütün yayımların dağıtımını bu kuruma vererek yayımları eşit olarak yurdun her tarafına dağıtmalıdır. Aksi takdirde tröstlerin bu alanda sürdürdükleri sömürü önlenemeyecek ve halk çeviri romanlarla, magazin tipi gazetelerle uyutulmasına devam edilecektir. Devlet anayasamızın benimsediği sosyal adalet anlayışı çerçevesinde bütün yayımların halkın ayağına eşit derecede ulaşmasını sağlamalıdır. Ciddi yayımların az satılmasında, dağıtım olanaklarının kısıtlı olmasının büyük payı vardır. Bu adaletsizliğe devlet daha fazla izin vermemelidir.

Demokrasi halkın seçme olanağına sahip olması demektir.

Herşeyi her yanıyla görüp anlayamıyan halk doğruyu seçemeyecektir. Halkın doğruya yönelmesi ancak basın özgürlüğüne bağlıdır. Halka gerçekleri duyurma görevini yüklenen basının, görevini hiçbir baskı altında kalmadan yapması çağdaş demokrasinin bir gereğidir. Gerçeği öğrenemıyen halk, güdümlü basın aracılığı ile çok kolayca istismar edilebilecektir. Böylece halkın kendi çıkarlarına ve dolayısıyla demokrasiye sahip çıkması olanağı ortadan kalkacaktır. Basın özgürlüğünün olmadığı yerde gerçek demokrasiden söz edilemez. Eğer gerçekten demokratik rejime geçilmek isteniyorsa basın özgürlüğü kısıtlanmamalı, aksine yasaların güvencesi altına alınmalıdır. Basın reformu, basını kısıtlayıcı, güdümleyici önlemler değil, onun özgürlüğünü sağlamlaştıracı, siyasal çevrelerin baskılarından uzaklaştıracı önlemler getirmelidir. Düşünce özgürlüğü ile beraber, basın özgürlüğü de her yönüyle benimsenmeli ve gerçekleştirilmelidir. Basın özgürlüğünü kısıtlayan bütün engeller ortadan kaldırılmalı, yolsuzlukları önleyici güçlü bir oto-kontrol sistemi basının içinde geliştirilmelidir.

Atatürkçü bir basın reformu gerçekleştirilmek isteniyorsa Mustafa Kemal'in basın anlayışı bize rehber olmalıdır. O'nun şu sözlerinde basın özgürlüğünü herşeye karşın nasıl savunduğunu görebiliriz:

«Muhterem efendiler, matbuat hürriyetinden doğan mahzurların yegane izale vasıtası gene matbuat hürriyetidir. Muhakkak ki, Cumhuriyet devrinin kendi zihniyet ve ahlakına uygun matbuatını ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir. Bir taraftan geçmiş devirler matbuasının ve gazetecilerinin düzeltilmesi, kabil olmayan durumları millet nazarında belirirken, diğer taraftan Cumhuriyet matbuatının temiz ve feyizli sahası gözönünde yükselecektir. Burada matbuatın umumi ve siyasi hayatta ve Cumhuriyetin tekâmül ve ilerlemesinde haiz olduğu vazifeleri hürmetle yadetmek isterim.»

«Matbuat hiç bir veçhile tahakküm ve nüfuza tabi tutulamaz.»

«Matbuat milletin umumi sedasıdır. Bir milleti aydınlatmak ve ikaz etmekte, bir millete muhtaç olduğu fikir gıdalarını vermekte, hülasa bir milletin hedefi olan saadete varmaktan iba-

ret müsterek bir yolda yürümesini tahakkuk ettirmekte, matbuat başlıbaşına bir kuvvet, bir mektep, bir öncüdür.»

Bu sözler bize Atatürk'cü basın anlayışının özgürlükten yana olduğunu göstermektedir. Öyle ise, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı önlemler getirecek olan herhangi bir basın reformu Atatürk'cü çizgide olamayacaktır.

B — BASININ KONUMU

Demokrasi ile ilgili görüşler, genellikle güçler ayrılığı kuramını benimserler. Buna göre, demokratik rejimlerde başlıca üç güç vardır ve bunlar birbirlerini sürekli olarak denetleyerek denge ve düzenliliği sağlarlar. İlk ve temel güç yasamadır, ve toplum adına hukuk kurallarını belirler, yürütme ikinci güç olarak yasamanın çizdiği sınırlar çerçevesinde ülkenin yönetimini gerçekleştirir, üçüncü olarak da yargı bağımsız bir biçimde toplum adına suçluları yargılayarak cezalandırır; dolayısıyla toplum düzeninin sarsılmasını önler. Her üç güç de bağımsız olarak çalıştığı için birisinin tek başına egemenliği ele geçirmesi çok zordur. Güçler arasında kendiliğinden kurulan denge demokrasinin yozlaşmadan ilerlemesini ve gelişmesini sağlar. Son yüzyılda, demokrasilerin gereğince işleyebilmesi için bazı yeni güçlere gereksinme olduğu ve bunların toplumda belirli bir ağırlık kazanarak kurumlaşan basın, üniversite, dernekler, kamuoyu gibi güçlerden meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bunların içinde en çok basın üzerinde durulmuş ve basının demokrasilerin dördüncü gücü olduğu görüşü zamanla benimsenmiştir. Kendisinden dördüncü güç olarak sözedilen basının demokratik toplumdaki yeri ve önemi günden güne artmakta, önem kazanmaktadır.

Basın, bir yandan olayların yorumlanması ve değerlendirilmesi yolu ile kamuoyunun oluşturulması ve yönlendirilmesi üzerinde geniş ölçülerde etki gösterir, diğer yandan da siyasal iktidarın kullanılış biçimlerini sürekli olarak gözetlemek, eleş-

tiri ve uyarılarda bulunarak yöneticilerin yetki sınırlarını aşmalarını, hukuk dışı yollara kaymalarını, siyasal amaçları uğruna devlet yetkilerini kullanmalarını ve genel olarak her türlü iktidar sapmalarını önleyebilir. Sorumluluk duygusu taşıyan, maceracı eğilimlere ve siyasal veya ekonomik çıkar düşüncelerine kendilerini kaptırmayan yayın organları toplumda ağırlığı olan, hatırı sayılır bir basın oluşmasına yardımcı olabilirler. Düzeyi yüksek, ağırbaşlı ve sorumlu tutumu ile etkinliği geniş bir basına sahip olan ülkelerde demokratik rejimlerin yerleşme ve gelişme açılarından daha şanslı oldukları ve demokratik olgunlaşma düzeyinin epeyce yükseklerde bulunduğu göze çarpmaktadır. Yönetimlerin hatalı ve yanlış tutumlarının ülkeyi uçuruma sürüklemesini nitelikli basın dördüncü bir güç olarak demokrasi tarihinde bir çok kez önlemiştir. Yıpranma süreci içine giren siyasal iktidarların, işbaşında kalabilmek için ülkeyi felakete sürüklemesine ağırbaşlı basın hiç bir zaman izin vermemiştir. Bazan ciddi yayınlarla, bazan tüm yayın organları arasında kurulacak işbirliği ve diyalog ile başlatılan kampanyalar, demokratik rejimlerde iktidarların demokrasinin kurallarına uygun biçimlerde değişmesine yardımcı olmakta, böylece antidemokratik eğilimlerin demokrasiyi ortadan kaldırmasına izin vermemektedir.

Demokratik toplumların çoğulcu yapılarının getirdiği sınırlar, basın ve yayın organlarının işleyişi ile belirginlik kazanır. Halkın her kesiminin eğilimi yönetimin belirlenmesinde, siyasal kararların alınmasında gözönünde tutulmak zorundadır. Bu görevi de basın yapmak durumundadır. Çoğulcu yapının tüm eğilimleri, çoğulculuğu yaratan tüm kesimlerin düşünceleri kamuoyunun bilgisine sunulmalıdır. Siyasal karar mekanizmalarının işleminde ve sonuca ulaşmasında kamuoyunun etkin bir yeri vardır. Kamuoyuna bu gücü sağlayan da basındır. Halkın yönetimi demek olan, demokrasinin amacına ulaşması toplumun düşünce ve seçimlerinin yönetimi etkilemesi ve giderek belirlenmesidir. Kitleden kopuk bir demokratik rejim veya yönetim hiç bir zaman düşünülemez. Bu demokrasinin doğasına aykırıdır. Yönetimler halk adına işbaşına geldiklerine göre, toplumun temel istekleri doğrultusunda davranmak, ülkeyi buna göre yö-

netmek görevindedirler. Taban ile tavan arasındaki kopukluğu önleyecek, belirli bir bilgi akımı veya alışveriş sağlayacak olan gene basındır. Basının demokratik işlevi bu nedenle çok yönlüdür. Bu işlevin bilincine varılmayan ülkelerde basının giderek yozlaştığı ve kendisinden beklenen hizmetleri yerine getiremediği açıkça ortaya çıkmıştır.

Basına düşen önemli görevler arasında gerçekleri yazmak en başta gelmektedir. Doğruya doğru, eğriye eğri biçimde yaklaşmayan basının gerçekleri olduğu gibi yansıtabilmesi olanaksızdır. Gerçekleri olduğu gibi yazmak, işine geleni abartıp öne çıkarmak, işine gelmeyen önemsizmiş gibi göstermek değildir. Hiç bir zaman böylesine bir tutum gerçekleri yansıtmakla bağdaşamaz. Olayları haber biçiminde yazmak kadar oluşumları da yorum biçiminde yansıtmak gerçekçilik potasında birbirini tamamlamalıdır. Bunun aksi, basının çelişkilere sürüklenmesi, içinden çıkılmaz durumlara düşmesi demek olur. Ülkenin ve dünyanın genel gidişini yerinde izleyen basın, olayların büyüklük ve küçüklük boyutlarını önem sırasına göre belirleyebilecek yeteneğe sahip olmalıdır. Sıralamada hataya düşüldü mü, büyük olaylar küçümsendi mi, küçük olaylar kasıtlı biçimde öne çıkarıldı mı basın yansız gerçekçilikten yanlı gerçekçiliğe doğru kayar ve kamuoyunun sağlıklı biçimlerde oluşmasına katkıda bulunamaz. Kamuoyunu yanıltan basın, kendi ülkesinin ve toplumun geleceğini de tehlikeye atıyor demektir. Gerçekleri saptırmak ancak kasıtlı olarak yapılabilir ve kesinlikle belirli öznal, siyasal hedeflere kamuoyunu sürüklemek için başvurulur. Sorumluluğunu bilen ağırbaşlı basının böylesine yoz bir duruma düşmesi beklenemez. Çağdaş dünyanın ileri demokrasileri sorumlu basının gerçekçi ve yan tutmayan tutumu ile, dördüncü bir güç gibi çalışması ile bulundukları yere gelebilmişlerdir. Gerçekler kesinlikle birgün ortaya çıkacağına göre, bunu herkesten önce basın yerine getirmelidir. Gerçekçilikten uzak kalan basın en sonunda halkın gözünden düşmekten kurtulamayacaktır. Bu durumun açık örnekleri bazı gazetelerin tutumları nedeniyle okurları tarafından boykot edilmeleri gibi olaylarda görülebilir.

Kitlelerin gerçekler doğrultusunda eğilimleri de dördüncü güç basına düşen önemli bir görevdir. Güncellik kazanan konularda veya olayların geçmişi ile ilgili bilgi verici eğitici yazıların yayınlanması da basının eğitici görevinin içine girer. Bir toplumu ulus yapan ortak duygu ve düşüncelerdir. Öne çıkan konularda halkın belirli düşüncelerde birleşebilmesi, basının eğitici ve aydınlatıcı işlevinin yerine getirilmesi ile söz konusu olabilir. Özellikle geri kalmış toplumlarda basın bu tür işlevi daha da önplana geçmektedir. Kalkınma ve ilerlemek kendiliğinden gelişen bir olgu değildir. Kesinlikle bir seferberliğe gereksinme vardır. Böylesine bir olay da basın üzerine düşeni yapması gerekir. Araştırmalarla, yayınlarla basın organları eğitim girişimlerini desteklemelidirler. Kamuoyu yoklamaları ile toplumun içinde bulunduğu durum ve koşullar yerinde değerlendirilmeli, gündeme gelen eğilimlere göre girişimlerin hazırlanması ve uygulamaya geçirilmesi doğrultusunda yayınlar yapılmalıdır. Toplumun istekleri ve gereksinimleri doğrultusunda hangi öncelikler sözkonusu ise ve hangi eğilimler doğrultusunda hareket geçmek de gerekiyorsa, basın gene öncü olmak ve yol göstermek görevi ile yayını bu doğrultulara göre ayarlamalıdır.

Basının dördüncü güç olabilmesi için o ülkede basın özgürlüğünün tam olması gerekir. Basın özgürlüğünün bulunmadığı veya sınırlı olarak tanındığı yerlerde basın gerçek işlevini ve görevlerini yerine getirmesi çok zordur, bazan da olanaksızdır. Basının istenen düzeye çıkabilmesi için ilk yapılacak olan gerçek anlamda ve çağdaş boyutlarda basın özgürlüğünü tanımak ve güvenceye kavuşturmadır. Özgürlük savaşının başladığı andan bu yana, söz, düşünce ve basın özgürlüğü sağlanmadıkça diğerlerinin de sağlanamayacağı anlaşılmış ve basına her geçen gün daha fazla önem verilmiştir. Bir takım siyasal çıkarlar sağlanmak için basın özgürlüğünün sınırlandırıldığı dönemler görülmüştür. Ne var ki, sınırlamaların sonucunda basın iyice işlevsiz kaldığı, kendisinden beklenenleri veremediği de anlaşılmıştır.

Basın özgürlüğü asıldır ama en az bunun kadar asıl olan bir başka kural da basının sorumluluğudur. Özgürlük demek so-

rumсузлук demek değildir. Toplum içindeki konumunu goremeyen, çeşitli durumları yeterince değerlendiremeyen bir basın işlevselliğini geçerli kılamaz. Kamu gorevi yapmanın bilinci içinde basın ve yayın çalışmalarını surdrmeyen basın organlarının yeterince sorumlu davrandıkları soylenemez. Gerçek anlamda basın özgürlüğü genіř boyutlarda sorumluluklar getirir. Bu sorumluluğ yrtebilenler ağdaş basın özgürlüğüne hak kazanırlar. Basın organları kamuoyu karşısındaki sorumluluklarını yerine getirmezlerse, bir süre sonra basın özgürlüğünün sınırlanmasına veya kaldırılmasına kendileri neden olurlar. Siyasal iktidarların eline böylesine koz vermemek için basının her dönemde sorumlu davranması ve sorumluluğunu kurumlaştırması gerekir. Bu da basının kendi kendini denetlemesi ile olanaklıdır. Basın bir toplumda ciddi boyutlarda kurumlaşarak tüm yayın organlarının birbirini denetlemesini sağlayamazsa, basının i denetiminden söz etmek çok zordur. Biraraya gelen basın organları oluşturacakları ortak ve yüksek kurullarla kendi iç denetimlerini sağlamalı, siyasal denetime karşı hazırlıklı olmalı ve dışarıdan basına zarar gelmesini nlemelidirler. Bu dengeyi bozan basın organları bir gün o bozulan dengenin altında kendilerinin kalacağını unutmamalıdır. Varolan yapı içinde geleceğe doğru bütünleşmek, organize birliклere ve uygulamalara yöneltmek, basın özgürlüğünün korunması açısından yaşamsal anlam taşımaktadır.

Demokratik rejimlerde, serbest piyasa ekonomisi genellikle görülen konomik uygulama biçimidir. Böylesine bir düzen içinde basın organları da özel girişimler biçiminde kurulmakta ve özel sektörün bir parçası olarak çalışmaktadırlar. Piyasa ekonomisinin kuralları içinde basın alanına yatırım yapan işveren, her işveren gibi kazanmak amacıyla elindeki basın organını ekonomik çıkarları ve geleceği için kullanmağa kalkabilir. Nitekim, daha çok az gelişmiş ülkelerde gazete sahiplerinin bu tür yollara baş vurdukları görülmektedir. Pre-kapitalist dönemin mantığı çerçevesinde, basın organlarının sahipleri kapitalistleşerek ayakta kalmak ve ekonomik düzenlerini gelecekte de yürütebilmek amacıyla bazı yan ekonomik alanlara kayabilirler, yatırım yapabilirler. Elllerinde basın organlarını ekonomik savaşlarının

silahı biçimine dönüştürebilirler, kendi çıkarları açısından haber, yorum ve yazılar yayınlatabilirler, reklam olanaklarını kendi ürünlerinin tanıtımı ve pazarlaması açısından kullanarak haksız bir yarışma yaratabilirler. Böylesine bir durum gazeteleri, dergileri ciddi basın organı olmaktan çıkarır ve ekonomik savaşın, siyasal savaşımın aracı durumuna getirebilir. Bir basın organının bu duruma düşmesi diğerlerini de benzer bir sürece itebilir. Tüm yayın organları söz birliği ederek böylesine özel çıkara dayanan girişimlere gazete ve dergilerin araç yapılmasını önleyemezse basın kurumlaşamaz, zamanla her kesimin kendi çıkarına kullandığı bir alan durumuna düşer. Gazetelerin lotaryacılığa kayması, piyangolar düzenlemesi belirli sermaye gruplarının ürünlerini pazarlaması basının görevi değildir, kapitalist gelişmenin basını araç olarak kullanmasıdır. Renkli baskı teknikleri, hafif magazin uygulamaları basını gerçek işlevlerinden uzaklaştırmakta, basın organlarını boş zaman araçları ve beyin uyutucuları durumuna düşürmektedir. Halkı bilinçlendirmesi ve eğitmesi gereken basının uyutuculuğa düşmesi bir ülke için en kötü ve en şanssız durumdur.

Basının dördüncü güç olabilmesi pek kolay bir iş değildir. Sorumluluk kadar belirli bir bilinç de gerektirmektedir. Bunu gösteremeyen yayın organları basının geleceğini tehlikeye attıkları gibi, kendi ülkelerinde demokrasilerin bunalımlara sürüklenmesine de neden olurlar. Kendisini dördüncü güç düzeyine çıkaramayan basın, özgürlüğünü yitirdiği zaman konuşma hakkına sahip olamayacaktır. Tüm koşulların ötesinde basın kendi kendini kurumlaştırmalıdır. Kurumsal yapı dördüncü güç olmayı da beraberinde getirecektir.

Türkiye’de basının ve yayıncılığın tarihi çok eskilere kadar uzanmaktadır. Basımevinin getirilişinden sonra başlayan denemeler, Tanzimat döneminde batılı anlamda gazeteler düzeyine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda daha da hızlanan gelişmeler Cumhuriyet döneminde çağdaş ölçülere varmıştır. Cumhuriyet devrinin içinde oluşan her dönem basın-yayın için değişiklikler ve yeni gelişmeler getirmiştir. Tek parti dönemi, çok parti dönemi, 27 Mayıs dönemi ve son on yıl her bakımdan birbirinden ayrılan özellikler taşımaktadır. Toplumsal gelişmelerle birlikte

basında da sayısal ve niteliksel gelişmeler gözlemlenmektedir. Bugün günlük, haftalık ve aylık olmak üzere bin dolaylarında gazete ülkemizde yayınlanmaktadır. Nüfus elli milyona ulaşırken, bin gazetelik bir basının günümüz koşullarında gereksinimleri karşıladığı tartışmalıdır. Çok çeşitli sorunların bulunması ve bu sorunların çözümsüzlük noktalarında tartışılması, yıllar geçmesine karşın doğru dürüst önlemlerin alınmaması ve çözümleyici girişimlerde bulunulmaması, gelecek açısından bazı kuşku ve şüphelerin doğmasına ve karamsar yorumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sayısal artış eğilimlerinin yanısıra basında büyük kentlerde merkezleşme, büyük organlar biçiminde tekelleşme, ofset yayın tekniğine yönelme, lotaryacılık ve piyangoculuk, değişik alanlarda sermaye yatırımları ve şirketleşme gibi çarpık kapitalistleşme sürecinin yarattığı, basını gerçek görevlerinden ve işlevinden giderek uzaklaştıran yozlaştırıcı yeni eğilimler de görülmektedir.

Yayın özgürlüğü denilince akla ilk olarak gazetelerin gelmesi, basın olgusunu birinci plana getirmektedir. Günlük yayın ve kitlesel etkinlik gücü basının önemini daha da artırmaktadır. Yayınların gerçek görevini yerine getirebilmesi için önkoşul özgürlük düzeninin varolmasıdır. Basında özgürlük tartışmaları Osmanlı yönetimine karşı başlamış ve Cumhuriyet döneminde de sürmüştür. Yüzyılı geçen bu savaşıma karşın özgürlük açısından Türk basının çağdaş dünyadaki yerini aldığını söyleyebilmek zordur. Teknolojik gelişmeler, özgürlük düzeni ve içerik açısından yeni gelişmeler yaratamamıştır. Kamuoyu oluşturmak bakımından dördüncü güç olarak nitelenen basın, demokrasinin ilerleme sürecinde üzerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirememiştir. Kapitalistleşmede geldiğimiz noktada basının giderek ekonomik güç merkezlerinin denetimi ve güdümü altına girmesi ondan beklenen işlevi, görevleri bundan sonra da belki de hiç yapamamasına neden olacaktır.

1961 Anayasası, çağdaş bir metin olarak okuma, eğitim ve öğretim alanlarında özgürlükçü bir yapıya sahiptir. Anayasanın getirdiği bu özgürlüklerin çoğunluğu kağıt üzerinde kalmakta ve uygulamada gerçekleşmemektedir. Toplumsal ve ekonomik gelişmeler daha önceden kontrol altına alınamadığı için isten-

meyen sonuçlarla günümüzde savaşılmak zorunluluğu doğmaktadır. Anayasada güvence altına alınan eğitim ve öğretim özgürlüğünden herkesin yararlanamamasının nedenlerinin en başında yayın düzenindeki bozukluk yer almaktadır. Bu bozukluğu çelişkili bir yapıya sahip bulunan Türkiye'nin genel düzenden soyutlamak olanaksızdır. Çeşitli devlet girişimleri yetersiz kalmış, engellenmiş ve plansız gidiş günümüze kadar gelmiştir.

Basında son yıllarda ortaya çıkan tekelleşme, hükümetleri basın ve yayın alanında yeni düzenlemelere gitme konusunda ürkütmüştür. Hiçbir yönetici kadro büyük basın organlarını karşısına almak istemeyince sürüp gelen sorunlar çözümsüz kalmış ve tekelleşme yeni yeni sorunlar getirmiştir. Tekelleşme eğilimleri giderek örgütlenince ülkemizdeki haberleşme özgürlüğü giderek ortadan kalkma sürecine gitmiştir. Büyük gazeteler kendi dağıtım örgütlerini kurmuşlar, kendilerine bağımlı yayınevleri oluşturmuşlar ve yayın piyasasını giderek kendi denetimleri altına almışlardır. Haberleşme özgürlüğünün yanı sıra yayın özgürlüğü de giderek ekonomik koşullarla sınırlandırılmıştır. Yayın alanı büyük gazetelerin ekonomik tamamlanma örgütlenmesi ile basın alanının güdümü altına girmiştir. Yayının hammaddesi olan kağıt, büyük tekellerin elinde yasal ayrıcalıklarla toplanmış ve yaratılan karaborsa ile yayınevleri iflasa sürüklenmiştir. Büyük gazetelerin kendilerine bağlı olarak kurdukları yayınevleri bu durumda ön plana geçmiş, gazete için indirimli alınan kağıtlarla dergi ve kitap yayınlanarak piyasaya sürülmüş ve kendi kurdukları dağıtım kuruluşları ile bütün ülke düzeyinde dağıtımları sağlanmıştır. Ayrıca kendi dergi ve kitaplarının parasız ilan ve duyuruları da gazetelerde yayınlanınca büyük bir haksız rekabet durumu ortaya çıkmış ve gazetelerin yayınladıkları kitap ve dergiler yayın piyasasında ön plana geçmişlerdir. Tekelleşmenin basın alanından yayın alanına doğru gelişmesi ekonomik açıdan yayın özgürlüğünü darboğazlara sürüklemiş ve dolayısıyla sınırlamıştır. Yasalarda varolan bu özgürlük güçlü sermaye çevrelerinin tekelinde kalmış, bu çevrelerin dışında kullanılmaz bir duruma düşmüştür.

Türkiye’de kitap yayıncılığı, büyük sermayenin ve gazetelerin kontroluna geçmeden önce, hızlı bir gelişme içine girmiş ve yılda yaklaşık olarak on bin dolaylarında piyasaya kitap çıkarabilmiştir. 27 Mayıs’tan sonra ise bu rakamın sürekli olarak üzerinde düzenli bir çizgi gösterebilmiştir. Köylere, öğretmenlere, kitaplıklara ve kuruluşlara açılan kitap kampanyaları piyasanın gelişmesine ve giderek kitap sayısının artmasına yolaçmıştır. 27 Mayıs sonrasının seferberliği daha sonra gelen hükümetler tarafından kesilince ve giderek okumaya, kitaba karşı bir tutum işbaşına gelen hükümetlere egemen olunca yayın alanındaki gelişmenin soluğu kesilmiş ve son on yılda daha az kitap yayınlanır olmuştur. Son birkaç yılın çok hızlı enflasyonist gidişi ve ekonomik önlemleri parasal açıdan kitabı bir lüks eşya durumuna getirmiştir. Son birkaç yılda gazeteler yayın alanına girerken, birkaç büyük yayınevi dışında kalan yayıncılar teker teker piyasadan çekilmek zorunda kalmışlardır. Kitap sayısındaki düşme yayınevi sayısına da sıçramıştır. Kağıt sorununun gün geçtikçe büyümesi, hammadde sıkıntısı, basım giderlerinin artması, PTT ücretlerinin astronomik düzeylere çıkması ve halkın ekonomik sıkıntı içinde kitaba ve diğer yayınlara daha az para ayırabilmesi Türkiye’de yayıncılığı büyük bir darboğaz ile karşı karşıya getirmiştir. Gazetelerin artan kağıda kendi ideolojileri doğrultusunda ucuz kitaplar basmaları, çocuklar için sürekli yayınlar yapmaları ve kendi doğrultularında dergiler çıkarmaları yayınevlerinden doğan boşluğun bu yoldan kapanmasına yol açmıştır.

Dergicilik alanındaki gelişmeler de, kitap alanından pek farklı değildir. Bir yanda tekelleşen kuruluşların dergileri piyasayı yüzbinler üzerindeki tirajlarıyla kaplarken, öte yandan ciddi yayın yapan dergiler piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır. Yarım asırlık Akbaba yayın yaşamına son verirken, tekellerin çıkardığı mizah dergileri yüzbinlerin üzerinde satış olanağı bulabilmektedirler. Devletin ciddi dergilere olan abonesini kesmesi, Basın İlan Kurumu’nun dergilere verdiği ilanı kaldırması dergiciliğin ayakta durmasını sağlayan ortamı yoketmiştir. Düşün ve kültür çevrelerinin biraraya gelerek dergi çı-

karması dönemi ise artık tarihe karışmıştır. Yayınevlerinin desteklediği dergicilik bile yaşayamaz durumdadır. Bu durumda büyük sermaye olmadan ve belirli sermaye veya tekel merkezleri tarafından desteklenmeden yaygın ölçekte dergi çıkarmak artık olanaksızdır. Siyasal grupların ve disiplinlerin yayınları belki bir oranda bunun dışında tutulabilir. Yayın tekelleri bir piyasa araştırmasından sonra silahçılıktan modacılığa kadar hangi konuda dergi çıkarırsa çıkarsın bunu satabilmekte ve yaşıatabilmektedir. Basın tekelleri son olarak kültür ve sanat alanına da el atmışlar, çıkardıkları renkli dergilerle piyasayı sarsmışlardır.

İşte burada sorunun can alıcı noktasına gelmiş bulunuyoruz. Gazeteden dergiye, kitaptan ansiklopediye kadar tüm yayınlar nasıl oluyor da artan ekonomik darboğaza karşın çıkabiliyorlar ve yaşamlarını sürdürebiliyorlar? Bu noktada yayınların dağıtım sorunu karşımıza çıkmaktadır. Dağıtım sorunu gazetelerde olduğu kadar diğer yayınlarda da ortaya çıkmaktadır. Bunu bir derginin kapanış yazısından görebiliriz:

«Dergi çıktı ve gerçekten de büyük ilgi gördü. En uzak il ve ilçedeki okura ulaşmak amacıyla elden ne gelirse yapıldı. Sayıları yedi yüzü aşkın kitapçı ve bayi adresi bulundu, dergiler her sayı düzenli olarak gönderildi. Bu kitapçı bayilerin çok azı dergiyi geri çevirdiler. Geri kalanlar isteklerini durmadan artırdılar, bunun için mektup yazdılar, telgraf çektiler, telefon ettiler. Dergi dokuzuncu sayısına kadar yalnız İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük şehirdeki belirli kitapçı ve dağıtıcılardan parasını toplayabildi. Anadolu satıcıları çeşitli yazışmalara karşılık susmakta, parasını göndermemekte, fakat bu arada yollanan her sayıyı da eksiksiz çekmekte adeta direndi. Düşün dergileri yalnızca okurlarının desteği ile ayakta durur ve yaşarlar. Geçmiş yıllarda bu dergileri Anadolu satıcılarının batağından kurtarmak üzere Basın İlan Kurumu ilan vererek arka çıkardı. Bu olanak ortadan kalkınca bütün yük çıkaranlarla okur arasında paylaşılr oldu. Okur üzerine düşeni fazlasıyla yapmaktadır. İlgisini eksik etmemekte, dergilerini düzenli olarak satın almaktadır ama aradaki satıcı

gereken ödemeyi yapmamakta dengeyi bozmakta, hem çıkarıcıları hem de okuru zor durumlara sokmaktadırlar.» (Günümüzde Kitaplar)

Yayın dünyasının sorunlarını dile getirmek ve tüm yayınlarla ilgili eleştiri yazıları yayınlamak üzere çıkan ciddi bir dergi on sayı sonra kapanırken, bunun nedeni olarak dağıtım göstermekte ve satış gelirinin kendisine ulaşamamasından yakınmaktadır. Bu dergilerde olduğu gibi kitaplarda da böyledir, gazetelerde de. Son on yılda Ankara'da çıkan üç ciddi gazete atılımı dağıtım sorunu yüzünden sonuca ulaşamamış ve birkaç ay içinde sermaye tükendikten sonra kapanmak veya kapalı devre yayın dönmek zorunda kalmıştır. Dağıtım sorunu birkaç yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Önce çıkan yayının tüm satıcılara dağıtılması gerekmektedir. Daha sonra da satılanların parasının yayıncıya satılmayanlarla beraber geri verilmesi söz konusudur. Tekeller ve büyük kuruluşların yayınları dışında kalanlar dağıtılsa da her yere gönderilememektedirler; hele ciddi yayınlar büyük kentler dışına hiç gönderilememektedir. Satılanların parası ise satıcı tarafından alıkonulmakta, yayıncı bu yoldan sermayesini döndüremediği için bir süre kuruluş sermayesi yetene kadar yayın işinde direnmekte, sermaye tükenince de alacaklarını almadan yayın dünyasından çekilmektedir. Satılmayan yayınların geri gönderilmesi de bugünkü düzende işlememekte, bir süre içinde satılmayan yayınlar kilo ile kağıtçılara satılmaktadır. Tekeller ve büyük kuruluşlar dışındaki yayıncılar bir anlamda satıcılara çalışmaktadırlar ve satıcılardan yayıncıya gerekli para akışı söz konusu değildir. Bu tek yanlı düzen Türkiye'de yayın özgürlüğünü geniş ölçüde sınırlamaktadır.

Dağıtım alanında görülen sorunlar satıcıların tutumu ile bitmemektedir. Şu sorunlar da kendini göstermektedir. Yayınevleri satıcılara farklı indirimler uygulamaktadırlar. Bu nedenle indirimi ve kazanç oranları yüksek olan yayınlar satıcılara daha cazip gelmekte, bunları vitrine çıkarmakta ve satışına öncelik tanımaktadırlar. Bazı bölgelerde satıcılar da müşterilerine özel indirim yapmaktadır. Bu durumda satıcıların yayınevlerinden istedikleri indirim oranları yüksek sınırlara ulaşmak-

ta, ciddi kuruluşlar bu düzeylerde indirim yapamamaktadırlar. Yayıncı ile satıcı arasında bu yüzden çeşitli anlaşmazlıklar çıkmakta ve bazen satıcı istediği indirim yapmayan yayıncının kitaplarını satmamaktadır. Türkiye’de eğitilmiş insan sayısının artmasıyla beraber kendiliğinden bir okuma piyasası genişlemesi doğmuştur. Ne var ki, giderek azalan yayın sayısı ve yayın ücretlerinin çok pahalı olması kitap ile okur arasında büyük bir sunu ve istem dengesizliği yaratmaktadır. Dağıtım düzensizliği bu dengesizliği giderek körüklemektedir. Yayın giderlerinin çok artması yazarların ücretlerini çok düşürmüştür. Bu durumda araştırmacı ve yazarlar daha çok para getiren işlere yönelmekte ve geçim sorunu nedeniyle yayın dünyasından çekilmektedirler. Ülkede varolan kültür ve sanat potansiyeli bu yüzden kamuoyuna gerçek düzeyi ile yansıyamamaktadır. Sanat dünyasında ülkemizin geri kalış nedenlerinden birisi de yazar sanatçıların yaşamak için başka iş yapmak zorunda bırakılmalarıdır.

Bu sayılan sorunlara şunlar da ikinci planda eklenebilir: Yayınevleri arasında giderek artan sessiz rekabet sürümü ve satışı kolay kitap yayını yolunu gündeme getirmiştir. Dergi ve gazetelerde de bu kolaycı tutumu renkli yayınlarla izlemek olanaklıdır. Renkli ve hafif yayınların satışındaki kolaylık, dağıtıcı ve satıcıları da etkilemekte, bu tür yayınların dağıtımına ve satımına öncelik tanımaktadır. Kitap ve dağıtım piyasasında genel eğilim peşin para ile değil, açık hesap ve senetle çalışmaktadır. Bu durum yayın piyasasına gelen bazı maceracıların istismarını kolaylaştırmakta, yayınevlerinin aleyhine olarak para kaybına yolaçmaktadır. Böylece yayın piyasası kendiliğinden tedirgin bir ortam olmaktadır. Mağaza giderlerinin yüksek oluşu nedeniyle dağıtıcı ve satıcılar küçük ve yetersiz yerlerde çalışmaktadırlar. Yayınların çokluğu ve çeşitliliği karşısında satıcılar kendilerine ulaştırılanlardan az sayıda almakta ve birkaç gün içinde satılmadığı takdirde bu yayınları geri göndermektedirler. Böylece kültür yapıtları belirli bir süre içinde okuyucuya ulaşma şansını yitirmektedirler. Satıcı ve dağıtıcıların siyasal düşünceleri de yayınların satışında etkin olmakta, dağıtıcı ve satıcılar karşı oldukları yayınlarla ilgilenmemek-

tedirler. Kitap sergilerinde yapılan yüksek indirimler satıcıların satışlarını düşürmekte ve piyasayı karıştırmaktadır. Dağıtım düzeni yurdun her köşesine ulaşamamaktadır. Günlük gazeteler bile her yere zamanında ulaşamamaktadır. Bunun yanı sıra kitap ve dergiler çok daha sınırlı bir alana dağılabilmektedirler. Sürümü kolay diye nitelenen renkli, magazin, tarihsel öyküler ve serüven romanları Anadolu'ya en çok dağılan yayınlardır. Düşünce ve kültür yayınları ise büyük merkezler dışına taşamamaktadır. Yerel koşullarda dağıtım da önemlidir. Belirli bölgelerde egemen olan siyasal düşüncelerin dışındaki yayınlar o bölgelere sokulmamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı'na bağlı yayınevlerinin sayısı çok azdır. Her ilde bile, bu bakanlıkların dağıtım ve satış örgütlenmesi tamamlanamamıştır. Yayınevlerinin, dağıtıcıların ve satıcıların kendi aralarında birleşerek örgütlenmeye gitmemesi ve örgütsel disiplin içinde sorunlara çözüm aramaması tüm girişimleri bireysel ve özel düzeyde bırakmakta, öncelikli çözümler çerçevesinde ilgili kuruluşlarca bir birleşme ve ortak çalışma gerçekleştirilememektedir. Sınırlarımız içindeki çözümsüzlük dışarı ile ilişkilerde de görülmektedir. Dışarıdan gerekli yayınların getirilmesinde bir düzen olmadığı gibi, kendi kültür ve sanat yapıtlarımızın tanıtılması ve pazarlaması da dış ülkelerde yapılamamaktadır. Her yıl açılan kitap fuarlarına daha yeni yeni katılmamıza karşın bu alanda da bir ilerleme sağlanamamıştır. Devlet kitaplıkları yayın düzeyimizin çok gerisinde kalmıştır. Her dönemde siyasal düşüncelerle alınan yayınların dağıtımını bile tam yapılamamaktadır. Kültür ve düşünce yapıtlarını devlet belirli miktarlarda satın alarak tüm kitaplıklara dağıtımını yapmamaktadır. Kitaplık sayısı artmadığı gibi, alınan kitap sayısı da çok azdır. Devlet kitaplıklarının çağdaş bir düzeye getirilmesi vatandaşların okuma hakkı açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Siyasal düşünce ayırımı yapılmadan belirli düzeyin üzerindeki tüm yapıtları devlet almalı ve kitaplıkları aracılığı ile halka sunmalıdır.

Üniversite ve yüksek okulların bilimsel yayınlarının dağıtımını da ayrı bir sorun olarak durmaktadır. Buralarda yayınlanan bilimsel nitelikli yapıtlar değil halka ulaşmak, ilgili ku-

ruluşlara ve bilim adamlarına bile gitmemektedir. Bilimin topluma yayılması ve halkın bilimsel çalışmalardan yararlanmasının yanısıra, ilgili fakülte ve yüksek okulların birbirlerinden haberdar olmaları ve çalışmalarını izleyebilmeleri için üniversite ve yüksek okul yayınlarının yeterince dağıtımı zorunludur. Üniversite yayınları önemli ölçülerde artarken, basılan binlerce yapıt depolarda çürümeye terk edilmiştir. Bu sorun yasalar düzeyinde de çözümlenmemiştir.

Yayınların dağıtımı sorununa nereden bakılırsa bakılsın, büyük bir başıboşluk ve karışıklık kendini göstermektedir. Yeterince düzenleme olmadığı için hem yayın özgürlüğü kağıt üzerinde kalmakta, hem de yayın için harcanan emekler boşa gitmektedir. Okuyucuya ulaşamayan yayınlar ya depolarda çürümekte, ya da toptancılara kağıt olarak satılmaktadır. Böylece ulusal servet açısından da çok büyük kayıplar doğmaktadır. Yıllardır bu alanda sürüp gelen sorunlara el atmanın zamanı çoktan gelip geçmiştir. Sorunları tek tek ele almanın da yeterli olmadığı çeşitli denemelerden sonra anlaşılmıştır. Artık bu noktada dağıtım sorununun, yukarıda sayılan alt sorunların bir bütünsel çerçevede ele alınmasıyla çözülebileceği söylenebilir.

Dağıtım sorununun çözümünün ancak bir yeni örgütlenme biçiminden geçeceği artık çoğunluk tarafından benimsenir olmuştur. Yalnızca bu örgütlenmenin hangi biçimde olacağı konusunda çeşitli yaklaşımlar vardır. Yıllar önce, zamanın hükümeti sorunu çözümlayebilmek amacıyla «Anadolu Dağıtım» adı altında bir şirket kurmuş ve Ziraat Bankası, Turizm Bankası, Emekli Sandığı, Gima ve Anadolu Ajansı gibi kuruluşları bu şirketin kurucusu yapmış, onların temsilcilerinden oluşan bir yönetim biçimi öngörmüştür. Bir milyon lira gibi cılız bir sermaye ile kurulan şirket dağıtım işinin büyüklüğü karşısında zayıf kalmış ve hiçbir gazete veya yayınevi dağıtım için bu şirkete başvurmamıştır. İlgili kuruluşlarla bağlantı kurmadan tepeden inme örgütlenen bu şirket havada kalmış, dağıtım amacıyla kurulduğu halde şimdi giderlerini karşılamak üzere reklamcılığa ve ithalatçılığa yönelmiştir. Şirketin sonraları tasfiye istemesine karşın, varolan sorunlar nedeniyle bunu bile ger-

çekleştirememektedir. «Anadolu Dağıtım» deneyi sorunun şirketleşme yolu ile bazı bankalardan sermaye ve kredi almakla çözümlenemeyecek kadar geniş olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye’de ortaya çıkan dağıtım sorunlarının çözümü için bizim önerimiz YAYIN DAĞITIM KURUMU adı altında bir kamu kuruluşunun kurulmasıdır. Bu kuruluş sorunun geniş boyutlu araştırılmasından sonra hazırlanacak bir yasa ile Basın İlan Kurumu gibi kurulabilir. Dağıtım alanındaki düzensizlik ve keyfiliğin önlenebilmesi için devletin bu konuya artık ülke gerçekleri doğrultusunda el atması gerekmektedir. Basın İlan Kurumu gibi bir kamu kuruluşu bir oranda özerk sayılabilecek bir yapıda başarılı çalışmalar yapabilmektedir. Benzer nitelikte bir özerk yapı Yayın Dağıtım Kurumu için de düşünülebilir. Gerek basın, gerekse yayın alanlarında ortaya çıkan tekel-ler, sorunu kendi çıkarları açısından çözümleyebilmektedir. Satıcılara elbise gibi çeşitli hediyeler vermekten tutun da, onlara arsa ve para dağıtmak gibi girişimleri tekелci merkezler yürütebilmekte ve kendi dağıtımlarını böylece çevreye çıkarlar sağlayarak güvence altına almaktadırlar. Satıcılar tekелci merkezlerin dağıtım ordusu durumuna gelince, artık o merkezler dışın-da kalan yayınların ister gazete, ister dergi veya yapıt olsun dağıtılması söz konusu olmamaktadır. Tekелci eğilimlerin dağıtım boşluğunu kendi çıkarları doğrultusunda doldurmaya çalıştığı bir ortamda devletin özerk bir kurumlaşmaya gitmesi kaçınılmaz görünmektedir. Kamu ekonomik kuruluşlarının dar politikanın aracı durumuna geldikleri anımsanırsa böyle bir yapı düşünülmemelidir. Aksi olursa iktidarların düşüncesi doğrultusundaki yayınların dağıtımı için bu kurum araç olacaktır. Özerk yapının biçimi ve işleyişi ülke gerçekleri doğrultusunda iyi düşünülmeli ve Anayasa’daki yayın özgürlüğü doğrultusunda her türlü yayının her yere dağıtımını yasa ile güvence altına almalıdır.

Yayın Dağıtım Kurumunun genel kurulu, ilgili basın kuruluşlarının, yayınevlerinin, dergilerin ve kuruluşların temsilcilerinden demokratik bir yapı ile oluşturulmalıdır. Ne var ki, gözetilecek ölçütlerle siyasal girişimlerle bozulamayacak bir denge genel kurula kazandırılmalıdır. Basın ve yayın alanında

çalışanların, emekçilerin, sendika ve meslek kuruluşları, işverenlerin kuruluşları ile beraber bu genel kurulda eşit oranda temsil edilmelidir. Yönetim kurulu ise, genel kurulda temsil edilen kesimlerin belirli oranlardaki temsilcilerinden birkaç yıllığına genel kurulca seçilmelidir. Böylece kendiliğinden işleyen bir mekanizma kurulursa hükümetlerin siyasal girişimleri ile genel kurul toplantısı ve yönetim kurulu seçilmesi önlenmiş olacaktır.

Yayın Dağıtım Kurumu, kuruluşunda çok büyük sermaye ile kurulmalıdır. Tekelci merkezlerin karşı çıkmaması için dağıtım alanında tekel bu kuruma tanınmamalıdır. Ne var ki, diğer dağıtım kuruluşları ile başedebilmesi ve gerçekten dağıtım yapabilmesi için bu kuruluş sermaye açısından çok güçlü oluşturulmalıdır. Kuruma posta ücretlerinde ve diğer devlet hizmetlerinde indirim tanınarak güçlü kılınabilir. Piyasada çalışan özel kuruluşlar gibi hareket edebilmesi için bürokratik engellerden kurum uzak tutulmalıdır. Diğer dağıtım kuruluşları ile başedebilmesi için uçak, kamyon, minibüs gibi dağıtım araçları ile kurum donatılmalıdır. Ancak modern ulaşım araçlarının verilmesiyle kurum yeterince dağıtım yapabilir. Dağıtım işlemi yüzde onbeş veya yirmi pay üzerinden yapılmalı ve bu para kuruma gelir olarak kalmalıdır. Bu gelir ile kurumun yaşamını sürdürebilmesi sağlanmalıdır. Kurumun genel merkez ve ülkedeki büyük merkezlerde kurulacak şubeler düzeyinde bir örgütlenmesi olmalıdır. Şube olmayan yerleşme merkezlerinde temsilcilikler kurularak dağıtım işlemi her bölgede yürütülmelidir. Ayrıca dağıtılan yayınların reklam ve tanıtımı ile ilgili bir bölüm de kurulabilir. Bu bölüm her ay çıkardığı bültenlerle okuyucu kitlesine dağıttığı yayınları duyurmalıdır. Yayınevlerinin yanısıra üniversite yayınları ile özel yayınlar da kurum tarafından ele alınmalıdır. Yurtiçi yayın dağıtımı yanısıra yurtdışındaki önemli merkezlere de Türk yayınlarının dağıtımı gene kurum tarafından yapılmalıdır. Gazeteden dergiye, kitaptan broşüre kadar her türlü yayın bu kurum tarafından dağıtılmalıdır. Ancak bu noktadan sonra ülkemizde bir yayını özgürlüğünün varlığından söz edilebilecektir.

Genel olarak benimsenen bir kanıya göre, bir toplumun sosyo-ekonomik yapısı o toplumun okuyacağı gazeteyi ve diğer yayınları belirlemektedir. Toplumumuzda çok hızlı bir kapitalistleşmeyle beraber tekelleşme de başlamıştır. Dünya tarihi tekelleşen toplumlarda tekelci merkezlerin düşünce ve yayın özgürlüğünü kaldırdığı çeşitli örneklerle doludur. Ülkemizde de bu aşamaya gelinmeden önce gereken önlemlerin alınması özgürlükler açısından zorunlu olmaktadır. Bu nedenle, sınırlı da olsa sermaye merkezleri dışında sürdürülen yayıncılık çalışmalarının desteklenmesi ve yaşatılması gerekmektedir. Bunun da yolu bütün yayınları ülkenin her bölgesine dağıtarak okuyucuya ulaştırmak ve satışlarını sağlayarak yayın çalışmalarının ayakta durmalarını ve yaşamlarını güvenceye almaktan geçmektedir.

D — BASIN ve KÜLTÜR

Basın ve kültür kavramları arasındaki ilişkiler değişik yönlerde gelişmeler göstermiştir. Aslında bu iki alanı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak olanaksızdır. Kültür, bir ülkede üretilen tüm değerlerin toplamı olarak basın olgusunu da içerdiği gibi, basın da gerek habercilik işlevi, gerekse düşünsel yönü ile bir kültür hizmetini yerine getirmektedir. Geniş açılardan yapılan bu yaklaşım çerçevesinde basın ve kültür olguları arasında çeşitli yaklaşımlar ve bağlantılar kurmak olanaklıdır.

Öncelikle kağıt, hem kültürün hem de basının hammaddesidir. Kağıt olmadan basın olgusu düşünülemeyeceği gibi, ciddi bir kültür yapısı da düşünülemez. Toplum içindeki tüm kültürel oluşumların varlık kazanabilmesi ve yaşam sürecine girmesi ancak yazılı biçime dönüştükten sonra olanaklıdır. Kağıt sorununun çözümsüzlük içinde sürüp gitmesi basın yaşamını etkilediği kadar ondan daha fazla kültür alanına olumsuz yönlerde yansımaktadır. Gazete ve dergilerin hammaddesi olan kağıt aynı zamanda kitapların da varlık nedenidir. Kağıt olmadan hiç bir basılı yayın olamayacağına göre kültürün temel taş-

ları ve tuğlalarını meydana getiren kitaplar da olamaz. Basın ve kültür alanlarının karşısına çıkarılabilecek en büyük engel kağıt sorunudur. Piyasada kağıt darlığı çıkarılarak, kağıt üretimini ve satışını yeterince düzenlemeyerek karaborsanın oluşumuna yardımcı olunarak ve en küçük bir ekonomik sarsıntıda cinslerine zam yaparak dolaylı yollardan kültüre ve basına balta vurulabilir. Özellikle son yılların ekonomik gelişmeleri bu açıdan ilginç örnekleri sergilemiştir. Kaynak ve hammadde açılarından basın ve kültür alanlarının ortak bir süreç içinde benzer bir yazgıya sahip oldukları görülmektedir. Ekonomik politikalarla saptanacak olan bir kağıt üretim ve dağıtım düzeni doğrudan doğruya basını etkileyebileceği gibi, ülkenin kültür yaşamına da damgasını vuracaktır. Kültürel yaşamın çağdaş boyutlarda gelişmesini istemeyen veya kendi doğrultusunda koşullandırmaya çalışan yönetimlerin elinde kağıt üretim ve dağıtım politikası gizli bir silahtır. Özellikle yasal yönlerden düşünce özgürlüğünün sağlandığı, ülkelerde, bu özgürlüğe karşı çıkan yönetimler kağıt gibi ekonomik sorunlar çıkararak, toplumun düşünce özgürlüğünü istediği gibi kullanmasını engellemeye çalışırlar. Biçimsel olarak yasalarla sağlanan hak ve özgürlüklerin kullanılmasının ekonomik girişimlerle önlenebileceği hiç bir zaman unutulmamalıdır. Bir ülkenin kültürel geleceği aydın kamuoyunun bu konulardaki bilinçlenme düzeyine yakından bağlıdır.

Düşünce özgürlüğü gibi, okuma özgürlüğü de, okunabilecek basın yayın organlarının ve kitapların bulunabilmesine bağlıdır. Basın ve yayın özgürlüğü yalnızca bir yazma özgürlüğü değildir. Halk kitleleri açısından bu okuma özgürlüğü biçiminde dile getirilebilir. Basın organlarını sayısı az, belirli kişiler hazırlar ama bunları tüm halk kitlelerinin okuması söz konusudur. Ekonomik zorlamalarla gazetenin etki alanının daraltılması kitapların veya yazının yasaklanması, aslında yüzbinlerce insanın okuma özgürlüğüne sınır getirilmesidir. Okuma özgürlüğüne kitlelerin sahip kılınması basının gelişimi kadar ülkedeki kültürel birikimin çağdaş boyutlarda gelişebilmeleri açısından da son derece önem taşımaktadır. Kitabın, derginin ve gazetenin satış bedeli ne denli yükselirse onları okuyabilecek

insanların sayıları da o denli düşecektir. Bunların satış bedellerini olabildiğince düşük düzeylerde tutmak ülke kültürünün kitleselleşmesi açısından yazarlar sağlayacaktır. Kitlelerin olanaqları doğrultusunda çağdaş insanın okuma gereksinmesine yaygınlık kazandırmalıdır. Tutarlı kültür politikaları, insanı insan yapan okuma eylemini her yönden destekleme yoluna gitmektedirler. Ülkemizde şimdiye kadar izlenen kültür politikalarının kitleleri okumaya yönlendirdiği söylenemez. Aksine kültürel hedefler geri plana aktarılırken ekonomik amaçlar ve politikalara öncelik tanınmıştır. Bu hatalı davranışların sonucu olarak yıllardır basın organları ve kitapların baskı sayısında herhangi bir artış görülmemektedir. Aslında doğal olarak nüfus ile beraber görülmesi gereken sınırlı artış oranlarına bile ülkemizde rastlanmamaktadır. Yasalarda çeşitli açılardan düzenlenen düşünme ve okuma özgürlükleri ekonomik uygulamalarla kağıt üzerinde bırakılmakta, dolayısıyla gerçekleştirmeleri önlenmektedir.

Belirli merkezlerin düzenlediği ekonomik politikaların toplumda geçerlilik kazanması ister istemez tekелci eğilimleri çeşitli alanlarda önplana çıkaracaktır. Serbest piyasa ekonomisi içinde giderek büyüyen işletmelerin tekelleşmesinin ekonomik olduğu kadar toplumsal, siyasal ve de kültürel yansımaları olmaktadır. Tekelleşmenin yanı sıra gelişen bir diğer eğilim de küçük ve orta düzeydeki basın ve yayın organlarının giderek kapanması ve yayın yaşamından çekilmeleridir. Bunlar ortadan çekildikçe basın ve kültür yaşamı kendiliğinden büyüyen kuruluşların eline geçecektir. Basın alanına kendi damgalarını vuran kuruluşlar ekonomik büyüme ve tamamlanma süreci içinde diğer yan kuruluşlarını da oluşturarak ülkenin kültür yaşamını da denetim altına alacaklardır. Nitekim son yıllarda ülkemizde de görülen, büyük gazetelerin kendi yayınevlerini kurması, bazı kültür vakıfları oluşturması, tiyatrolar açması gibi girişimler bu genel kuralı ülkemiz açısından da doğrulamaktadır.

Basının her zaman çeşitli sorunları olmuştur. Bu sorunları tek tek ele almak yerine hepsini belirli bir kültür politikasının çerçevesi içinde görmek ve ondan sonra değerlendirme ya-

parak uygulamaya girişmek gerekir. Özellikle büyük basın organlarının toplumsal ve siyasal etkinliklerinden yararlanmak gibi kısa süreli amaçlarla basın sorunlarına yaklaşmak ülkemizde gelenek durumuna gelmiştir. Bu nedenle de zaman zaman getirilen çözümler kısa ömürlü olmuş, geçicilikten kurtulamamıştır. Demokratik rejimlerin dördüncü gücü olarak görülen basının ciddi bir düzenlemeden uzak kalması, sorunlarını gide-rek artırdığı gibi geri dönülemeyecek ters gelişimlere de yol açmıştır. Özellikle tekelleşmenin getirdiği yeni düzenler, basın-yayın, okuma ve düşünme özgürlüğüne önemli sınırlamalar getirmiştir. Kültürel ilerleme açısından büyük engeller getirecek olan bu gelişmeler karşısında konuya artık yalnız basın açısından değil, geniş bir kültür politikasının boyutları içinde eğilmek zamanı gelmiştir. Bazı karamsar yorumlara göre, iş bu noktaya geldikten sonra basın sorunlarının kültürel bir çerçeve içinde çözümlenmesi için çok gecikilmiştir, hatta tren kaçmıştır. Her zaman yinelenip duran çağdaş bir demokrasi olmak tutkusu, bu gerçekler görülmeden ve gereken önlemler alınmadan düş olmanın ötesine gidemeyecektir.

İleri rejimlerin asıl öğeleri içinde yer alan basının çeşitli görevleri vardır. Bu görevler toplumsal olduğu kadar siyasal ve kültürel işlevlere sahiptir. Bazı uluslararası ve ulusal sözleşmelerde dile getirilen bu görevlerin yerine getirilebilmesi ancak tutarlı ve düzenli yaklaşımlarla olanaklıdır. Kendi ülkesinin ve halkının hizmetinde olduğu kadar, insanlığın genel yararı için de çalışmak zorundadır. Basın ahlak yasaları, basın onur düzenlemelerinin ortaya çıkışı bu nedendir. Basını yalnızca kamuoyu yaratıcısı olarak görmek doğru olmayacaktır. Bir ülkede genel kültür düzeyinin yükseltilmesi olduğu kadar, düşünce ve bilimle ilerlemesine katkıda bulunmak da basının asıl görevleri içinde yer almaktadır. Bir toplumda basın en güvenilir kurumların içinde yer almak zorundadır. Basın organları yalnızca bir tüketim malı değildir. Okur kitleleri basın ve yayın organlarında her gün kalıcı bazı şeyler bulmalıdır. Ülkedeki düşünsel ve kültürel birikimin oluşturucusu olmak görevi gene basınındır. Nedense, siyasal ve ekonomik gerekçelerin ağır basmasıyla basın organları bu tür görevlerini yete-

rince yerine getirememektedirler. Sorumluluk duygusuna, bilincine sahip bulunan basın organları siyasal rejimlerin çağdaş niteliklere kavuşmasında ve ülkenin giderek demokratlaşmasında çok önemli roller oynamaktadırlar. Günlük yayın yapan gazetelerin insanların vatandaşlık bilinci kazanmalarında önemli görevleri vardır. Bu tür görevleri yerine getirirken, basının her türlü sorumluluğunu bilmesi, genel amaçları özel amaçların üstünde tutması gerekir.

Düşünce gazeteciliği, basın ve kültür ilişkileri açısından birinci planda gelmektedir. Düşünce özgürlüğü tüm gelişmekte olan ülkelerin en başta gelen sorunları arasındadır. Düşünce özgürlüğünün varlığı düşünce gazeteciliğinin önde gelen koşuludur. İnsanların istedikleri gibi düşünemedikleri toplumlar da düşünce basınının gelişmesi beklenemez. Tümüyle özgürlükler rejimi kurulmadan basının özgür olması bir hayli zordur. Doğaldır ki, herşey yasalar doğrultusunda özgürlüğe sahiptir, ne var ki bu özgürlüklerin bilincine sahip olmadıkça, uzun ömürlü olmaları beklenemez. Özgürlüklerin kurumlaşması ve bir güvence düzenine bağlanması belirli bir düzeyden sonra gerçekleşebilir. Gelişmenin bir noktaya ulaşmasından sonra elde edilebilecek güvenceli özgürlükler düzeni düşüncede olduğu kadar basın ve yayın alanında da özgürlüğün tam anlamıyla olabilmesi için gereklidir. Siyasal koşulların elverişliliği ve yasaların izin vermesinin yanı sıra ekonomik engellerin de ortadan kalkması gerekir. Her türlü düşüncenin kendi gazete ve dergilerini çıkarabilmesi için, yayın yaşamının ekonomik engellere karşı önlemleri biçimlerde düzenlenmeli, koşulların yıkıcı etkilerinden düşünce organlarının korunması için uygulamalar geliştirilmelidir. Toplumdaki çeşitli oluşumlar, çeşitli kesimlerin ayrı düşünceleri savunmaları, demokratik farklılaşma ile beraber ortaya çıkan düşünce ayrılıkları, düşünce basınının gelişmesini sağlayan nedenlerdir. Siyasal rejimlerin gelişmelerinde ve demokratik düzene dönüşmelerinde düşünce basınının savsaklanamayacak işlevleri vardır. Yeni yeni düşünceler yaratabilen toplumlar canlılıklarını koruyabilirler ve yaşama şanslarını artırabilirler. Değişen koşullarda giderek durağanlığa sürüklenen toplum yapılarının kısa ömürlü kaldıklarını insanlık

tarihi göstermektedir. Toplumların iç dinamiği açısından düşünce basınının olumlu katkılarının kesinlikle ele alınması ve desteklenmesi zorunluluk taşımaktadır. Düşünce özgürlüğünün kendi kendine varolmasını beklemek sonuçsuz kalacaktır. Özgürlükler için verilen toplumsal ve siyasal savaşımın süreci incelendiği zaman kendiliğinden hiç bir özgürlüğün gerçekleşmediği görülmektedir. Düşünce basınının doğması ve basının kültürel işlevlerini yerine getirebilecek düzene kavuşabilmesi için tüm basın ve yayın organları kendi çaplarında savaşıma katılmalıdır. Habercilikte, yorumculukta ve kamuoyunu aydınlatma gibi görevlerde belirli bir düzeyde yürekliliği gösteremeyen yayın organlarının zamanla asıl işlevlerinin ötesine kaydıkları ve başka işlevler üstlendikleri görülmektedir. Bazı gazetelerin başka alanlarda ekonomik girişimlere kalkışması ve bu amaçla yayınlarını araç olarak kullanması, lotaryacılık ve piyangoculuk ile okuyucu kazanmaya çalışması gibi basın ve yayın alanının gerçek işlevleri ile hiç bir zaman bağdaşmayacak girişimler bu durumun en açık kanıtlarıdır.

Özellikle ekonomik düzenin tüketime dönük olduğu toplumlarda basın organlarının da bu yönde geliştikleri gözlemlenmektedir. İlanlar ve reklamların yanı sıra, basın organlarının özel kuruluşlarla işbirliği yaparak belirli üretim mallarının dağıtımını ve pazarlamasını üzerlerine almaları toplumdaki tüketim eğilimlerini artırdığı gibi basını da gerçek işlevinin ötesinde çizgiye düşürmektedir. Tüketime dönük yayıncılık yoz bir tutum olarak basının kültürel niteliklerden uzaklaşmasına neden olmakta, varolan kültürel yapıyı da sarsmaktadır. Televizyon gibi görsel yayın araçlarının da bu yönde yayınlar yapması yazılı basını daha çok tüketim toplumunun organı durumuna sürüklemektedir. Kapitalist toplum yapılarının iç dinamikleri açısından sonuç olarak ortaya çıkan bu durum, aslında tüm basın ve yayın organları için ulaşılabilecek kesin bir nokta değildir. Düşünceye ve kültüre önem veren organlar çeşitli önlemlerle bu yoz sürecin dışında kalabilirler. Kültürel doğrultuda bilinçli bir tutumun ısrarlı izleyicisi olan dergilerin ve gazetelerin o yöndeki okur kitleleri tarafından çeşitli desteklerle yaşatıldıkları bir çok ülkede görülmüştür. Bir ülkede,

toplumsal ve ekonomik düzenler okurların izleyeceği basın organlarını genel olarak belirler. Toplamlar benzer tıpte insanlardan veya kesimlerden oluşmadığına göre değişik türde yayın organlarının ortaya çıkmalari kaçınılmazdır. Önemli olan, basın ve yayın özgürlüğünün düşünce özgürlüğü ile beraber bulunması ve diğer yayınlarla beraber düşünceye, kültüre ağırlık veren organların da yaşayabilmesidir.

Düşünceye ve kültüre yer veren basın ve yayın organlarının çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bunların en başında kültürel değerlerin derlenmesi gelmektedir. Yayınlarında yaşayan kültür değerlerinin toplanmasına, belgelenmesine ve kamuoyuna yansıtılmasına öncelikle yer veren gazeteler derleme işlemine fazlasıyla katkıda bulunacaklardır. Bunların haber ve magazin değerlerinin yanısıra geleceğe kalacak olan içeriklerine de ağırlık verilmesi derleme işlemlerini kolaylaştıracaktır. Derlemeyi izleyecek olan ikinci görev de, bunlara yaygınlık kazandırılmasıdır. Sayfaların kültür değerlerine ayrılması, yayın organlarının baskı ve satış sayıları ile koşut olarak bunları kendiliğinden toplum içinde yaygınlaştıracak ve dolayısıyla ulusal bütünleşmeye kültürel açıdan yardımcı olacaktır. Kültürün toplumda kök salabilmesi ve giderek yaygınlık kazanabilmesi için nelerin yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda bilinçli bir yol izlenmesi gerekir. Başıbozuk kültür yayıncılığının derlemeye veya yaygınlaşmaya katkıda bulunacağını söyleyebilmek son derece zordur. Bu noktada ciddi ve tutarlı bir kültür politikasının sonuca ulaşma açısından yararı fazla olacaktır.

Evrensel, ulusal hatta bölgesel kültürlerin oluşturulmalarında basın organlarının geniş sorumlulukları bulunmaktadır. Kültür, aslında yaşayan değerlerin toplamı olmakla beraber yazıya geçirilmedikçe bütünlük kazanamaz. Basın organları yaşayan kültürel değerleri yazıya geçirirken olabildiğince nesnel ve otantik bir tutum içinde olurlarsa, kültürel yapının oluşturulmasında yardımcı olabilirler. Tüm etkinlikler yerinde izlendiği zaman yazıya geçen haber ve yorumların bilimsel değeri daha da artacaktır. Bu konularda basın çalışanları ile ilgili bilim adamlarının işbirliği yapmaları kaçınılmazdır. Aksi, hem kül-

tür oluşumunun bilimsel netlikler kazanması açısından, hem de basın kaynaklarının kültürel değerlendirilmesi açısından olumsuz sonuçlar verecektir. Kültürel yapıların oluşumunda diğer kültür alanları ile karşılıklı etkileşimin çok yararları vardır. Bu açıdan, basının bir diğer kültürel görevi de değerlerin ve olguların tanıtılmasıdır. Dünya ulusları arasında birbirlerinin kültürlerini tanıma yarışı içinde belirli bir çizgiye gelebilmek basının tanıtma ve yansıtma işlevini başarıyla yerine getirebilmesine bağlıdır. Kültürlerin evrenselliği kendi özgün değerlerinin dünyaya yayılması ile olanaklıdır. Diğer alanlardan etkilanmeyen kültürel yapı yoktur. Hepsi çeşitli etkilerin belirli koşullar içinde oluşturduğu özgün biresimlerin sonucudur. Tanıtma gibi geniş boyutlu bir işin yalnızca basın organlarınca yerine getirilmesi istenen düzeyde olamayabilir. Bu nedenle devletin belirli bir politika ile basın organlarını tanıtma görevinde desteklemesi gerekir. Devlet desteğinin yanısıra basın organlarının işbirliği yapmaları amaca daha çok yardımcı olacaktır.

Basın ve kültür arasındaki ilişkilerin ele alınması, kültürün geliştirilmesi açısından olduğu kadar basının gerçek anlamda aydınlatıcı, eğitici ve öğretici işlevlerinin yerine gelmesini de sağlayacaktır. Kültür değerleri basın veya yayın organları olmadan kendiliğinden gelişmeler gösterebilir, ne var ki, kültür olmadan basının gerçek işlevini yerine getirebileceği tartışmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, basının kültürel görev yüklenmesi daha da önem taşımaktadır. Toplumsal sorumluluk içindeki basın ve yayın organları kültüre ve kültür değerlerine gerektiği gibi önem vererek, ulusal ve evrensel boyutlarda gelişime katkı sağlamalıdır. Kitlelerin okuma olanaklarının sınırlı bulunduğu ülkelerde basın daha sorumlu ve düzenli bir kültürel yaklaşım içine girmelidir. Çağdaş uygarlığın ışığını her köşeye götürme gücüne sahip olan basın ve yayın organları, dünyaya açılan pencereler olarak kültür olgusunu sürekli gündemde tutmakla sorumludurlar.

TÜRK TOPLUMUNDA KİTAP

Unesco'nun aldığı bir karar ile tüm dünyada geçerli kılınan «Kitap Yasası» aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

- 1 — Okumak herkesin hakkıdır.
- 2 — Kitapsız eğitim olmaz.
- 3 — Yazarların çalışmalarını kolaylaştıracak ortamı yaratmak toplumun görevidir.
- 4 — Güçlü bir ulusal basım endüstrisi kalkınma için gereklidir.
- 5 — Baskı endüstrisinin kalkınması, kitap yapımını kolaylaştıracak koşulların sağlanmasıyla olur.
- 6 — Yayınevi ile okuyucu arasındaki bağı kitapevi kurar.
- 7 — Bilim ve sanat dernekleri, kültür haberleşmesini sağlayan merkezler ve kitaplıklar kitabın ve yazarın görevini yapmasında başlıca yardımcılardır.
- 8 — Hiçbir ülkede kitapsız ve kitaplıksız tek bir köy kalmamalıdır.
- 9 — Bilimsel ve teknik buluşların öğrenilmesi ve belgelendirilmesi kitap davasını desteklemelidir.
- 10 — Bütün ülkeler arasında kitap alışverişi tamamen özgür olmalıdır. Kitap uluslararası barışın sağlanmasında büyük roller oynamalıdır.

Uluslararası kitap yasasının ilkeleri ışığında Türk toplumunun durumu ele alındığı zaman kitap sorunları belirginlik kazanmaktadır. Yukarıdaki ilkeler hedef olarak benimsenirse Türk toplumunun daha bu hedeflere çok uzak kaldığı, sorunların ele alınmasıyla görülecektir. Birleşmiş Millerlere üye olan tüm ülkelerin benimsediği bu ilkeler Türkiye için de yön gösterici olmalıdır.

Büyük Atatürk Türk ulusunu ortaçağ karanlığından çağdaş uygarlığın aydınlığına ulaştırmak amacıyla bir kültür devrimine girişmişti. İşe önce kafalardan başlamak gerekiyordu. Önce harf devrimi yapıldı ve okuma-yazma kolaylaştırılarak bir eğitim seferberliğine girişildi. Daha sonra millet mektepleri ve Halkevleri açıldı. Tarih ve Dil kurumları kuruldu. Bütün bunlar Kemalist kültür devriminin parçalarıydı. Amaç Türk halkına Türk kültürünü öğretmek ve yabancı kültür kalıntı-larını ortadan kaldırmaktı. Üst düzeyde bu girişimler tamamlandıktan sonra halka açılma başladı. Milli Eğitim Bakanlığı eli ile çıkarılan haftalık «Halk» gazetesiyile devrimler halka anlatılıyor, yurdun her köşesindeki Halkevleri yolgösterici ve öğretici yayınları ile halk kitlelerini aydınlatıyorlardı. Kemalist yönetimin ana esaslarını çizdiği devrim stratejisi ve Türk kültürünün esasları halkçı bir yayın politikasının çerçevesinde kitlelere yayılıyordu.

Atatürk döneminin o devrimci ruhu mümkün olduğu kadar kitap, broşür ve gazetelerle halka yayılıyordu. Bu dönemde olumsuzluklar içinde bulunulmasına karşın az zamanda bir çok iş başarıldı. Büyük Ata'nın isteği üzerine hazırlıklarına başlanan I. Türk yayın kongresi ne yazık ki ancak onun ölümünden bir sene sonra toplanabildi. 1939'da toplanan birinci yayın kongresinde başlıca şu kararlar alınmıştır:

- 1 — Her beş yılda yayın kongresinin yinelenmesi,
- 2 — Bir Türk ansiklopedisinin devlet tarafından hazırlanması,
- 3 — Klasiklerin dilimize çevrilerek yayınlanması.

Bu kararların hiçbirisi sonraki yıllarda gereği gibi uygulanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle geciktirilen yayın kongresi otuzaltı yıl sonra toplanabildi. Türk ansiklopedisi ise çok gevşek ele alınmış ve çeyrek yüzyıldır tamamlanamamıştır. Klasikler ise Hasan Ali Yücel'in kişisel çabalarıyla çevrilmiş, fakat yeni baskıları yapılmadığından yeni kuşakların bu temel eserlerden yararlanmaları engellenmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı tek parti döneminde klasikleri yayınlamakla işe başlar. Bu dönem Türk yayın tarihinin en önemli noktasıdır. Cumhuriyet döneminin yeni gelişen aydın dünya

kültürüne inmeğe, onu tanımağa ve değerlendirmeye başlar. Birkaç tek tük kitapevinin yayınları arasında klasiklerin etkisi büyük olur. Çok partili dönemle birlikte batının hümanist ve çağdaş düşüncesi tartışma alanı bulur. DP iktidarı bilinçsiz bir kültür düşmanlığı içinde klasiklerin yayınlanmasını durdurarak dünya kültürüne yönelen aydınların önüne perde çeker. Bu dönemde Atatürk devrimlerinin savunucusu Varlık yayınevi halk kitleleriyle bağ kuran bir yayın okulu görevini yerine getirir. DP iktidarının baskıyı artırması kitap yayını azaltır. Çağdaş kültürü yansıtan kitapların yayını durur. Yirmiyedi Mayıs devrimi yayın yaşamını yeniden hızlandırır. Aydınlar çağdaş dünyayı ekonomik ve sosyal açıdan inceleyen bilim kitaplarına geniş ilgi duyarlar. Anadolu okuru da bilimsel eserlere önem vermeğe başlar. Böylece Türk yayıncılığı yeni dönemde en canlı devrini yaşar. Yayınevleri artık belirli dünya görüşlerini ortaya koyan kitapları yayınlarlar. Siyasal kutuplaşma yayıncılıkta da etkisini gösterir. Her siyasal kutup kendi yayınevini kurar. Okuma yazma oranının artması karşısında daha kurnaz davranan AP iktidarı DP gibi yayınlamayı yasaklamaz, ama kendi görüşüne uygun değersiz ve bilimsellikten uzak kitapları devlet eliyle «1000 Temel Eser» diye yayınlatır. Devletin bütün olanakları bu derme çatma kitaplara ayrılır. Bu kitaplarda Atatürk ve Cumhuriyet rejimini küçümseyen yorumlara izin verilmesi tüm Atatürkçü güçleri protestoya sürüklemiştir. Nitekim sonraları bu anti kemalist girişim durdurulmuştur. Ama yerine gerçek bir temel eserler dizisi yayınlanmamıştır.

Sonraki dönemlerde siyasal ortam birden değişince büyük sermaye yayıncılığa girdi. Bankalar ve büyük gazeteler kitap yayınlamağa başladı. Büyük sermayenin geliştirdiği rotatif yayıncılığı okuru çağdaş kültürden çekerek, yavaş yavaş aşk, cinayet ve seks romanlarına yöneltti. Haftada bir cinayet romanı, ayda birkaç roman yayınlayan büyük gazeteler, gazete satıcılarını kitapçı dükkânına çevirirler. Köşedeki gazetecide aradığınız gazeteyi bulamazken bilmem hangi gazetenin en son yayınladığı sıradan romanları alabilirsiniz. Büyük sermaye ve rotatif yayıncılığı piyasayı bu derece altüst ettiği gibi okur kitlesini de ters

yönlere itmektedir. George Sand'ın sosyetik hatıralarını bile genel kültür kitabı olarak yayınlamak hafifliğini ve sorumsuzluğunu rotatif yayıncılığı gösterebilmektedir. Hiçbirinde çağdaş sorunlara ve Türkiye'nin koşullarına öncelik tanıyan yayınlara rastlayamazsınız. Her ay birkaç roman, her ay birkaç çocuk kitabı, tek tük tarih kitapları bilgi kitabı olarak sunulmaktadır. Üstelik okuyucunun normal maddi düzeyinin çok üstünde bir baskı ve fiyatla piyasaya sürülmektedir bu kitaplar. Normal bir memurun, bir tek kitap almak için gelirinden önemli bir miktar vermesi gerekecektir. Halk okuyacak kitaba parayı zor bulurken, hatta bulamazken nedir bu aşırı kazanç düşüncesiyle piyasayı altüst etmek. Büyük gazetelerin ve bankaların Türk okuruna saygısızlığıdır bu. Rotatif makinaları boş durmasın, daha fazla para getirsin diye, Türk yayın yaşamını bozmağa kimsenin hakkı yoktur. Rotatificilerin ters politikası önlenmezse Türk kültürü dejenere olmak tehlikesi ile başbaşa kalacaktır. Neden sosyal ve ekonomik sorunlara, Türkiye koşullarına yönelen bilim ve fikir kitapları yayınlamazlar? Eğer gerçekten kültür hizmeti yapmak düşüncesinde iseler bu tip kitaplara öncelik tanımalıdırlar. Kazanç düşüncesiyle beyin sömürüsüne devlet daha fazla izin vermemelidir. Halk düzeyinde ucuz kitap yayınlamalıdırlar. Aksi takdirde kazanç ve halkın uyanmasını uyuşturucu yayınlarla önleme amacıyla olduklarını saklayamazlar. Türk aydını bu gerçeği bilmektedir. Yarın Türk halkı da oynamak istenen bu oyunu öğrenecektir.

Devlet 100 Temel Eseri doğru dürüst yayınlıyacağına hiç yayınlamazsa, gerici çevrelerin bir gazetesi kendi işine gelen kitapları «1001 Temel Eser» diye yayınlama cesaretini bulacaktır. Dil ve kültür devrimine aykırı kitaplar temel eser diye halka sunulmaktadır. Bilim kurulunun yapacağı işi bir gerici gazete ele alırsa geçmişe dönüklükten kurtulup bir türlü Atatürk'ün gösterdiği geleceğe yönelemeyiz. Nitekim şimdi böyle olmaktadır.

Yeni yetişen gençler klasikleri arıyorlar bulamıyorlar. Temel kitap okumak istiyorlar, devlet temel eserler dizisini yayınlamıyor. Neden klasiklerin yeni baskıları yapılmıyor, neden 1000

temel eser dizisi yeniden ele alınarak yayınlanmıyor? Neden piyasa büyük sermayenin ve rotatif yayıncılarına boş bırakılıyor? Nerde kaldı devletin eğitici ve yol gösterici rolü?

Kültürün başlıca aracı kitaptır. Elli milyonluk ülkemizde daha kitap baskı sayısının beşbini geçemediği düşünülürse, bin kişide bir kişiye kitap sunulabilmektedir. Türk toplumu daha okuyan ve düşünen toplum düzeyine ulaşamamıştır. Bunun da nedeni kitabın toplumumuzca benimsenmemesi ve devletimizin de bu konuda yeterli çalışmalar yapmamasıdır. Devletin yayın politikası yeterli olamamıştır. Varlık yayınları gibi bazı özel yayınevleri devletin yapamadığını başarmış ve çok sayıda ucuz kitap basarak halkın istemine sunmuştur. Ne var ki, birkaç olumlu örneğin dışında kalan yayınevleri tümüyle ticaret amacıyla çalışmış ve daha çok satışı fazla fakat kültürel değeri olmayan kitapları öncelikle yayınlamışlardır. Kazanç amacıyla birçok yoz kitabın da yayınlandığı bu furyada birçok yayıncı zenginleşirken halkımız gene kültürel yönden yoksul kalmıştır. Ciddi bilimsel ve kültürel yayınlarla halkın önüne çıkan yayınevleri ise daha kendilerini toparlayamadan batıp gitmişlerdir. Yayınevlerinin yanı sıra, devlet kuruluşlarının hatta üniversitelerin kitap yayını sorununu ciddi biçimde ele aldığını bugün bile söyleyebilmek son derece zordur. Kitap basmanın yanı sıra, dağıtım, satış, pazarlama, kağıt gibi çok çeşitli sorunlar gündemde beklemektedir.

Kitap sorununun yanı sıra kitaplıklar daha büyük bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Çağdaş kitapçılık artık kitap ve kitaplıkların korunması ile kitaplıklardan yararlandırmayı birlikte sürdürmeyi amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, temel amaç kitap ve benzeri gereçlerden okuyucuyu yararlandırmak, bu yararlanmayı sağlayabilmek için kitap ve benzeri malzemeyi korumak ve düzenlemeyi bu amaca yönelterek gerçekleştirmektir. Kitaplıklar, temel amacı olan yararlandırmayı, hizmet ettiği okuyucu kitlesini gözönüne alarak geliştirmek zorundadır. Kitaplıklardan yararlandırma okuyucuların eğitilmesini ve kültür düzeyini geliştirmesini de içermelidir. Bu tip görevlerin yerine getirilebilmesi ancak ve ancak iyi yetişmiş kitaplık per-

sonelleri ile olanaklıdır. Okuyucusunu geliştirmeyi amaçlamayan kitaplıkçının hizmet sunuşu ile okuyucunun istekleri arasında farklılıklar çoğaldıkça kitaplıklar çağdaş kültür yuvaları olmaktan çıkacak ve zamanla varlık nedenlerini yitireceklerdir.

Türkiye’de kitaplık hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Bunun en büyük nedeni parasal desteklerin ve ödeneklerin kısıtlı bulunmasıdır. Bırakınız yeni çıkan yayınların bulunmasını, belli başlı ana kaynakları bile kitaplıklarda bulabilmek son derece güçtür. Planlanmış ve işlevsel yönden kitaplık binaları çok azdır. Varolanlar amaç doğrultusunda yeterince kullanılamamaktadır. Okuyucu kitlelerinin rahatça ulaşabileceği alanlarda yeni ve büyük kitaplıkların kurulması öncelik göstermektedir. Devletin parasal desteği artırılmalı, vakıf veya döner sermaye statüsü ile kitaplıklara yeni yayınların kazandırılması sağlanmalıdır. Çağdaş bilimin verileri kitaplıklarda geçerli bulunmalı, her türlü siyasal düşüncenin dışına çıkılarak tüm yayınlar okuyucuların yararlanmasına sunulmalıdır. Kitaplık elemanı yetiştiren yüksek okullar yeniden düzenlenmeli ve bunların kapasiteleri artırılmalıdır. Her ilde, ilçede, bucakta ve köyde mutlaka bir devlet kitaplığı bulunmalıdır ve bunlar çağdaş uygulamaların ışığında halk kitaplıkları olarak örgütlenmelidir. Kitap, dergi ve her türlü yayın için bazı ortak sorunlar da bulunmaktadır. Özellikle kağıt, dağıtım ve parasal sorunlar önplanda yer almaktadır. Bu açıdan da konuya eğilmek zorunluluğu vardır. Kağıt son zamanlara kadar gerçekten son derece zor bulunan bir durumdaydı. Devletin üretiliminin toplumun tüm gereksinmelerini karşılamaması ülkeyi büyük bir kağıt karaborsasına sürüklemişti. Toptancılar kağıt depo ederek kısa zamanda yüzde birkaç yüz kazançla kağıt satar duruma gelmişlerdi. Büyük gazeteler fazlasıyla aldıkları kağıtları piyasada pazarlayarak bu karaborsayı körüklüyorlardı. Hammaddesi kâğıt olan yayın çalışmalarını kısa zaman içinde bir durgunluğa sürüklendi. Yayınevleri kapanırken dergiler de çıkamaz duruma geldiler. Büyük çabalarla kitap hazırlayan yazarlar eserlerini bastıramaz oldular. Yayın yaşamı bu yıla kadar çok durgun bir dönem geçirdi. Dışarıdan satın alınmak zorunda kalınan kağıtın fiyatı günden güne

artarken, kitap fiyatları da yanına yaklaşılmaz bir düzeye yükseliyordu.

Yayıncılık dünyasındaki ters gelişmeler, kağıt sorunu ile beraber ortaya çıkan diğer ekonomik ve toplumsal sorunlar, yayınevlerini darboğaza sürüklerken son birkaç yılda yayın alanını durgunluğa ve küçük ile orta boy yayınevlerini de iflasa sürüklemiştir. Bu olumsuz gelişmelerin sonucunda yazarlar ortada kalmış, yazdıklarını bastıramaz, yayınlatabilecek duruma düşmüşlerdir. Yazdıkları basılmayan yazarın elinde yeni yapıtlar, dosyalar halinde birikirken, ayakta kalan yayınevleri de işin kolayına kaçarak çok satacak eserlere öncelik vermişlerdir. Ya batıda en çok satan kitaplar listelerinden çeviriler yapılmış, ya kitap yayıncılığı bir yana bırakılarak ansiklopedicilik yolu seçilmiş, ya da televizyon dizileri ile magazin basınının gündeme getirdiği konuların kitapları basılarak piyasaya sürülmüştür. Böylece ekonomik durum bir anda yayın yaşamını düzeysizliğe mahkûm etmiştir. Televizyon ve renkli gazetelerle belirli doğrulularda koşullandırılan kitleler hafif yayınlara yönelirken, beyaz diziler gazetecilerde bile satış rekorları kırmış, kitapçılar ise vitrinlerini değiştirerek piyasanın istediği düzene ayak uydurmuştur. Yalnız kitap satışı yetmeyince, oyuncak, eczane, çiçekcilik gibi alanlar kitapçı dükkânlarının ve vitrinlerinin yarısını kaplamıştır.

Her ekonomik darboğazda olduğu gibi, bu nokta aşılrken küçük ve orta boylar piyasadan çekilmek zorunda kalmışlar, kalanlar ise ya sermaye artırımını ile kendilerini güçlendirmişler yada el değiştirmişlerdir. Bu arada diğer alanlarda çok para kazanan bazı sermaye merkezlerinin de yayıncılık alanına reklam, propaganda ve siyasal, ekonomik üstünlük kurma amaçları ile yöneldikleri görülmüştür. Sermaye merkezleri arasındaki rekabet, ekonomik genişleme ve tamamlanmayı beraberinde getirmiş, giderek büyüyen holdingler kendi yayıncılık düzenlerini kurma yoluna gitmişlerdir. Bu tür girişimler, ülkemizde yayın dünyasındaki tekelleşmeyi daha da hızlandırarak gündeme yeni bir sorun olarak getirmişlerdir. Artık Türk yayın dünyası belirli merkezlerin elindedir ve yayın özgürlüğü giderek ortadan yitirilmektedir. Ekonominin kendi kuralları çalışmaya baş-

ladı mı, kültür dinamığının kendi kuralları ya durur, ya geriler ya da yozlaşır. Son yılların gelişimi kültür ve yayın yaşamımızdaki olumsuzluğu sergilemektedir.

Bu gelişmelerden en çok zarar gören yazar ve sanatçı kitlesi olmuştur. Piyasa ve rekabet kuşkusuna kapılan yayınevleri ellerinden tutmağa çalıştıkları yazarları açıkta bırakmışlar, ülkemizin kültür potansiyelinin ortaya çıkardığı özgün ve önemli yapıtları basacaklarına, çok satışlı hafif yayınlara yönelmişlerdir. Aç ve açıkta kalan yazarlara birleşmek ve dayanışmaktan başka yol kalmamıştır. İstanbul'da bir grup yazarın başını çektiği YAZKO kooperatif deneyi Türkiye'deki tüm yazarlara ışık tutmuş ve onlara tekeli gidişin karşısında birleşerek örgütlenme yolunu göstermiştir. Artık yazarlar eşit olarak katılacakları kooperatiflerde eşit söz söyleme, yönetme ve eser bastırma hakkına sahip olacaklar, yayıncının keyfine ve piyasa hesaplarına uyruk olmaktan kurtulacaklardı. YAZKO deneyiminin kısa zamanda başarılı olması Ankara, İzmir gibi diğer büyük illerimizdeki yazarları da özendirdi ve ortaya DAYANIŞMA-AYÇA-AYKO — SANAT-KOOP gibi yeni yazar ve yayın kooperatifleri çıktı. İki yıllık deneme; kooperatiflerin yazarları biraraya getirme, nitelikli kitap yayınlama, yazarlar arasında dayanışma sağlayarak ortak bazı çalışmaları gündeme getirme gibi yararlarını açıkça gösterdi.

Kapitalist gelişme nasıl ki üretip satmağa ve artı değeri biriktirmeğe dayanıyorsa, yayın dünyamızdaki yeni süreç de bu genel ilke çerçevesinde işlemeğe başladı. Büyük sermayelerle birçok niteliksiz yapıt basılınca zaten okumayan topluma bunlar satılamadı. Depolar kitap dolunca pazarlama yöntemleri gündeme geldi ve böylece batıdaki meşhur fuarcılık yayın alanına da girdi. İş yalnızca fuarcılık olan firmalar, mobilya, giyim, moda, ev eşyası, süs eşyası gibi fuarlardan sonra kitap fuarları da düzenlemeğe başladılar. Diğer ticari mallar gibi kitap artık bir meta olarak piyasaya giriyordu. Önemli olan kitabın içeriği değil, diğer mallar gibi bir mal olarak satılmasıydı. Üretilen bir mal olarak kitap da fuarlarla pazarlanabilirdi. Özel firmalar bu pazarlamayı yaparken tamamen ekonomik düşünüyorlar, fuarı

yalnızca gezmek için gelenlerden kapı girişinde birkaç yüz lira giriş ücreti almaktan çekinmiyorlardı. Kitap okuruna piyasa müşterisi işlemi yapmaktan çekinmeyen bir tutum, fuarcılık olayının içeriğini vurguluyordu. Kitap yalnızca bir ekonomik mal değil, ondan daha önce bir kültür ve iletişim aracıdır. Piyasa endişesi ile davranan fuarcılara bunu anlatmak gerekiyordu.

Dünya ülkelerinde çeşitli örnekleri görülen kitap fuarlarına daha ülkemizde yeni başlanmıştır. Türkiye Yazarlar Sendikasının özverili girişimleri ile birkaç yıl İzmir Fuarında açılan kitap fuarları bu açıdan önemli bir başlangıç olmuş ve geleceğe ışık tutmuştur. Gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinde her yıl düzenli olarak açılan kitap fuarlarında, dünyanın dört bir yanından gelen eserler sergilenmekte ve satışı yapılmaktadır. Uluslararası uygarlık ve barışın korunmasında, dostluğun geliştirilmesinde önemli rollere sahip olan kitaplar, fuarlar aracılığı ile tüm insanlığın yararlanmasına sunulmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşist ülkelerde kitapların meydanlarda yakılması insanlık için büyük ders olmuştur. «Herşeyin üstünde kitap» sloganı ile açılan kitap fuarları, kitaba gereken değerin verilmesinde aracı olmaktadır. Kültürel yönünün ağır basmasına karşın yayınevleri ve kitapçıların da katılması ile ticari ve ekonomik yön de fuarlarda işlevsellik kazanmaktadır.

Yazarlar sendikasının girişimi beğeni ile karşılanırken, devletin kitap fuarı düzenlemi işini ele alması zorunluluk kazanmaktadır. Türkiye'nin tüm illerinde senenin belirli haftalarında açılacak olan kitap fuarları, ülkenin her köşesindeki insana kitabı götürecek ve toplumumuzun kısa zamanda okuyan bir ulus olmasına büyük katkılar getirecektir. Tüm bakanlıkların işbirliği ile başlatılacak olan böyle bir organizasyon, kültürel kalkınmamızda önemli bir dönüm noktasını oluşturacaktır. Yalnızca içe dönük olarak fuar işini ele almamak gerekir. Uluslararası kültürel işbirliğini artırmak üzere tüm ülkelerle bağlantılar kurmalı, onların açtıkları sergilere Türk yayıncılarının da katılmaları sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra da Türkiye'de açılan fuarlara yabancı yayınevlerinin de katılmaları gerçekleştirilmelidir. Öncelikle, büyük kitap fuarlarına devletin aracılığı ile

Türk yayınevleri kesinlikle katılmalıdır. Sanayi, ticaret alanlarında çeşitli sergiler düzenleyen devletin kitap fuarlarını zamanımıza kadar unutmaması gerçekten büyük şanssızlıktır.

Okurlara ulaşmayan yayınlar ne kadar iyi ve yeterli olursa olsun gerçek amacına varamaz. Kitaplar, dergiler ve diğer yayınlar hep okumak için hazırlanırlar. Türkiye’de ise dağıtım sorunu çözümlenmediği için basılan yayınlar uzun süre depolarda beklerler ve daha sonra da kağıtçıya kağıt fiyatına satılırlar. Harcanan çabalar ve hizmetler açısından ulusal yitikler bu alanda günden güne fazlalaşmaktadır. Dağıtım sorunu günümüze kadar devletçe belirli bir kültür politikası çerçevesinde ele alınmadığından, toplumdaki ekonomik gelişmeler doğrultusunda çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Basın ve yayın alanında zamanla oluşan tekelleşme dağıtım alanına da girmiş ve tek elci kuruluşlar kendilerinden yana çalışan dağıtım örgütlerini kurmuşlardır. Böyle olunca tek elci merkezler dışında kalan yayıncılık dağıtım olanağından yoksun kalmış ve piyasayı büyük kuruluşların yayınları kaplamıştır. Küçük yayınevlerinin yanı sıra üniversiteler bile kendi kitaplarını kitapçılara dağıtamamışlar ve kitapçı vitrinleri çok satışlı renkli ve hafif yayınlarla dolmuştur. Gazeteciler büyük kuruluşların kitaplarını satarken, küçük yayıncıların ciddi kitapları bile kitapçı vitrinlerine ulaşamamıştır. Anayasamızda yer alan düşünce ve yayın özgürlüğünü uygulamada gerçekleştiren yollardan birisi olan dağıtım kesinlikle devlet tarafından ele alınmalı ve kurumsal düzeylerde çözüme kavuşturulmalıdır. Basın İlan Kurumu gibi özerk yapıda oluşturulacak ve tüm yayın dünyasının temsilcilerinden oluşacak bir Yayın Dağıtım Kurumunun kurulması zorunlu görülmektedir. Devlet bu konuyu yasalarla düzenlemedikçe uygulamadaki haksız rekabetin giderek genişlemesi ve daha büyük haksızlıklara yol açması kaçınılmaz olmaktadır. Basılan ve yayınlanan her türlü yayının Anayasamızdaki özgürlükler içinde isteyen herkese ulaşmalıdır. Bu sağlanmadıkça, kitabın Türk toplumunda istenen yere gelebilmesi olanaksızlaşacaktır.

Yayın dünyası bu kadar başıboş bırakılırsa, genel bir kültür politikası çizilerek Türk yayıncılığına yön verilmezse, olacağı budur. İlgisizlik devam ederse Türk aydını okuyacak ki-

tap bulamıyacaktır. Lüks ve pahalı kitaplar daha çok para getiriyor diye kitapçılar bu yayınları bulundurmakta, diğer yayınevlerinin kitapları büyük kitapçılarda bile bulunamamaktadır. Dağıtım şirketleri büyük sermayenin ve tröstleşen büyük rotatif gazetelerinin elindedir. İşlerine gelmeyen kitabı dağıtmamaktadırlar. Bu durumda özel yayınlar ve ciddi yayınevlerinin kitapları yurtçapında dağıtılamamaktadır. Gazetecilerde değersiz romanlar satılırken, fikir ve düşünce kitapları depolar-da çürümeğe terkedilmişlerdir.

Şurası bir gerçektir ki zamanımızda egemen çevreler hâlâ düşünceye düşman olmak gibi çağdışı bir tutum içindedirler. Onların bu olumsuz tutumları her alanda olduğu gibi yayıncılıkta da kendini göstermektedir. Düşündürücü ve öğretici kitaplar yerine eğlendirici ve zaman geçirtici nitelikte uyuşturucu yayınlara öncelik tanınması bu nedenledir. Büyük sermaye ve rotatif yayıncıları kendi kazançlarını düşünebilirler. Ama devlet Türk halkının çıkarlarını kamu yararı düşünce-siyle savunmağa zorunludur. Yasalarla bu görev devletin ve dolayısıyla hükümetlerin üzerindedir.

Anayasamızda yerini bulan yayın ve düşünme özgürlüğü çerçevesinde yasak yayınlar sorunu da bir çözüme kavuşturulmalı, bilimsel ve kültürel değeri bulunan tüm yapıtlar yasaklamalardan uzak tutularak topluma sunulmalıdır. Atatürk'ün zamanında bu tip eserlere gösterilen hoşgörüden geri dönülmemelidir. Kitaplar üzerine getirilen yasaklamalar ister istemez okuyan kitleleri ve kitaplıkları da etkilemektedir. Düşüncenin doğrusu ve yanlışı olmadığı gibi, kitapların da olamaz. Gerçek anlamıyla demokrasi düşünce özgürlüğünden kaynaklanır. Kitapların da düşünce özgürlüğünün gerçekleşmesinde ve dolayısıyla demokrasilerin kurumlaşmalarında çok önemli yerleri vardır. Kitaplara kızmak gibi çağdışı davranışlardan çağdaşlaşma savaşı verirken kesinlikle uzak kalınmalıdır.

Üniversite kitaplıkları da yeterli değildir. Devletin ödenekleri çok azdır. Bilim adamlarının gereksinimleri karşılanamamaktadır. Yabancı dilde kitaplar getirilemediği gibi, yerli yayınların hepsini bulabilmek sözkonusu değildir. En büyük kitaplıklar üniversitelerde bulunmaktadır ama bu merkezler hal-

kın yararlanmasından uzak bulunmaktadır. Kitap okuma alışkanlığının kazandırılmasında önemli payı olan gezici kitaplık uygulaması ülkemizde ciddi biçimlerde ele alınmamıştır. Özellikle köyler ve bucaklarda yaşayan halkın ayağına kitap götürmede çok etkili olabilecek gezici kitaplık uygulaması büyük bir kampanya ile başlatılmalıdır. Özellikle kırsal kesimin köylü nüfusunun okuması ancak gezici kitaplık uygulamaları ile sağlanabilir. Milli Eğitim Bakanlığının gezici kitaplıklar için yeniden örgütlenmesi ve kendi bünyesinde bir birimi oluşturması zorunludur. Halk kitaplıklara ve kitaba ulaşamıyorsa, kitabın halka ulaşmasını sağlamak devletin görevidir. Okuma - yazma sorununun çözümünde de bu uygulamanın önemli payı vardır...

Kitapsız bir toplum düşünülemez. Bu nedenle, en kısa zamanda kitap ve kitaplıklarla ilgili ne kadar sorun varsa çözüme kavuşturulmalıdır. Özellikle içinde yaşadığımız cumhuriyetin 60. yılı bu açıdan çok anlamlı bir fırsattır. 60. yılda, Türkiye'nin kitap ve kitaplık sorunlarının çözülmesi cumhuriyetimize yapılabilecek en büyük hizmettir. Okumayan bir toplumdan, okuyan bir topluma geçiş hiç de kolay değildir. Eğer kültürel kalkınmanın bir an önce gerçekleştirilmesi isteniyorsa, önce okuyan bir toplum düzeyine gelmek gerekmektedir. Kültür bir özümseme ve hoşgörü işidir. Okumayan toplumlarda bu işi yapamazlar. Kitap ile ilgili sorunlar giderildikçe daha çok okuyan bir toplum olacağımız kesindir. Kitaba öcü gibi değil, bir dost gibi bakmanın zamanı çoktan geldi de geçiyor. Daha fazla zaman yitirmek Türk toplumunu geri döndüremeyecek noktalara sürükleyebilir.

KÜLTÜR VE SPOR

Dilimizde alışageldiğimiz birleşik sözcüklerden birisi de kültür-fizik. Aslında kültür sözcüğünün etimolojik kökenine inilirse, ekmek, biçmek, toprağı biçimlendirmek gibi anlamlardan geldiğı görölmektedir. İnsan uygarlığının göçebe toplumdandan yerleşik topluma geçiş aşamasında oluşmağı başladığı düşünülecek olursa, uygarlıkla beraber gelişen kültürün de toprağı bağıllık ile doğduğu söylenebilir. İnsanlığın ürettiğı tüm toplumsal değerlerin tümünü temsil eden kültür aynı zamanda eğitimi de içermektedir. Geniş açıdan konuya yaklaşıldığında insanların yarattıkları bütün değerler kültür kapsamı içine girerler. Batı dillerinde daha sonraları kültür kavramının gelişmeleri çok yönlü olmuştur.

Spor olgusunu da, bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak kültürden uzak tutmak olanaksızdır. Sporun temelini oluşturan beden hareketleri batı dillerinde beden eğitimi olarak belirtilmiştir. (Physical education) Türkçede ise eskiden bu yana bir kültürfizik deymi bulunmaktadır. Daha çok beden hareketlerini belirten bu deyim, aynı zamanda spor yolu ile beden eğitilmesi anlamına gelmektedir. Dilimizdeki deymi ile spor kültürünün içinde bir olgu olarak varsayılmaktadır. Kültür-fizik kavramını benimseyen bir toplum olarak, spor ve kültür ilişkileri üzerinde daha geniş durmamız gerekirdi. Ne yazık ki, zamanımıza kadar bu iki alan arasında bir bağ kurulmasına veya köprü oluşturulmasına yönelik herhangi bir girişim görülmemektedir.

Konunun temeline inilirse, her ülkenin sporunun aslında kendi kültürünün bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkeler tek tek ele alındıkları zaman, değişik spor türlerinin geliştiğı gözlemlenmektedir. Futbol, basketbol, hentbol gibi takım oyununa dayanan sporların daha çok anglo-sakson ülkelerinde doğması ilginç bir noktadır. Benzer biçimde Türk toplumunu

ele alırsak, tarihten bu yana daha çok gürüş, binicilik, cirit atma gibi bireysel sporların öne geçtiği görülmektedir. Diğer spor türlerinin doğdukları toplumlar da ele alınırsa görülecektir ki, doğdukları toplumların kültürel yapı ve özellikleri bu spor türlerine yansımaktadır. Takım oyununa dayanan sporlar daha çok sosyal ve kollektif çalışmaya yönelik toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Türklerde bireysel yapıya dayanan sporların gelişmesi ise, Türk toplumlarının bireyci karakterini yansıtmaktadır. Başka ülkelerde doğan spor türleri eğer diğer toplumların ulusal karakterlerine ve o ülkelerin özelliklerine uygunluk gösteriyorlarsa hemen gelişebilmektedirler. Kung-fu, karate, judo, jiu-jitsu gibi uzak doğu sporlarını da bu genellemenin içine almak gerekir. Bu sporlar uzak doğu toplumlarının yalnız ulusal özelliklerin değil aynı zamanda dünya görüşlerini ve düşünce yapılarını da yansıtmaktadır.

Genel anlamda spor, bütün bedensel hareketleri kapsar. İnsanların bedenlerini ve uzuvlarını kullanarak düzenli ve sistemli biçimlerde yaptıkları hareketler spor adı altında tanımlanır. Spor, insanların doğal çevrelerini toplumsallaştırırken sahip oldukları yetenekleri geliştiren, belirli kurallar altında araçlı veya araçsız, boş zamanları değerlendirme kapsamı içinde veya bütün zamanını alacak biçimde meslekleştirerek yaptığı, toplumsallaştırıcı, toplumun çeşitli kesimleri ile bütünleştirici, insanların bedenlerini ve iç dünyalarını geliştirici, dayanışma sağlayan kültürel bir olgudur. Sporun tüm niteliklerinin tek bir tanım çerçevesinde verilmesi son derece güçtür. Sporun kişilere ve toplumlara sağladığı daha başka yararlar da vardır. Gerek kafa, gerekse de beden yönlerinden sağlıklı bir toplum oluşmasının yolu spordan geçmektedir. Uygarlığın tepki olarak geliştirdiği yozlaşma ve yabancılaşma eğilimlerine karşı spor, insanın doğal yapısına dönerek yarattığı sorunlar karşısında ezilmesini, bocalamasını, giderek hasta bir çizgiye sürüklenmesini önlemektedir.

İnsanın beden ve ruh sağlığını geliştirmek, ruhsal yapısını güçlü kılmak spor ve beden eğitiminin temel amaçları arasın-

da yer aldığı gibi ayrıca toplumsal ve ekonomik kalkınmanın da temel ögeleri arasında yer alır. İnsanların kişilik kazanmalarında, kendilerine güvenlerinin artmasında, çalışma ve savaşım güçlerinin yükselmesinde en olumlu katkıları spor sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, toplu çalışmalara zemin hazırlamak, kişiler arasındaki diyalogların gelişmesine yardımcı olmak, kendine güveni sağlayan kişilerin sağlıklı toplum üyeleri olmalarını sağlamak gibi küçümsenemeyecek oluşumlarda da sporun çok önemli rolü bulunmaktadır. Spora ön planda yer verilen, beden eğitimi eğitimi sistemi içinde ağırlık tanınan ülkelerin toplumlarının daha sağlıklı bir yapıya kısa zamanda kavuştukları bir gerçektir.

Sağlıklı toplum hedefine dönük bir süreçte eğitim önem kazanmaktadır. Spor beden eğitimi olarak düşünülürse, eğitim ile özdeş olmaktadır. Kişilerin sosyalleşmesine yardımcı olan, toplumsal ilişkileri geliştiren eğitim, amaçlar açısından spor ile ortak bir alana sahiptir. Toplumsal olgu olarak spor eğitim kapsamı içinde düşünüldüğüne göre, eğitimin kalkınmaya katkısından söz ederken spor için ayrılan kaynakların benzer görevi yerine getireceği söylenebilir. Spor eğitime kaynak ve olanak sağlanması insan ögesine yatırım yapılmasıdır. Spor eğitimi, insanları ortak yaşamın benzerliklerine yöneltir, dayanışmacı ve kendini denetleyen bir disiplin kazandırır. İnsanlar toplumsal yaşama hazırlanırken spor aracılığı ile bedensel güce de kavuşturulmaktadır. Öğrendiklerini uygulayabilecek bedensel yapıya sahip olmayan insanların içine sürüklendikleri çıkmazlar sporun önemini ters açıdan vurgulamaktadırlar.

Boş zamanların değerlendirilmesi açısından da sporun önemi büyüktür. Uygar ve ilerlemiş toplumlar insanları boş zamanlarını en iyi biçimlerde değerlendirdikleri görülmektedir. Boş zamanlarını değerlendirmesini bilemeyen toplumlar, kalkınma yarışında geri kaldıkları gibi kültürden de paylarını alamamaktadırlar. Bu temelde bir kültür sorunudur. İlk öğretimden yüksek öğretime kadar spora ağırlık verilmesi insanlarda boş zamanlarda spor yapma alışkanlığı yaratabilmektedir. Spor-

la uğraşmak kişileri toplum çerçevesinde bazı sonuçlara ve çözümlere götürmektedir. Boş zaman çalışması olarak sporu seçen kişiler, zamanlarını değerlendirirken bir yandan da kendilerini asıl işlerine ve çalışma alanlarına daha sağlıklı olarak hazırlamaktadırlar. Sporun öneminin anlaşılmasında ve yaygınlık kazanmasında boş zamanların spor ile doldurulmasının yeri yadsınamaz.

Toplumların hareketlilik oranı spor ile beraber gelişmeler gösterebilir. Durgun toplumlardan dinamik toplumlara geçilirken sporun yeri daha da genişlemektedir. Kişilerin toplumun tabakalaşması içinde sosyal hareketliliğe uğramalarında gene sporun rolü bulunmaktadır. İnsanların yalnızlıktan kurtulmalarında, kendi çevrelerinin dışına çıkarak yeni insanlar tanımalarında, ulusu oluşturan sosyal ve kültürel dayanışmanın pekiştirilmesinde sporun önemli rolü görülmemezlikten gelinmez. Toplumların ulusal heyecanlarla yüceltilmesinde gene sporun katkısı vardır. Özellikle, toplumların kendi kültürlerinden kaynaklanan veya kendi kültürleri ile bütünleşen sporlarda sportif ilişkiler o toplumlara kültürel etkinlik sağlamak ve kültürel yapının gelişmesine olumlu katkılar getirmektedir. İç ve dış turizmin ilerlemesinden, bazı toplumsal bunalımların hafifletilmesine kadar sporun çeşitli yönleriyle devreye girdiği açıktır.

Sporun bu çok yönlü etkileri yönetimlerin gözünden kaçmamıştır. Toplumların yönetiminde bu nedenle spor belirli dönemlerde ve değişik biçimlerde ağırlık kazanmıştır. Sporu afyon gibi kullananlar sosyal ve ekonomik sorunları kitlelere unutturmak isteyen yönetimlerden tutun da, sporun belirli bir propaganda aracı olarak kullanan devletlere kadar, değişik yaklaşımlar söz konusudur. Bütün bu gelişmeler spor ve politika ilişkisini de kendiliğinden gündeme getirmektedir. Kültürel boyutu bulunan tüm toplumsal olgular politikayı aşar ve geleceğe dönük sonuçlar getirir. Ne var ki, çağımızda politik gelişmeler sporun bu yönünü körelterek, dar politik hesaplar için ve belirli politikalar doğrultusunda sporun kullanılması sürecini de getirmişlerdir. Spora politika karıştırılması, politikanın kendi iç dinamiğinde bazı yan öğelere gereksinme duyması so-

nucunda ortaya çıkmış ve belirli çizgilerde spor bilincinin uyan-
maması bu tür etkilerin çoğalmasına, sporu yozlaştırması-
na meydan vermiştir. Spora politika karışacağına, politikaya
sporum karışması belki de insanlık için yararlı sonuçlar doğu-
rabilirdi. Nitekim Çinlilerin ulusal sporu olan ping pong'un
ulusal diplomalarına yansması uluslararası ilişkilerde olumlu
sonuçlar yaratmış ve benzeri uygulamalara diğer uluslar da
yönelmiştir. Sporun getirdiği iç disiplin kadar yöntemi ve iliş-
kiler düzeni de diğer alanlarda örnek alınmalıdır. Yarışma ile
centilmenliğin oluşturduğu spor dengesine diğer alanlarda çok
daha fazla gereksinme duyulmaktadır. Politika alanının bundan
yoksun kalmasının cezasını gene insan toplumları çekmekte-
dir. Sporun getirdiği birlik, beraberlik anlayışı da küçümsene-
meyecek yararlar sağlamaktadır.

Kültür açısından spor konusuna eğilindiğinde, toplumsal
ve siyasal açılardan yukarıda belirtilen durumlar söz konusu-
dur. Spor, doğuşundan yapılışına, izlenmesinden yönetilmesi-
ne kadar tümüyle bir kültür sorunudur. Uluslararası karşılaş-
malarda ülkelerin kültür düzeyleri en açık biçimleri ile yansı-
maktadır. Sportmen davranış ile geri kalmış tutumu bu kar-
şılaşmalarda izlemek olanaklıdır. Sporu ulusca benimseyenler
çağdaş sportmenliğin örneklerini uluslararası alanda sergiler-
ken, spora önem vermeyenlerin zavallı durumları gözler önü-
ne çıkmaktadır. Spor bedensel bir çalışma olduğu kadar dü-
şünsel boyuta da sahiptir. Sporu yalnız yapmak yetmez, aynı
zamanda benimsemek de gereklidir. Uluslar kendi kültürlerini
oluştururken ve kültürel yoldan evrensel alana katkılar getirir-
ken spor ile kültürü bir bütün olarak görmelidirler. Her spor
karşılaşması kültür birikiminin getirdiği düzeyde yapılırken,
uluslararasıdaki kültürel alışveriş de sportmence yürütülme-
lidir. Uluslararası ilişkiler, anlaşmalar, çeşitli organizasyonlar
ve şenliklerde kültür ve spor beraberliği insanlığın ortak hiz-
metinde olmalıdır.

Türk toplumu kendi dilinde yarattığı kültürfizik deyiimi ile
spor ve kültür beraberliğini en iyi biçimde açıklamıştır. Böy-
lesine bir sentez gücüne sahip bulunan toplumda, alanlar ara-

sındaki beraberliklerin orijinal noktalara ulaşabilmesi daha kolaydır. Kültürel yapı buna zemin hazırladığına göre yapılacak olan bu noktadan yola çıkmaktır. Sporu kültürel boyutlar içinde ele alarak yeniden değerlendirme ve hakettiği yeri verme zamanı gelmiştir. Spor kültürel boyutları ile ele alındığı zaman, politik amaçlı kullanılmaktan da gerçek anlamıyla kurtulabilecektir. Bu noktadan sonra, çağdaşlaşma ve uygarlaşma yolunda spordan daha fazla katkılar beklenebilir.

HALKEVLERİNİN KÜLTÜREL İŞLEVİ

Halkevleri Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde ortaya çıkan başlıca örgütlerden birisidir. Belki de önde gelenidir. 1932 yılında devrimin ilkelerini ve anlayışını halk kitlelerine iletme ve ulusal Türk kültürünün büyük bir örgüt aracılığı ile ele alınarak işlenmesi, çağdaşlaştırılması ve halkla kaynaştırılması için yeni bir örgütlenme arayışı içine girildiği zaman o yılların Türkocağında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bulunmuş ve eğitim görmüş bir eğitimcinin verdiği konferansda Çekoslovakya'daki SOKOL'ları ele alması ve bu evlerde halkın nasıl biraraya geldiğini, nasıl eğitim ve kültür çalışmalarının yapıldığını anlatması geniş yankılar uyandırmıştı. Bu konferansı dinleyen Atatürk konferansı veren kişiyi hemen çağırarak daha geniş bilgiler almış ve bir yarkurulun hemen kurularak konuyu incelemesini istemiş. Ve daha sonra bu kurulun hazırlıkları sonucunda 1932 yılının Şubat ayında Halkevleri adıyla bir kuruluş açılmıştır.

Halkevlerinin bir anda 14 ilde birden açılması ile ülke çapında yeni bir örgütlenme seferberliği başlamış ve çok geçmeden ülkenin her köşesinde ya bir Halkevi veya bir Halkodası açılmıştır. Halkevlerinin açılışında devrimin yönetici kadrosu adına konuşan Recep Peker, tüm vatandaşları ortak bir kültür çalışması içinde toplamak, halkı birarada eğitmek ve çalışmaya alıştırmak, gençliği yetiştirmek, halkı bilinçli ve ortak düşüncelere bağlı bir ulus olarak yetiştirmek, kitlelere siyasal terbiye vererek demokrasiye hazırlamak, devrimin ilkelerinin halk tarafından anlaşılmasına ve benimsenmesine çalışmak üzere, halkevlerinin kurulduğunu ve bu kuruluşu yönetebilecek insan kadrosunun Türkiye'de bulunduğunu, toplumlaşma sürecini tamamlayabilmek için yetişmiş insanların toplumla beraber çalışmaları gerektiğini, ilerlemiş toplumların bu aşamalardan geçerek bugünlere geldiklerini, kişilerin kendilerini yetiştirdikle-

ri gibi içinde yaşadıkları toplumun gelişebilmesi için topluma yönelik çalışmaları yapmalarının zorunlu olduğunu, ulus olabilmeyi yolunun ortak çalışmalardan geçtiğini, toplumlaşabilmek düşüncesinin tüm halkevleri çalışmalarında ana hedef olarak ele alınmasını, uygarlığın en büyük eseri olan topluma Türk ulusunun kısa zamanda sahip olacağını, ulus olmanın başlıca koşullarından birisi olan kültür birliğini Halkevlerinin sağlayacağını söyleyerek 19 Şubat 1932 günü Halkevlerini resmen açmıştır.

Halkevlerini devrimin yönetici kadrosu adına açan kişinin belirttiği üzere, başlıca amaç kültürel dir. Türk ulusunun kültürel değerlerini ortaya çıkarmak, bunların arasındaki bağlantıları bularak bu kültürü bir sisteme dönüştürmek, halkta varolan değerleri toplamak, tüm kültür değerlerini derleyip topladıktan sonra bunları kitlelere götürmek ve halkın bunları öğrenebilmesi için gönüllü çalışmalar ve eğitim yapmak, devletin yetersiz kaldığı alanlarda toplumda varolan gönüllü gücü seferber etmek ve bunları ülke düzeyinde örgütlemek Halkevlerine düşen kültürel görevler oluyor. Bu görevler ışığında Halkevlerinin kültürel işlevini değerlendirebilir ve saptayabiliriz. Kuruluşta verilen bu görevler daha sonraları değişen koşullarda ister istemez değişiklikler geçirmişlerdir, ne var ki ana görev henüz tamamlanmadığı içindir ki bu görevler belirli bir süreç içerisinde günümüzde bile sürüp gitmektedir.

Halkevlerinin ne olduğunu gene o dönemin düşünürlerinden birisi şöyle açıklamıştır, bu düşünürün tanımlamasına göre, Halkevleri ortak bir kültürden gelen insanların toplandıkları yerlerdir. Bu evlere kendisini Türk sayan herkes gelebilir. Halkevleri tüm Türk vatandaşlarının kültür evleridir. Halkevleri okulların tamamlayıcısıdır. Okullarla işbölümü yapılırsa okulların yapamadıklarını halkevleri yapmalıdır. Halkevleri ulusal kültürü yaşatacak, canlı tutacak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak kuruluşlardır. Öğretmek görevi ikinci sırada gelir. Halkevleri ulusal kültür değerlerini derlerken bunları yaşatabilmeyi yollarını da aramalıdır, bağnazlıkla, kopyacılıkla, aktarmacılıkla kesinlikle savaşmalıdır. Ulusal kültürün bekçiliğini ya-

parken, diğer kültür sistemlerine karşı ilgisiz kalmamalı, Türk kültürü ile yabancı kültürler arasındaki ilişkileri de her yönüyle incelemelidir. O kültürlerin Türk değerlerine yansımalarını ve Türk kültürünün yabancı sistemlere olan etkilerini karşılıklı biçimde ele almalıdır. Ulusal kültür yapımızın belirgin özelliklerini bilinçli olarak saptadıktan sonra evrensel kültür dünyasına katkılar ele alınmalı ve Türk kültürünün dünya kültürü içindeki yeri belirlenmelidir. O dönemin olanaksız koşullarında bu kadar çok yönlü bir işlev Halkevlerine verilmişti. Kısa zamanda beşbinin üzerinde bir sayıya ulaşan Halkevleri ve Halkodaları bu doğrultularda gönüllü bir seferberliğe kalkışmışlardı. Bir avuç yetişmiş kadronun öncülüğünde bir kültür savaşımı veriliyordu. Amaç kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve toplumu ortaçağ bağınazlığının karanlığından kurtarmaktı. Nitekim az zamanda halkevleri çok önemli görevleri yerine getirdi ve Cumhuriyet döneminin kültür yaşamında etkili olacak bir nesil yetiştirdi. Halkevlerinde yetişen gençler daha sonraki yılların yöneticileri, sanatçıları ve kültür adamları oldular.

Kapatılana kadar Halkevleri her alanda etkili çalışmalar yaptı. Bunda devlet desteğinin de büyük payı vardı. Öyle ki ülkenin her köşesinde kitaplıklar kuruldu, Halkevi şubelerinde düzenli olarak kitap ve dergiler yayınlandı, kitaplık zamanla birer kültür ve eğitim merkezi biçimine dönüştü, zamanın önde gelen yönetici ve düşün adamları Halkevleri aracılığı ile tüm yurdu dolaşarak konuşmalar yaptılar, bu konuşmalar kitaplar biçiminde basılarak tüm yurda dağıtıldı, hemen hemen her şubede tiyatrolar kuruldu ve bu tiyatrolara merkezden oyunlar gönderildi, kültürel değerlerimizi işleyen oyunlar yazıldı, müzik çalışmalarına önem verildi, Türk müziğinin çağdaş bir düzeye gelebilmesi için çeşitli çalışmalar ve yayınlar yapıldı. Okuma - yazma seferberliğine tüm şubeler katıldılar ve açılan halk dersanelerinde vatandaşların büyük bir çoğunluğuna okuma ve yazma öğretildi, toplumsal çalışmalara da ağırlık verildi ve belirli günlerde toplumsal amaçlı toplantılar düzenlendi, ulusal bayramlar ve günler bu kültür yuvalarında kutlandı. Devrimin

anlamı ve tüm yapılanlar halka Halkevlerinde anlatıldı. Böylece halkçılık ve devrimcilik ilkeleri ile yola çıkan yönetici kadro ile halk kitleleri arasındaki kopukluk da bir anlamda önlenmiş oluyordu.

Tek parti döneminde Halkevleri partiye bağlı olarak kurulmuştu. Bu statü daha sonra çok partili yaşama geçince büyük sorunlar getirdi. İktidara gelen yeni parti karşısındaki bir partinin ülke düzeyinde bu kadar büyük bir örgüte sahip olmasını kabul etmedi ve Halkevleri kuruluşundan yirmi yıl sonra kapatıldı ve tüm mallarına devlet el koydu. Yeni iktidar kendi açısından en kolay ve yararlı yola gitmişti. Yapılacak olan çok partili düzene geçilirken bu kuruluşları da bağımsız bir yapıya kavuşturmaktı. Nitekim bu yapılamadığı içindir ki Halkevleri kapatıldı ve bu kuruluşların yerini daha sonraları siyasal veya dinsel amaçlı örgütlenmeler aldılar. Böylece devrimin başlangıç yıllarında toplumun çağdaşlaşması için getirilen kültürel örgütlenme ortadan kaldırılıyor ve Türk halkı daha çağdaş bir düzeye getirilmeden çağdışı örgütlenmeler için ortam boş bırakılıyordu. Boş bırakılan bu ortam daha sonraları köylere kadar çeşitli dernekler, ocaklar ve kurslarla siyasal amaçlı olarak dolduruldu. Devletin toplumun yararına bir örgütlenmeyi yeterli bir güvenceye kavuşturamaması siyasal amaçlı örgütlenmelere elverişli bir yapı sağladı. Yeni örgütler ise halkı çağdaş düzeye ulaştırmak için değiştirme çalışmaları yapacakları yerde varolan yapıdan kendi siyasal hedefleri doğrultusunda yararlanma yolunu seçtiler. Böylece Türk toplumu ortaçağdan çağdaş dünyaya yakılan bir ışıktan artık yoksun bırakılıyordu. Bu karanlık dönem tam on yıl kadar sürdü ve 27 Mayıs devriminden sonra işbaşına gelen yeni kadro Halkevlerinin yeniden kurulmasına ve yurt düzeyinde örgütlenmesine yeniden izin verdi.

Halkevlerinin ikinci kuruluşu değişik koşullarda gerçekleşti. Yeni dönemin koşullarında eski Halkevlerinden yetişen eğitim ve kültür kadrosu hemen Türk Kültür Dernekleri adı altında bir derneği 1961 yılında kurdular ve çeşitli illerde şubelerini açtılar. Bir yıl sonra yapılan genel kurulda verilen bir öner-

ge oybirliğı ile kabul edilerek bu derneklerin adı Halkevleri olarak değiştirildi. Bu biçimde dernek statüsü ile yeniden kurulan Halkevleri çok geçmeden çeşitli yerlerde örgütlendi. Ne var ki, bu kez devlet desteğinin bulunmaması ve dernek yapısı içinde çeşitli zorluklarla karşılaşılması nedeniyle ikinci örgütlenme birincisi kadar geniş olmadı ve binlerce şube yerine bu kez yüzlerce şube açabildi. Uzun süre üçyüz şube civarında örgütlenen halkevlerinin şube sayıları zamanla bine yaklaşmıştır. Önceleri kurucu kadronun duygusal Atatürkçü yönetimi ile ilk dönemin tamamlayıcısı bazı girişimlerde bulunulmuş, ne var ki değişen koşullarda bu girişimler yeterince etkili olamamışlar ve toplumdan uzak kalmışlardır. Birkaç dönem sonra işbaşına 1970 lerde gelen kadro ise yeni bir silkinişe girmiş ve örgütün çalışmayan şubelerini kapatarak az sayıda çalışan şube ile başarılı bazı çalışmalar yapılmıştır. Yeni dönemde Halkevlerinin işlevinin ne olması gerektiği konusunda çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve bir danışma kurulu oluşturularak ülkenin tüm kültür, sanat ve eğitim otoritelerinin düşünceleri bu kurul aracılığı ile alınmış ve bunlar değerlendirilerek çeşitli çalışmalar planlanmıştır. Plan ve programlara alınan çalışmaların yeterince başarılı olamamasının en büyük nedeni parasal kaynakların azlığı olmuştur. Buna karşın gönüllü kadroların seferberliğinde yapılan amatör çalışmalarla belirli düzeylerde kültürel etkinlikler sağlanabilmektedir. Genel merkez düzeyinde yapılan örnek çalışmalar şubelere yöngösterici olmuş ve genel merkezin yönlendirmeleri doğrultusunda şubeler kültürel etkinliklerle kendi bölgelerine canlılık kazandırmışlardır...

Halkevleri tüzüğünde belirtilen dokuz ana çalışma kolu genel merkezde örnek birimlerle oluşturulmuş ve yıllık programlar doğrultusundaki çalışmalar yürütülmüştür. Her alanda yetkili kişilerden oluşturulan alt kurulların raporları programların düzenlenmesinde temel alınmıştır. Ne var ki, seçimle gelen kadroların uzun süre yönetimde kalamamaları çalışmaların yarıda kalmasına ve parasal kaynakların yetersizliği de istenen düzeylere ulaşamamasına neden olmuştur. Genel merkezin perso-

neline ücret ödeyemediği zamanlar çok olmuştur. Bu kadar olumsuz koşula karşın gönüllü çalışmalarla gene de birşeyler yapılmıştır. En azından oniki yıl süreyle genel merkez aylık dergi ve zaman zaman da gazeteler yayınlamıştır. Atatürk Enstitüsü ile ortak bilimsel çalışmalar düzenlenmiş ve bir seri el kitapları yayınlanmıştır. Ayrıca tiyatro ve şiir yapıtları da küçük kitaplar biçiminde yayınlanarak şubelere dağıtılmıştır.

Yayın çalışmalarının yanısıra, çeşitli alanlarda bazı projeler ve örnek çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında İstanbul'da Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde Halkevleri Örnek bölge sahne oyunları topluluğu projesi gelir. Hamlet 70 oyunu ile İstanbul'da bir tiyatro olayı yaratılmış ve çağdaş Türk tiyatrosunun nasıl olması gerektiği başarılı bir örnek ile vurgulanmıştır. Tiyatro çalışmaları daha sonraki yıllarda bilinçli bir biçimde Halk Tiyatrosu hareketine dönüşmüştür. Bir kaç yıl süre ile uygulanan Halk Tiyatrosu hareketini ülkenin başlıca tiyatro adamları yönetmişler ve yönlendirmişlerdir. Onların yönlendirmesi doğrultusunda oluşan hareket ülkemizde tiyatronun halktan kopukluğuna ve yozlaştırılmasına tepki olarak gelişmiş ve halk ile tiyatro sanatı arasında bir kaynaşmayı sağlamaya çalışmıştır. Halkevleri ve ülkemiz gerçeklerinde bir model olarak geliştirilen Halk Tiyatrosu hareketi her bölgenin kendi tiyatrosunu kurmasına ve kendi sorunlarını ele alan tiyatro olayı yaratmasına dayanıyordu. Ayrıca bu hareket ulusal eserlere öncelik tanıyor ve yerel tiyatro sanatçılarına kendi oyunlarını oluşturmaları ve yazmaları için olanaklar getiriyordu. Halkın yerel kültür örgütleri olarak halkevleri, bölgesel sorunları tiyatro aracılığı ile işleyerek çevre halkının sorunlarının çözüme kavuşturulması doğrultusunda bilinçlenmesine yardımcı oluyordu. Halk tiyatrosu hareketi içerisinde 1970'lerde çok başarılı yapıtlar ülke düzeyinde sahnelenmiştir.

Tiyatro'dan sonra ve belki daha önemli bir düzeyde folklor ve halk bilimi çalışmalarına yer verildi. Genel merkezde oluşturulan Halk Bilimleri Enstitüsünün bilimsel çalışmaları ve çalışma programları doğrultusunda folklor geniş biçimde yer

aldı. Hemen hemen her şube kendi yöresel oyunlarına ve folklor değerlerine sahip çıkan ekipler oluşturdular, bunlar çeşitli şenliklerde sergilendiler, yabancı ülkelerde bu dalda önemli başarılar elde edildi. Bugün Türkiye’de folklor alanında çalışan kişi ve kuruluşların büyük bir çoğunluğu halkevlerinden yetiştiriler. Halkevleri bir anlamda Türkiye’nin folklor potansiyelinin yeşerdiği kaynak oldu. Şimdilerde bu çalışmalar gene de sürdürülmektedir, ne var ki eskisi kadar etkin değildir. Özellikle iç bölünmeler sonucunda ortaya çıkan yeni folklor kuruluşlarının çalışmaları ve devletin bu alana el atması halkevlerinin çalışmalarını sınırlamıştır. Genel merkez düzeyinde çalışmaların gerilemesine karşın bazı şubelerde önemli çalışmalar yapılmıştır. Toplanan folklor değerleri zaman zaman dergilerde yayınlanmıştır. Kültür şenlikleri bu tip çalışmaların gelişmesi için olumlu katkılar getirmiştir.

Halk müziği çalışmaları genel merkez düzeyinde sürekli olarak ele alınmıştır. Oluşturulan koro her yıl düzenli konserler vermiş, bağlama kursları ile beraber geleneksel halk müziğimizin derlenmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda çabalar gösterilmiştir. Ayrıca mizansenli olarak düzenlenen gösterilerde halk müziği tiyatro ile beraber ele alınmış ve halk tiyatrosu eserleri müziklendirilmiştir. Halk müziğinin yanısıra klasik müzik de ele alınmış ve devletin orkestralarından sonra Türkiye’nin en büyük klasik müzik orkestrası tamamen amatör biçimde kurulmuştur. Bu orkestra günümüzde çalışmalarını son derece başarılı olarak yürütmekte ve zaman zaman konserler vermektedir. Özellikle müziğe amatörce eğilenlerin bu çalışmalarda katkıları büyükçe olmaktadır.

Örnek kol çalışmalarının yanısıra genel merkezde bilimsel nitelikli başka çalışmalara da yer verilmiştir. Özellikle on yıllık geçmişi bulunan Atatürk Enstitüsünün çalışmaları bunların başında gelmiştir. Türkiye’nin önde gelen bilim ve düşünce adamlarından oluşan bir kadro ile çalışan Enstitü Atatürk ve Türk devrimi üzerine önemli çalışmalar yapmış ve bunları el kitapları biçiminde yayınlarak şubelere ve çeşitli

yerlere dağıtmıştır. Cumhuriyetin ellinci yıldönümünde uzun süren toplantılardan sonra Atatürkçülük ile ilgili genel bir çerçeve belirleyerek bunu kamu oyunun tartışmasına açmıştır. Parasal yoksunluk ortamında enstitü Atatürk'ün düşüncelerinin sistematik ayırımı, sistemleştirilmesi ve Türk devriminin dünya görüşünün belirlenmesi ile ilgili çalışmalarını özveri ile sürdürmüştür. Parasal yeni kaynakların yaratılması durumunda çalışmalar daha geniş boyutlarda ve daha etkin olabilirdi.

Halkevlerinin kültürel etkinliklerini genel merkez düzeyinde bilimsel açıdan ele alacak ilgili konularda araştırmalar yapacak, yayınlar ortaya koyacak bir Halkbilimleri Enstitüsü de kurulmuştur. Halk bilimin tüm uğraşı alanlarında altbirimlere de yer verilen Enstitü eğitim programlarının ve çalışmaların düzenlenmesinde önemli katkılar getirmesine karşın planladıklarını yapabilecek koşullara sahip olamadığı için bir süre sonra çalışamaz duruma gelmiştir. Ülke koşullarına uygun olarak geliştirilen modeller ve programlar parasızlıktan kâğıt üzerinde kalmışlardır.

Genel merkez de ayrıca her kültür ve sanat alanında uzmanlardan oluşturulan kurullar zaman zaman görev yapmışlardır. Ülkemizin önde gelen isimlerine yer verilen kurullarda kültür ve sanat dünyamızın sorunlarını dile getiren ve çözümler öneren önemli raporlar çıkmıştır. Bunlar artık arşiv dosyalarında giderek tozlanmakta ve bir gün kendilerine eğilerek kadroları, yönetimleri beklemektedir. Devletin ve ilgili kuruluşların hiç el atmadığı çeşitli kültür sorunların uzun yıllar önce Halkevlerince ele alınmış ve incelenmiştir. Bu sorunların çözümünde daha önce yapılan çalışmaların ve hazırlanan raporların da gözönüne alınması çok yararlı sonuçlar sağlayacaktır.

Halkevleri tüzüğüne bakıldığı zaman örgüt yapısının başlıca dokuz ana koldan oluştuğu görülmektedir. Bunlar sırasıyla, toplumsal ilişkiler köycülük ve halkeğitimi, kitaplık ve yayın, dil tarih ve edebiyat, plastik sanatlar, müzik, tiyatro ve gösteri, folklor ve etnoğrafya, spor, turizm ve gezi kollarıdır. Görüldüğü gibi kültür ve sanata yönelik tüm konular kollar

düzeyinde örgütlenmiştir. Halkın bölgesel ve gönüllü çalışma gücünü seferber edebilecek bu örgütlenme modeline uygulamada işlerlik kazandırmak gerekmektedir. Türkiye koşullarında Halkevlerinin başarısız ve etkisiz kalmasının en başında parasızlık geldiği gibi kollar düzeyinde kültür ve eğitim çalışmalarının da yeteri kadar yapılamaması da önemli rol oynamıştır.

Köycülük ve halkeğitimi kolu, köye yönelik tüm çalışmalarda gönüllü olarak yer alabilir, halk için okuma yazma kursları açabilir, çeşitli el sanatlarının yöre düzeyinde yaygınlaşmasına ve yürütülmesine yardımcı olabilir, köylerde şenlikler düzenleyebilir, köy gezileri ile köy ve kent bağlantısına süreklilik kazandırır, köy araştırmaları yaparak Türkiye’de son yıllarda önem kazanan kırsal bölge sosyolojisinin gelişmesine katkıda bulunabilir, köylerde toplumsal yardımlaşmanın gelişmesine, kooperatificiliğin yerleşmesine destek olabilir halk sağlığı ile ilgili çalışmalar yapabilir ve çeşitli kurslarla halk eğitiminin yaygınlık kazanmasını sağlayabilir.

Kitaplık ve yayın kolu ise, kendi şubesinde bir kitaplık kurarak bölge halkına çeşitli yörelerden kitap sağlar, bunun için kampanyalar düzenler, kitap okuma ve tanıtma günleri düzenler, yazarları çağırarak onlara konferanslar düzenler ve böylece halk ve yazarlar arasında bir diyalog kurulmasına yardımcı olur, yöre halkının desteğini sağlayarak bir dergi çıkarır ve bu dergi ile bölgesel sorunların dile getirilmesine katkıda bulunabilir, dergiyi çeşitli yerlere dağıtarak sorunlar üzerinde bir kamuoyu oluşturabilir, yetenekli kişilerin kendilerini gösterebilmeleri için dergi aracılığı ile olanaklar sağlanabilir, yayınevleri ile ilişkiler kurarak bölge halkına indirimli kitaplar sağlayabilir.

Dil, tarih ve edebiyat kolu; kitaplık kolu ile işbirliği yaparak ortak düzenlemelere gidebilir, onların yaptıkları çalışmaları tamamlayabilir, kendi alanlarında bölgesel araştırmalar yapabilir ve bunları ilgili kuruluşlara iletebilir, bazı bilimsel

çalışmalara kendi b6lgesi d6zeyinde katılabilir, halkta var olan bazı değerlerin ve bilgilerin derlenmesini yapabilir, dizi konuşmalarla dil, tarih ve edebiyat sorunlarının ele alınmasına ve tanıtılmasına yardımcı olabilir, dilde 6zleşme ve ulusallaşma çalışmalarına katılabilir, kısacası çevrede bir d6şüne ortamının oluşmasını sağlayabilir.

Plastik sanatlar kolu; resim, heykel ve mimarlık alanlarında halkın bilgi ve g6rg6s6n6 arttıracak çalışmalar d6zenleyebilir, geleneksel halk resim ve desenlerinin toplanması ve derlenmesi için çalışabilir, halk arasında yaygın olan el işlerinin geliştirilmesi ve tanıtılması, pazarlanması için ve eski T6rk evlerinin ve mimarlık eserlerinin korunmaları için çalışmalar yapar, sanatçılarla ve sanat 6rg6tleri ile işbirliği yaparak onların eserlerinden oluşan sergileri kendi b6lgesine getirir ve halkına tanıtır, genç yeteneklerin gelişebilmeleri için kurslar d6zenler ve onların eserlerinden oluşan sergileri başka kentlere g6ndererek tanıtabilir.

M6zik kolu; çok y6nl6 bir çalışma içine girmesi gerekmektedir. 6nce y6rede egemen olan m6zik t6rlerini belirler ve derler, bu m6ziğin tanınması için çalışmalar yapar, saz ve enstr6man kursları açarak m6zisyenler yetiştirir, T6rk m6ziğinin ağdaşlaşabilmesi ve okseslilik içinde gelişebilmesi için yapılan çalışmalara katılır ve y6rede bu konuda bir bilincin yaratılmasına çalışır, halk m6ziğinin kaynakları ve ezgilerin 6zellikleri 6zerinde çeşitli araştırmalar yapar ve bunları ilgili çevrelere duyurur, kurslar sonucunda yetişen elemanlardan m6zik grupları, orkestra ve bandolar kurar, korolar oluşturarak konserler d6zenler.

Tiyatro ve g6steri kolu ise tiyatroyu tanıtıcı ve tiyatroya sevgi, ilgi yaratıcı çalışmalar yapar, kurslar d6zenleyerek yetiştirdikleri elemanlardan tiyatro toplulukları kurar, b6lgesel sorunları ele alan tiyatro eserlerinin yazılmasına ve oluşmasına yardımcı olur, b6lgesel sorunları işleyen oyunlarla kendi y6resinde halk tiyatrosunun temsilcisi de olabilir, se-

yircinin tiyatro bilgisini arttırmak için çalışmalar yapabilir, çağdaş Türk tiyatrosunun oluşumuna katkıda bulunur, kısacası tiyatro ile ilgili tüm konuları ele alabilir.

Folklor ve etnografya kolu ise; çevredeki halkoyunlarını ve türkülerini derler, geleneksel değerlerin toplanmasına ve değerlendirilmesine çalışır, yöresel halkoyunlarının tanıtılması ve öğretilmesi için kurslar açar, kurslardan yetişenlerden ekipler kurar, bu ekipleri şenliklere ve gösterilere göndererek yöresel folklorunun tanıtılmasına çalışır, halkın giyim eşyası ve el işleri gibi geleneksel örneklerinin tanıtılması için sergiler açabilir, folklor ile ilgili bilimsel toplantılar düzenleyebilir. Ülke düzeyinde etnografya çalışmalarına bölgesel yönden katkılarda bulunmaya çalışabilir, tiyatro kolu işbirliği yaparak mizansenli sahne yapıtlarının ortaya çıkmasına çalışır, bunları turnelerle çevreye tanıtır.

Spor kolu; gençlerin spora yönelmeleri için her girişimi yapar, her yaştan insanın spor yapabilmesi çeşitli olanaklar araştırır, kitlelerde amatör spor anlayışının ve bilincinin gelişebilmesi için toplantılar ve seminerler düzenler, geleneksel sporlarımızın gelişmesine öncelik tanıyabilir, ve şenlikler düzenleyerek spor alanında yarışmaların yaygınlık kazanmasını sağlayabilir.

Turizm ve gezi kolunun birinci görevi ise, iç turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Bu kol kendi yöresindeki turistik ve tarihsel önemi olan yapıların ve yerlerin dökümünü çıkarır, bunların tanıtılması ve gezilmesi için çeşitli programlar hazırlar, turizm rehber kursları açar, çevreye gelen turistleri gezdirmek için bilgili rehberler yetiştirir ve önemli günlerde turistik şenlikler düzenler, turizm büroları ile işbirliği kurarak yöreye daha fazla turist gelmesine çalışır, ülkenin turizm açısından kalkınabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunabilir.

Kollar düzeyinde ele alındığı zaman Halkevlerinin ne kadar çok ve çeşitli konuyu kapsadığı görülmektedir. Buna kar-

şılık son zamanlarda bu konuları doğrudan ele alan kuruluşların kurulması karşısında, Halkevlerini gereksizleştirdiğini ileri süren bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlara göre halkevleri artık işlevini yitirmiş ve kabuk niteliğine bürünmüş bir kurulmuştur. Örgüt sosyolojisi açısından ileri sürülen bu düşünceler gerçekliği bütünü ile yansıtmaktan uzaktır. Türkiye'nin koşullarını yalnızca örgüt sosyolojisi ile belirlemek olanaksızdır. Koşullar gelişmekte olan bir ülkenin tüm yönleriyle karmaşıktır. Demokratik savaşımın güncelliğini giderek önplana çıkarması Halkevleri gibi kitle kuruluşlarına demokratik örgütler olarak önemli görevler vermektedir. Halkevlerinin tüm diğer demokratik kitle kuruluşlarının demokrasi savaşımında üzerine düşenleri yapması günümüz koşulları açısından zorunludur. Ne var ki, bu savaşım Halkevlerine kültürel işlevini ve görevlerini unutturmamalıdır. Halkın her geçen gün artan kültür ve sanat gereksinmelerini karşılamak ve bu doğrultuda savaşımını sürdürmek Halkevlerine düşmektedir. Halkevlerini diğer toplumsal ve siyasal kuruluşlardan, tüm örgütlerden ayıran özellik kitlelerin kültür savaşımının örgütü olmasıdır. Halkevlerinin günümüzde giderek artan görevleri vardır. Kültürel işlevine ağırlık verdiği sürece bu görevleri daha kolay ve anlamlı biçimde yerine getirebilecektir. Toplumsal kalkınmamızın motoru olabilecek bir yapıya sahip olan bu örgüte tüm ilerici ve zinde güçler sahip çıkmalı ve gerçek işlevlerini yerine getirebilmesi için yardımcı olmalıdır. Ancak bu biçimde Halkevleri daha dinamik ve etkin olabilecek ve toplumumuzun çağdaşlaşma savaşında yerini alabilecektir. Uzun bir geçmişten gelen deneyimler yol göstermektedir. Bunlardan da yararlanılarak artık bir kültür atılımının ve seferberliğinin zamanı gelmiştir. Bu atılımın örgütü ise halkımızın gönüllü gücünü örgütleyen Halkevleri olacaktır. Kültürel gelişmenin özerk sürecini bu atılımlarla başlatmanın zamanı çoktan geçmiştir.

Son dönemde, tüm Türkiye ve çeşitli kuruluşlar gibi Halkevleri de bazı siyasal gelişmelere sahne olmuştur. Türkiye genelinde her yere ve her kesime yönelen bu tür olaylardan yalnızca bu örgütü sorumlu tutmak doğru olmaz. Sorumluluk ki-

şilerdedir, kuruluşlarda değildir. Kültür alanında kurumlaşma savaşı veren Türk toplumunun Halkevleri gibi yaygın eğitim ve kültür kuruluşlarıyla gereksinmesi vardır. Atatürk'ten bize kalan bu kuruluşlar yeniden büyük önderimizin çizgisinde açılmalı ve düzenli bir yapıya kavuşturulmalı kültür seferberliğinde görevlendirilmelidir.

KÜLTÜR AÇISINDAN ŞENLİKLER

Dilimizde birden fazla anlamı olan sözcüklerden birisi de «şenlik»tir. İlk anlamı topluca yapılan gösteriler biçimindedir ve batı dillerindeki «festival» sözcüğünün karşılığıdır. İkinci olarak da şen olma durumunu, yani gülünecek komik bir olayı gösterir, ve daha çok halk ağzında yer alır. Halkımız çok güldükleri ve ciddiye almadıkları olayları ve durumları «tam şenlik» diye anlatır. Türkiye’de son yıllarda düzenlenen toplu kültür ve sanat gösterilerinin ters gelişmeler göstermesi karşısında bu şenlikleri izleyenlere «Nasıl buldunuz?» diye sorulan sorulara «tam şenlikti» biçiminde yanıtlar alınmaktadır. Bu durum ülkemizde beğeni düzeyinin yükseldiğini, ne var ki kültürel düzenlemelerin yeterli bir aşamaya ulaşmadığını kanıtlamaktadır.

Yaz aylarına doğru Türkiye’nin dört bir köşesinde şenlikler başlamaktadır. Son yıllarda yaz mevsimi şenlikler dönemi olmuştur. Her yıl yenileri eklenen bu şenlikler kendiliğinden ve gelişigüzel ortaya çıkma, gelişme süreci içindedirler. Daha çok yerel ve bölgesel koşulları belirlemesi ile düzenlenen bu şenliklerin ne olduğu ve ne gibi amaçlara yöneldiği henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Önceleri turistik bölgelerde başlayan bu düzenlemeler bölgeler arası yarışma nedeniyle önce tarihsel özelliği olan yerleşme merkezlerine, daha sonra da hiç bir özelliği olmayan yerlere yayılmıştır. Önüne gelenin şenlik düzenlediği bir dönemde örgütlenme düzeyi çok düşerken bazı başarılı çalışmalar da yeterince değerlendirilememektedir. Şenliklerin yayılmasını yadırgamamak gerekir. Türkiye’de eskiden bu yana varolan tarihsel ve kültürel mirasın oluşturduğu potansiyel, demokratik sürecin yarattığı hareketlilik, son yılların ortaya çıkardığı ekonomik canlanma bir araya gelince ister istemez toplu gösteriler ve düzenlemeler kendiliğinden bir gereksinme olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal koşulların zorla-

ması yerel özellikler ile birleşince çeşitli bölgelerde şenlik uygulamaları ve denemeleri görülmektedir. Turistik bölgelerde turizm döneminde, tarımsal kesimlerde hasat ve bağ bozumu dönemlerinde, tarihsel ve kültürel bölgelerde ise tarihte anlamı olan bir gün veya hafta içinde şenlikler düzenlenmektedir. Her bölgede belirleyici olan koşullar şenliklerin zamanını adını ve içeriğini de yönlendirmektedir. Bazan düzenleyicilerin özel tutumları yerel koşulların gözden kaçmasına ve şenliklerin etkinliği açısından yanlış işlerin yapılmasına neden olmaktadır. Bu durumda beklenen işlevlerin elde edilememesine yol açmaktadır. Sınırlı olanaklarla düzenlenen şenliklerin amaçlarına ulaşabilmesi ve işlevlerini yerine getirebilmesi için yurt düzeyinde devletin bu konuyu ele alması ve belirli bir kültür politikası içinde şenlikleri desteklemesi gerekmektedir.

Kültür ve sanat şenlikleri yerel özelliklerle, kültürel nedenlerle düzenlendiği gibi toplumsal ve siyasal nedenlerle de düzenlenebilmektedir. Belirli bölgede etkinliğini artırmak isteyen yerel yöneticilerin veya bazı derneklerin girişimleri ile düzenlenen şenlikler kültürel işlevden çok bir toplumsal güç gösterisine dönüşebilmekte, sanat gösterilerinin düzeyi düşerken şenliklerde yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. İşte şenlik uygulamalarına devletin Kültür Bakanlığı adına karışması desteklemesi ve yönlendirmesi bu noktada zorunlu olmaktadır. Yoksa kültür ve sanat adına «tam şenlik» olma sürecinin önüne geçilemeyecektir. Düzenleme bozukluklarının yanı sıra, aynı tarihte birkaç şenliğin yapılması da çeşitli sorunlar getirmektedir. Ülkemizin kültür ve sanat çevresi bu nedenle bölünmekte ve potansiyel tam anlamıyla değerlendirilememektedir. Bir çok şenlik düzenlemesi parasal sıkıntılar nedeniyle güdük kalmakta ve iyi niyetli çabalar boşa gitmektedir. Gönüllü çalışmalar amacına ulaşamamakta ve bu nedenle iyi başlayan girişimler dağılmakta, yeterli kadrolar yetişmemektedir. Tüm olumsuz koşullara karşın, bazan büyük merkezlerde hiç bir kültür çalışması yapılmazken küçük merkezler de bir avuç gönüllünün başarıyla sergilediği şenliklerde görülebilmektedir. Ne var ki, parasal sıkıntılar ve sahipsizlik bu başarılı girişimlerin bir süre sonra ya yozlaşmasına ya da tümüyle ortadan kalkmasına

yolaçmaktadır. Başlangıçta çok olumlu başlayan bir şenlik kısa zamanda boyundan büyük işlere ve düzenlemelere kalkıştı mı bu çalışmaların altından kalkamamaktadır. Önceleri yerel bir düzenleme olarak ortaya çıkan bir şenlik hemen birkaç yabancı topluluk ve sanatçı getirerek uluslararası bir örgütlenmeye gidince, yeterli altyapı oluşturulmadığı için komik durumlar ve başarısızlıklar doğmaktadır. Bazan hiç ilgisi yokken bir fuar açılışı nedeniyle bile şenlikler düzenlenmekte ve fuar olayı içerisinde kültür sanat gösterilerinin eriyip gitmesi önlenememektedir. Türkiye’de son yıllarda çıkan fuar açma modası gene siyasal ve toplumsal nedenlerle yaygınlık kazanırken şenlikleri de işlevinden uzaklaştırmaktadır. Tüm bu olumsuz gelişmeler ülkemizde kendiliğinden doğan şenliklerin belirli işlevleri yerine getirmesini önlemektedir.

Türkiye son yıllarda giderek artan bir şenlikler dönemine girdi. Öyle ki, hemen her yıl bir çok yeni şenlik devreye giriyor ve şenliklerin sayısı hızla kabarıyor. Kültür ve sanat çalışmaları açısından son derece hareketlilik yaratan bu şenlikler son yılları ister istemez bir şenlikler dönemine dönüştürmüştür. Ortaya çıkan hareketlilik olumlu gelişmelerle beraber bir çok olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle giderek artan sayılara bakarak şenlikler açısından olumlu bir değerlendirme yapmak hem yanlış hem de eksik olacaktır. Şenlikler yalnızca bir kültür olayı değildir. Şenliklerin ortaya çıkışında toplumsal, ekonomik, turistik ve diğer nedenler de vardır. Bu çok boyutlu olguyu değerlendirirken kültürel bakış açısını diğer nedenlerle beraber ele almak zorunludur. Türkiye’de şenlik olgusu her yönüyle karmaşık bir görünüm ortaya sermektedir. Şimdiye kadar şenliklerin hep tek yönlü ele alınması olumsuz gelişmelerin önlenememesine neden olmuştur. Konu ile ilgili her kişi, makam ve ilgili yerler kendi açılarından soruna eğilmişler ve bir türlü yeterli bir eşgüdüm kurulamamıştır.

Bu olumsuz gidişin altında yatan en büyük etken, ülkemizin belirli bir kültür politikasından yoksun bulunmasıdır. Yüzyıllardır hemen her alanda görülen bocalama kültür alanında da fazlasıyla görülmektedir. Dünyanın en zengin kültür

kalıtına sahip bulunan ülkelerin başında gelmemize karşın, kültür alanına en az ilgi gösterenlerin başında geliyoruz. Bizim kültür zenginliklerimiz dünyanın çeşitli merkezlerinde önemle incelenirken biz daha genel bir düşünceye bile sahip değiliz. Dünyanın dört bir yanından kültür ve tarih zenginliklerimizi görmek için gelirlerken o bölgelerde yaşayan halk kendi yöresinin geçmişi hakkında en küçük bir eğitimden geçirilmemektedir. İlgisizlik plansızlığın başlıca nedeni olmuştur. Ne var ki, ilgisizlik ve plansızlık ülkemizde bulunan kültürel potansiyeli ortadan kaldıramamaş, ve yurdumuzun dört bir yanından şenlikler kendiliğinden ortaya çıkmaya başlamışlardır. Bunların yapılması için hiç bir çaba göstermeyenlerin, yapılanlara da seyirci kalmaları beklenmemelidir. Hiç olmazsa olanları izlemeleri genel değerlendirmelerle planlamaları ve Türk kültürünün çağdaşlaşma süreci içerisinde belirli ilkelerle bu gibi toplumsal çalışmaları desteklemeleri gerekmektedir. Son yıllarda bu konuda yapılan bazı iyiniyetli çalışmalar son derece yetersiz kalmıştır. Soruna daha geniş boyutlarla yaklaşmanın zamanı çoktan gelmiştir, bir süre sonra zaman çok geç olacaktır. Şimdi bile yapılabilecek işler vardır.

Şenlikler, bazan bir sanat dalında bazan çeşitli sanat alanlarında düzenlenen kültür şölenleridir. Toplumsal bir olgu olan kültür ve sanatın çeşitli alanlarında çalışanların ve halkın bir araya geldiği bu düzenlemeler dünyanın her ülkesinde yüzyıllardır kültürel gelişmenin dinamizmini oluşturmaktadırlar. İlerlemiş ülkelerin çoğunluğundan en az birkaç büyük şenliğin bulunduğu görülmektedir. Her ülke şenliklere hem ulusal hem de uluslararası açılardan programlı bir biçimde yaklaştığı zaman şenlikler kendilerinden beklenen işlevleri daha fazla yerine getirebilmektedirler. Şenlikler birer kültür iletişim kanalı olarak insanlığın gelişiminde büyük önem taşımaktadırlar. İnsanlar arasında ortak noktaların bulunmasına, insanların birbirlerini daha iyi anlamalarına ve dolayısıyla barış ve kardeşlik duygularına katkıda bulunabildikleri ölçüde şenlikler amaçlarına ulaşmış sayılırlar. İyi düzenlenmiş şenlikler her zaman daha etkin olmaktadır. Özgün kültür ancak kitlelerle beraber yaratılabildiği için şenliklerin düzenlenmesinde halka ulaşmak ve halk-

la beraber olabilmek büyük önem taşımaktadır. Dünyanın her köşesinde kendi bölgesinin halkı ile kaynaşamamış ve kitle ile bütünleşememiş şenlikler kısa ömürlü olmuşlar veya kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirememişler, cılız kalmışlardır. Uygarlığın gelişmesinde en önemli yere sahip bulunan kültürün katkısı şenliklerde somutlaşmıştır. Barış, kardeşlik, hoşgörü ve diğer insanlık ülkülerinin şenlikler aracılığı ile yaygınlık kazanması her açıdan olumlu katkılar getirmiştir.

Türkiye dünyada ki bu gelişmelerden uzun süre uzak kalmıştır. Kendi iç sorunları ile uğraşırken dışa kapalı bir tutumun izlenmesi ve ileri görüşten uzak bulunan dış politikalar nedeniyle uluslararası şenliklere yeterince katılım gerçekleştirilememiştir. Hem dışarda hem içerde kültür yaşamının iç dinamiği olan şenliklere ilgisiz kalınması tarihten bize kalan kültür kalıtımımızın değerlendirilememesine yolaçmıştır. Bizden daha az zenginlikteki ülkeler çok etkili şenlikler düzenleyerek uluslararası alanlarda seslerini duyurabilmişlerdir. Kültür aracılığı ile kendilerine iyi yerler sağlamışlar ve politik hedeflerine ulaşmada daha fazla yardım toplayabilmişlerdir. Birçok ülkede en önemli bakanlıkların başında kültür bakanlığı yer alırken, Türkiye’de son birkaç yıldır bir bakanlık kurulabilmiştir. Kültür alanının örgütlenmesi daha tamamlanamamıştır. Bu nedenle şenliklerle ilgili bir birim daha bugüne kadar oluşturulamamıştır. Şenliklerle kimin ilgileneceği bile daha belirlenmemiştir. Kültür-turizm ve diğer bakanlıklarından hangisi düzenleme işleri ile ilgilenecektir, kim hangi işi yapacaktır, bakanlıklarda hangi birimler hangi işleri görecektir? Bu gibi öncelikli sorunlar daha çözüme kavuşturulamamıştır. Bakanlıkların kendi alanlarına giren işlerde bile alt birimlerin yetki ve görev karmaşası içinde bulundukları gözlemlenmektedir. Bakanlıklar arasında bir eşgüdüm bile söz konusu değildir, isteyen istediğini yapmakta ve uygulamadaki karışıklığın artmasına neden olmaktadır. Siyasal önceliklere ve yöneticilerin gelecek düşüncelerine göre şenlik işlemleri yürütülmektedir. Siyasal yollardan başa gelen her yönetici kendi yöresindeki toplumsal etkinliğini artırabilmek için kendi bölgesinde bir şenlik düzenlenmesini sağlıyor ve devletin olanaklarını bunun için seferber

edebiliyor. Bu tip örnekler ne yazık ki, günümüzde bile görülmektedir. Devletin kültür politikasından yoksun bulunması siyasal kadrolara hareket serbestliği sağlamaktadır. Bu da kültür işlerinin tutarsızlıklardan kurtulmasını önlemektedir.

Son zamanlarda yaz mevsimi, şenlikler dönemi durumuna gelmiştir. Her yıl yenileri eklenen bu şenlikler kendiliğinden ve gelişigüzel ortaya çıkma ve gelişme süreci içindedir. Daha çok yerel ve bölgesel koşulların zorlaması ile düzenlenen şenliklerin ne gibi amaçlara yöneldikleri henüz belirginliğe kavuşmamıştır. Önceleri kıyılarda turistik merkezlerde düzenlenen şenlikler sonraları toplumsal yarışma ve siyasal nedenlerle tarihsel özelliği bulunan yerleşme merkezlerine ve daha sonra da hiçbir özelliği bulunmayan kentlere yayılmıştır. Başboşluk ortamında önüne gelenin şenlik düzenlemesi, birçok sorunu ve yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de yüzyıllardır bulunan tarih ve kültür birikiminin oluşturduğu potansiyel, son otuz yıldır demokratik sürecin yarattığı hareketlilik, ekonomik canlanma ve diğer nedenler bir araya gelince ister istemez toplu gösteriler ve düzenlemeler kendiliğinden bir gereksinme olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de ki şenlikler genel olarak ele alındığı zaman toplam beşyüz dolaylarında şenliğin bir yıl içinde yapıldığı görülmektedir. Sayının fazla olmasına karşın etkinlikler son derece sınırlı kalmaktadır. Bu şenliklerin birkaç tanesi dışında büyük bir çoğunluğu yerel boyutları aşamamakta ve hatta bölge halkına bile ulaşamamaktadır. Sayıları beşyüze yaklaşan şenlikler tek tek ele alındığı zaman bunların arasında 115 panayır, 190 kurtuluş günü, 24 fuar, 20 Atatürk’ün gelişi, 12 anma günü, 10 güreş günü, 10 mesire bayramı ve 14 tane de diğer düzenlemeler yer almaktadır. Adı şenlik veya festival olanların sayısı ise yüzü bulmaktadır. Geniş anlamda beşyüze yaklaşan şenlik düzenlemeleri dar anlamda ele alınırsa yüz civarında kalmakta ve beşte bir oranında küçülmektedir. Bu sayı bile Türkiye için küçümsenemeyecek bir durumdur. Bu şenliklerin bırakınız hepsini yeterince düzenlemeyi, başlangıçta onda biri ele alınsa ve gerektiği gibi düzenlense, on tane şenlikle Türkiye hem iç

kültür yaşamını daha etkin bir düzeye getirir hem de uluslararası alanda sesini daha çok duyurabilir. İlk planda ele alınacak on şenlik her yönü ile örnekleştirilebilir ve diğer şenliklerin de bu şenlikler doğrultusunda gelişmeleri sağlanabilir. Şenlikler dışında kalan, şenlik benzeri düzenlemelerin de ayrı ayrı ele alınmaları büyük yararlar sağlayacaktır. Panayır veya fuar ile şenliklerin birbirine karıştırılması Türk kültürüne hiçbir yenilik veya katkı getirmeyeceği gibi giderek yozlaşmasını da getirebilecektir. Bu noktada şenliklerin ve şenlik benzeri düzenlemelerin kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmaları yararlı olacaktır. Kendi haline bırakılan şenlikler yaşama savaşı verilirken bunlardan ancak birkaç tanesine yardım yapılabilir. Bu yardımlarda belirli ilkelerden uzak, yalnızca siyasal baskıların yönlendirmesi ile yürütülmektedir.

Şenliklere yardım edilmesi bile yasal düzenlemeden yoksundur. Kültürel çalışmalarla ilgili bir eski yönetmeliğin ilkelerine göre yürütülen yardımların yeterli bir düzeyde olduğu söylenemez. Kurum ve kuruluşlara yardım ile şenliklere yardımın ayrı işlemler olduğu açıktır. Ne var ki, hâlâ ikisini de aynı yönetmelik hükümleri çerçevesinde yürütülmesi anlaşılabilir değildir. Yardım işlemleri de süreklilik ve kurumlaşma söz konusu değildir. Her yıl büyük değişiklikler görülmektedir. Ayrıca yapılan yardımlar incelendiği zaman arada büyük farkların bulunduğu ve bunların hiçbir nesnel dayanağı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yardımların biçimi, kararlaştırılması ve izlenmesi hangi yollardan yapılacaktır? Yapılanlar yerini bulacak mı? Bu soruların yanıtlanabilmesi çok zordur. Uygulamada ve yasal durumda bu gibi sorunlarla ilgili pek açıklık yoktur. Yerel yöneticiler ve düzenleyiciler açısından kişisel girişimleri için son derece serbest bir durum söz konusudur.

Genel durum açısından yukarıdaki değerlendirmelerin yanısıra bir de özel uygulamalara, yani şenliklere bakmakta yarar vardır. Sayıları yüzü bulan şenliklerin ancak dörtte biri basına ve kamuoyuna yansıyabilmektedir. Diğerleri ise ya yerel basında yer alabilmekte veya hiçbir yansıma yaratmadan bitmektedir. Şenliklerin başlangıcında kendine özgü konumu ne-

deni ile İstanbul Festivalini öncelikle ele almalıdır. Bu festival halen Türkiye'nin en büyük kültürel düzenlemesidir. Oniki yıldır bir vakfın desteği ve yönetimin de festival çalışmaları yürütülmektedir. Festivalin yürütücüsü olan vakfı İstanbul'un büyük burjuvazisi kurmuştur. Kurucular listesine bakıldığından bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Sermayenin bir anlamda kuralları içinde oluşturduğu bu festivalin ne derece Türk kültürüne katkıda bulunabileceği son on yıllık deneyden sonra tartışmalıdır. Belki de genel yönetmenin müzik adamı olmasından dolayı bir müzik ağırlığı her yıl görülmektedir. Bu Türk müziği değil daha çok batı müziğidir. Müzik ağırlıklı programlar ancak belirli bir seçkinler grubuna yöneldiği için festivalin etkinliği dar bir çevrenin ötesine gidememektedir. Diğer sanat alanlarına göstermelik olarak yer verilen festival programlarına daha çok büyük masraflarla getirilen yabancı müzik toplulukları egemen olmaktadır. Halktan kopuk İstanbul festivali bir anlamda ulusal kültürden de kopuk bir biçimde yürütülmektedir. İstanbul büyük sermayesinin desteğinde ki bu festival, parasal olanaklar açısından en büyük şenlik olmasına karşın yurt düzeyindeki etkinlik açısından en büyük kültür olayı olara kortaya çıkamamaktadır. Bu ters durumun doğmasının başlıca nedeni yöneticilerin seçkin tutumu ve vakfı destekleyenlerin kültür olayına yaklaşımlarıdır. Kültürü toplumu etkilemede bir silah olarak gören güçler bu festivalin halkla bütünleşmesine olanak tanımamaktadırlar, aksine kendi reklamları için araç olarak kullanmaktadırlar. Devletin kültür politikasındaki boşluklardan yararlananlara karşı hiç bir yetkili ve ilgili makamın yönlendirici müdahalede bulunamaması ilgi çekicidir. Bu kadar büyük bir parasal güç ile daha etkin şenlikler, İstanbul gibi bir kültür merkezinde düzenlenebilir ve bunların dünya çapında yankıları olabilir, kitlelere daha çok kültürel etkinlik götürülebilir. Bugünkü yapısı ile festival yıllardır kültür çevrelerinin eleştirisine hedef olmaktadır. Ne yazık ki bu eleştiriler doğrultusunda herhangi olumlu bir değişiklik veya gelişmeye rastlanamamaktadır. İstanbul'da düzenlenen bir festivalde İstanbul Belediyesinin etkisi yoktur, kültür bakanlığı karışmamaktadır, yöneticiler kendi başlarına buy-

ruk bir biçimde çalışmaktadırlar. Daha fazla zaman geçirmeden İstanbul Festivali'nin yeniden düzenlenmesi sağlanmalı ve bu düzenlemenin yurt çapında olumsuz bir örnek olarak ortaya çıkması önlenmelidir.

İkinci büyük şenlik uygulaması Antalya'da yapılmaktadır. Bu şenlik önceleri yerel ölçüler düzeyinde başlamış ve daha sonra genişlemiştir. Film şenliği olarak gelişirken bir süre Yeşilçam sinemasının yurt çapında reklam aracı durumuna düşmüştür. Belediye'nin ilerici güçlerin eline geçmesinden sonra daha yaygınlaşan şenlik halkla bütünleşme doğrultusunda önemli bir rol almıştır. Sinema yayında diğer sanat alanlarına da yer verilen Antalya Şenliği bir süre sonra önemli düzenleme aksaklıkları ile karşılaşmış, halkla bütünleşmede atılan olumlu adımlar düzenlemede doğan yetersizlikler yüzünden amaca tam ulaşamamıştır. Bu durumun doğmasında yeterli altyapının ve kadroların oluşturulmadan şenliğin genişletilmesi ve uluslararası bir biçimde düzenlenmesi başlıca rolü oynamıştır. Parasal olanakların da sınırlılığı işin içine girince olumlu girişimler yetersiz kalmıştır. Antalya şenliği içerik ve hedefler açısından daha doğru bir düzenleme olmasına karşın altyapı ve kadro sorununu öncelikle çözmek ve şenliğin boyutlarını her yer değiştirmeden saptamak zorundadır. Antalya Şenliği genel bir halk şenliği olma yolunda mı ilerleyecek, yoksa yalnızca bir film şenliği olarak mı sürecek? Bu sorunun yanıtlanmasından sonradır ki geleceğe dönük planlamalar yapılabilir. Son yıllarda şenlik yapılamaz duruma düşmüştür.

Yarımca şenliği üçüncü örnek olarak ortaya çıkmışken birden yapılamaz duruma düşmüştür. Beş on bin kişilik bir kasaba olmasına karşın belediyenin olumlu girişimleri ile kısa bir sürede küçük bir kültür merkezi durumuna gelen Yarımca, zaman geçirmeden şenliğin altyapı tesislerini kurmuş ve geleceğe dönük programlamalar içine girmişti. Ne var ki belediyenin el değiştirmesi nedeniyle şenlik bir süre sonra iptal edilmiştir. Yarımca örneği şenliklerin tümüyle yerel yönetimlere bağımlı kılınmasını siyasal değişiklikler açısından doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle belediyelerin ve yerel yönetimlerin olumlu katkıları gözönünde tutularak şenliklerin

düzenlenmesinde yer verilmeli fakat hiç bir zaman şenlikler tümüyle yerel yönetimlerin yönetimine bırakılmamalı, kendi içlerinde çeşitli ögelerin bulunduğu bağımsız kurumlaşma modeline öncelik tanınmalıdır. Böylece siyasal gelişmelerin şenliklere zarar vermesi gibi durumlar önlenebilecektir.

Dördüncü örnek Akşehir Nasrettin Hoca Şenliğidir. Bu şenlikte yıllardır Akşehir Turizm Derneği ve Karikatürcüler Derneği'nin işbirliğinde yürütülmektedir. Türk kültürünün dünya kültürü ile bağlantıları açısından Nasrettin Hoca şenliğinin önemli katkıları olmuştur. Uluslararası düzeyde açılan karikatür ve mizah yarışmaları Türkiye'nin tanıtılması açısından büyük yararlar sağlamıştır. Her yıl şenliğe katılan yabancı sanatçıların da şenliğin düzeyinin artmasında payı vardır. Akşehir'de şenlik yavaş yavaş oturmakta, altyapı tesisleri kurulmaktadır. Önümüzdeki yıllarda Nasrettin Hoca şenliği parasal olanaklar artırılabilirse daha etkin bir duruma gelebilir. Şenliğin belirli alanlarda uzmanlaşması etkisinin fazla olmasını sağlamıştır. Ne var ki, şenliğin içeriğinin başka sanat alanları ile zenginleştirilmesi yeterli kadro ve altyapı oluşturulmadan yapılırsa, Antalya'daki gibi düzenleme bozuklukları ve gerilemeler doğabilir.

Beşinci olarak, yirmi yıldır yapılan Hacıbektaş Şenlikleri örnek olarak ele alınabilir. Bu şenlik Nevşehir ilinin Hacıbektaş ilçesinde dinsel nitelikleri ağır basan bir biçimde yapılmaktadır. Hacıbektaş Veli'nin düşünce ve ilkeleri doğrultusunda programlanan bu şenlikte daha çok toplantılar, konferanslar ve söyleşiler ağır basmaktadır. Ayrıca diğer sanat dallarında da gösteriler yapılmaktadır. Bölge halkı ile halkın kültür değerleri açısından bütünleşmede şenlik son derece başarılı olmaktadır. Hacıbektaş Şenliği kitlelerle bütünleşme açısından diğer şenliklere örnek olabilecek düzeydedir. Yeterli kadro ve altyapının oluşturulamaması şenlik çalışmalarında bazı düzenleme aksaklıkları yaratmaktadır.

Altıncı olarak, yarı dinsel ve daha çok toplumsal özellikler taşıyan Ahi Evran sanat ve folklor şenliği örnek gösterilebilir. Bu şenlikde Kırşehir'de bir kasabada ortaya çıkan Ahi-

lik hareketinin zamanımızdaki kutlama biçimidir. Dünyada ilk kez loncalarla sendikal düzeni kurarak işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyen sosyoekonomik kuruluş olan ahiliğin ilkeleri ve dünya görüşü bu şenlik boyunca dile getirilir ve folklor gösterileri ile şenlik zenginleştirilir. Bu şenlik de tıpkı Hacıbektaş Şenliği gibi yöre halkı ile bütünleşme açısından başarılı bir örnektir, ne var ki şenliğin sanat yanı zayıf kalmaktadır.

Yedinci olarak birkaç yıl, yapılan Tahta At Çocuk Şenliği ele alınabilir. Tarihteki bir efsaneden yararlanılarak adı konulan şenlik yalnızca çocuklar için düzenlenmektedir. Önemli bir amaca yönelen bu şenliği Çocuk Esirgeme Kurumu'nun katkıları ile Dardanel Turizm ve Kültür Kurumu yürütmektedir. Her sanat alanında çocuklar için ortaya çıkarılan ürün ve gösterilerin sergilendiği bu şenlik istenildiği kadar başarılı olamamaktadır. Yöre çocukları ile sağlıklı ilişkiler kurulamadığı gibi düzenlemelerde de büyük aksaklıklar olmaktadır. Şenliğe büyük merkezlerden çocukların gruplar halinde gelmesi sağlanamamıştır. Yeterli konuk ağırlama tesisleri yoktur. Şenliğin ismi, içeriği ve yeri çok güzel seçilmiş olmasına karşın düzenleme ve programlama yetersizlikleri nedeniyle amacına ulaşamamaktadır.

Sekizinci olarak İstanbul yöresinden yerel yönetimlerin kendi çaplarında düzenledikleri küçük şenlikleri bir grup içinde ele alabiliriz. Kartal, Maltepe ve Yakacık Belediyelerince her yıl düzenlenen bu şenlikler daha çok İstanbul Festivaline karşıt gösteriler biçiminde yürütülmektedir. Bu şenlikler Belediyelerin yerel olanakları ile yürütüldüğü için büyük çapta etkinlikler yaratamamaktadırlar. Büyük kentlerin yöresindeki küçük belediyelerin tek tek böyle şenlikler düzenlemek yerine birleşerek daha büyük düzenlemelere gitmeleri çok daha yararlı olacaktır. Bu şenliklerde daha çok sözlü programlar, kitap sergileri, imza günleri ve tiyatro, sinema gösterileri ağırlık taşımaktadır. Bu şenlikler küçük çapta düzenlenebildikleri için hiçbirisi İstanbul Festivali ile yarışabilecek boyutlara ulaşamamaktadır. Bu belediyelerin daha fazla zaman yitirmeden bir

araya gelerek ortak şenlikleri daha geniş bir biçimde örneğin «Marmara Şenliği» adı ile düzenlemeleri kültürümüze katkıları açısından son derece yararlı olacaktır.

Dokuzuncu olarak ODTÜ Tiyatro Şenliği, İLTÖ Tiyatro Şenliği ve Boğaziçi Üniversitesi Film Şenlikleri bir grup içinde ele alınabilir. Belirli yüksek okullarda ele alınan bu tip şenlikler öğrenci derneklerinin amatör çabalarının ötesine gidememektedir. Bu tip örgütlenmelerin daha düzenli ve etkin olabilmeleri için Üniversite yönetimlerinin ve bakanlıkların yardımcı olmaları gereklidir. Yüksek Okullar, kültür düzeyi açısından şenlik düzenlemelerde elverişli ortamlardır. Bu ortamların gereğince değerlendirilebilmesi için yeni bir yaklaşım zorunludur.

Onuncu bir örnek olarak başkent Ankara'da yapılamayan bir büyük şenliği örnek göstermek yerinde olacaktır. Geçen yıllarda Ankara Belediyesi ve otuz kültür sanat kuruluşunun işbirliği ile hazırlanan 1. Ankara Halk Şenliği güvenlik gerekçesi ile hükümet tarafından ertelendi. Bu şenlik Türkiye de ilk kez bir uzman kadronun uzun çalışmaları ve tüm kültür sanat kuruluşlarının katkı ve destekleri ile ortaya çıkarılmıştı. Tüm hazırlıkları tamamlandıktan sonra başlamasına bir gün kala şenliğin ertelenmesi üzücü olmuştur. Uzun çalışmalarla ortaya çıkarılan şenlik programı ve yapısı ile Türkiye koşullarına göre bir örnek şenlik niteliğini taşıyordu. Yerel yönetimlerin yerel kuruluşlarla işbirliği yapmasının ilkeleri ve yöntemleri belirli formüllerle şenlik protokolunda karara bağlanmıştı. Belediye ve diğer kuruluş temsilcilerinden ortak kurullar oluşturuluyordu. Her sanat alanı için şenlik ana komitesine bağlı halk kurullar öngörülmüştü. Şenlik için belediyeye kendi çatısı altında bir profesyonel büro oluşturmuştu. Bütün bu girişimler Türkiye'de ilk kez bir şenlikte düzenli bir biçimde deneniyordu. Tüm şenlikler ve yerel yönetimlerin kültür çalışmaları açısından örnek yapıdaki Ankara Halk Şenliğinin, daha fazla zaman yitirilmeden Ankara Belediyesi ve yerel kültür kuruluşlarının işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesinden Türkiye'de şenlik uygulamaları açısından çok olumlu sonuçlar çıkacaktır.

Ankara Belediyesi ve otuz kültür ve sanat kuruluşunun işbirliği yaparak ülkemizde ilk kez bir model oluşturabilecek bir halk şenliğini özenle hazırlamışlardır. Geçen yıllarda bu büyük şenliğin tüm hazırlıkları tamamlanmış, programlar bastırılmış, tüm Ankara caddeleri afiş ve pankartlarla donatılmışken İçişleri Bakanlığı'nın şenliğin başlamasına iki gün kala verdiği bir karar ile şenlik süresiz olarak ertelendi. Şenliğin ertelenme gerekçesi güvenlik koşullarının elverişli olmamasıydı. Nitekim bu gerekçe ile ertelenen yalnızca Ankara Halk Şenliği olmuştur. Türkiye'nin dört bir yanında yapılan diğer şenliklerden hiçbirisi güvenlik gerekçesi ile ertelenmemiştir. Bu nedenle yalnızca Ankara Halk Şenliği'nin ertelenmesi düşündürücü bir gelişmedir.

Ne var ki, erteleme kararına kadar şenlik çalışmalarını son derece ciddi bir biçimde yürüten Ankara Belediyesi, bu karardan sonra sanki önceden hiç bir çalışma yapmamış gibi şenliği unutarak herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Başkent belediyesi olmanın sorumluluğu içinde diğer kentlerin belediyelerine örnek olacak girişimlerde bulunması gereken Ankara Belediyesinin başlatmış bulunduğu bu çok olumlu girişimden sonradan vazgeçmesi kültür ve sanat çevrelerinde olduğu kadar başkent halkınca da anlaşılamamıştır. Tarihten gelen büyük kültür ve sanat kalıtının sorumluluğu bir bilinç düzeyine ulaşabilse idi, bir yıllık yoğun çalışmanın sonucu alınabilirdi. Ne yazıktır ki bu bilincin yerine bazı siyasal düşüncelerin geçmesi Başkentimizi büyük bir kültür olayından yoksun bırakmıştır.

Yüz civarında şenlik örgütlenmesinin düzenlendiği ülkemizde bu tip çalışmaların belirli ilkeler ve politikalar içinde bilinçli bir biçimde ele alındığı ileri sürülemez. İstanbul Festivali, Antalya Şenliği, Nasrettin Hoca Şenliği, Hacıbektaş Şenliği gibi bilinçli çalışmaların dışında kalanlar, genellikle yerel koşullar ve olanakların izin verdiği ölçüde gerçekleştirilen düzenlemelerdir. Kadroların yetersizliği, belirli politikaların oluşturulamaması, parasal kaynakların yaratılamaması şenliklerin

istenen amaçlardan yoksun kalmasına, yetersizlik çemberini aşmamalarına yolaçmaktadır.

Ankara Halk Şenliğini diğer şenliklerden ayıran önemli nedenler vardı. Bu şenlik ilk kez belirli bir uzmanlar kurulunun uzun süren çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin tüm koşulları incelenmiş ve ülkedeki kültür birikiminin toplum yararına işlenmesi ve değerlendirilmesi için bir şenlik modeli oluşturulmuştu. Amaç halkın kültür değerlerini onun yerel yönetimleri ve yerel örgütleri aracılığı ile ortaya çıkarmak, yerel yönetimlerin kültürel işlevler yüklenmesini sağlamak, kültür örgütleri ile yerel yönetimlerin işbirliği düzenini gerçekleştirmek ve bu konuda diğer bölgeler için bir örnek oluşturmaktı. Bu hedefler doğrultusunda belediye ve kuruluş temsilcileri tam bir yıl çalışmışlar ve ortaya bir program ile protokol çıkarmışlardır. Bu belgeler yapılamayan şenliğin içeriği ve yöntemi açısından önemli bir noktada anlaşmayı simgeliyorlardı.

Herşey yirmi kuruluşun biraraya gelerek belediyeye bir çağrıda bulunmasıyla başlamıştı. Daha sonraki katılmalarla kuruluşların sayısı otuzu buldu. Bunların içinde Sanat Kurumu, Halk-evleri, Sinematek Derneği, Detça, Türk Sanatçılar Birliği, Af-sad, Karikatürcüler Derneği, Türkiye Yazarlar Sendikası, İşçi Kültür Derneği, Devsander, Birleşmiş Ressam ve Heykeltraş-çılar Derneği, Ankara Kadın Ressamlar Derneği, Ufacsi, Sanat-çılar Birliği, TRT-Der, Unesco, TMGT, Ankara Sanat Tiyatro-su, Ankara Deneme Sahnesi, Çağdaş Sahne, Öncü Sahne, An-kara Çocuk Tiyatrosu, Ankara Birlik Tiyatrosu, Halk Tiyatro-su, Üniversiteli Kadınlar Derneği, İlerici Kadınlar Derneği gibi kültür ve sanat kuruluşları ile demokratik örgütler sayılabilir. Bu örgütler ile Ankara Belediyesinin imzaladıkları protokolda amaç maddesi «Yeni bir döneme giren Türk toplumunun dina-mik yapısına ters düşen İstanbul Festivali gibi belirli azınlığa yönelen kültür düzenlemelerinin ne derece yanlış olduğunu vur-gulamak için yola çıkan Ankara Belediyesi ile kültür sanat ku-ruluşları, Türk toplumunun çağdaş uygarlığa açılan dinamik ya-pısına uygun, halk kitleleri ile bütünleşen ilerici nitelikte, Tür-kiye koşullarına ters düşmeyen geniş boyutlu bir şenlik düzen-lenmesi amaçlamışlardır. Diğer ülkelerdeki halka malolmuş şen-

likler gözönünde tutularak kitlelerle çeşitli kültür anlarında diyalog kuracak gösteri ve düzenlemelerin ağırlık taşıyacağı bir örnek şenliğin gerçekleştirilmesine çalışılacaktır. Ankara Belediyesi ile kuruluşlar başkentteki bu örnek şenliğin giderek ülke düzeyinde yaygınlık kazanabilmesi için sonraki aşamalarda da işbirliği yapacaklardır.» biçiminde benimsenmişti.

Şenliğin örgütlenme modeli ise üçlü bir yapıdan meydana geliyordu. En üstte Belediye Başkanının başkanlığında ve kültür, sanat alanlarının uzmanlarından oluşan onbir kişilik bir Şenlik Komitesi bulunuyordu. Şenlik Komitesi başkanın gerekli gördüğü zamanlarda toplanan en üst karar organı idi. Şenlik Komitesine bağlı olarak sürekli ve profesyonel olarak çalışan bir Örgütlenme Komitesi bulunuyordu. Beş kişiden oluşan bu komite bir büro biçiminde belediyeye bağlı olarak çalışmalarını yürütüyordu. Örgütlenme komitesi Şenlik Komitesinin kararlarının uygulayıcısıydı. Protokolda şenlik çalışmaları Tiyatro, sinema, müzik, yazın, görsel sanatlar ve halkbilimi olarak altı bölüme ayrılmıştı. Bu altı dalda ayrı ayrı kuruluş temsilcilerinden alt komiteler kurulmuştu. Alt komiteler örgütlenme komitesi ile beraber çalışıyorlar ve daha çok gönüllü çalışmaları yürütüyorlardı. Şenliğin örgütlenme yapısı kısaca bu biçimdeydi. Ayrıca şenlik çalışmalarının olanaklar elverdiği ölçüde halka yönelmesi ve kitlelerle bütünleşmesi, otantik kültür değerlerine öncelik tanınması, gösteri ve sergilemelerin kentin her alanında dolaştırılması, tüm giderlerin belediyece karşılanması gibi konular protokol ile karar altına alınmıştı. Ankara Şenliğinin tam bir halk şenliği olabilmesi için çeşitli önlemler de geliştirilmişti.

Ankara Halk Şenliğinin güvenlik gerekçesi ile ertelenmesi bu alandaki yoğun çalışmaları sonuçsuz bırakmış, ilgili kuruluşları umutsuzluğa sürüklemiştir. Aradan geçen zamanda gerek belediyenin, gerekse diğer ilgililerin bu konuyu yeniden ele almamaları üzücü olmuştur. Türkiye'nin kültürel gelişiminde önemli katkılar ve yenilikler getireceğine inandığımız Ankara Halk Şenliği yeniden ele alınmalıdır ve her yıl düzenli bir biçimde yapılmalıdır. Ankara Halk Şenliği yapısı nedeniyle yalnızca Başkente değil, tüm Türkiye'ye yenilikler getirebilecektir.

Yukarıda sayılan on değişik şenlik uygulaması Türkiye'deki Şenlik uygulamaları açısından genel bir düşünce vermektedir. İlk önce göze çarpan düzensizliktir. Daha sonra ilgisizlik ve desteksizlik görülmektedir. Bir avuç kültür ve sanat emekçisinin çabaları yeterince değerlendirilememektedir. Olumlu başlayan çalışmalar sonuçsuz kalmakta ve bir süre sonra kesilmektedir. Süreklilik ve kurumlaşma yolunda ilerleme sağlanamamakta, devlet henüz konunun önemi derecesinde eğilmemektedir. Güzel kalabalıklarda birlikte yaşayalım diyen kültür ve sanat adamları da, programlamaya karşı çıkarken sürekliliği ve kurumlaşmayı sağlayabilecek çözümler getirememektedirler.

Türkiye'de şenlikler sorunu en kısa zamanda geniş olarak ele alınmalıdır. Bu şenliklerle ilgili tüm birimler bir araya gelmelidir. Hizmetler açısından bir eşgüdüm kurulu oluşturulmalıdır. Şenliklerle ilgili olarak Kültür Bakanlığında bir bölüm kurulmalıdır. Bu birim şenliklerin tüm sorunları ile ilgilenebilecek güçte olmalı her şenlik izlenmeli ve ciddi çalışanlar parasal olarak belirli ölçüler içinde desteklenmelidir. Şenliklere işlevsellik kazandırılabilmesi için şenlikler arasında ayırımlar yapılmalıdır. Buna göre belirli şenliklerin belirli işlevleri öncelikle yerine getirebilmeleri sağlanmalıdır. İkinci bir ayırım da kültür şenliklerinin içinde yapılmalı ve şenlikler yerel, ulusal ve uluslararası olarak birbirinden ayrılmalıdır. Yerel şenlikler bölge halkı ile bütünleşebilecek halk şenlikleri biçiminde örgütlenmelidir. Bu şenlikler belediyelerle halkevleri işbirliği içinde yapılırsa daha çok amacına ulaşabilir. Ulusal şenlikler ise belirli büyük kentlerde devlet desteği ile etkin bir düzeyde yapılmalıdır. Ulusal Şenliklerde daha çok belirli konularda yapılmalıdır ve bir konuda üçten fazla şenlik yapılmamalıdır. Aksi durumda ortaya çıkacak bölünme şenlikleri cılız ve etkisiz bırakacaktır. Kaynakların ve potansiyelin bölünmemesi için bir sanat alanında ulusal düzeyde üçten fazla şenlik yapılmamalıdır. Uluslararası düzeyde ise her sanat alanında tek ve güçlü şenlikler düzenlenmelidir. Böylece çok güçlü bir yapıda ortaya çıkacak şenliklere ilgi fazla olacak ve şenliklerin etkinliği artacaktır. Uluslararası düzeyde genel yapıda tüm sanat alanlarını içeren iki üç şenlik düzenlenebilir. İstanbul Festivali daha olumlu nok-

talara getirilebilir. Bu söylenenlere örnek olarak şu gibi şenlikler düşünülebilir. İzmir'de fuar sırasında uluslararası düzeyde bir ekonomik şenlik, Konya'da tüm İslam ülkelerine dönük olarak her yıl Mevlana şenliği, Bursa'da uluslararası düzeyde düş oyunlarını içerecek Karagöz şenlikleri, Göreme'de her yıl bağbozumu sırasında uluslararası düzeyde bir turizm şenliği, İstanbul'da Büyükkada'da tüm Avrupa ve Asya'ya dönük bir biçimde uluslararası film şenliği, (Avrupa'daki ada şenlikleri gibi), Adana'da uluslararası düzeyde bir tekstil ve moda şenliği gibi şenlikler bölgesel özelliklerin, ulusal ve uluslararası düzeyde en yoğun biçimde değerlendirilmelerini sağlayacaktır. Diğer şenliklerin de geliştirilmesi ele alınabilir. Örneğin Tahta At uluslararası çocuk şenliği biçimine dönüşebilir.

Şenliklerin işlevsellik kazanabilmesi için devletin bu alanı hiç bir zaman geçirmeden ele alması ve Kültür Bakanlığı aracılığı ile yönlendirmesi gerekmektedir. Türkiye'de öncelikle bir durum saptaması yapılmalıdır. Hangi yerleşme merkezinde ne gibi şenlik uygulamaları vardır? Bu saptandıktan sonra şenlikler arasında bir sınıflandırma yapılmalıdır. Sınıflandırmada çeşitli ölçütler kullanılabilir. Düzenleme açısından şenliklerin uluslararası, ulusal ve yerel olmak üzere üçe ayrılması yararlı olacaktır. Böylece küçük girişimlerin büyük işlere kalkışarak başarısız kalması, büyük girişimlerin de küçük çalışmalarla geçştirilmesi önlenilecektir. Kültür ve sanat dalları açısından da bir sınıflandırma getirilebilir. Belirli şenlikler, tiyatro, müzik veya sinema şenliği biçiminde örgütlenebilir. Nitekim dünyadaki son gelişmeler daha çok bu yönde olmaktadır. Çeşitli alanlara dağılan bir şenliğin belirli bir alanda toparlanması çoğu zaman etkinliğini ve işlevini artırmaktadır. Gene şenlikler yerel özelliklere göre turistik, kültürel ve ekonomik şenlikler biçiminde ayrılabilir. Yukarıda belirtilen üç tür sınıflama sonucunda tiplendirilecek şenlikler için ayrı ayrı yönetmelikler çıkarılabilir ve herbirisi için belirleyici özellikler zorunlu olarak getirilebilir ve düzenlemeler asgari düzeyde tutularak yozlaşmaların ortaya çıkması önenebilir. Kültür Bakanlığının ilgili birimi her şenlik için belirli fonlar ayırır ve yönetmelik koşulla-

rına uyanlara parasal yardım sağlarsa etkinlikler daha da artabilir. Yardım ile beraber sıkı bir de denetim getirilmelidir. Bu denetim sansür ile karıştırılmamalıdır. Denetim yalnızca düzenleme açısından olmalıdır, gösterilerin içeriğine karışılmamalıdır. Bu düzenlemeler şenlik özgürlüğünü ortadan kaldırmamalıdır. Yozlaşmalar önlensin, işlevsellik artırılsın derken kültür ve sanat yaşamına güdümlü bir politika getirilmemelidir. Toplumun özgürce kültürel değerlerini geliştirmesi sağlanmalıdır.

Şenlikler bir kültürel kalkınma girişiminin uygulama aracı olabilirler. Bu açıdan tiplendirme ile beraber belirli yöntemler de geliştirilmelidir. Halkta kendiliğinden var olan kültürel değerlerin ortaya çıkarılmasında ve ulusal kültürümüzün kitlelere götürülmesinde en büyük rolü şenlikler oynayabilirler. Her bölgenin kendi sorunlarına dönük kültürel gösteriler şenliklerin halkla daha çok kaynaşmasını sağlayacaktır. Tiyatro, müzik ve halkbilimi dalındaki çalışmalara ağırlıklı bir biçimde programlarda yer verilmelidir. Tüm sanat çalışmalarının halkın sorunlarına eğilen ve onları dile getiren bir yönde gelişebilmesi için şenliklerin aracı olması sağlanmalıdır. Devletin kolaylaştırıcı desteği şenliklerin giderek birer halk şenliği biçimine dönüşmesine yardımcı olmalıdır. Yoksa belirli çevrelerin ötesine gidemeyecek şenliklerden işlev beklemek olanaksızlaşacaktır. Halkın desteği ve katkısı sağlanmayan bazı şenliklerin ülkemizde giderek bir takım olumsuz gelişmeler içine girdiği görülmüştür. Yarımcı şenliğin yapılamaması, Antalya Şenliğin zayıflaması ve İstanbul Festivalinin belirli bir çevrenin ötesine gidememesi en açık örneklerdir.

Dünyanın en büyük kültür miraslarından birisine sahip olan bir ülke ve ulus olarak kültür ve sanat sorunlarımıza daha fazla bekletmeyiz. Bu sorunlara her yönü ile sahip çıkarken, ülke düzeyinde hızla başlatılacak bir şenlik seferberliği de canlı bir döneme girmemizi ve kültürel kalkınmada yeni bir aşamaya ulaşabilmemizi sağlayacaktır. Bu nedenle bir an önce şenliklerinin işlevleri genel çizgileriyle saptanmalı ve gerçekleştirilmesi için yeni bir planlamaya gidilmelidir.

Türkiye’de kendiliğinden başlayan ve bazı yozlaşmalar, yanlışlıklarla beraber süren şenlikler döneminde artık silkinmek

ve bu alana yoğun bir biçimde eğilmek zamanı gelmiştir. Daha fazla zaman yitirilirse belirlenen kültürel hedefler doğrultusunda şenliklerin planlanması ve düzenlenmesi için zaman çok geç olacaktır, bazı uygulamalar ister istemez kalıcılık kazanacaktır. Büyük kültür kalıtımına karşın, kültür alanında hemen hiçbir şeyin yapılmadığı Türkiye’de kültürel kalkınmanın yöntemlerinden birisi de şenlik uygulamaları olabilir. Kültür Bakanlığı tek tek işlerle uğraşacağına hazırlayacağı bir şenlikler projesi ile yoğun bir kültür seferberliğine yurt düzeyinde girişebilir. Bakanlığın tüm olanakları kısa zamanda bu projeye öncelikle ayırılabilir ve çok kısa zamanda kültür alanında yoğun bir hareketlilik yaratabilir. Eğer kültürel gelişme isteniyorsa Şenlikler Projesi gibi bazı somut projelerin daha fazla beklemeden hazırlanarak uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu konuda bazı başka bakanlıkların olumlu deneyleri görülmektedir. Belirli projelerin öncelikle uygulanmaları bürokrasiyi uyuşukluktan kurtarmakta, kaynakların daha somut ve verimli biçimde kullanımını sağlamakta ve kısa zamanda somut işlerin başarılmasına yardımcı olmaktadır. Proje hazırlanıp uygulamaya geçildikten sonra aslında varolup da gözle görülmeyen birikimin nasıl önemli sonuçlar aldığı görülecektir. Bu ülkenin kültür susuzluğu artık giderilmeli, halk ve kültür arasındaki uçurumlar halkla kaynaşan halk şenlikleri aracılığı ile ortadan kaldırılmalıdır. Çağdaş toplum olabilmenin yolu kültürü halkın malı yapabilmekten ve halktaki kültürü ortaya çıkarabilmekten geçmektedir. Şenlikler Projesi ile böylesine bir süreç başlatılmalıdır.

KÜLTÜR BİLİNCİNE DOĞRU

Toplumları ulus yapan başlıca ögeler içinde kültür çok önemli bir yere sahiptir. Atatürk'ün bundan yarımyüz yıl önce gördüğü gerçeği ne yazık ki sonraki kuşaklar değerlendirememişler, ve kültüre gereken önemi vermemişlerdir. Devletimizin kurucusu, cumhuriyetin temeli olarak kültürü gösterirken, geniş tarih bilgisi ile ulusuna yol gösteriyordu. Kültüre önem veren devletlerin daha güçlü ve uzun ömürlü olduklarını anlatmak istiyordu. Kültüre yeterli düzeyde ilgi göstermeyen toplumların kısa zamanda parçalandıklarını ve bir süre içinde tarih sahnesinden silinip gittiklerini dile getiriyordu. Nitekim son döneme kadar Türk toplumunun içine sürüklendiği çalkantılar, Atatürk'ü bir kez daha doğrulamıştır. Toplumu çökertmek, devleti yıkmak isteyen bazı çevreler kültür alanındaki boşluktan yararlanarak bölücü ve yıkıcı eylemlere kalkışmışlar, kültürü siyasal bir silah biçiminde kullanarak amaçları doğrultusunda kitleleri etkilemeğe çalışmışlardır. Tozun dumana karıştığı dönemlerde kültürel bilinçsizlik, kavram kargaşaları içinde gözü kapalı kördüğüşünü önplana çıkarmıştır.

Genel olarak kültür toplumsal ve sanatsal olarak ikiye ayrılır. Toplumların yaşayışlarında ortaya çıkan değerler toplumsal kültürü, sanatsal çalışmalar sonucunda yaratılan eserler ve değerler de sanatsal kültürü meydana getirirler. Ne var ki, bir toplumun kültürü ele alındığında bunun ikisi bir bütün oluştururlar. Toplumsal olaylar ve değer yargıları sanat çalışmalarını etkilediği kadar, sanat alanındaki etkinliklerde toplumsal yansımalar gösterirler. Sanatçılar geleceği gören önsezileriyle toplumsal değerlerin olduğu kadar bilimin ve kültürün de yaratıcısıdır. Toplumsal değerler ise sanatçıların özgün eserler yaratabilmeleri için en zengin kaynaktırlar. Sanatsal ve toplumsal kültürler arasındaki karşılıklı etkileşimler, kendiliğinden bir bütünün yaratılmasını sağlar.

Kültür dünyamıza şöyle bir bakıldığında bazı genel durumlar belirlenebilir. Öncelikle toplumsal açıdan, batının gelişmiş ülkelerinde görüldüğü gibi kültür ve sanata sahip çıkacak sosyal katmanlar yeni yeni gelişmektedir. Tarihte kentleşme süreci ile ortaya çıkan kentsoylu kesimlerin kültür ve sanata sahip çıktıkları ve bu alandaki gelişmeleri besledikleri görülmektedir. Ülkemizdeki kentleşme olgusu ise ancak son yıllarda kültür ve sanata sahip çıkma ve besleme düzeylerine gelebilmiştir. Ancak bundan sonrası için bu ilginin belirli bir bilinçlenme çizgisine yönelmesi beklenebilir. Artan ilginin bilinçli desteğe yönelmesi kendiliğinden olmayabilir, bu konuda yeterince önlem alınmalıdır. Toplumun gönüllü gücü ve birikimi bazı konularda somut hedeflere ve kampanyalara yönlendirilmelidir. Özendirici önlemler plan ve programlara toplumsal taban yaratabilir. Son yıllarda reklam amacıyla spora yönelen özel yatırım ve desteklerin kültür alanına da yansması için yasal kolaylıklar ve vergi bağışıklıkları geliştirilebilir. Ekonomik açıdan ise kültür yavaş yavaş bir iş alanı durumuna gelmektedir. Çok iyi iş yapan yayınevlerinin yanı sıra, özel galeriler, kültür merkezleri, tiyatro ve sinemalar, sanatevleri atölye ve dershaneler birer ekonomik işletme olarak kültür hizmetlerinden para kazanır duruma gelmişlerdir. Kültür; para kazanılan iş alanı oluncaya yeni yatırımları çekmiştir. Bu noktada, yeni kurulan düzenlerin kültürü bir ekonomik araç durumuna düşürmesi, ülke kültürüne ciddi ve olumlu katkılar getirmemesi gibi bir sorun Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Toplumda oluşturulacak kültür bilinci, özel işletmelerin kazancın ve reklamın yanı sıra kültür birikimine katkıya yönelmelerinde yardımcı olacaktır. Spor da reklam olmuştur ama uluslararası düzeyde sesimizi duyurabilen profesyonel bir düzey de geliştirilmiştir. Sanat dünyasına yönelecek bilinçli yatırımlar Türkiye'yi dünya platformunda güçlü bir kişiliğe kavuşturmalıdır.

Kültür konusunun yıllardır önemsenmemesi beraberinde önemli siyasal sorunlar getirmiştir. Kültürel gelişme ve bütünlük sağlanamayınca uluslaşma süreci de tamamlanamamıştır. Tarihten gelen zengin miras değerlendirilememiş, dış ilişkiler-

de toplum yabancı etkilere açık kalmıştır. Bütün bunların siyasal alana yansımaları olmuştur. Her siyasal kutup kültürel boşluk ve kavram kargaşasından yararlanarak kendine göre bir kültür anlayışı geliştirmiş ve bunu işleyerek toplumdaki parçalanmaya dolaylı yollardan yardımcı olmuştur. Orta Asya'dan İslam kültürüne, kapitalist dünyadan sosyalist kültüre kadar değişik görüşler topluma benimsetilmeğe çalışılmıştır. Tarihin köpürüsü konumunda bir ülke olarak, Türkiye geçmişten gelen çok yönlü kültür kaynaklarını Atatürk'ün ortaya koyduğu gibi bilimsel ve nesnel boyutlarda değerlendiremeyince, çağdaş düzeyde ulusal ve demokratik bir kültür ortaya koyamamıştır. Tüm siyasal koşullanmaların ötesinde, tarihten gelen kültür mirasımıza ve değerlerimize bilimsel yöntemlerle eğilemedikçe çağdaş uygarlık yarışında ilerlememiz düşünülemez. Siyasal açıdan, Atatürk ilkeleri ışığında nesnel ve çağdaş bilinç ve yaklaşım zorunlu görünmektedir.

Dış ilişkilerde kültür olgusu son yıllarda gündeme girmiştir. Tek yanlı ilişkiler yerini çok yanlı ilişkilere bırakırken dünyaya ülkeleri ile kültürel ilişkiler de kendiliğinden başlamıştır. Çağdaş dünyada kültür, uluslararası alanda çok önemli bir tanıtma ve prestij aracıdır. Türkiye son yıllara kadar bu silahlı kullanmada geri kalmıştır. Diplomasideki değişimler ve yaşanan bazı olayların gösterdiği dersler dış ilişkilerde politika, ekonomi ve askeri konuların yanında kültüre de önem kazandırmıştır. Önümüzdeki yıllarda kültürel ilişkiler yolu ile tüm ülkelerle daha yakın bir diyalog kurulması beklenebilir. Zengin kültür değerleri ile Türkiye kısa zamanda uluslararası alanda geniş bir prestij kazanabilir. Böylece yaratılacak olumlu hava, Türkiye'nin sorunlarının daha anlayışlı karşılanmasına, uluslararası yeni destekler edinmesine yardımcı olacaktır. Diplomaside kültür bilincinin gelişmesi, Türkiye'yi daha etkili kılacak ve güçlü devlet görünümünün kazanılmasında katkı sağlayacaktır.

Son yılların en önemli sanat olaylarının başında, özel tiyatrolara devlet yardımının yapılması gelmektedir. Devletin ödenekli tiyatrolarının dışında kalan tiyatrolar özellikle parasal açı-

dan çok zor durumda idiler. Devletin kendi tiyatroları dışında-
kilere ilk kez yardım elini uzatması, Türkiye’de yeni bir dö-
nemin başlangıcıdır. Artık kültür ve sanat kuruluşlarının para-
sızlık darboğazı içinde yitip gitmelerine devlet göz yummay-
acak ve onları destekleyecektir. Tiyatrolar ile başlayan bu yeni
sürecin diğer kültür ve sanat kuruluşlarına yaygınlık kazanma-
sı daha da yararlı olacaktır. Özellikle ticari işletme olmayan,
dernek veya vakıf statüsü altında çalışan kültür ve sanat ku-
rumlarına da devletin ödenek ayırması ve her yıl belirli oran-
larda yardım yapması, sanat dünyasında kurumlaşmaya önemli
katkılar getirecektir. Destek ile beraber belirli güdüm veya de-
netim de gelmemelidir. Sanatın özgür ve özerk yapıda gelişe-
bilmesi için yardım sürmeli, yardımların çarçur edilmemesi için
kuruluşların çalışmaları izlenmeli ama denetim veya güdüm
gelmemelidir. Aksi bir durum kültür ve sanat ortamının canlı-
lığını sağlayan içdinamikleri öldürecektir. Bundan da en bü-
yük zararı gene toplum görecektir. Kültürün devletçe korunma-
sına yönelik bilinçli bir politika kısa zamanda önemli atılımla-
rın gerçekleşebilmesi için birikim sağlayacaktır.

Tiyatro dünyasının önemli sorunu olan bölge tiyatroları
konusunda hiç bir adım atılmaması düşündürücü olmuştur. Cum-
huriyetin kuruluş yıllarında Halkevleri ile yurdun dört bir ya-
nına yayılan Türk tiyatrosunun, yarımyüzyıl sonra büyük kent-
lere hapsedilmesi gerçekten üzücüdür. Ülke çapında tiyatro se-
ferberliği ile her belediyenin bir kültür birimi ve tiyatro kurma-
sı desteklenebilir.

Sinema alanında çok büyük şeyler yapıldığı söylenemez.
Yeşilçam’ın çöküşünden sonra, Türk sineması yeni bir düzene
geçişin doğum sancılarını çekmektedir. Bu yeni düzenin nasıl
olacağı belirsizlik kazanamamıştır. Türk Sinema Kurumu yasası
bakanlıkta beklemektedir. Devletin sinema alanına da yardım
elini uzatması için zaman geçmektedir. Film ve sinema sayısı
azalırken, bazı nitelikli filmlerin yapılması ve bunların uluslara-
rası alanda başarılar kazanması için sevindirici yanını oluşturu-
maktadır.

Plastik sanatlar dünyasının en önemli olgusu artan galeri

sayısıdır. Galeriler birbiri ardınca açılırken, resim satışları giderek düşmektedir. Resim galerilerinin kendi piyasalarını tam olarak oluşturmamaları karşısında, banker olayı gibi ekonomik nedenler bu alanı etkilemiştir. Sayı artışı ayrıca düzey düşüklüğüne neden olmuştur. Galeriler boş kalmasın diye birçok düzeysiz sergi açılmıştır. Çok satan ressamalar iyi ressamaların önüne geçmişlerdir. Resim dışındaki heykel, fotoğraf, afiş, ve karikatür gibi sanat dallarına yeterince ilgi gösterilmemiştir.

Ekonomik soruların en çok etkilediği alan yayın dünyası ve dolayısıyla yazın olmuştur. Artan maliyetler kitap fiyatlarını çok yükseltilirken, okurların aldığı kitap sayısı giderek düşmüştür. Bazı yayınevleri kapanmak zorunda kalmıştır. Yayın dünyasında ansiklopediciliğe yönelen bir tekelleşme görüldürken, devletin gazetelere tanıdığı kağıt ve maliyet kolaylıklarını yayınevlerine ve dergilere tanımaması olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu durumda eski tanınmış ve çok satan yazarların dışındaki kişilerin kitapları basılamaz olmuştur.

Müzik dünyasında geçmiş yıllarda başlayan tartışmalar giderek yaygınlık kazanmıştır. Her müzik türü kendisinin yandaşlarınca gerçek Türk müziği olarak topluma benimsetilmeğe çalışılmıştır. Bu arada yeni ve özgün müzik denemelerinin başlaması gelecek açısından umut verici olmuştur. Müzikte varılacak ulusal sentez, kültür bilincinin önemli bir aşaması olacaktır. Bunu sağlamanın yolu koşullanmaların ötesinde çağdaş bir yaklaşımdır.

Kültür dünyasında son yılın önemli olayı, Kültür ve Turizm Bakanlığının bir kültür şurası toplaması olmuştur. Ulusal, çağdaş ve demokratik bir kültür politikasının genel boyutlarının belirlenebilmesi açısından bu toplantı yararlı olmuş, yarattığı tartışmalarla geleceğe ışık tutmuştur. Her görüşten dengeli bir katılımın sağlanamaması beklenen etkinliği sarsmıştır. Tek yanlı veya, tek bir görüşe ağırlık verilerek ulusal, demokratik ve çağdaş bir kültür politikası oluşturulamaz. Bu durum yönetim ve kadrolaşmalar açısından da böylece değerlendirilmelidir. Ülkemizdeki kültürel birikimi oluşturan tüm kesimle-

rin ve kadroların temsilcileri göreve çağırılmalı ve eşit koşullarda seferber edilmelidirler. Yurtdışında ülkemizi onurla temsil eden bazı ünlü sanatçılarımızın göz önüne alınmaması düşündürücüdür. Siyasal koşullanmaları kendimiz yıkmadıkça başkalarının yardımcı olmalarını bekleyemeyiz.

Türkiye Cumhuriyeti yarım yüzyıl sonra ulusal, çağdaş ve demokratik bir kültür politikasına kavuşturulmalıdır. Bunun da ilk adımı kültür bilincine toplum olarak sahip olunmasıdır. Her alanın yeniden düzenlendiği Atatürkçü bir dönemde bulunulması kültür dünyamız açısından kaçırılmayacak bir fırsattır. Eskinin yanlışları sürdürülürse, boşluklar ve yozlaşma eğilimleri sürüp gidecek, bundan da yararlanmak isteyenler çıkacaktır. Cumhuriyetimizin temeli artık gerçekten kültür olmalı, Türk toplumu da bu konuda yeterli bilince kavuşturulmalıdır.

ULUSAL KÜLTÜRDEN EVRENSELE

Geçen yıl, Türk kültürünün çeşitli temsilcilerinin katıldığı önemli bir toplantı düzenlendi. «Birinci Milli Kültür Şurası» adıyla gündeme getirilen bu toplantı eskiden bu yana sürüp gelen tartışmaları yeniden canlandırdı ve Türk kültürünün içinde bulunduğu durumu her yönü ile gözönüne serdi. Kültür dünyamızın çeşitli kesimlerinden yüzlerce bilim ve kültür adamının çağırıldığı bu toplantıda sanat ve kültür alanımızın bir çok konusu ele alındı ve dile getirildi. Ne var ki, her kesimden gelen değişik düşüncedeki otoritelerin kendi yaklaşımlarını yansıtmaları çok sesli bir ortamın yaratılmasından öteye gidememiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığının var olan durumu belirlemek amacıyla iyiniyetli olarak düzenlediği kongre, Türk kültür yaşamının içinde bulunduğu sorunları yansıtmak açısından önemli bir aşama oldu, ne var ki bu sorunların çözümüne yönelik bazı kararların ve dolayısıyla önlemlerin alınması daha sonraya kalmıştır.

Türkiye’de kültür yaşamının günümüzdeki durumunu belirlemek konuya yaklaşımın birinci adımı olarak görünmektedir. Kültür konusu zamanımıza kadar geri planda kalmıştır. Son yıllara gelinceye değin kültür işleri hep bir başka bakanlığın yedeğinde yürütülüyor ve kültür müsteşarlığı başka bakanlıklara veya başbakanlığa bağlanıyordu. Günümüzde de kültür bakanlığı kaldırılarak Turizm Bakanlığı ile birleştirilmiştir. Aslına bakılırsa Türkiye’de ilk Kültür Bakanlığı Atatürk zamanında kurulmuştur. Devletimizin kurucusu daha o yıllarda, cumhuriyetin temelini kültür olduğunu vurgulayarak kültür işlerine birinci derecede önem vermiş ve bakanlık düzeyinde bir örgütlenmeyi gerçekleştirmişti. Tarihimizi iyi bilen ve ulusunu iyi tanıyan bir önder olarak Atatürk’ün kültüre önem vermesinin altında yatan anlam daha o yıllarda anlaşılmalıydı.

Üç kıta arasında stratejik bir konuma sahip bulunn Tür-

kiye Cumhuriyeti, batılılar tarafından «Tarihin Köprüsü» olarak adlandırılır. Böylesine bir ülke olarak Türkiye dünyanın en zengin kültür geçmişine ve kalıtına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden son zamanlara kadar, her dönemin birikimiyle zengin bir kültürel geçmiş kolay kolay bir ülkeye nasip olmamaktadır. Bu denli zenginliğin içinde bulunulmasına karşın yeterli bir kültürel bilincin toplumumuzda geliştiğini söyleyebilmek çok zordur. Bu sorunun çözümü için, gelişmiş ülkelerin ne gibi girişimlerde bulunduklarını izlemek ve bunların değerlendirmesini yaptıktan sonra çağdaş bir yaklaşıma karar vermek gerekir.

Yüzyıllar süren devletler ve imparatorluklar kuran Türkler, tarihin her döneminden kültürel değerlere sahip bulunmaktadır. Sürekli savaşlar dolayısıyla askeri ve ekonomik konuların ön planda yer alması Osmanlı İmparatorluğu döneminde kültür konularını arkalarda bırakmıştır. Kültürel değerlerin zenginliğine karşın, kültürel bilincin yeterince gelişmemesi bu açıdan açıklanabilir. Yabancı ülkeler, tarih ve insanlık adına bizim değerlerimize bizden daha çok sahip çıkmışlar, götürebildiklerini kendi ülkelerine taşımışlar, götüremediklerinin de envanterini çıkararak dünya kamuoyunun yararlanmasına açmışlardır. Tarihsel eserlerin yanı sıra, diğer kültürel değerlerimize de başka adlar altında sahip çıkarak, kendi kültürlerinin ürünü imiş gibi tanıtımını ve pazarlamasını yapmışlardır. Kültüre ve sanata sahip çıkma ve öğrenme bilincine bir toplum varamazsa böylesine bir ters sürecin önlenmesi söz konusu olamayacaktır. Toplumumuzda sanat ve kültüre karşı yaşanan ilgisizlik ortamından bir an önce kurtulmadıkça, yetkili çevrelerin yaklaşımları etkili bir ilgi düzenine dönüştürülmedikçe olumsuz gelişmeler daha da ilerleyebilecektir.

Günümüzde değişik düşüncelerden gelen temsilcilerin birleşebildikleri ortak bir ilke vardır. Bu da, artık bir ulusal kültür politikasının belirlenmesidir. Zamana ve yönetimlere göre değişen kültür politikalarından Türk sanat ve kültürü çok şeyler yitirmiştir. Daha önce başlatılan çalışmaların sürdürülmesi, her yeni gelenin başka başka girişimleri uygulamaya ge-

tirmesi, kültür dünyasını çelişkilere, tutarsızlıklara ve kaynak israfına sürüklemiştir. Bu durumu daha sonra siyasal akımların kültür dünyasına girmesine ve kendi açılarından öznel bir kültür anlayışını tüm topluma benimsettirmeye çalışmalarına yol açmıştır. Siyasal yaklaşımların öznel yorumları, Türk kültürünün nesnel gelişmesini önlediği gibi, bir yandan da iç dinamiğini köreltmış ve kısırlaşma sürecine itmiştir. Günümüzün Atatürkçü yönetimine kadar süren bu durum artık söz konusu değildir. Aslında ülkemizdeki siyasal akımlarda Türk kültürünü kendi politikaları doğrultusunda güdümlenemeyeceklerini anlamışlardır. İşte bu noktada ulusal bir kültür politikasının genel olarak belirlenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kültür alanında evrensel boyutlarda etkinlik sağlayan ülkelerin geçmişleri incelendiği zaman, çoğunlukla bu belirsizlik dönemecini döndükleri ve ulusal bir kültür anlayışı ile genelde bir politik yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Toplumların gelişmelerinin belirli bir aşamasında ortaya çıkan bu durumu görebilenler zaman yitirmekten kurtulmaktadırlar. Türkiye günümüzde bu noktaya varmıştır ve artık zaman yitirmeye dayanacak gücü kalmamıştır. Gelecek dönemlerde yenisinden eski sorunların ortaya çıkmaması için bu günden bazı adımların atılması, genel durumu belirleyici girişimlerin tamamlanması yararlı olacaktır.

Ulusal kültür politikasının belirlenmesinde ilk yapılacak olan, var olan durumun en yeterli boyutlarda ele alınarak değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Elde olan ve toplumdaki potansiyel bilinmedikçe alınacak kararların sağlıklı olabilmesi çok güçtür. Bunun için tüm sanat ve kültür alanlarında bilimsel toplantıların yoğun biçimlerde düzenlenmesi ve ülkenin tüm kültür otoritelerinin bu toplantılara çağırılarak görüşlerinin alınması zorunludur. Siyasal görüş ayrırımlarının dışında bir davranışla ülkedeki birikimin yeterli bir düzeyde değerlendirilmesinin en kısa yolu bu olacaktır. Bilimsel çalışmaların sonuçları hemen yayınlanmalı ve ülke düzeyinde tartışmağa açılmalıdır. Tartışmalar beraberinde üzerinde birleşilebilecek asgari ortaklıkları ve genel ilkeleri getirecektir.

Durum değeriendirilmesinden sonra yapılacak olan ulusal hedef ve amaçların seçilmesi olacaktır. Hedefi belirlenmeyen her girişim sonuçsuz kalacaktır. Ulusal kültür politikasına doğru giden yolda ikinci aşama hedef ve amaçlar olmaktadır. Değişen siyasal seçimlere göre hedefler belirginlik kazanamamaktadır. Kültür politikaları da hedefsiz kalmaktadır. Hedefsizliğin getirdiği çıkmaz ve dağınıklık olumsuz gelişmeler yaratmaktadır. Hedefler seçilirken olabildiğince bilimsel ve nesnel olmak zorunludur. Aksi durumda seçilen hedefler uzun ömürlü olamayacaklardır. Bilimselliğin ve nesnelliğin egemen olmadığı seçimler ve kararlar uzun ömürlü olamazlar. Dönemlerin değişmesi ile beraber yerlerine yenileri gelir.

Ulusal kültür politikasının ilk hedefi hiç kuşkusuz ulusallığın sağlanması olacaktır. Ulusallık derken hiç bir özel ayırım yapmadan, Türk ulusunun tarihin en eski dönemlerinden bu yana sahip olduğu tüm kültür değerlerinin bütüncül bir açıdan ele alınması sözkonusudur. Türk tarihinin dönemlerine göre bir ayırım yapmak da yanlış olacaktır. Türkler adına tarihte kültür değeri olarak ne varsa hiç bir ayırım yapılmadan ortaya çıkarılmalıdır. Ulusallığı izleyecek ikinci ilke, yukarıda belirtilen bilimsellik olmalıdır. Bilimin kalıcı ve etkinlik sağlayıcı gücü olmadan kültürel gelişmeden söz etmek olanaksızdır. Bilimsel açıdan derlenecek kültürel değerlerimizi bekleyen bir başka ilke evrenselliktir. Tüm ulusal değerler bilimsel yöntemlerle ele alınarak değeriendirildikten sonra ortaya bir sentez çıkarılmalıdır. Kültürde ulaşılacak olan ulusal sentez, Türk ulusunun dünya kamuoyuna sunacağı evrensel mesaj olacaktır. Tüm insanlara seslenecek olan evrensel mesaja ulaşabilmek için öncelikle ulusal kültür sentezini gerçekleştirmek zorunlu bulunmaktadır. Evrensellik ilkesi kültürel gelişmenin dinamik yönüdür. Sürekli değişen insanlık değerleri karşısında, tüm dünyaya seslenmek isteyen bir kültürel yapı ister istemez kendisini yenilemek zorunda kalacaktır.

Bu genel ilkelerin yanı sıra bazı özel ilkelere de getirilebilir. Ne var ki bunlar, hem bilimsel yöntemle belirlenmeli, hem ulusal senteze katkıda bulunmalı hem de insanlığa evrensel

bir mesaj getirilmesini gerçekleştirmelidir. Genel ilkelere aykırı olarak getirilecek tamamlayıcı ilkeler kültürel gelişmeye katkı sağlayamayacaktır. Bu ilkeler belirlenirken siyasal yaklaşımlar kesinlikle devre dışı bırakılmalıdır.

Ulusal kültür politikası bir yandan ilkeler aracılığı ile genel olarak belirlenirken, diğer yandan da yapılan çalışmalar geniş boyutlarda kamuoyuna yansıtılarak toplumda kültürel bilinçlenmenin yeterli bir düzeye gelmesi sağlanmalıdır. Yeterli bir tanıtma ve insanlığa yararlı biçimlerde sunma hedef sapmasını izleyecek bir diğer aşamadır. Gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında kültürel tanıtma bir örgütlenme işidir. Bunun için yetişmiş bir kadro oluşturmak ve organizasyon geliştirmek gerekmektedir. Devlet yapısı içinde olduğu kadar, devletin dışında toplumun gönüllü gücünün de özerk bir biçimde çalışması desteklenmelidir.

Kültür yapısı gereği ekonomi ve paranın dışında bir etkinlik alanıdır. Bu nedenle yaşayabilmek için her dönemde destek ve korunmağa gereksinme duymaktadır. Eski zamanlarda kralların ve sarayların çevresinde gelişen kültürel etkinlikler, zamanla topluma yayıldıkça bu koruma ve destekten yoksun kalmışlardır. Toplumların uluslaşma sürecinde ve kimliğini kazanmasında kültürün ne denli önem taşıdığını görebilen gelişmiş ülkeler, kültür politikası ile beraber kültür ve sanatı destekleme ve koruma programlarını gündeme getirerek, uygulamaya koymuşlardır. Korumanın ötesinde özendirme de kültürel gelişme için yapısal nedenlerle zorunlu olarak görünmektedir. Devletin yanısıra toplumda etkinliğe sahip bulunan tüm çevrelerin kültür ve sanatı destekleyici bir tutum içinde bulunmaları beklenmelidir.

Ulusal kültür, her toplumun önde gelen ulusal davalarındandır. Bu sorunun çözümü için ulusal düzeyde bir seferberlik zorunlu bulunmaktadır. İnsanı doğanın yarattığı gibi, sanat ve kültürün de adam ettiğini çok iyi bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin temeli olarak kültürü gösterirken böylesine bir ulusal seferberliğe, Türk ulusunu çağırmıştır. Yarımyüzyıldır is-

tenen noktaya gelinemeyen kültür alanında başlatılan seferberliğin beklenen noktaya ulaşabilmesi için bu dönemde tüm birikim ve olanaklar kullanılmalıdır.

Ulusal kültürün belirlenmesinde yörelerin ve yöresel özelliklerin önemli payları bulunmaktadır. Bir ülkeyi oluşturan çeşitli yörelerin kendine özgü koşulları, yöre halkının değişik yaşam biçimleri ister istemez kültür ve sanat dünyasında yansımalar gösterir. Bu yansımaların kökü yeterince bilinemezse o zaman ulusal kültürü yaratan kaynaklar belirlenemez ve araştırmalarda bu kaynaklara inilemez. Tiyatro'dan müziğe, yazından folklora kadar kültür ve sanatın değişik alanlarında yöresel konular dile gelir veya yöre koşullarının etkileri ile özgün kültür ve sanat eserleri yaratılır. Belirli yörelerin sanatçıları, kendi yörelerinin yaşamlarını dile getirerek sanat dünyasına özgün eserler vermişler ve belirli bir yer sahibi olmuşlardır. Bu durumda, kültürün ulusallıktan evrenselliğe giden yolunda başlangıç yöreler ve yöresellik olmaktadır. Nesnel bir kültür politikası ulusal boyutlarda açıklığa kavuşturulurken yöresel kültürler için de öncelikli bazı ilkeler benimsenmeli ve uygulamalar bu ilkeler doğrultusunda yürütülmelidir.

Ulusal kültürlerini nesnel boyutlarda ortaya çıkarabilen uluslar, ulusallıktan evrenselliğe daha etkin boyutlarda ulaşabilmişlerdir. Ulusların evrensel kültüre katkıları ancak ulusal kültür değerlerini belirleyip sahip çıkmalarından sonra olanaklılaşmaktadır. Ulusal kültüre yaslanmadan, onun içeriğini ve havasını yaşamadan bir kültür dünyasının evrensel alana çıkabilmesi olanaksızdır. Evrensellik için özgünlük önde gelen başlıca koşuldur. Kültüre özgünlüğü kazandıran da ulusal değerlerdir. Günümüzde evrensel boyutlarda etkinlik kazanan ve giderek insanlığın ortak malı durumuna yükselen kültürel değerler, ulusal kültür aşamasını başarıyla tamamlamış, ulusların insanlığa ve uygarlığa armağanlarıdır. Gelişmiş ülkelerin; bilimsel çalışmalarla yöresel değerlerini ulusal bir dizge içinde toparlayabilmeleri, kültürel gelişme sürecinde ulusallık aşamasını başarıyla tamamlayabilmelerini sağlamıştır. Türkiye ise Cumhuriyetin kurulmasından bu yana yarımyüzyıl geçmesine karşın daha kendi yöresel kültürlerini ulusal bir bütünlük için-

de düzenleyememiştir. Gerçek ulusallık sanatın içerik işlev ve biçim bütünselliğini kapsar. Kendi ulusunun iç yapısından doğan ulusal kültür kendi sürecini tamamladığı zaman belirli bir linçle evrensel kültür dünyasına açılır. Ulusallıktan kopuk, soyut bir evrenselliğe ulaşıldığı şimdiye kadar pek görülmemiştir. Bu nedenle, aslında tam anlamıyla ulusal olunmadan evrensellik savı ileri sürülemez. Ulusallık; kültürde bir ulusun tüm yaşamının her türlü zenginliği ve çeşitliliği ile yarışmasıdır. Kültür alanında ulusallık gerçek boyutlarıyla ele alındığında evrensellik ile kesinlikle çelişmez, giderek genişleyen bir yolda onunla içiçe girer. Evrenselliğin temelinde ulusallık bir öz olarak vardır. Ulusallığın karşıtı evrensellik değil ama kozmopolitiktir. Değişik ve karışık öğelerin bulunduğu yapının kozmopolit olduğu benimsenirse, ulusallığın ilkeli ve sistemli bir bütün olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Ulusal kültür sistemleri arasındaki etkileşimin artması ve daha geniş boyutlarda bütünleşmeğe yönelmesi evrensellik kavramı ile dile getirilmektedir. Kültürel gelişmeler ve kültüre dönük bilimsel çalışmalar ulusaldan evrensele dönüşen yolu açmaktadırlar.

Ulusal kültür - evrensel kültür tartışmalarında, konuya siyasal açıdan koşullanmış bakış açıları yeni sorunlar yaratmış ve konuyu iyice karıştırmıştır. Evrenselliğin ulusallıktan geçtiği benimsenmedikçe ve bilimsel çalışmalarla ulusal kültür sentezine yönelmedikçe tartışmalarda kesilmeyecek, sorun da giderek büyüyecektir.

Türkiye değişik yörelerin kültürel değerlerini artık kendi ulusal potasında eriterek uluslaşma sürecini tamamlamalıdır. Atatürk devrimi bu amaçla yola çıkmıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinden gelen değerlerle, günümüzün bilgi birikimi ile ve de bilimsel yöntemlerle hiç bir siyasal önkoşullanmağa kapılmadan ulusal kültür sorunu çağdaş boyutlarda ele alınmalı ve zengin içyapısından yararlanarak ileri bir senteze doğru götürülmelidir. Bu noktadan sonra, Türk kültürü evrensel alanda önplana çıkabilecek ve Türkiye dünyanın önde gelen kültür ülkeleri arasında hakettiği yere gelebilecektir.

KÜLTÜR_{NE} POLİTİKA

ANIL ÇEÇEN

Anıl Çeçen 1983 sonbaharında kadrosu yenilenmeyerek Üniversiteden ilişiği kesilmiştir. Kapatılmadan önce uzun yıllar Halk evleri örgütünde yönetim görevlerinde bulunmuş, on yılı aşan bir süredir Sanat Kurumu başkanlığını yürütmektedir. Çeçen, bu çalışmasında, kültür olgusunu tanımlayıp, çok boyutlu bir biçimde, eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Kültür olgusunun basite indirgenemeyecek ölçüde karmaşık olduğu da vurgulanan bu çalışmanın amacı bir tehlike olarak ortaya çıkan kültür yozlaşmasına nasıl gelindiğini ve alternatif kültür politikasını sunmaktır.

hıl 16

İNİN ÜZERİNDE SATILAMAZ

2350